

Uludağ University International Journal of Social Inquiry
Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt / Volume: 8

Sayı / Issue: 1

Haziran / June 2015

UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Özetlenme, Harmanlanma
ve İndekslenme Bilgileri:

*International Journal of Social Inquiry is Abstracted,
Harvested and Indexed in:*

DergiPark
AKADEMİK

Uludağ Üniversitesi yayını olan International Journal of Social Inquiry / Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda iki kez yayımlanan ve EBSCO/ Academic Search Complete - Academic Search Ultimate, SOBIAD, İdealonline ve Araştırmaz tarafından taranan uluslararası hakemli bir dergidir.

The International Journal of Social Inquiry, a publication of Uludag University, is an internationally recognized journal published twice a year and scanned by EBSCO/ Academic Search Complete - Academic Search Ultimate, SOBIAD, İdealonline and Araştırmaz from its first issue.

Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir. Uludağ Üniversitesi sorumlu tutulamaz.

The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of the Uludağ University

İletişim / Correspondence

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Görükle Kampüsü 16059

Nilüfer / Bursa / TÜRKİYE

Tel: +90 224 2942420 **Fax:** 02242942434

Web: <http://www.uludag.edu.tr/sbedergi>

E-posta: sbedergi@uludag.edu.tr

© Uludağ Üniversitesi Yayınları © *Uludağ University Press*

Her hakkı saklıdır. *All rights reserved*

Derginin bu sayısı 2017 Ekim ayında yayınlanmıştır.

Uludağ Üniversitesi Adına Sahibi
Owner on behalf of Uludağ University

Prof. Dr. Yusuf ULCAY

İmtiyaz Sahibi/ Owner

Prof. Dr. Filiz GİRAY

Editör / Editor

Prof. Dr. Kamuran REÇBER

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Prof. Dr. Barış ÖZDAL

Doç. Dr. Derya ŞAHİN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Serpil AYTAÇ

Doç. Dr. Özlem ERCAN

Doç. Dr. Çağatan TAŞKIN

Yayın Koordinatörü / Publication Coordinator

Araş. Gör. Nur Deniz ÜNSAL

Araş. Gör. Samet YILMAZ

Araş. Gör. Serap ALA

Cüneyt AKAL

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD*

Prof. Dr. Oktay AHMED: SS. Cyril& Methodius University in Skopje/MK

Doç. Dr. Mehmet Emin ALTUNDEMİR: Sakarya Üniversitesi/TR

Prof. Dr. Veysel BOZKURT: İstanbul Üniversitesi/TR

Prof. Dr. Mehmet GENÇ: Işık Üniversitesi/TR

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN: Ege Üniversitesi/TR

Prof. Dr. Carole HILLANBRAND: University of Edinburg/UK

Prof. Dr. Çiğdem İYÇİL: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/TR

Doç. Dr. Eric M. JAMELSKE: University of Wisconsin-Eau Claire/USA

Prof. Dr. Şenol KANTARCI: Akdeniz Üniversitesi/TR

Prof. Dr. Faruk KARACA: Atatürk Üniversitesi/TR

Doç. Dr. R. Kutay KARACA: İstanbul Gelişim Üniversitesi/TR

Prof. Dr. Ulvi KESER: Girne Amerikan Üniversitesi/KKTC

Prof. Dr. Klara KUZMOVA: Trnava University/SK

Prof. Dr. Yahya MICHOT: Hartford Seminary/USA

Prof. Dr. İrina NEVSKAYA: Goethe Universität/DE

Prof. Dr. Jean A. PRATT: University of Wisconsin-Eau Claire/USA

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ: Gazi Üniversitesi/TR

Prof. Dr. Intisar A. RABB: Harvard University/USA

Doç. Dr. Sevinç RUINTAN: Bakü Devlet Üniversitesi/AZ

Prof. Dr. Martina SEIFERT: Hamburg University/DE

Prof. Dr. Nazan SUSAM: İstanbul Üniversitesi/TR

Doç. Dr. Meirambek TASTANOV: The State Kostanoy University/KZ

Prof. Dr. Timothy S. VAUGHAN: University of Wisconsin Eau Claire/USA

Prof. Dr. John WALBRIDGE: Indiana University/USA

Prof. Dr. Asım YAPICI: Çukurova Üniversitesi/TR

Prof. Dr. Ahmet Burçin YERELİ: Hacettepe Üniversitesi/TR

Prof. Dr. İbrahim Mohamed ZEİN: International Islamic University/MY

*Soyisme göre alfabetik sırada In alphabetical order by family name

Doç. Dr. Mehmet Emin ALTUNDEMİR: Sakarya Üniversitesi/TR

Prof. Dr. Aylin POROY ARSOY: Uludağ Üniversitesi/TR

Doç. Dr. Erdoğan ASLAN: Selçuk Üniversitesi /TR

Dr. Mine ERSEVİNÇ: Uludağ Üniversitesi/AZ

Prof. Dr. Filiz GİRAY: Uludağ Üniversitesi/TR

Doç. Dr. Ali ILDIR: Uludağ Üniversitesi/TR

Doç. Dr. Adem KARA: Abant İzzet Baysal Üniversitesi/TR

Yrd. Doç. Dr. Serkan KILIÇ: Uludağ Üniversitesi/TR

Yrd. Doç. Dr. Zeynep ÖZGENÇ: Uludağ Üniversitesi/TR

Öğr. Gör. Emel SELİMOĞLU: Uludağ Üniversitesi/TR

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN: Uludağ Üniversitesi/TR

Öğr. Gör. Dr. Gökhan ŞENOL: Uludağ Üniversitesi/TR

Doç. Dr. Fatma ZEREN: İnönü Üniversitesi/TR

***Soyisme göre alfabetik sırada** In alphabetical order by family name

Makale İstatistikleri				
Cilt/Sayı	Gelen	Reddedilen	Düzeltilme Alan	Kabul Edilen
7/2	7	2	1	4
8/1	8	1	1	7
8/2	7	1	2	6
9/1	13	5	5	5
9/2	20	10	4	6

EDİTÖRDEN

International Journal of Social Inquiry / Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin 2017 yılında yayınlanan 2015 Cilt: 8, Sayı: 1'i çıkarmanın haklı heyecanını yaşıyoruz.

Değerli okuyucular bildiğiniz üzere Sosyal Bilimler alanında köklü bir geçmişe sahip olan Dergimizi yeni bir ekip ve dinamizm ile yeniden çıkarmaya başladık. Birinci sayımızda temel amacımız Dergimizi periyodik bir biçimde çıkarmak ve hızla önemli akademik veri tabanlarında taranmasını sağlamaktı. Bu bağlamda Dergimiz ilk sayıdan itibaren birçok bilim insanının yanı sıra önemli akademik veri tabanlarının da dikkatini çekmiş olup, bu kurumlar ile dergimizin izlenme süreçleri başlamıştır. İlgili makaleler titiz bir değerlendirme sonucunda Dergi'nin ilgili sayısına kabul edilmiş ve okuyuculara sunulmuştur.

International Journal of Social Inquiry / Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin Cilt: 8, Sayı: 1'de ilgiyle okuyacağınız toplam yedi makale bulunmaktadır. Makale, gönderen değerli bilim insanlarına, makale inceleme aşamasında desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen hakem heyetine, dergi yayın ve danışma kurulu üyelerine, yazı kuruluna ve emeği geçen herkese şahsım ve ekibim adına teşekkür ederim.

Bir sonraki sayıda buluşmak umuduyla saygılar sunarım.

Prof. Dr. Kamuran REÇBER

EDITOR'S NOTE

We are excited to release Uludag University International Journal of Social Inquiry, 2015, Volume 8, Issue 1, published in 2017.

Dear Readers,

We have begun to recreate our Journal with a new team and dynamism, which has a long history in the field of Social Sciences. Our main objective in the first issue was to publish the Journal periodically, and to be rapidly indexed in important academic databases. Therefore, the Journal has attracted attention of many scholars as well as important academic databases. The Journal is now monitored by these databases. The relevant articles have been accepted to the Journal after meticulous evaluation, and presented to the readers.

There are seven articles in the International Journal of Social Inquiry, Volume 8 Issue 1. I would like to thank contributing scholars and researchers, reviewers who always supported us, Editorial and Advisory Boards, and all contributors in the name of my team.

Best regards in the hopes of meeting next issue.

Prof. Dr. Kamuran REÇBER

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editörden.....	vii
Editor's Note	viii
İçindekiler	ix
Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Son Gelişmeler <i>Recent Developments in Taxation of Electronic Commerce</i> Hakan AKAR, Yiğit Alp YURTER	1
Hata Terimlerindeki Otokorelasyonun Dickey Fuller Birim Kök Testinin Gücü Üzerindeki Etkisi: Simülasyon Model Yaklaşımı <i>The Effect of Autocorrelation in Error Terms on the Power of the</i> <i>Dickey Fuller Unit Root Test: A Simulation Approach</i> Mehmet ÇINAR, Atilla HEPKORUCU	29
Kurumsal İtibar Ölçümlendirme Yaklaşımları Üzerine Yazınsal Bir İnceleme <i>Approaches of Measuring Corporate Reputation: A Literature Review</i> B. Aydem ÇİFTÇİOĞLU, Benan GÖK.....	63
Osmanlı Modernleşmesinin Hukuk Eksenli Bir Okuması Reşat Kaynar'ın "Türkiye'de Hukuk Devleti Kurma Yolundaki Hareketler"i <i>A Juridical-Based Reading of Ottoman Modernisation: Reşat Kaynar's</i> <i>'The Movements Towards Founding a 'Rechtsaat' in Turkey'</i> Ekin ERDEM	79
Bursa'nın Antik Deniz Limanları <i>Ancient Sea Harbors of Bursa</i> Serkan GÜNDÜZ	105
Kıbrıs Türk Mücadele Tarihinde Bayrak ve Diğer Sancak Radyoları 1963-1974 <i>Bayrak and the Other Military Radios in Turkish Cypriot Struggle History</i> <i>1963-1974</i> Ulvi KESER.....	147
Tüketicilerin Renk Algısı ve Cinsiyet: Pazarlama Bakış Açısından Bir Araştırma <i>Consumers' Color Perception and Gender: A Research from</i> <i>Marketing Perspective</i> Ayşe BİCAN ŞEN, ERKAN ÖZDEMİR	183
Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları.....	223
Author Guide and Writing Standarts	229
Eski Sayılar /Old Issues.....	235

ELEKTRONİK TİCARETİN VERGİLENDİRİLMESİNDE SON GELİŞMELER

Hakan AKAR Yiğit Alp YURTER***

Makale Geliş Tarihi-Received: 20.05.2017
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 09.09.2017

ÖZ

Teknolojik gelişmeler hem günlük yaşamda hem de ticari faaliyetlerde birçok yenilik ve değişiklik getirmiştir. Sanayi toplumundaki geleneksel ticaretin yerini bilgi toplumunda elektronik ticaret almıştır. En çok bilinen tanımıyla elektronik ticaret (e-ticaret); işletmeleri, bireyleri ve kamu kurumların arasındaki ticari faaliyetlere ait etkinliklerin tüm aşamalarının bilgisayar ağları üzerinden yapılmasıdır. Elektronik ticaret, 1998 yılından itibaren internet teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak hızlı bir artış sergilemiştir. Bu artış, ticaretin taraflarına bazı faydalar sağlasa da vergi idareleri açısından ciddi sorunlara neden olmuştur. Mükellefler kolaylıkla sınır aşan işlemleriyle vergi kaçırma ve vergiden kaçınma olanaklarını genişletmişlerdir. Aynı zamanda elektronik ticaret dünya ekonomilerini birbirine bağlamaktadır. Doğal olarak elektronik ticaretin vergilendirilmesi dünya üzerindeki bütün ekonomileri etkilemektedir. Dolayısıyla elektronik ticaretin uluslararası niteliği, vergi otoritelerinin işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, günümüz dünyasında giderek artan elektronik ticaretin vergileme üzerine etkileri, bu alana ilişkin sorunlar ve

* Araş. Gör., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, hakanakar@uludag.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, yurteralp@gmail.com

geliştirilen çözüm yollarına ilişkin gelişmeleri inceleyip önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Rekabet, Elektronik Ticaret, Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi, Vergi Cennetleri, Vergileme İlkeleri.

Jel Kodları: L14, L81, H26.

RECENT DEVELOPMENTS IN TAXATION OF ELECTRONIC COMMERCE

ABSTRACT

Technological developments have made change both in our lives and commerce. Electronic commerce in information society has been getting the place of traditional commerce in industry society. The best-known definition of electronic commerce (e-commerce) is refers to all forms of transactions relating to commercial activities, including firms, individuals and public institutions. Electronic commerce has shown very fast increases since 1998 depending on the developments in internet technology. Although this increase has brought advantages to the producers and consumers, a serious problem has also brought up along with it for the revenue authorities in this case. Taxpayers have expanded their tax evasion and tax avoidance possibilities by cross-border transactions at the same time electronic commerce is integrating the world economies. Naturally, taxation of electronic trade is related to all countries and economies all over the world. Therefore, the international characteristic of electronic commerce necessitates cooperation between tax authorities in solving this problem. The aim of this study is to examine the developments in the effects of electronic commerce on taxation, the problems related to this field and the ways of solutions developed in today's world.

Keywords: Global Competition, Electronic Trade, Taxation of Electronic Trade, Tax Havens, Taxation Principles.

Jel Codes: L14, L81, H26.

3

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

GİRİŞ

Teknolojik gelişmeler ile paralel olarak bilginin ve sermayenin dolaşım hızının artması ekonomilerde ticaretin yapısını, şeklini ve yöntemlerini değiştirmiştir. Gelişen teknolojilerin ticari faaliyetlerde nasıl en etkin biçimde kullanılabilceği konusundaki çalışmalar ise e-ticaret kavramını gündeme getirmiştir. E-ticaret, piyasadaki mal ve hizmetlerin pazarlanması, teslimi, satışı, dağıtımı, satış sonrası teknik servisini ve üretimini kapsayan işlemleri kolaylaştırmak için başta bilgisayar ağları olmak üzere bazı araçların kullanılması olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle, e-ticaret tarafların elektronik ortamda bir araya gelerek fakat doğrudan bir ilişki olmadan gerçekleştirdikleri bir ticaret şeklidir.

4

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

E-ticaret, farklı yapısı ile ticaret biçimlerini değiştirmiş ve geleneksel ticaretin karşısında farklı bir ticaret anlayışı getirmiştir. Bilişim teknolojilerindeki gelişme ve elektronik ortamda zaman ve yer kavramlarına bağlı kalınmaksızın yapılabilen elektronik ticaret sayesinde hem ticaret kolaylaşmakta hem de zaman, personel, maliyet vb. tasarruflar sağlanmaktadır. Devlet idareleri tarafından bilişim teknolojilerinin kullanılması işlemlerde çabukluk, hata paylarının azalması, işlem ve personel maliyetlerinde tasarruf gibi avantajları beraberinde getirse de vergileme açısından bazı sorunlara neden olmaktadır. Bu gelişmeler, aynı zamanda geleneksel ticaretin uygulama ve yöntemlerine yönelik hükümet politikalarının etkinliğinin yeniden değerlendirilmesi gereğini doğurmuştur.

E-ticaretin hızla gelişmesi vergilendirme alanında da birçok sorunun yaşanmasına yol açmıştır. Geleneksel ticaretin yapısı ve özellikleri esas alınarak oluşturulmuş hukuki altyapı ve özellikle de vergi sistemleri, yapısı itibarıyla yeni bir kavram olan elektronik ticareti kavrayamamaktadır. Artan uluslararası vergilendirme sorunları zaten mükemmel olmayan vergi düzenlemeleri üzerinde olumsuz etkilere neden olarak, mevcut vergi düzenlemelerini yetersiz bırakmış, özellikle e-ticaret coğrafi sınırların ortadan kaldırılmasıyla vergiden kaçınma ve vergi kaçırma olanaklarını arttırmıştır. Bunun sonucunda, bir yandan e-ticareti geliştirmek bir yandan da e-ticaretin vergilendirilme sorunlarını çözmek için hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yoğun bir biçimde çalışmalar yürütülmektedir.

Bu çalışmada öncelikle internet ve elektronik ticaret ile temel kavramlar, e-ticarette kullanılan araçlar ve tarafları açıklanmaktadır. İkinci bölümde e-ticaretin ülkeler açısından boyutunu ve önemini göstermek üzere e-ticaretin makro ekonomik ve mikro ekonomik etkileri anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde e-ticaretin devletlerin vergilendirme yetkileri üzerine etkileri, e-ticaretin vergilendirilmesinde alternatif çözümler ve elektronik ticaretin vergilendirilmesinin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Sonuç kısmında ise çalışmalardan elde edilen bulgular dâhilinde durum değerlendirmesi ve e-ticaret uygulayıcısı olarak ülkemizi de içerecek şekilde öneriler yapılmaktadır.

1. ELEKTRONİK TİCARET KAVRAMI, ARAÇLARI VE TARAF LARI

E-ticaretin yeni ve sürekli gelişen bir yapısı olması tanımında da farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. E-ticaret, yüz yüze iletişime veya fizikî mübadeleye ihtiyaç olmaksızın, iletişimin bunlar yerine elektronik ortamda açık ve kapalı ağlar vasıtasıyla kurulduğu her türlü ticari iş etkinliği olarak tanımlanan, iş dünyası ve hükümet kurumları ağlarının birbirleri ile düzenli bir ortamda birleştirilmesi suretiyle ticaret yapma ve ticaretle ilgili bilgilerin onaylanması şeklinde tanımlanabilir (Öztuna, 2002: 8).

E-ticaretin bir diğer tanımı, Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulunun 1998 tarihinde hazırladığı Hukuk Çalışma Grubu raporunda geçmektedir. Burada da, "Bireyler ve kurumların açık (internet) ya da sınırlı sayıda kullanıcı tarafından ulaşılabilen kapalı ağ ortamında (intranet) yazı, ses ve görüntü biçimindeki sayısal bilgilerin işlenmesi, iletilmesi ve saklanması temeline dayanan ve bir değer oluşturmayı amaçlayan ticari işlemlerin tümünü ifade etmektedir." şeklinde tanımlamıştır (Parlakkaya, 2005: 169). Bu tanım OECD tarafından yapılan tanımla da paralellik göstermektedir (OECD, 2002: 89; Coppel, 2000: 4).

Dünya Ticaret Organizasyonunun e-ticaret konusunda yaptığı katkı ise mal ve hizmetlerin sunum, dağıtım, pazarlama, reklam, satış ve sipariş faaliyetlerini sayarak tanımının içeriğine açıklık getirmesidir (WTO, 1998: 1; Buster, 2015). Ayrıca satış sonrası teknik servis hizmetlerinin de bu kapsamda olduğunu ilave etmek gerekir. Fakat e-ticareti sadece internet üzerinden yapılan bir ticari faaliyet olduğunu

düşünmek gerçeği tamamen yansıtmaz. Zira telefon, faks ve TV gibi araçlarla yapılan ticarete e-ticaret kapsamına girer. Genel olarak değerlendirirsek, bir işlemin e-ticaret kapsamına girmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bunlar (Erbaşlar ve Dokur, 2008: 4);

- İşlem elektronik ortamda gerçekleşmeli, sayısal veriler (yazı, ses ve görüntü) elektronik araçlar üzerinden paylaşılmalıdır.
- Taraf arasında mal/hizmet alım satımına ilişkin sipariş, ödeme ve teslim aşamalarından en az biri elektronik ortamda gerçekleşmelidir.
- İşlem bir değer oluşturmayı amaçlayan ticari nitelikte veya ticari işlemi destekleyecek bir nitelikte olmalıdır.

6

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

1.1. Elektronik Ticaretin Araçları

E-ticaret, bir veya birkaç aracın birlikte kullanılmasıyla gerçekleşir. Mevcut elektronik ortamda geniş anlamda elektronik ticarete kullanılan bazı araçlar vardır. Bunlar telefon, faks, televizyon, elektronik ödeme sistemleri, elektronik veri değişimi (Electronic Data Interchange - EDI) ve internettir.

Telefon, Faks ve Televizyon: Kıtalararası *telefon* görüşmesi ilk kez 1913 yılında yapılmıştır. Günümüzde telefon ticarete öne çıkan bir araç olarak düşünülmesine de faks ve internet teknolojisinin telefon teknolojisine bağlı olarak çalışması telefonun ticari faaliyetlerdeki boyutunu yansıtır. Telefon, teknolojik açıdan sürekli gelişerek günümüzde taşınabilir boyutlara ve bilgisayar sistemi alt yapısı telefon sisteminin üzerine inşa edilerek bilgisayar özelliklerine ulaşmıştır. Bu sayede kişilerin finansal olanaklara ve bunları değerlendirecekleri olanaklara ulaşım kolaylaşmıştır. *Faks* ise yazılı iletişimde hız ve zaman avantajı sağlayan bir araçtır. Sözlü iletişimin resmî boyutu denilebilir (Keser, 2000: 101-105).

Televizyon elektronik ticarete yaygın kullanılsa da tek yönlü bir iletişim aracıdır. Buna rağmen, tek yönlü dahi olsa iletişim kurarak “evde alışveriş”, televizyonlardaki reklamların ve icaba davetlerin (sözleşme yapmaya-satın almaya) artışıyla giderek yaygınlaşmaktadır. Günümüzde tüm dünyada yayın yapan bir milyardan fazla televizyon olduğu tahmin edilmektedir. Bununla

birlikte televizyonlarda çok yönlü işlemlerin yürütülmesi karşımıza çıkan en önemli sınırlamadır (Canpolat, 2001:5-6).

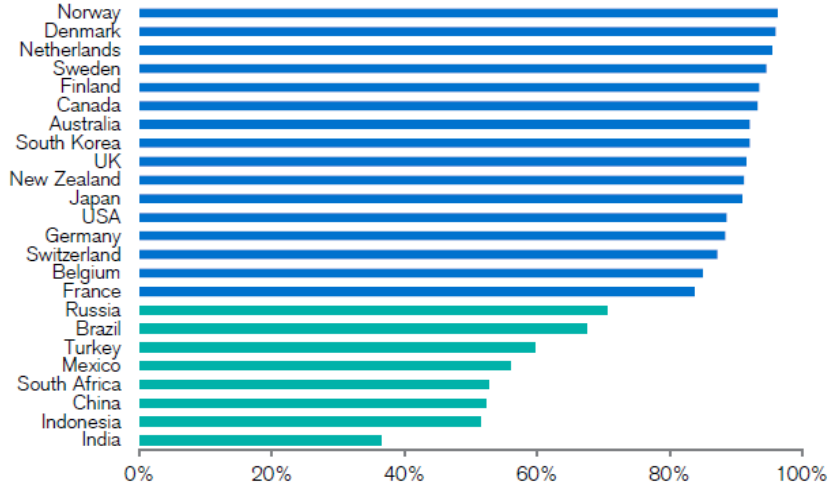
Elektronik Ödeme Sistemleri: Elektronik ödeme ve para transfer sistemleri, e-ticareti büyük ölçüde kolaylaştırdığından e-ticarette çok sık başvurulan sistemlerdir. Bu yüzden elektronik ödeme ve para transfer sistemleri e-ticaretin bir tamamlayıcısı olarak kabul edilebilir. Bankalararası Kart Merkezinin verilerine göre, 2016 yılında Türkiye’de POS sayısı 1.746.220, ATM sayısı 48.421, toplam kredi kartı sayısı 58.795.476’dır. 2016 yılı içerisinde Türkiye’de yerli kartların yurt içi ve yurt dışı kullanımı sonucu internette 306.851.459 işlem yapılmıştır ve bu işlemin tutarı 68.883,49 Milyon TL’dir. Bu tutar 2012’den beri sürekli artış gösterip yüzde 110’luk bir orana tekabül etmektedir.

Elektronik Veri Değişimi (Electronic Data Interchange-EDI): EDI, bir nevi internet hizmeti gibi düşünülebilir. Fakat internetin aksine kapalı bir yapısı vardır. İki kuruluş arasındaki ticari ilişkide insan unsuru olmaksızın bilgi ve belge değişimi sağlayan sistemdir. Bu sistemi, bir kurumdaki tüm bilgisayarların birbirine bağlanması olarak görebiliriz. Tüm ticari işlemlerini EDI kullanarak yürüten Singapur, bu konuda dünyadaki ilk ülkedir. Bu ülkede ithalatçılar, ihracatçılar ve nakliye hizmeti sunan firmalar birbirlerine bağlanmıştır. Singapur Network Sisteminin kurulmasından önce 23 gün süren işlemler 15-20 dakika içinde tamamlanmaktadır. Böylelikle Singapur limanı, EDI sistemi ile dünyanın en hızlı limanı olma unvanını kazanmıştır (Özbay ve Devrim, 2000: 36-38).

İnternet: İnternet ilk olarak ABD’de 1969 yılında çeşitli bilgisayar ve askeri araştırma projelerini desteklemek için ortaya çıkmış olan global bir bilgisayar ağıdır (Zhao, 2005: 15) Ticari faaliyetlerde elektronik iletişim teknolojilerinin uzun yıllardır kullanıldığı bilinmekle birlikte, ticaretin internete taşınması çok eskilere dayanmaz. Zira internet, ticari amaçla kullanılmaya başlandıktan sonra gelişmeye başlamıştır. 1991 yılında elektronik ticaret uygulaması yokken 4.5 milyon internet kullanıcısı tahmin edilirken, 1999’da 300 milyon veya daha fazla kişi olduğu tahmin ediliyor (Bacchetta vd., 1998: 1). Bunların yaklaşık %25’i de elektronik ticaret sitelerinden alışveriş yapıyordu (Coppel, 2000: 3) 2003 yılı sonunda tüm dünyada yaklaşık 676 milyon kişi (dünya nüfusunun %11,8’i) internet kullanıcısı haline gelmiştir (UNCTAD, 2004: xvii). Türkiye nüfusunun %60 civarındaki internet

kullanımı GOÜ'ler arasında Rusya ve Brezilya'nın ardında üçüncü sırada yer almaktadır.

Şekil 1: Ülkelerin İnternet Kullanım Oranları: Gelişmiş Ülkeler ve GOÜ'ler Karşılaştırması

Kaynak: Internet World Stats, "Internet Usage Statistics".

Bilindiği gibi internet, çok sayıda kişinin karşılıklı olarak büyük miktarlardaki veriyi zaman ve mekândan bağımsız olarak iletmeyi sağlar. Bu özellik ticari işlemlere esneklik ve maliyet avantajı sağlar (Coppel, 2000: 16). Zamandan da tasarruf etmeyi sağladığı için internetin mesafeleri ortadan kaldırması, ticarete sağladığı en büyük kolaylıktır. Ayrıca geleneksel ticarete sipariş gerçekleşene kadar geçen zamanda oluşabilecek kur farklarından etkilenme riskini de azaltmaktadır (Çak, 2002: 24-25).

1.2. Elektronik Ticaretin Tarafları

E-ticaretin gerçekleşmesi için öncelikle yukarıda bahsedilen araçların olması, daha sonra da bunların bazı taraflar arasında istimal edilmesi gerekir. Geleneksel ticarete de alıcı-satıcı olarak bilinen taraflar biraz daha farklı olarak burada karşımıza çıkmaktadır. E-ticaret, tarafları açısından üç farklı şekilde ortaya çıkabilir: Firmaların kendi arasında,

işletmelerden tüketicilere yapılabileceği gibi firma-devlet ve vatandaş-devlet arasında da görülebilir.

1.2.1. Firmalar Arası Elektronik Ticaret (Business to Business-B2B)

E-ticaretin bu şekli EDI'ye yardımcı olmak için ortaya çıkmıştır ve elektronik ticaretten elde edilen gelirin büyük kısmını oluşturmaktadır (Zhao, 2005: 24-25). Genel olarak, işletmeler arasındaki işlemleri otomatikleştirmek için özel ağların ya da internetin kullanılmasına *işletmeler arası e-ticaret* denir (Hinnekens, 1998: 52). Bu tür e-ticaret; rutin işlem maliyetlerinin azaltılması, coğrafi mesafeler önemli olmaksızın işlemleri gerçekleştirmede çevrim zamanının azaltılması, gereksiz kırtasiyeciliğin en aza indirilmesi ve ara yüz uygulamaların geliştirilmesi ile iş süreçlerinde verimliliğin artırılmasını planlayan iş ortaklarının birbirine bağlanma arzusunun sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Güleş vd., 2002: 37-39). Bu türde en hızlı gelişen sektörler; finans ve yatırım hizmetleri, motorlu kara taşıtları, nakliye, kimyasallar, endüstriyel ve ileri teknoloji ekipmanı olup, bu sektörlerde tedarik zincirlerini internet üzerinden entegre eden şirketler artmaktadır (Coppel, 2005: 8).

1.2.2. İşletmeden Tüketicie Yapılan Elektronik Ticaret (Business to Consumers-B2C)

İnternet üzerindeki sanal mağaza uygulamaları, firmalara ürünlerini doğrudan tüketicieye satma imkanı sağlaması *işletmeden tüketicieye yapılan elektronik (B2C)* ticarete örnek teşkil eder. Bu tarz e-ticaret hızlı gelişme gösterse de B2B'ye göre gelişimi daha yavaştır. İnternet kullanımı ve B2C ticaretinde gelir, eğitim ve yaş önemli belirleyenlerdir (Coppel, 2005: 8-10).

Üretici firmaların pazarlama, satış ve satış sonrası hizmetlerde başarılı olması için bu konu önemli bir faktördür. B2C pazarına Türkiye açısından bakıldığında, süpermarketler ve çok çeşitli ürünlerin olduğu karma alışveriş sitelerinin önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Dünya genelinde paralel olarak Türkiye'de de kitap, müzik, elektronik en çok tercih edilen ürünler arasında yer almaktadır (Sarısakal ve Aydın, 2003: 84).

1.2.3. Firma-Devlet (Business to Government-B2G) ve Vatandaş-Devlet Arasındaki Elektronik Ticaret (Consumers to Government-C2G)

İşletmelerle devlet arasındaki e-ticaret (B2G); vergi, sosyal güvenlik, istatistik ve izinlerin elektronik yoldan izlenmesi ve düzeltilmesi, kamu ihalelerine elektronik yollardan başvurulması gibi işlemleri kapsamaktadır. B2G e-ticaretin amacı, devlet tarafından firmalara daha iyi hizmet sunmaktır (İleri ve İleri, 20011: 113).

Vatandaş-devlet ilişkilerini düzenlemek ve bu ilişkileri internet üzerinde yürütmek *vatandaş devlet arasında (C2G) yapılan e-ticaret kavramını* izah etmektedir. Bunlara örnek olarak; sosyal güvenlik ödemelerinin, vergi borçları ve cezalarının ve diğer cezaların internet yoluyla sorgulanması ve ödemesi; devlet, yaptığı sınavların sonuçlarını internet üzerinden kamuoyuna açıklaması; çeşitli kimlik numaralarının internet yoluyla öğrenilmesi; devletten bilgi talep edilmesi (Özbay ve Devrim, 2000: 46); emniyet müdürlüğüne pasaport başvurusu yapılması vb. gösterilebilir. Aynı zamanda bu uygulamalarla bürokratik engellerin elektronik ortamda aşılmasına da çalışılmaktadır. İnternet, hükümetlere kamu hizmetleri sunma ve bilgi ve politikalar üretme fırsatı veriyor. Elektronik ortamda ne kadar çok kamu hizmeti sunulursa, potansiyel iyileşme o kadar büyük olur (OECD, 2002: 78).

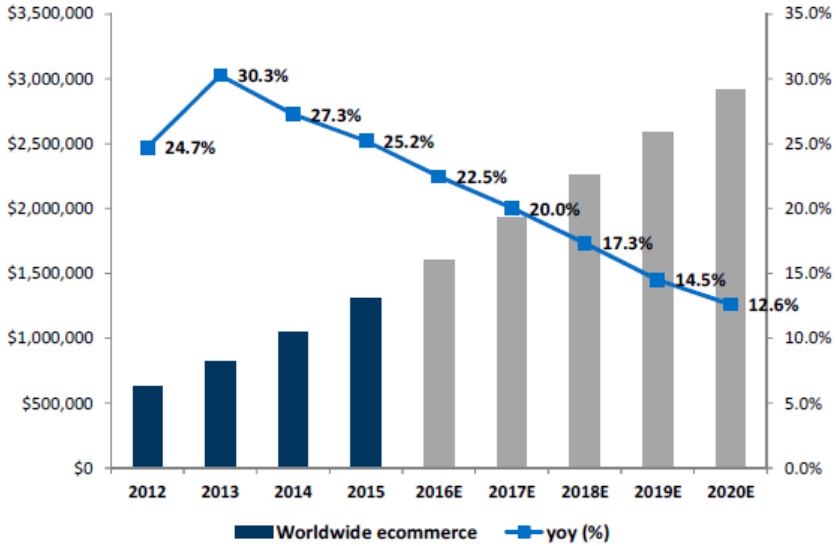
2. ELEKTRONİK TİCARETİN ETKİLERİ

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte bilişim sektöründeki gelişmeler başta ticaretin yapısı olmak üzere, bankacılık ve finans sektörünü de kapsayan birçok alanı etkilemiştir. Liberalleşme ve küreselleşme ile birlikte coğrafi sınırlar eski önemini yitirmiştir. Teknolojideki gelişmeyle birlikte hizmetlerin üretildiği, pazarlandığı yer, bu hizmetlerden faydalanılan ve hizmetlerin bedelinin ödendiği yer arasındaki bağlantı giderek kopmaktadır (Zhao, 2005: 57). Bu değişikliklerin etkileri farklı olur ve fiyatlar, ticaret yapısı, emek piyasaları ve vergi gelirleri üzerinde görülür (Coppel, 2000: 15).

2.1. Makro Ekonomik Etkileri

E-ticaret gerek ekonomik, gerekse toplumsal alanda oldukça önemli değişimleri beraberinde getirmektedir. Ekonomik boyutta global rekabet ve verimlilik artmaktadır (Bozkurt, 2000: 76). E-ticaret birçok endüstri ve ticaret kolunda üretkenlik ve kaynak etkinliğini kaçınılmaz olarak artırmaktadır. Bu artışta daha yüksek kar oranları ve daha istikrarlı bir ekonomi için zemin hazırlamaktadır (Zhao, 2005: 4). E-ticaret; küresel GSYH'da istikrar fonksiyonu olarak düşünülürse, hacminin artması konjonktürel dalgalanmaları azaltabilir.

Şekil 2. Küresel E-Ticaret Hacmi (Milyon Dolar) ve E-Ticaretin Yıllık Büyüme Oranları (2012-2020)

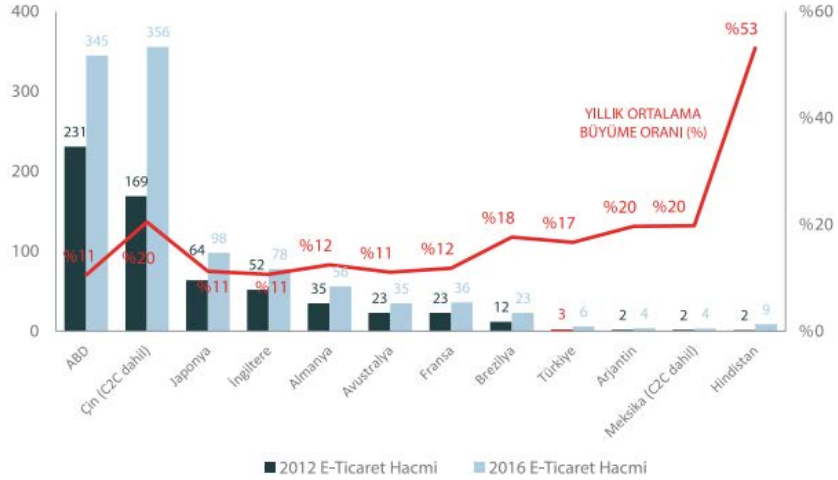

Kaynak: Goldman Sachs Global Investment Research, Updating the Goldman Sachs Global Ecommerce Forecast, 2016, p.2.

2016 yılında dünya e-ticaret hacmi 1.915 trilyon dolar iken, 2017 yılında 2.325 trilyon dolar olması, 2020 yılında e-ticaret hacminin 4 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir. Internet World Stats'ın verilerine göre, 2017'nin birinci çeyreği itibarıyla Dünya nüfusunun % 49.6'sı internet kullanmakta ve bu oran artış eğilimi göstermekte

olduğu göz önüne alınırsa e-ticaret büyüme beklentileriyle paralellik gösterir.

Şekil 3. 2012-2016 Ülke Bazlı E-Ticaret Hacmi (Milyar Dolar)

Kaynak: TÜSİAD, *Dijital Pazarın Ortak Noktası E-Ticaret: Dünyada Türkiye'nin Yeri, Mevcut Durum ve Geleceğe Yönelik Adımlar*, 2014, s.33.

Türkiye'nin e-ticaret hacmi yıllık ortalama büyüme oranı, diğer gelişmekte olan ülkelerle paralel olarak, gelişmiş ülkelerden daha yüksek olsa da toplam hacmi hala çok düşük seyretmektedir. Fakat Credit Suisse'in Emerging Consumer Survey 2017 araştırmasında, internet üzerinden alışveriş yapan tüketicilerin oranındaki artışın en çok görüldüğü ülkeler Hindistan ve Türkiye'dir. 2015 ve 2016 yıllarında her iki ülkede de online alışverişler ikiye katlanmış ve bu eğilimin devam edeceği beklenmektedir (2017: 28).

2.2. Mikro Ekonomik Etkileri

Yoğun ticari rekabet, tüketicilere özellikle satış ve hizmetler alanında üst düzey çevrimiçi işlemler gerçekleştirmeyi sağlar (Zhao, 2005: 70). E-ticaret, gelişmekte olan ülkelerde makro ve mikro ekonomik birimler için kaynakları daha verimli kullanma fırsatları sunar. Bir ülkenin bu fırsatlardan yararlanması için de, özellikle KOBİ'lerin e-

ticaret yapmaları önündeki yasal ve kurumsal engeller kaldırılmalı ve yeni düzenlemelerle teşvik edilmelidir (WTO, 2013: 1).

E-ticaret firma ölçeğinde önemli değişikliklere neden olmaktadır ve şöyle sıralanabilir:

- Firmalar üretim süreçlerinde değişiklikler yapacaktır. E-ticaret ile geniş bir tüketici grubuna ulaşmak mağaza, depo gibi *fiziki yatırımları* gereksiz hale getirmektedir (Coppel, 2000: 18).
- Geleneksel ticaretin gerçekleştirilmesi için gerekli personel istihdamı, depolama, organizasyon, bir takım belgeleri düzenleme gibi işlemler e-ticarette bulunmadığı için hem masraf hem de zaman bakımından şirketlere önemli miktarda tasarruf sağlanmaktadır (Zhao, 2005: 23).
- E-ticarette girdiler için sipariş verilmesi ve teslim süreci hızlandığından daha az envanter çıkarılmakta bu da *stoklama maliyetini* düşürmektedir (Bachetta vd., 1998: 29).
- E-ticaret orta ve küçük ölçekteki işletmeleri dünya pazarlarına sokarak rekabeti arttırır ve şirket yapısını değiştirir. İnternet, piyasaya girişteki engelleri azaltır ve ekonominin diğer alanların pazarın daha rekabetçi olma fırsatı sağlar. İnternet firmaları küresel rekabete tabi tutarak piyasalarda hâkim olma fırsatlarını azaltabilir. Böylelikle e-ticaret işletmeler ve sektörler arasındaki bağlantıyı arttırır (Coppel, 2000: 117).

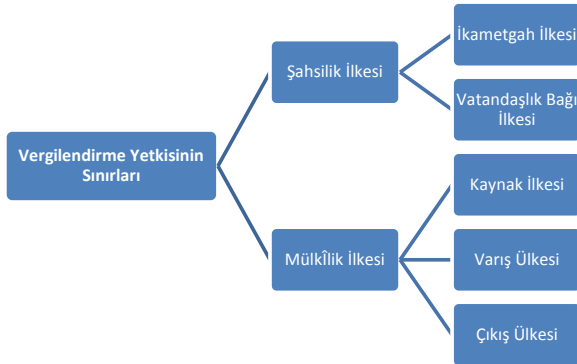
3. ELEKTRONİK TİCARETİN DEVLETLERİN VERGİLENDİRME YETKİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte e-ticaret faaliyetleri de hızla yaygınlaşmaktadır. Sunduğu avantajların karşısında, e-ticaret yeni bir kavram olmasından dolayı aynı zamanda çeşitli problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu problemler teknik altyapıdaki yetersizlikler, hukuki altyapıdaki sorunlar, vergilendirme sorunu, güvenlik sorunları, kişilerin ve kuruluşların ortaya çıkan bu gelişmelere uyum sağlamalarında yaşanılacak aksaklıklar olarak sayılabilir. Devlet açısından baktığımızda, geleneksel ticaretin yapısı ve özellikleri esas alınarak oluşturulmuş hukuki altyapı ve özellikle vergi sistemleri, yapısı itibariyle yeni bir kavram olan e-ticareti

kavrayamamaktadır. E-ticaretin gelişiminin sağlanması için yapılan çalışmaların yanında e-ticaret ile ilgili sorunların çözümünde fikir birliğine varılması ve ortaya çıkan sorunların çözülmesi amacıyla dünyada ulusal ve uluslararası düzeylerde vergileme konusunda birçok çalışma yürütülmektedir. Bu çalışma alanları üç gruba ayrılabilir. *İlk grupta*, ülkeler arasındaki vergi oranları farklılığı ve vergi matrahlarındaki farklılıkların üretim ya da ticaret kalıplarında neden olduğu sapmaları inceleyen çalışmalar yer almaktadır. *İkincisinde*, belirli somut bir olayda, vergilendirme yetkisini hangi ülkenin kullanacağı meselesi ele alınmaktadır. *Üçüncüsünde* ise idari uygulamalara ilişkin sorunların gün geçtikçe ağırlaşması ve bu alanda yasal düzenlemelerin yetersiz kalması üzerine çalışmalardır (Dönmez, 1998: 435).

Devletlerin egemenlik haklarına dayanarak ve ayrıca hukukî ve fiili güç kullanarak; kişiler, vergi konuları ve vergiyi doğuran olaylar üzerinden vergi almaları vergilendirme yetkisinin sınırlarını yansıtır. Küresel boyutta devletlerin vergilendirme yetkilerini belirleyen uluslararası hukuktur (Şenyüz vd., 2015: 72-73). Vergilendirme yetkisinin sınırları bazı ilkeler doğrultusunda belirlenir. Bunlar aşağıdaki şemada görüldüğü gibi; şahsilik ilkesinden kaynaklanan ikametgâh ve vatandaşlık bağı (uyruklu) ilkeleri ile mülkîlik ilkesinden kaynaklanan kaynak, varış ülkesi ve çıkış ülkesi ilkelerinden oluşmaktadır.

Şekil 4. Vergilendirme Yetkisinin Sınırları

Kaynak: Şenyüz vd., 2015:72-73'ten faydalanarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İkamet ilkesi, vergilendirmede ikamet ilkesinin kullanımı, tam mükellef esasına göre vergilendirmeye örtüşmektedir. İkamet ilkesi bir kişinin dünya çapında elde ettiği gelirlerinin, ikametinin bulunduğu ülkede toplanarak vergilendirilmesini ifade ederken, bu ilkenin arka planında devletin egemenlik hakkının, yerleşim yeri vasıtasıyla, kullanımı yer almaktadır. Kişiler devletle, ikametgâh vasıtasıyla, şahsi bir ilişki kurduklarında kişilerin yükümlülüğünün kapsamına hem yurt içinden ve hem yurt dışından elde edilen gelirler girmektedir (Organ ve Çavdar, 2012: 72).

İkametgâh, bir kimsenin sürekli kalma niyetiyle oturduğu yerdir. Gerçek kişiler için ikametgâh, oturulan, özel hayatın, faaliyetlerin ve ilişkilerin merkezi olan yeri ifade eder. İkametgâhın zorunluluğu ilkesi, herkesin hukuki açıdan bir yere bağlı olması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Zeytin, 2014: 32-37). Tüzel kişiler için ikametgâh ise bütün iş ilişkilerinin toplandığı, kararların alındığı ve yerine getirildiği yerdir.

Bu ilkeye göre, bir ülkeyle bağı olan verginin konusu değil, vergi yükümlüsüdür. Vergilemenin ülke sınırlarını aşması, kişilerin eksiksiz bir şekilde takip edilebilmesini ve güçlü bir vergi idaresini gerekli kılar (Öz, 2004: 94).

Bu çerçevede e-ticarete bakıldığında fiziki herhangi bir yere bağımlılık bulunmadığından vergilendirmenin temel ilkelerinden biri olan ikamet ilkesi uygulanabilirliğini kaybetmektedir. Zira e-ticarette birlikte sanal ortamda başka bir ülkede ticari faaliyetlerde bulunulabilir ve internet teknolojisi başka bir ülkeye giriş, çıkış yapmış sayılabilecek sınırsızca faaliyet doğururken bu faaliyetlerin izlenebilmesi neredeyse imkânsızdır.

Uyrukluk ilkesinde, vergi ödevi vatandaşlık bağına göre belirlenir. Bir devletin tebaiyetinde bulunan kişilerin elde ettiği gelirleri, vatandaşlık bağından başkaca bir şeye bakılmaksızın tamamının vergilendirebilmesidir.

Kaynak ilkesi, vergilendirmede kaynak ilkesinin kullanımı dar mükellefiyet esasıyla örtüşmektedir. Kanuni ve iş merkezlerinin her ikisi de Türkiye’de bulunmayanlar dar mükellef sayılmakta ve sadece Türkiye’de (yerleşik olunmayan yerde) elde ettikleri kazanç

üzerinden Türkiye’de (gelirin elde edildiği yerde) vergi ödemektedirler (Gençer, 2013: 20). Dar mükellef bir kişi, bir takvim yılı içinde 6 aydan fazla söz konusu ülkede oturursa o yıl için tam mükellef olarak değerlendirilir (Şenyüz vd., 2015: 326-327). Bu ilkede gelirin doğduğu ya da kazanıldığı yerin ön plana çıkması, ikametgah ve uyrukluk ilkesinin aksine hukuksal ilişkiyi vatandaşlık ya da yerleşim yerine değil ekonomik bağ temelinde dayandırmaktadır. Vergi yükümlüsünün ikametgahı ya da uyruklüğünün bir önemi yoktur. Sermaye ihraç eden ülkeler, ikamet ilkesi esasına, sermaye ithal edenler ise kaynak ilkesine göre yetkilerini kullanmak ister. Bu durumda çok uluslu şirketler çifte vergilendirmeye maruz kalabilirler (Öz, 2004: 96).

Varış ülkesi ilkesi, vergilendirme yetkisini, mal ve hizmetlerin tüketildiği devlete bırakır. Mal ve hizmet satışları üzerinden alınan dolaylı vergilerde; kaynak ilkesinin uygulanması, varış ülkesi uygulamasına denk düşmektedir.

Varış ülkesi ilkesi, sınır dışına çıkan mallar için özellikle dolaylı vergiler olmak üzere malların gittiği ülkede alınıyorsa “varış yeri ilkesi” ne göre, mallar çıktığı ülkede vergilendirildikten sonra dünyanın herhangi bir yerine serbestçe gidebiliyorsa “kaynak yeri ilkesi” ne göre vergilendiriliyor demektir.

Vergi anlaşmalarında benimsenen temel yaklaşım, ikametgâh devletini vergilendirmede asıl, kaynak devletini ise tali olmasıdır (Özdemir, 2013: 139). Bir hükümet, bu ilkelere dayanarak vergilendirme yetkisine sahip olsa bile, e-ticaret bu yetkiyi aşındırabilir. Daha özel olarak bakıldığında, uluslararası uygulamalarda elektronik ticaretin vergilendirilmesinde gelinen son nokta, doğrudan vergiler ikamet devleti, dolaylı vergiler kaynak ülkesi, tarafından alınması uygun görülmüştür (Yaltı, 2003: 289).

Ülkeler yukarıda belirtilen vergileme yetkisi sınırları içinde vergileme işlemlerini yaparken e-ticaretin vergilenmesinde temel bazı problemler görülmektedir (Dereli, 2015: 64-65; Saraç, 2006: 154).

- E-ticaretin daha düşük maliyetlerle kurulum imkanı sağlayan yapısı, küçük ve orta ölçekli işletmelerin dünya pazarlarına açılmalarını sağlamış ve ulaştıkları yeni pazarlarda çok çeşitli vergi

mevzuatları ve uygulamaları olması vergilendirme yetkisinde sorunlara neden olmuştur.

- E-ticaretin bir diğer yapısal özelliği gereği web sunucusunun uzaktan işletilmesi, vergilendirme hususundaki sorunları çözümünü zor hale getirmektedir.
- Sanal ortamda alış veriş yapan taraflar kendi rızaları ile beyan etmedikleri takdirde vergi idareleri ya da üçüncü bir şahsın bilgi sahibi olması söz konusu olmamaktadır. Alıcı ve satıcı bilgilerindeki belirsizlik, kimlik ve ikametgah bilgilerinin üzerine inşa edilmiş mevcut vergi sisteminde belirsizlikleri de ortaya çıkarmaktadır.
- Dijital ürünlerde fiziki ürünlerin teslim yöntemlerinin uygulanması mümkün değildir. Bilgisayarlar aracılığı ile indirilebilen dijital ürünler gümrük sınırlarına uğramadıkları için niteliklerinin belirlenememesi, bu ürünlerin vergilendirilmesinde sorunlara yol açabilmektedir.
- E-ticaret, fiziksel mevcudiyeti olmayan büyük işletmelerin kurulmasına yol açmıştır. Fiziksel varlıklar önemsiz kalmaktadır. Bu durumda işletmelerin gerçekleştirdikleri faaliyetler dolayısıyla ortaya çıkan bir takım giderlerin vergi matrahından düşülmesi ya da fiziksel olmayan varlıkların amorti edilmesi gibi sorular doğmaktadır.
- E-ticarette gelir getirici faaliyetin fiziksel mekanı bakımından kurumların, internet sağlayıcının, sunucusunun ya da kullanıcının bulunduğu yer farklılaştıkça, faaliyetin nereden gerçekleştirildiğinin belirlenmesi güçleşmektedir.
- Web sitesini konuk eden firmaların yabancı müşterilerinin vergi sorumlusu sayılıp sayılmayacağı konusu teşkil etmektedir.
- Veri iletişim alt yapısının ulusal ve uluslararası rekabete alınması konusundaki belirsizlik bulunmaktadır.
- Elektronik ortamda elde edilen delillerin tanınması açısından yasalardaki değişikliklere gereksinim duyulabilir.

- E-ticaret ortamının vergi denetimini güçleştirmesi olasılığı yüksek olduğundan yeni denetim yöntem ve tekniklerine gereksinim duyulmasıdır.

E-ticaretin vergilendirilmesiyle ilgili dört temel görüş vardır (İlhan, 2009: 184)

- Elektronik olarak gerçekleşen ticaret *serbest bölge* de yapılmış gibi kabul edilerek vergi dışı bırakılmalıdır. Fakat aynı ticari işlemler, geleneksel yollarla yapıldığında rekabet eşitsizliği doğuracağından ve vergilemede adaleti zedeleyeceğinden uygun görülmemektedir.
- Dolaylı bir vergi olarak önerilen “*bit vergisi*” ile satış esnasında kullanılan bilgilerin vergilendirilmesi öngörülmektedir. Burada mal veya hizmetlerin vergilendirilmesi söz konusu değildir. Bit vergisinde matrahını, gönderilen verilerin boyutu oluşturur. Aktarılan verilerin değeri milyon dolarlarla ifade edilebilen bir düzeyde mesajı ile eğlence için gönderilen bir karikatürle kıyaslandığında ekonomik değerleri kavrayamadığı anlaşılmaktadır.
- E-ticaret ortamının kanunlarla takibi ve denetimi mümkün hale getirilmelidir. E-ticaretin mevcut kanunlara göre vergilendirilmesi, vergiden kaçınma ve vergi kaçırma çabasında olan vergi mükelleflere yasal boşluklar bırakmaktadır.
- Mevcut vergi kanunlarında ve vergi anlaşmalarında e-ticarete uygun bir revizyona gidilmesi, mevcut karmaşık vergi mevzuatını daha da karıştırabilir ve zaman kaybına neden olabilir.

3.1. E-Ticaretin Vergilendirilmesinde Alternatif Çözümler

E-ticaret alanında karşılaşılan sorunların başında vergi denetiminin etkin bir şekilde gerçekleştirilememesi gelmektedir. Bu ise devletlerin gelir kaybına uğramasına ve kayıt dışı ekonominin artmasına neden olmaktadır. İşte bu nokta e-ticarete vergi denetiminin etkinliğini artırmak amacıyla yeni denetim yöntem ve teknikleri geliştirilmesinin önemi gittikçe artmaktadır. Bu kapsamda e-ticarete vergi denetimini gerçekleştirmek için internet servis sağlayıcı şirketler ile ülkelerin vergi idareleri ortak hareket edebilirler. Bu model kapsamında vergi denetim-bilgi işlem merkezleri kurulabilir (Çavdar, 2011: 116).

Geleneksel ekonomik işleyişi derinden etkileyen ve nihai aşamada da pek çok ülkeyi ciddi mesai harcamaya zorlayan e-ticaretin vergilendirilmesinde konunun uzmanları tarafından ortaya atılan bir takım başka alternatifler de vardır. Bunlardan ilk olarak bahsedilmesi gereken “*Vergi Tabanının Erozyona Uğraması Yaklaşımı*”dır. Bu yaklaşıma göre, yurtdışına yapılan ödemeler üzerinden alınan vergi, ödemeyi yapan kişi tarafından yurtiçindeki vergilerini hesaplarken gider olarak düşebiliyorsa, stopajla vergilendirilmeli (Akçaoğlu, 2011: 204).

Bir diğer yaklaşım olan *Ekonomik Eşik Yaklaşımına* göre, önceden belirlenmiş satış tutarlarını aşmayan işletmeler vergilendirilmemeli; aşanlar ise stopaj yöntemiyle vergilendirilmelidir (Akçaoğlu, 2011: 206). Bu yaklaşımın mantığı, küçük boyutlardaki e-ticaretin vergilendirilmemesinin kayıp olarak görülmemesinden ileri gelmektedir. Yerel vergilemede de bazı kazanç türlerinin, belli sınırları aştıktan sonra vergi konusu olmaları buna benzer uygulamalara örnektir.

Son olarak da *Formüle Dayalı Vergilendirme Yaklaşımı*, e-ticaretten elde edilen gelirlerin vergilendirilmesinin bir formülle tespit edip, gelirlerin ülkeler arasında paylaşılmasıdır. Böylece kazançların ikametgaha bağlanmasından ortaya çıkan transfer fiyatlandırması uygulamaları azalmış olacaktır (Akçaoğlu, 2011: 206).

Bu alternatiflerin yanı sıra *OECD* tarafından gündeme getirilen bazı yaklaşımlar da vardır. Bunlardan *biri*, işyeri kavramını revize ederek, insan faktörü olmadan işleyen süreçleri bu tanımın dışında bırakmaktadır. Bu görüşün gerekçesinde, insan unsuru olmadan otomatik ekipmanlarla elde edile gelirin mümkün olmadığı ya da çok az olduğu kabul edilmektedir. *İkincisi*, bir sunucunun (server) varlığı tek başına bir işyeri sayılmasında yeterli olmadığıdır. Sunucular herhangi bir yere yerleştirildikten sonra çalışanlara hemen hemen hiç ihtiyaç olmayacağından bir işyerini temsil ediyormuş gibi değerlendirilmeleri gerçekçi değildir. *Üçüncü olarak*, Model Anlaşmada işyeri için tanınan istisnaları sınırlamaktır. Bunun için sadece genel “hazırlayıcı ve yardımcı hareketler”i bırakıp, geri kalan hepsi kaldırılmalıdır. *Son olarak da* yürürlükteki anlaşmalarda önemli değişiklikler yapmayı gerektiren bazı konulara değinilmiştir. Mesela; stopaj yöntemiyle vergileme türleri, formüle dayalı vergileme ve

“sanal (elektronik) işyeri”ne göre vergileme gibi öneriler ileri sürülmüştür (Akçaoğlu, 2011: 208-209).

3.2. Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinin Değerlendirilmesi

Uluslararası kuruluşların yaptığı çalışmalarda e-ticaretin vergilendirilmesiyle ilgili genel ilke kararları belirlenmiştir. Ülkeler bu kararlara uyma zorunda olmasa da, sağlayacağı faydalar göz önüne alınrsa, ülke içinde yapacakları düzenlemelerde göz önüne alınması yararlı olacaktır. E-ticarette büyük paya sahip ABD, Singapur, Kanada, Japonya, Avustralya gibi ülkelerin vergilendirme alanında yaptıkları çalışmaları ve geliştirdikleri projeler, daha çok OECD'nin ilke kararlarına yakın olmakla birlikte, uluslararası çalışmaların tümünü yakından takip ettikleri görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin yapacağı çalışmalarda da uluslararası çalışmalar ve alınan ilke kararlarını yakından izlenmesi faydalı olabilir (Coşkun, 2003: 167).

Yukarıda bahsedilen uluslararası uygulamalar, kamu idarelerinin yapması gereken, e-ticaret üzerinden vergi alabilmektir; yoksa onu engelleyerek girişimci ruhunu öldürmek ve ülke ekonomisinin gelişimini yavaşlatmak değildir. Fakat bunu başaramayan devletler, internet kullanımını pahalılaştırmak suretiyle dolaylı olarak e-ticareti vergilendirme yoluna gitseler de olması gereken internet kullanımını yaygınlaştırmaya çalışmaktır. Bu kapsamda ülkemizde de öncelikli olarak uygulamalar yapılmalıdır (Gefen, 2000: 725-726). Böylelikle muhtemel vergi tabanı da genişletildikten sonra, internet kullanımı için farklı bir vergilendirme yapılarak, elektronik ticaret vergisi tahsil edilmeye çalışılmalıdır. Fakat yeni vergilere mümkün olduğunca başvurmadan mevcut vergileme ilke ve düzenlemelerini e-ticarete uyarlayarak çözüm bulmaya çalışmalı (Cangir, 1999: 88; Çak, 2002: 64).

Ülkeler, e-ticareti etkin vergilendirebilmesi için öncelikle, gerekli olan teknik ve hukuki altyapıya odaklanmalıdır. Bununla birlikte, e-ticaretin vergilendirilmesinde karmaşıklığa meydan verilmemeli ve her şey açık olmalı. Hem mükellefler hem de vergi idaresi üzerindeki yük en düşük seviyede olmalı ve yapılan işlemlerin vergisel sonuçları önceden tahmin edilebilmelidir. Uygulanacak vergi, gelirlerin büyük bir kısmını kapsamalı (Cangir, 1998: 34). Geniş vergi tabanı sayesinde kamu gelirlerini artıracak ve ücretliler üzerindeki vergi yükünün

azaltılması için asgari ücret üzerindeki yükün azaltılmasını sağlayan adımların atılmasını kolaylaştıracaktır. Böylelikle vergi yükünden en çok etkilenen düşük ücretli kesim üzerindeki yükün hafiflemesini sağlayacaktır. Diğer taraftan bütün ücretlilerin vergi yükünü azaltmayı hedefleyen bir uygulama da denenebilir (Akay, 2010: 85).

E-ticaret ile ilgili ölkemiz uygulamalarındaki sorunlardan biri de geleneksel ticaret ile e-ticaret arasında vergilendirme eşitsizliğidir. Mükellefler geleneksel veya e-ticaretten birini seçtiklerinde karşılaşacakları vergi oranları bir birine yakın olmalıdır (Günaydın, 2000: 100). E-ticaret işlemleri üzerine konulacak vergiler, geleneksel ticaret işlemleri üzerindeki vergilere paralel olarak konulmalıdır. Geleneksel ticaret üzerinden alınan vergilerin e-ticaret işlemlerine uygulanan vergilerden yüksek olduğu durumlarda, tüketiciler alım satım işlemlerini geleneksel yollardan gerçekleştirmek yerine e-ticaret yoluyla gerçekleştirme yolunu seçecektir. Bu durumda geleneksel ticaret uygulamaları üzerinden alınacak vergiler tahsil edilemeyecek ve e-ticaret dolaylı olarak vergi kaybına neden olacaktır. Bundan dolayı, yapılacak yeni düzenlemelerin e-ticaret ile geleneksel ticaret arasındaki vergisel açıdan ortaya çıkan rekabet eşitsizliğini ortadan kaldıracak yönde olması gerekmektedir. Ayrıca vergiler, sektörel rekabet eşitliğini de sağlamalıdır. Vergi konulurken ticaret tipleri arasında ayırım yapılmamalıdır. Aksine her ticaret türü arasındaki eşitliğin sağlanması hedeflenmelidir. Bunlara ek olarak teslim şekilleri, e-ticaretin geleneksel ticarete göre daha yüksek veya daha düşük vergi oranlarına tabii olmasında belirleyici olmamalıdır (Akay, 2010: 84).

SONUÇ

Toplam küresel ticaret içinde payı giderek artan ve ticarete yeni bir boyut kazandıran e- ticaret bu süreçte pek çok vergilendirme sorununa da sebep olmuştur. Hizmet anlayışında zaman ve mekândan kopuk yeni işleme yapıları görölmeye başlamıştır. Dünyanın her tarafına sınırsızca yayılabilen ve sürekli hizmet sunabilen bu işletmeler, ticaretin taraflarını bazen tek taraflı bazen çift taraflı olarak, işlemlerin fizikî mekândan bağımsız olarak gerçekleşmesini sağlayabiliyor. Sonuç olarak bu yeni tarz ticari muameleler, uluslararası vergilemenin en önemli bağlama noktalarından olan kaynak ve ikametgâh ilkelerinin uygulanmasında açmazlara neden olmaktadır. Ayrıca varış yeri ölkesinin de e-ticarete

uygulanması zor hale gelmiştir. Bu nedenle hizmetlerin yararlanıldıkları ülkede vergilendirilmesi çözüm olarak düşünülebilir. Satıcı taraf sanal ortamda, vergi cennetleriyle iribatlı görüldüğünde vergi yükümlülüklerini sıfıra yaklaştırabilmektedir. E-ticaretin konusu fiziksel bir ürün ise gümrük ve satış vergileri için vergiyi doğuran olayı tespit etmek mümkündür. Doğrudan vergilerde ise benzer sorunlar uluslararası işbirliğiyle çözülebilmektedir. Bunlara ek olarak, e- ticaretin vergi yükünü azaltmak için kullandığı teknolojik yenilikleri, gene onun vergilendirilmesinde kullanmak uygun olabilir.

22

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Devletlerin kendi başlarına bağımsız bir ulusal düzenleme ile e-ticaretin vergilendirilmesine bir çözüm bulmaları pek mümkün gözükmemektedir. Hatta herhangi bir girişim, mevcut sorunları daha da büyütüp, çözümü zor hale getirebilir. Devletin vergisel alanlarda yapacağı her düzenleme ekonomiye bir müdahale gibi algılanacak ve sermayenin ülke dışına çıkmasına da neden olabilecektir. Oysa uluslararası seviyede alınabilecek önlemler ve uygulanabilecek yaptırımlar aracılığıyla, dünya üzerinde e-ticaretin vergilendirilmesinde önemli adımlar atılabilir.

Ülkeler, uluslararası kuruluşların e-ticaretin vergilendirilmesiyle ilgili belirlediği genel ilke kararlarına uymak zorunda olmasa da, sağlayacağı faydalar göz önüne alınırsa, ülke içinde yapacakları düzenlemeleri bu kararlara uyarlamaları yararlı olacaktır. Bu nedenle Türkiye'nin de yapacağı düzenlemelerde bu konuya dikkat etmesi faydalı olabilir.

Uluslararası uygulamalarla paralel olmak üzere kamu idarelerinin yapması gereken, ortaya çıkardığı zorluklardan bahisle e-ticareti engellemek değil, onu vergilendirebilmektir. Bunu yapamayan devletler, internet kullanımını pahalılaştırarak dolaylı olarak e-ticareti vergilendirme yoluna gidebilir. Fakat gelişmiş ülkelerin bunun tam tersini yaptıkları görülmektedir. Bu nedenle ülkemizde de öncelikli olarak tüketici güvenini yükseltici uygulamalar yapılmalıdır. Bu durum vergi tabanını genişletecek ve internet erişimi için ayrı bir vergisel düzenlemeyle e-ticaret vergisinin tahsil edilmesine ortam hazırlayacaktır.

E-ticaretin vergilendirilebilmesi için teknik ve hukukî altyapı sağlanmalı. E-ticaretin vergi rejimi sade ve şeffaf, vergi tabanı geniş, uygulanabilirliği kolay olmalı ve hem mükellefler hem de vergi

idaresi için maliyetleri en aza indirmelidir. Geniş vergi tabanı sayesinde kamu gelirlerini artıracak ve ücretliler üzerindeki vergi yükünün azaltılması için asgari ücret üzerindeki yükün azaltılmasını sağlayan adımların atılmasını kolaylaştıracaktır. Böylelikle vergi yükünden en çok etkilenen düşük ücretli kesimin üzerindeki yükün hafiflemesini sağlayacaktır. Diğer taraftan bütün ücretlilerin vergi yükünü azaltmayı hedefleyen bir uygulama da denenebilir.

KAYNAKÇA

Akçaoğlu, S. Ertuğrul (2011). "Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Ulusal Ve Uluslararası Perspektiften, Gelir Üzerinden Alınan Vergiler Bakımından Bir İrdeleme", (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bacchetta, Marc; Patrick, Low; Aaditya, Mattoo; Ludger, Schuknecht; Hannu, Wagerand; Madelon, Wehrens (1998). *Elektronik Commerce and the Role of the WTO*. Geneva: WTO Publications.

Bankalararası Kart Merkezi, İnternette Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri, <http://bkm.com.tr/internette-yapilan-kartli-odeme-islemleri/>, (e.t. 30.04.2017).

Bozkurt, Veysel (2000). "Elektronik Ticaretin Ekonomik ve Toplumsal Boyutu", Bozkurt, Veysel, (Der.), *Elektronik Ticaret*, Bursa: Alfa Yayınevi.

Buster, Jargon, Briefing Note: Electronic Commerce, https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/brief_ecom_e.htm, (e.t. 15.5.2017).

Cangir Niyazi (1999). *Elektronik Ticarete Vergilendirme*. Ankara.

Cangir, Niyazi (1998). "Elektronik Ticaret ya da İnternetin Vergilendirilmesi II". *Yaklaşım Dergisi*, 70.

Canpolat, Önder (2001), *E-Ticaret ve Türkiye'deki Gelişmeler*. Ankara: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Hukuk Müşavirliği.

Coppel, J. (2000), *E-Commerce: Impacts and Policy Challenges*, OECD Economics Department Working Papers, No. 252, Paris: OECD Publishing, (<http://dx.doi.org/10.1787/801315684632>)

Coşkun, Neslihan (2003). "Elektronik Ticarete Vergilendirme Sorunları ve Uluslar Arası Düzeyde Çözüm Arayışlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (1), 153-170.

Cox Öztuna, Buket (2002). *Avrupa Birliği Hukukunda Elektronik Ticaret ve Türkiye'deki Gelişmeler*. İstanbul: Pusula Yayıncılık.

Credit Suisse (2017). *Emerging Consumer Survey*.

Çak, Murat (2002). *Dünyada ve Türkiye'de Elektronik Ticaret ve Vergilendirilmesi*. İstanbul: Ticaret Odası.

Çavdar, Fatih (2011). "Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Yaşanan Sorunlar Ve Vergi Denetimine Etkileri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Dereli, Deniz Dilara (2015). "Yeni Ekonomide Elektronik Ticaret ve Türkiye'de Elektronik Ticaretin Boyutu ve Vergilendirilmesi". *İktisadi Yenilik Dergisi*, 2(2), Ocak

Dönmez, Recai (1998). "Vergi Hukuku Açısından Küreselleşme ve Elektronik Ticaret". *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XIV,(1-2), 415-452.

Erbaşlar, Gazanfer; Dokur, Şükrü (2008). *Elektronik Ticaret*. Ankara: Nobel Yayın.

Gefen, David (2000). "E-commerce The Role of Fmiliarity and Trust". *Omega*, 28, 725-737.

Gençer, Çağlayan Ahmet (2013). "Elektronik Ticarete Bağlanma Noktası Olan İşyeri Kavramı". *Vergi Sorunları Dergisi*, 36(293), 18-23.

Güleş, Hasan Kürşad; Ögüt, Adem; Bülbül, Hasan (2002). "İnternet Teknolojisi Açısından İşletmeler Arası Elektronik Ticaret ve Aracı Pazarlar". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 33-55.

Hinnekens, Luc (1998). "The Challenges of Applying VAT and Income Tax Territorialty Concepts and Rules to International Elektronik Commerce". *Intertax*, 2(26).

Internet World Stats, "Internet Usage Statistics", <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>, (20.04.2017).

İleri, Yusuf Yalçın; İleri, Hüseyin (2011). "İnternet Bankacılığı ve E-Ticaretin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 14(1-2), ss.109-125.

Keser, Aşkın (2000). "Küreselleşen Dünyanın Yeni Gerçeği Elektronik Ticaret", Bozkurt, Veysel (Der)., *Elektronik Ticaret*, Bursa: Alfa Yayınevi.

OECD, *Measuring The Information Economy*, Paris, 2002 Annex 4.

Organ, İbrahim; Çavdar, Fatih (2012). "Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Uluslararası Alanda Yaşanan Sorunlar". *Pamukkale Üniversitesi İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 3(1), 63-84.

Öz, N. Semih (2004). "Devletlerin Vergilendirme Yetkileri Sınırının E-Ticaret Açısından Değerlendirilmesi", *Maliye Dergisi*, 147, 90-102.

Özbay, Adem; Devrim, Jan (2000). *E-Ticaret Rehberi*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Parlakkaya, Raif (2005). "Elektronik Ticaret ve Muhasebe Uygulamalarına Etkileri". *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (2).

Saraç, Özgür (2006). *Küresel Vergi Rekabeti ve Ulusal Vergi Politikaları*. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.

Sarısakal, M. Nusret; Aydın, M. Ali (2003). "E-Ticaretin Yeni Yüzü Mobil Ticaret". *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 1 (2), 83-90.

Şenyüz, Doğan; Yüce, Mehmet; Gerçek, Adnan (2015). *Vergi Hukuku (Genel Hükümler)*. Bursa: Ekin Kitabevi.

TÜSİAD, Dijital Pazarın Ortak Noktası E-Ticaret: Dünyada Türkiye'nin Yeri, Mevcut Durum ve Geleceğe Yönelik Adımlar, 2014.

UNCTAD (2004). *E-Commerce and Development Report 2004*, New York and Geneva.

26

WTO (1998). *Work Programme on Electronic Commerce*.

WTO (2013). *E-Commerce in Developing Countries: Opportunities and Challenges for*

Small and Medium-Sized Enterprises, Geneva.

Yaltı, Billur (2003). *Elektronik Ticarete Vergilendirme*. İstanbul: DER Yayınları.

Zeytin, Gözde (2014). "Gerçek Kişilerde Yerleşim Yeri". *Leges Hukuk Dergisi*, 5(54), 32-40.

Zhao, Yun (2005). *Dispute Resolution in Electronic Commerce*. Leiden and Boston, Martinus Nijhoff Publishers.

SUMMARY

Electronic commerce has changed its trade structure with its different structure and has brought a different trade understanding to traditional trade. The work on how developing technologies can be used most effectively in commercial activities has brought the concept of electronic commerce to the agenda. Electronic commerce is a form of trade in which the parties come together in an electronic environment, but without a direct relationship.

Thanks to electronic commerce, which can be done in the development of information technologies and irrespective of time and place concepts in electronic environment, both trade becomes easier and time, personnel, cost and so on. Savings are provided. Although there are advantages such as quickness in the transactions of state administrations, reduction of error shares, saving in transaction and personnel costs, it causes some problems in terms of taxation. These developments have led to the re-evaluation of the effectiveness of government policies. The legal infrastructure and especially the tax systems based on the structure and characteristics of traditional trade can not understand electronic commerce. Increased international taxation problems have caused adverse effects on tax regulations, insufficient current tax regulations, increased tax evasion and tax evasion.

On the one hand, it is working intensively on both national and international level to improve electronic commerce and to solve the taxation problems of electronic commerce. General principles have been set by international organizations when taxing e-commerce. If these decisions are not an obligation to comply with an independent country, but take into account the benefits to be gained, it will be useful to consider them in the country's regulations. For this reason, it would be beneficial for international studies and policy decisions to be carefully followed when Turkey is to work.

Electronic commerce has created a new business line that is a branch all over the world and offers uninterrupted service. As a result, e-commerce undermines the fundamentals of the basic principles of international taxation. In addition, the consumption place principle contradicts the current basic taxation place rule for e-commerce. The solution, then, may be creating a new rule for taxation of the countries where international services are used. If the vendor is settled in the tax heaven or if it is shown as resident, all tax liabilities can be removed. It is possible to determine at least the customs and sales taxes in the physical delivery of the products subject to indirect commercialization. The solution of the problems in terms of direct taxes necessarily requires international cooperation. Furthermore, in the framework of this cooperation, it is thought that it is possible to detect the tax-causing event as a result of the use of the technology which causes the taxation problems to be solved again.

For taxation of electronic commerce, it is not possible for states to create a tax solution for themselves. Any independent national regulation of e-commerce can lead to greater problems that can not be avoided, rather than solutions to problems. It may cause every capital that the state makes in taxation areas to go out of the country. However, significant steps can be taken in the taxation of electronic commerce on the world through measures that can be taken at international level and sanctions that can be applied.

Public administrations need to be able to get tax on electronic commerce. Consumer confidence-enhancing practices should be implemented. This will broaden the tax base and ensure that electronic commerce is taxed with a separate tax order for internet access. Technical and legal infrastructure must be provided for taxation of e-commerce. The tax regime of e-commerce should be simple and transparent, the tax base should be wide, the applicability should be easy and the costs for both taxpayers and tax administrations should be minimized. This will increase the public revenues and reduce the burden on the minimum wage in order to reduce the tax burden on the wage earners. Thus, the burden on the low-wage side, which is most affected by the tax burden, will be relieved. An application aimed at reducing the tax burden of all wage earners can also be tried.

**HATA TERİMLERİNDEKİ OTOKORELASYONUN DİCKEY
FULLER BİRİM KÖK TESTİNİN GÜCÜ ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: SİMÜLASYON MODEL YAKLAŞIMI**

Mehmet ÇINAR Atilla HEPKORUCU***

Makale Geliş Tarihi-Received: 05.06.2017
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 07.09.2017

ÖZ

Bu çalışmada en temel birim kök testi olarak kabul edilen Dickey Fuller birim kök testlerinin, hata terimlerinin korelasyonlu olması sonucu etkilenmesi durumu incelenmiştir. Bilindiği üzere Dickey Fuller birim kök testleri ile sistemdeki otoregresif değişkenin parametre katsayısının τ (tau) istatistiği ile söz konusu değişkenin durağanlığı belirlenmektedir. Ancak parametre katsayısının bire yakın çıkması durumunda test eleştirilmektedir. Test bu durumda durağanlık olgusu yerine durağan dışılığı sıkça önermektedir. Çalışmada belirlenen sonuçlara göre, hata terimlerinin korelasyonlu olması ve bu durumunun göz ardı edilmesi ile durağan seriler daha sık bir şekilde durağan dışı olma eğilimindedir. Bununla beraber otokorelasyonun zayıf olsa da sistemden uzaklaştırılması halinde serinin durağan çıkma olasılığı daha net bir şekilde önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zaman Serisi Modelleri, Birim Kök, Otokorelasyon, Parametrik Modeller, Simülasyon.

Jel Kodları: C22, C53, C10.

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, mcinar@uludag.edu.tr

** Öğr. Gör., Kastamonu Üniversitesi, Taşköprü Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Programı, ahepkorucu@kastamonu.edu.tr

**THE EFFECT OF AUTOCORRELATION IN ERROR TERMS ON
THE POWER OF THE DICKEY FULLER UNIT ROOT TEST:
A SIMULATION APPROACH**

ABSTRACT

In this study, as the most basic unit root test Dickey Fuller tests, which effects are considered, have been investigated with including error term autocorrelation. As known, the Dickey Fuller Unit Root tests determine the stability of the variable by using the τ (tau) statistic of the autoregressive variable coefficient parameter in the system. However, if the parameter coefficient is close to one, the test is criticized justly. In this case test suggests frequently non-stationary rather than stationary. The aim of the study is to discuss the determination of the stability under the correlation of error terms. At the study the stationary test is discussed with the simulation results if there is a case the error terms are correlated. According to the results determined in the study, the stationary series were being suggested more often as nonstationary, considering the correlation of error terms. However, even if autocorrelation is weak, when it is removed from the system, being stationary has become more clearly suggested if series truly are. As a result, even if there is autocorrelation that can be accepted as insignificant in the system, it is decided that to be removing from the system in order to judge being stationary accurately.

Keywords: Time Series Models, Unit Root, Autocorrelation, Parametric Models, Simulation.

Jel Codes: C22, C53, C10.

GİRİŞ

Dickey-Fuller (DF, 1979); birinci dereceden otoregresif süreçlerin durağanlığını tahmincilerin dağılımı özelliklerini simüle ederek araştırmıştır. Araştırmalarında $n = 50, 100, 250$ adet örneklem için $Y_t = \alpha Y_{t-1} + e_t$ yapısını baz alarak, başlangıç değerini (Y_0) sabit bir değer ve hata terimini (e_t) ortalaması sıfır ve sabit bir varyans değeri altında bağımsız normal dağılıma sahip olacak şekilde simülasyon gerçekleştirmişlerdir. Bu koşullar altında $\alpha \pm 1$ varsayımı altında regresyon katsayısının (α) dağılım özelliklerini elde ederek, (τ) değerleri elde edilmiştir. Sonuç olarak t-istatistiği için kritik değerleri tabloştırmışlardır. Bu sayede regresyon katsayı tahmincisinin $\hat{\tau}$ testi değeri ile $\alpha = 1$ olma durumu tartışılmaktadır. Bu model zaman serisi literatüründe Pür Rassal Yürüyüş modeli olarak adlandırılmaktadır.

Klasik DF(1979) yaklaşımına göre durağanlığın tespiti için α teriminin bire eşit olma durumu tartışılmaktadır. Temel olarak $\rho = \alpha - 1$ ile ayarlanır. $\alpha = 1$ ($\rho = 0$) koşulu için seri durağan-dışı olarak kabul edilmektedir. Aksi halde $\alpha < 1$ ($\rho < 0$) koşulu için seri durağan kabul edilmektedir. Durağanlık koşulu ρ teriminin t istatistiğine göre DF tarafından ayarlanmış kritik değerler için kontrol edilmektedir. DF testlerinin temel aldığı pür rassal yürüyüş modelinin yanında farklı kalıp modelleri içinde analizler gerçek gerçekleştirilmiştir. Bu modeller sırayla sabit içeren ve trend içermeyen (Kayan Rassal Yürüyüş) ile (Trendli Kayan Rassal Yürüyüş Modeli) olarak adlandırılmışlardır. Modellerin kritik değerleri sırayla $\tau, \tau_\mu, \tau_\tau$ adları altında tabloşturulmuştur. İlave olarak; aynı zamanda τ testlerinin Box-Pierce Portmentau (Q testleri) testlerinden daha güçlü olduğunu ortaya koymuşlardır (Dickey ve Fuller, 1979, 427-431). Her üç model Denklem (1)-(3)'te verilmektedir.

Rassal Yürüyüş Modeli: $y_t = \alpha y_{t-1} + u_t$

$$\Delta y_t = \rho y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

Kayan Rassal Yürüyüş Modeli: $y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + u_t$

$$\Delta y_t = \mu + \rho y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

Trendli Kayan Rassal Yürüyüş Modeli: $y_t = \mu + \beta t + \alpha y_{t-1} + u_t$

$$\Delta y_t = \mu + \beta t + \rho y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

Özetlendiğinde ρ teriminin tutarlı ve sapmasız bulunması durağanlığın tespitinde test için kilit rol oynamaktadır. Parametrik olarak durağanlık durumu temelde bu parametrenin eksiksiz tanımlanmasına bağlıdır. Ancak, parametre tahminlemesini bozan en önemli unsurlardan biri hata teriminin yapısıdır. Tahminci özelliklerini belirleyen unsurlardan hata teriminin $u_t \sim IID(0, \sigma^2)$ beyaz gürültü özellikleri taşıması arzu edilen bir durumdur.

32

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Çalışmanın yapısı şu şekilde özetlenmektedir. sonraki kısımda Dickey-Fuller Testine getirilen eleştiriler yer almaktadır. İkinci bölüm birim kök sürecinin ortaya konulmasındaki izlenen metodoloji ve simülasyon sonuçlarını içermektedir. Son bölüm olan dördüncü bölümde ise sonuçlar üzerinde durulmaktadır.

1. DİCKEY FULLER (1979) TESTİNİN ELEŞTİRİLERİ

Her ne kadar Dickey-Fuller serilerin durağanlık yapılarının belirlenmesinde formel bir test önermelerine rağmen, Dickey-Fuller testinde en çok eleştirilen yönlerinden biri boyut ve güç sorunlarının bulunmasıdır. Herhangi bir istatistiksel testin gücü; hatalı olan hipotezi red etme olasılığı ile ölçülür. Bu haliyle DF testleri birim kök durumunu araştırırken yetersiz kalmaktadırlar. Örneğin birim köke yakın katsayı değeri ($\alpha < 1$) içerdiğinde durağan bir seri olmasına rağmen, test sonuçları durağan-dışı olduğunu gösterebilmektedir.

Xiao ve Phillips (1998)'e göre, alternatif hipotez altında $\hat{\delta}$ testleri, \hat{t} testlerine göre daha hızlı bir şekilde uzaklaşmaktadır. Özellikle $p < 1$ birim kök içermeyen koşulu altında ve $c \neq 0$ için elde edilen sonuçlar; $T^{-1}\hat{\delta} \rightarrow \rho^c$ ve $T^{-1/2}\hat{t} \rightarrow \rho^c$ şeklindedir. Bu haliyle $\hat{\delta}$ testlerinin \hat{t} testlerine göre daha güçlü olduğunu kanıtlamaz. Ancak zaman faktörü altında, T yeterince büyük olduğunda $\hat{\delta}$ testlerinin daha güçlü olduğu kabul edilir. Buna rağmen \hat{t} testlerinin tercih edilmesinin nedeni, yapıya bağlılığın arttığı koşullarda (örneğin hata terimlerinin beyaz gürültü özelliği taşıması gibi) $\hat{\delta}$ testlerinden daha sağlam olması gözlemlenmektedir. Özellikle hata teriminin negatif korelasyonlu olması durumunda $\hat{\delta}$ testlerinin ampirik boyutu kusurlu

olarak belirlenmektedir. Hata teriminin pozitif korelasyonlu olması $\hat{\delta}$ testlerinin boyutu azalmıştır. Bu haliyle hata terimi varsayımı geçersiz olduğunda $\hat{\delta}$ testlerinin kullanımı güç kaybını arttıracaktır.

Bununla beraber yapısal kırılma durumunu yani serinin rejiminde bir değişme gerçekleşme durumunu da dikkate almamaktadır. Perron (1989) zaman serilerinin Dickey-Fuller (DF) testlerine göre durağan serilerin yapısal kırılma dikkate alınmadığında durağan-dışı olarak belirlenebileceğini öngörmüştür. Bu şekilde trendin zamanla değişmesine izin verildiğinde serilerin aslında durağan olabileceklerini kabul etmişlerdir. Yapısal değişimin ihmal edilmesi birim kök hipotezinin haksız yere reddedilmesine sebep olmaktadır.

Boyut sorunları tartışıldığında; birim kök testi yapısı tüm seriler için veri üretme sürecini fark durağan şeklinde kabul etmektedir. DF testleri serilerin incelenmesinde stokastik bir trend yapısı yerine deterministik trend yapısını barındırır. Şu haliyle bir sorun teşkil etmektedir ki; trend durağan bir serinin farkı alındığında genel olarak hata terimleri kendi arasında birinci dereceden ilişkili hale bürünecek ve ardışık ilişkili bir hale gelecektir. Bu olumsuzluklara ilave olarak hata teriminin beyaz gürültü özelliği taşıdığı ve sabit varyansa sahip olduğunu varsaymaktadır. Philips ve Perron (PP, 1988) hata terimleri ile olan bu varsayımı; hataların homojen ve ardışık ilişkisiz olma durumunu; heterojen ve zayıf ilişkili olarak incelenmesine izin verecek şekilde değiştirmişlerdir. İlave olarak negatif hareketli ortalama bileşeninin sistemde bulunması PP (1988) testinde dahi boyut çarpıklığına neden olmaktadır.

2. METODOLOJİ ve SİMÜLASYON SONUÇLARI

Çalışmada otokorelasyonlu hata terimlerinin varlığı altında birim kök yapısının belirlenmesi ve birim kök değerlendirmesi üzerine oluşturulmuştur. Çalışmada ele alınan seriler ardışık ilişkilerine ve otoregresif katsayı üzerine simüle edilmiştir. Çalışmada simüle edilen tüm seriler durağandır.

Çalışma simüle edilen seri kesmesiz ve trendsiz model yapısında sırayla dört alternatif durumda ele alınmaktadır. (i) hata terimlerinin güçlü korelasyonlu ($\omega = 0,9$) olması ve otoregresif terimin birim kök yapısından uzak ($\alpha = 0,3$) olması (ii) hata terimlerinin güçlü

korelasyonlu ($\omega = 0,9$) olması ve otoregresif terimin birim kök yapısına yakın ($\alpha = 0,9$) olması (iii) hata terimlerinin zayıf korelasyonlu ($\omega = 0,3$) olması ve otoregresif terimin birim kök yapısından uzak ($\alpha = 0,3$) olması ve (iv) son olarak hata terimlerinin zayıf korelasyonlu ($\omega = 0,3$) olması ve otoregresif terimin birim kök yapısına yakın ($\alpha = 0,9$) olması durumları incelenmiştir.

Çalışma sonuçları dört alternatif durum için simüle edildikten sonra, $n = 50$ örneklem büyüklüğü için 10000 adet deneme yapılmıştır. Birim kök testleri kritik değerler Mac-Kinnon yaklaşımı temel alınarak %10, %5 ve %1 istatistiksel anlamlılık düzeyleri için elde edilmişlerdir. Söz konusu durumların tartışılması otokorelasyon varlığının parametrik birim kök testlerine etkisi bakımından ampirik bir zemin hazırlamıştır.

Hata teriminin gecikmeli değerleri ile bağlantılı olması; otoregresif parametre katsayısı olan ρ teriminin etkin bir şekilde tahminini güçleştirmektedir. Hata teriminin birinci dereceden otokorelasyonlu olduğunu ve aralarındaki ilişkinin büyüklüğünün (ω) olduğunu varsayımı altında birinci derece otoregresif pür rassal yürüyüş süreci şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$u_t = \omega u_{t-1} + k \quad (4.1)$$

$$y_t = \alpha y_{t-1} + \omega u_{t-1} + k \quad (4.2)$$

$$\Delta y_t = \rho y_{t-1} + \omega u_{t-1} + k \quad (4.3)$$

Sürecin bir dönem gecikmeli değeri ise şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$\Delta y_{t-1} = \rho y_{t-2} + u_{t-1} \quad (4.4)$$

$$\omega \Delta y_{t-1} = \omega \rho y_{t-2} + \omega u_{t-1} \quad (4.5)$$

$$(\Delta y_t - \omega \Delta y_{t-1}) = (\rho y_{t-1} - \omega \rho y_{t-2}) + (\omega u_{t-1} - \omega u_{t-1} + k) \quad (4.6)$$

$$(\Delta y_t - \omega \Delta y_{t-1}) = \rho(y_{t-1} - \omega y_{t-2}) + (k) \quad (4.7)$$

Denklem 4.1, 4.2 ve 4.3 sırasıyla temel Dickey-Fuller metodolojisini yansıtmaktadır. Denklem 4.2 için yapının her iki tarafından bağımlı

değişkenin bir gecikmeli değeri çıkarılarak 4.3 elde edilir. Burada temel sorun u_t hata teriminin kendi gecikmeli değeriyle ilişki olmasıdır. Bu ilişkiyi ortadan kaldırmak için gecikmeli yapı (4.3 numaralı denklem) tamamı bir dönem gecikmeli olarak elde edilir ve otokorelasyon değeri ω ile çarpılır. Burada dikkatli olunması gereken nokta gecikmeli hata teriminin tekrar açılmamasıdır. Bu haliyle çözüm geçmişe dönük hata terimleri zamana karşın azalarak azalan bir fonksiyon yapısına kavuşacak aynı zamanda beyaz gürültü özelliği taşıyan k teriminin t anına kadar kümülatif toplamı sistemde yer alacaktır. Bu nedenle denklem 4.3 ile 4.5 birbirinden çıkarılırsa, geçmişe dönük ardışık bağımlılıktan kurtulur ve sistemde hata terimi parametresi beyaz gürültü terimine indirgenir. Burada amaçlanan parametreyi doğru şekilde tahminlemektir, ancak bu kazanım için değişkenlerin ve model yapısının bozulduğu, ayrıca bir serbestlik derecesinin kaybolduğu gözlemlenir. Simülasyon çalışmasında bu bir derecelik serbestlik kaybı dikkate alınarak hipotez testi oluşturulmuştur.

35

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Amaçlanan Nihai olarak elde edilen fonksiyon ardışık ilişkiyi uzaklaştırabilmektedir. Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GEKK) yöntemi çerçevesinde İki aşamalı Durbin Yönteminden esinlenerek oluşturulan yaklaşım ardışık bağımlılığı sistemden uzaklaştırmak için kullanılacaktır. Ancak burada ω olan hata terimleri arasındaki birinci dereceden ilişki bilindiği üzere amaçlanan ρ katsayısını etkin bir şekilde tanımlamaktadır. Yaklaşım içerisinde ardışık korelasyon yok ise ($\omega = 0$ için) yaklaşım orijinal haline dönmekte ancak sistem bir adet serbestlik derecesi kaybına uğramaktadır. Çalışmada bu yaklaşım otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım adı ile kullanılacaktır. Buna karşın orijinal yöntem klasik yaklaşım adı ile kullanılacaktır.

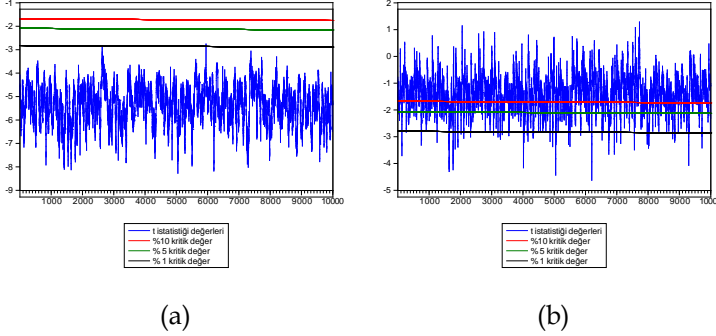
İzleyen bölümde kesmesiz ve trendsiz model için uygulanan simülasyon sonuçları verilmektedir. Ancak kesmeli ve trendsiz model ile kesmeli ve trendli modelin simülasyon sonuçları ise EK 1’de gösterilmektedir.

2.1. Durum (i) $\omega = 0,9$ ve $\alpha = 0,3$ Sonuçları

Şekil 1’de $\omega = 0,9$ ve $\alpha = 0,3$ durumu için yaklaşımların simülasyon sonuçları sunulmaktadır. Simülasyon sonuçları bu bölümde şekilsel olarak aktarılmış ve elde edilen sonuçlar bölüm sonunda tablo haline

getirilmiştir. Çalışmada (a) otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım altındaki sonuçlar ve (b) klasik yaklaşım sonuçları verilmiştir.

Şekil 1. Durum (i) $\omega = 0,9$ ve $\alpha = 0,3$ için $\hat{\tau}$ testi sonuçları

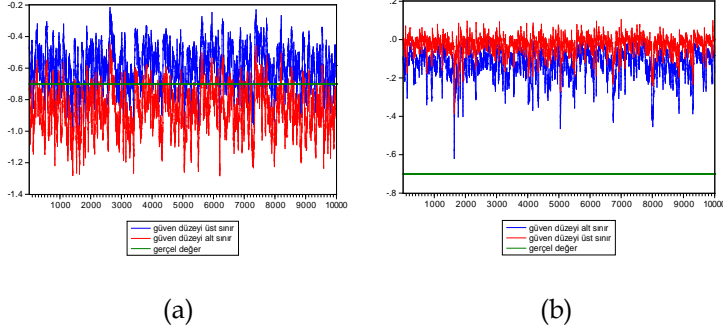

Şekil 1 (a)'da birim kök yapısından uzak olması ve hata terimlerinin güçlü korelasyonlu olması ($\omega = 0,9$ ve $\alpha = 0,3$) koşulu altında simüle edilen seriler sırasıyla otokorelasyonu uzaklaştırılacak şekilde ve klasik DF yaklaşımı altında birim kök testine tabi tutulmuşlardır. Bu haliyle seriler birim kök yapısı içermemekte ve otokorelasyonu uzaklaştırılmış şekilde birim kök testi uygulandığında serilerin tamamının durağan olduğu görülmektedir.

Bununla beraber Şekil 1 (b)'de klasik model yapısındaki t istatistik değerleri incelendiğinde gerçekleşen 10000 adet simülasyondan %10 istatistiksel anlamlılığa göre 3180 tanesi, %5 istatistiksel anlamlılığa göre 1548 tanesi ve %1 istatistiksel anlamlılığa göre sadece 291 tanesi kritik değerlerden düşük bulunarak durağan olduğu kabul edilmiştir. Ancak serilerin tamamı durağan olarak simüle edilmiş olmalarına rağmen, sadece yukarıdaki değerler durağan bulunmuştur. Bununla beraber otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım altında (a); %10, %5 ve %1 istatistiksel anlamlılığa göre tamamı durağan olarak kabul edilebilmektedir. O halde sistemde birim kök olmaması halinde dahi hata terimlerinin yüksek otokorelasyon içermesi durumunda klasik bakış açısı altında seri oldukça sık bir şekilde durağan-dışı olma eğilimine girmektedir. Bu nedenle durum (i) için DF birim kök testlerinde otokorelasyon yapısı önemli bir olumsuzluk olarak belirlenmiştir.

Şekil 2’de durum (i) için ($\alpha = 0,3$ ve $\omega = 0,9$) güven aralıkları sonuçları gösterilmektedir.

Şekil 2. Durum (i) $\omega = 0,9$ ve $\alpha = 0,3$ güven düzeyi sonuçları

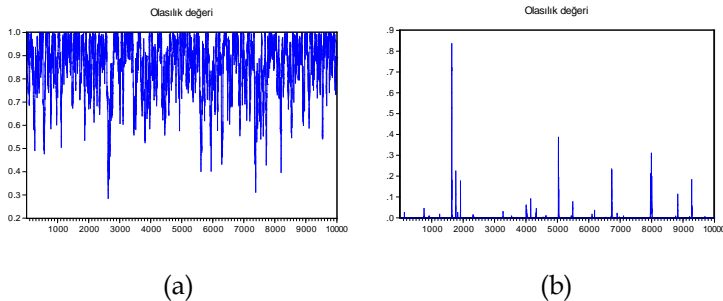

37

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Güçlü korelasyonlu olması şartı ile simüle edilen seri için gecikmeli parametrenin katsayı özelliklerine bakılarak güven aralıkları oluşturulmuştur. Güven aralığı modelin belirlediği katsayı değerine, katsayının sahip olduğu standart sapma değerinin eklenmesi ve çıkarılması ile elde edilmiştir. Bu haliyle otokorelasyonun uzaklaştırıldığı yapıda gerçekleşen 10000 adet denemeden 6688 tanesinde gerçek katsayı değerinin güven sınırları içinde (Şekil 2 (a)) kaldığı görülmüştür. Klasik modelde hiçbir gerçek katsayı değeri (Şekil 2(b)) güven aralıkları içinde yer almamaktadır. O halde otokorelasyon durumunda güven aralıkları da yanlış sonuçlar üretmektedir. Şekil 3’te iki alternatif için olasılık değerleri karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşılmaktadır.

Şekil 3. Durum (i) $\omega = 0,9$ ve $\alpha = 0,3$ hipotez testi sonuçları

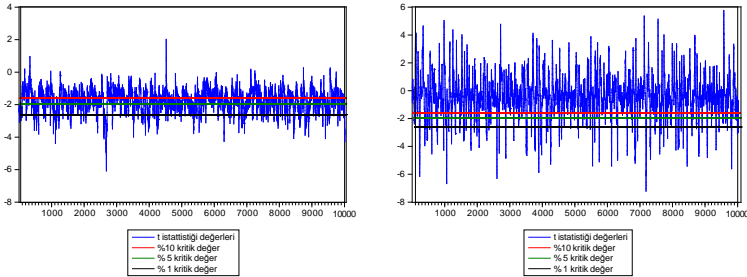

Serinin güçlü korelasyonlu olması şartı ile simüle edilen seri için gecikmeli parametrenin katsayı özelliklerine bakılarak katsayının gerçek değeri ile hipotez testine tabi tutulmuştur. Kurulan hipotez testinde sıfır hipotezi dahilinde elde edilen katsayının gerçel değere eşit olma durumu tartışılmıştır. Şekil 3.a için %10, %5 ve %1 istatistiksel anlamlılık düzeylerinde otokorelasyonun uzaklaştırıldığı durumlar için gerçek katsayı değerinden farklı olarak kabul edilebilecek deneme bulunmamıştır. Şekil 3.b'de ise Klasik yönteme göre ise; %10 istatistiksel anlamlılık için 9833 adet, %5 istatistiksel anlamlılık için 9908 adet ve %1 istatistiksel anlamlılık için 9941 adet katsayı gerçek katsayıdan farklı olarak kabul edilebilmektedir. Test sonuçları istenilen düzeyde olup katsayı anlamlılığını arttırmış ve testin gücü otokorelasyondan arındırıldığı için artmıştır.

2.2. Durum (ii) $\omega = 0,9$ ve $\alpha = 0,9$ Sonuçları

Şekil 4'de ikinci durum olarak simüle edilen ise $\omega = 0,9$ ve $\alpha = 0,9$ durumu için yaklaşımlar karşılaştırılmıştır.

Şekil 4. Durum (ii) $\alpha = 0,9$ ve $\omega = 0,9$ $\hat{\tau}$ testi sonuçları

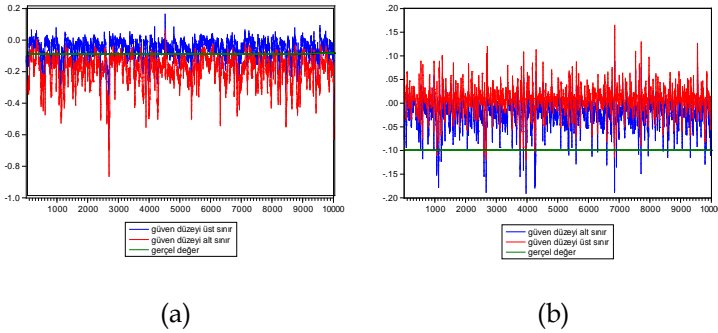
(a)

(b)

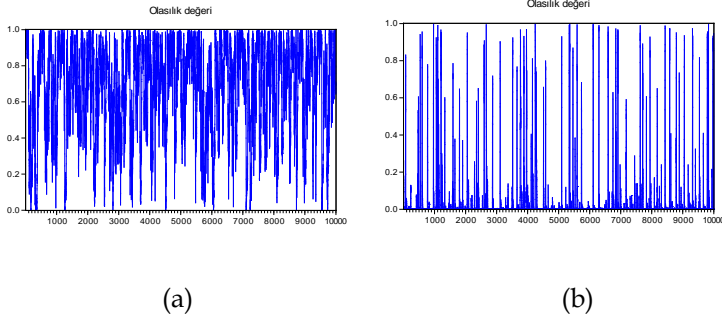
Birim kök yapısına yakın $\omega = 0,9$ ve $\alpha = 0,9$ hata terimlerinin güçlü korelasyonlu olması şartı ile simüle edilen seri klasik ve otokorelasyonu uzaklaştırılacak şekilde DF birim kök testine tabi tutulmuştur. Bu haliyle seri birim kök yapısı içermemekte ve otokorelasyonu uzaklaştırılmış şekilde birim kök testi uygulanınca serilerin bir kısmı olması gerektiği gibi durağan kabul edilmiştir. Ancak serilerin bir kısmı da durağan-dışı kabul edilmiştir. Şekil 4.a

için; otokorelasyonun uzaklaştırıldığı modelde: t istatistikleri incelendiğinde gerçekleşen 10000 adet simülasyondan %1 anlamlılık seviyesine göre 1015 tanesi, %5 anlamlılık seviyesine göre 3449 tanesi ve %10 anlamlılık seviyesine göre 5619 tanesi durağan olarak kabul edilmektedir. Şekil 4.b için; klasik yaklaşım için elde edilen sonuçlara göre %1 anlamlılık seviyesine göre 711 tanesi, %5 anlamlılık seviyesine göre 1223 tanesi ve %10 anlamlılık seviyesine göre 1565 tanesi durağan olarak kabul edilmektedir. Bu haliyle modelden otokorelasyonun uzaklaştırılmasıyla katsayı çok daha iyi bir şekilde açıklanabilir hale gelmektedir. DF modellerinde arzu edilen sonuca daha fazla yaklaşmıştır.

Şekil 5. Durum (ii) $\alpha = 0,9$ ve $\omega = 0,9$ güven düzeyi sonuçları

Birim köke yakın ve güçlü korelasyon şartına sahip olması ile simüle edilen seri için güven aralığı incelenmiştir. Bu haliyle şekil 5.a için; otokorelasyonun uzaklaştırıldığı yapıda gerçekleşen 10000 adet denemeden 6857 tanesinde gerçek katsayı değerinin güven sınırları içinde kaldığı görülmüştür. Şekil 5.b için; klasik modelde ise sadece 204 deneme belirlenen güven düzeyi dahilindedir.

Şekil 6. Durum (ii) $\alpha = 0,9$ ve $\omega = 0,9$ hipotez testi sonuçları

40

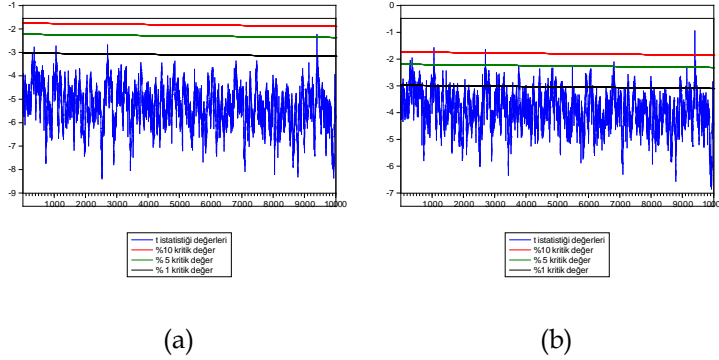
IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Birim köke yakın ve güçlü korelasyonlu olması şartı ile simüle edilen seri için gecikmeli parametrenin katsayı özelliklerine bakılarak katsayının gerçek değeri karşılaştırılmış ve hipotez testi incelenmiştir. Şekil 6.a için; otokorelasyon uzaklaştırıldığında, %1 istatistiksel anlamlılık için 44 adet, %5 istatistiksel anlamlılık için 136 ve %10 istatistiksel anlamlılık için 253 adet deneme için elde edilen katsayıların gerçek değerden farklı olduğu kabul edilebilmektedir. Şekil 6.b için; klasik yöntemle göre ise; %10 istatistiksel anlamlılık için 9071 adet, %5 istatistiksel anlamlılık altında 8738 adet ve %1 istatistiksel anlamlılık için 7936 adet deneme için elde edilen katsayıların gerçek değerden farklı olduğu kabul edilebilmektedir. Bu sonuçlar altında; katsayı güvenilirliği klasik modele göre arttırılmıştır.

2.3. Durum (iii) $\omega = 0,3$ ve $\alpha = 0,3$ Sonuçları

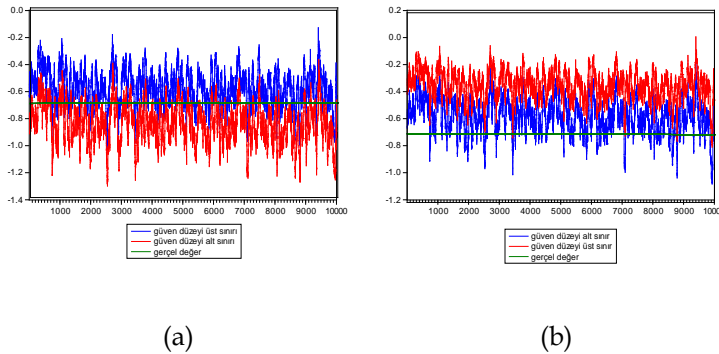
Birim kök yapısına uzak $\alpha = 0,3$ ve $\omega = 0,3$ hata terimlerinin zayıf korelasyonlu olması şartı ile simüle edilen seri klasik ve otokorelasyonu uzaklaştırılacak şekilde DF birim kök testine tabi tutulmuştur. Şekil 7.a için; otokorelasyonun uzaklaştırıldığı modelde; t istatistikleri incelendiğinde gerçekleşen 10000 adet simülasyonun tamamı durağan olarak kabul edilmektedir. %1 istatistiksel anlamlılığa göre sadece 1 deneme durağandışı olarak belirlenmiştir.

Şekil 7. Durum (iii) $\alpha = 0,3$ ve $\omega = 0,3$ $\hat{\tau}$ testi sonuçları

Şekil 7.b için; klasik yaklaşım için elde edilen sonuçlara göre %1 anlamlılık seviyesine göre sadece 9706 tanesi durağan olarak kabul edilmektedir. %5 ve %10 anlamlılık seviyesine göre denemelerin sırasıyla 9994 ve 9997 tanesinin durağan olduğu gözlemlenmiştir. Sonuç olarak düşük otokorelasyon varlığı az olsa bile testi yanıltmaktadır.

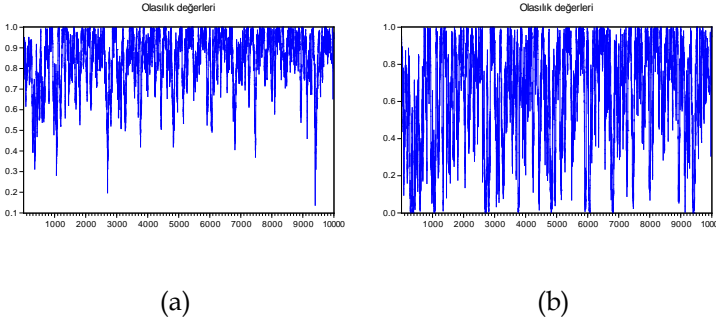
Şekil 8. Durum (iii) $\alpha = 0,3$ ve $\omega = 0,3$ güven düzeyi sonuçları

Birim Köke uzak ve zayıf korelasyon şartına sahip olması ile simüle edilen seri için güven aralığı incelenmiştir. Bu haliyle Şekil 8.a için; otokorelasyonun uzaklaştırıldığı yapıda gerçekleşen 10000 adet denemeden 6741 tanesinde gerçek katsayı değerinin güven sınırları içinde kaldığı görülmüştür. Şekil 8.b için; klasik modelde ise sadece

1562 deneme için gerçek katsayı değeri güven aralıkları içinde yer almaktadır.

Şekil 9. Durum (iii) $\alpha = 0,3$ ve $\omega = 0,3$ hipotez testi sonuçları

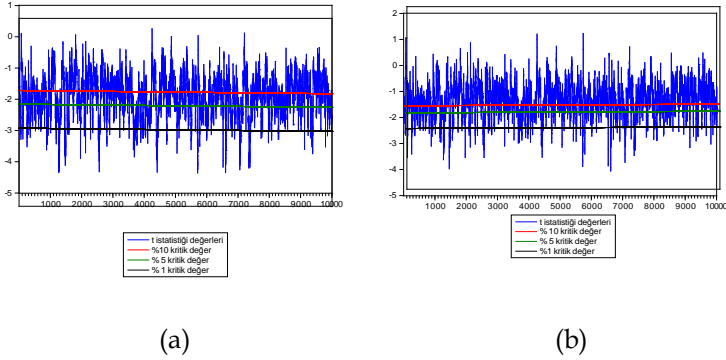

Birim köke uzak ve zayıf korelasyonlu olması şartı ile simüle edilen seri için gerçek değeri karşılaştırılmak amacıyla ve hipotez testi incelenmiştir. Şekil 9.a için; otokorelasyon uzaklaştırıldığında %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık altında 10000 deneme için tüm katsayılar gerçek katsayı değerine eşit olarak kabul edilebilmektedir. Şekil 9.b için; klasik yöntemle göre ise; %1 istatistiksel anlamlılık altında 99 adet, %5 istatistiksel anlamlılık altında 323 adet ve %10 istatistiksel anlamlılık altında 543 adet gerçek katsayı değerinden farklı kabul edilebilecek durum gözlemlenmiştir.

2.4. Durum (iv) $\omega = 0,3$ ve $\alpha = 0,9$ Sonuçları

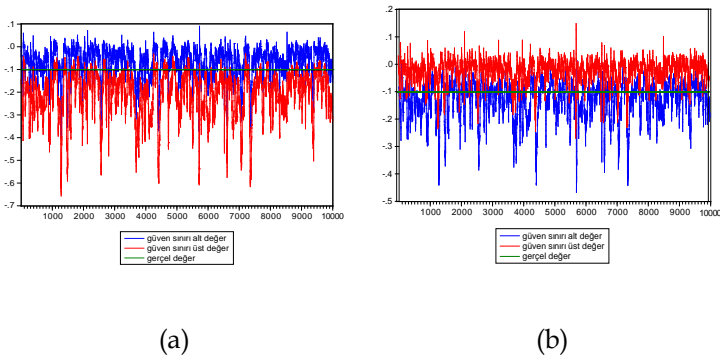
Şekil 10. $\alpha = 0,9$ ve $\omega = 0,3$ durumu için yaklaşımların karşılaştırılması;

Şekil 10. Durum (iv) $\alpha = 0,9$ ve $\omega = 0,3$ $\hat{\tau}$ testi sonuçları

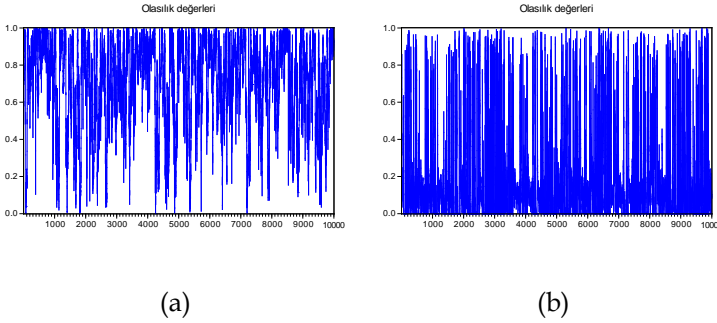
Birim köke yakın $\alpha = 0,9$ ve $\omega = 0,3$ hata terimlerinin zayıf korelasyonlu olarak simüle edilen seri yapışım incelenmiştir. Şekil 10.a için; otokorelasyonun uzaklaştırıldığı modelde: t istatistikleri incelendiğinde gerçekleşen 10000 adet simülasyon için %1 istatistiksel anlamlılık için 1162, %5 istatistiksel anlamlılık için 3919 ve %10 istatistiksel anlamlılık için 6097 seri durağan olarak kabul edilmektedir. Şekil 10.b için; klasik model için %1 istatistiksel anlamlılık için 289, %5 istatistiksel anlamlılık için 1464 ve %10 istatistiksel anlamlılık için 3040 adet seri durağan olarak kabul edilmektedir.

Şekil 11. Durum (iv) $\alpha = 0,9$ ve $\omega = 0,3$ güven düzeyi sonuçları

Birim Köke uzak ve zayıf korelasyon şartına sahip olması ile simüle edilen seri için güven aralığı incelenmiştir. Bu haliyle şekil 11.a için; otokorelasyonun uzaklaştırıldığı yapıda gerçekleşen 10000 adet denemeden 6683 tanesinde gerçek katsayı değerinin güven sınırları içinde kaldığı görülmüştür. Şekil 11.b için; klasik modelde ise 5806 deneme için gerçek katsayı değeri güven aralıkları içinde yer almaktadır.

Şekil 12. Durum (iv) $\alpha = 0,9$ ve $\omega = 0,3$ hipotez testi sonuçları

Birim köke yakın ve zayıf korelasyonlu olması şartı ile simüle edilen seri için gerçek değeri karşılaştırılmak amacıyla ve hipotez testi incelenmiştir. Şekil 12.a için; otokorelasyon uzaklaştırıldığında %1 istatistiksel anlamlılık altında 10000 deneme için 12 adet, %5 istatistiksel anlamlılık için 55 adet ve %10 anlamlılık için 143 adet serinin, elde edilen katsayıların gerçek katsayı değerinden farklı kabul edilebileceği gözlemlenmiştir. Şekil 12.b için; klasik model için; %1 istatistiksel anlamlılık altında 10000 deneme için 2251 adet, %5 istatistiksel anlamlılık için 2955 adet ve %10 anlamlılık için 4213 adet serinin, elde edilen katsayıların gerçek katsayı değerinden farklı kabul edilebileceği gözlemlenmiştir. Her dört durum için de elde edilen sonuçlar Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Seçilen Otokoregresif Katsayı ve Ardışık Bağımlılıklara göre Elde Edilen Simülasyon Sonuçları

$\alpha = 0,3$ ve $\omega = 0,9$			
Otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım		Klasik yaklaşım	
t testi sonuçları			
%1	10000	%1	291
%5	10000	%5	1548
%10	10000	%10	3180
Güven sınırları değerlendirme			
6688		0	
Hipotez testi sonuçları			
%1	0	%1	9833
%5	0	%5	9908
%10	0	%10	9941

$\alpha = 0,3$ ve $\omega = 0,3$			
Otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım		Klasik yaklaşım	
t testi sonuçları			
%1	9999	%1	9786
%5	10000	%5	9994
%10	10000	%10	9997
Güven sınırları değerlendirme			
6741		1562	
Hipotez testi sonuçları			
%1	0	%1	99
%5	0	%5	323
%10	0	%10	543

$\alpha = 0,9$ ve $\omega = 0,9$			
Otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım		Klasik yaklaşım	
t testi sonuçları			
%1	1015	%1	711
%5	3449	%5	1223
%10	5619	%10	1565
Güven sınırları değerlendirme			
6857		204	
Hipotez testi sonuçları			
%1	44	%1	7936
%5	136	%5	8738
%10	253	%10	9071

$\alpha = 0,9$ ve $\omega = 0,3$			
Otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım		Klasik yaklaşım	
t testi sonuçları			
%1	1162	%1	289
%5	3919	%5	1464
%10	6097	%10	3040
Güven sınırları değerlendirme			
6683		5806	
Hipotez testi sonuçları			
%1	12	%1	2251
%5	55	%5	2955
%10	143	%10	4213

SONUÇ

Tablolaştırılan sonuçlara göre %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık için t testi sonuçları aşağıda görülmektedir. Sonuçlar altında hata terimleri altında otokorelasyonun önlendiği yaklaşımda durağanlığın tespit edilmesi kolaylaşmaktadır. Bununla beraber otokorelasyonun yüksek olduğu durumlarda durağanlığın tespiti zorlaşmış ve parametrenin tutarlılığının azaldığı gözlemlenmiştir. Özellikle otoregresif birinci dereceden gecikmeli değişkenin katsayısı bire yaklaşınca otokorelasyonun verdiği zarar; testin sonuçlarını daha fazla etkilemektedir.

46

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Çalışmanın ana konusu olan; otokorelasyonun değerinin varlığı durağanlığın tespiti ve katsayı tahmininin tutarlılığına zarar vermekte ve dikkate alarak çözüm yapılması gerekmektedir. Bu haliyle değişen varyanslı serilerin durağanlığının saptanmasında söz konusu yaklaşımın kullanımı incelenmelidir.

KAYNAKÇA

Dickey, David, A., and Pantula, Sastry, G., (1987). "Determining the Order of Differencing in Autoregressive Processes". *Journal of Business & Economic Statistics*, 5 (4), 455-461.

Dickey, David, A., and Fuller, A., Wayne, (1981). "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with Unit Root". *The Econometric Society, Econometrica*, 49 (4), 1057-1072.

Dickey, David, A., and Fuller, A., Wayne, (1979). "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root". *American Statistical Association*, 74 (366), 427-431.

Elliot, Graham, Rothnberg, Thomas, J., and Stock, James, H., (1996). "Efficient Tests for an Autoregressive Unit Root". *The Econometric Society, Econometrica*, 64 (4), 813-836.

Enders, Walter, (2014). *Applied Econometric Time Series*. Wiley Series in Probability and Statistics.

Guilkey, David, K., and Schmidt, Peter, (1989). "Extended Tabulations for Dickey-Fuller Tests". *Economics Letters*, 31 (4), 355-357.

Hazsa, David, P., and Fuller, Wayne, A., (1982). "Testing for Nonstationary Parameter Specifications in Seasonal Time Series Model". Institute of Mathematical Statistics, *The Annals of Statistics*, 10 (4), 1209-1216.

Leybourne, Stephen, J., Mills, Terence, C., and Newbold, Paul, (1998). "Spurious Rejections by Dickey-Fuller Tests in the Presence of a Break Under Null". *Journal of Econometrics*, 87 (1), 191-203.

Nabeya, Seiji, and Tanaka, Katsudo, (1990). "A General Approach to the Limiting Distribution for Estimators in Time Series Regressions with Nonstable Autoregressive Errors". *The Econometric Society, Econometrica*, 58 (1), 145-163.

Perron, Phillips, (1989). "The Great Crash, The Oil Prices Shock, and the Unit Root Hypothesis". *The Econometric Society, Econometrica*, 57 (6), 1361-1401.

Perron, Phillips, (1988a). "Testing for a Unit Root in Time Series Regression". *Oxford University Press, Biometrika*, 75 (2), 335-346.

Perron, Phillips, (1988b). "Trends and Random Walks in Macroeconomic Time Series; Further Evidence from a New Approach". *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12 (2-3), 297-332.

Phillips, Peter, C., B., and Oularis, S., (1990). "Asymptotic Properties of Residual Based Tests for Cointegration". *The Econometric Society, Econometrica*, 58 (1), 165-193.

Xiao, Zhijie, and Phillips, Peter, C., B., (1998). "An ADF Coefficient Test for a Unit Root in ARMA Models of Unknown Order with Empirical Applications to the US Economy". *Econometrics Journal*, 1, 27-43.

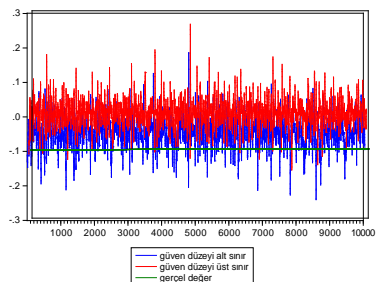
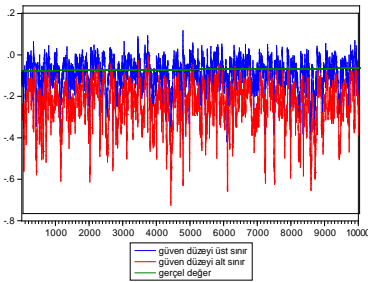
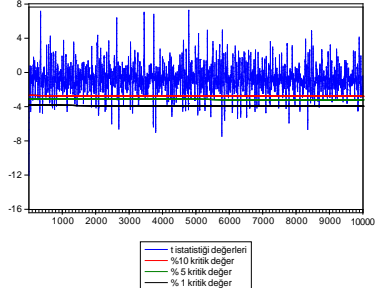
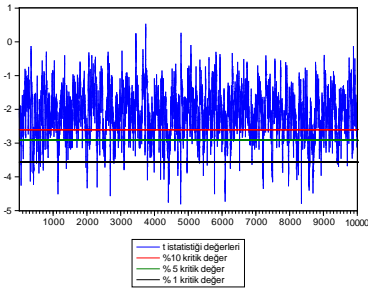
EK 1

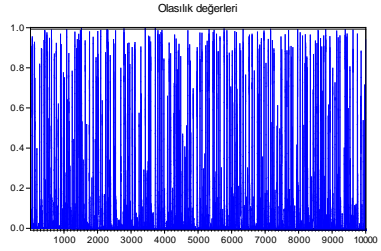
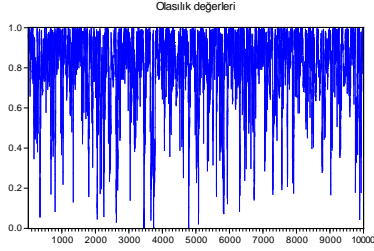
Tablo Ek 1: $\alpha = 0,9$ ve $\omega = 0,9$ Kesmeli ve Trendsiz Model

Otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım		Klasik yaklaşım	
t testi sonuçları			
%1	270	%1	333
%5	1147	%5	586
%10	2178	%10	796
Güven sınırları değerlendirme			
5603		766	
Hipotez testi sonuçları			
%1	10	%1	5366
%5	21	%5	6590
%10	43	%10	7325

49

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

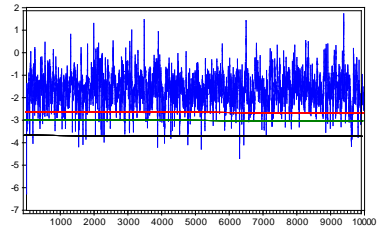
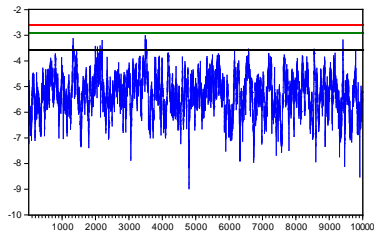

Tablo Ek 2: $\alpha = 0,3$ ve $\omega = 0,9$ Kesmeli ve Trendsiz Model

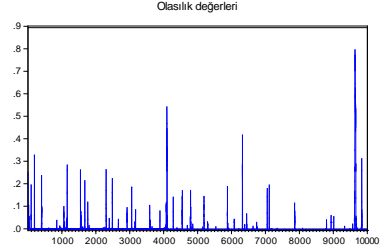
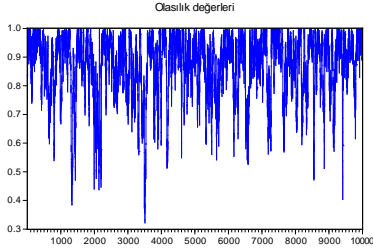
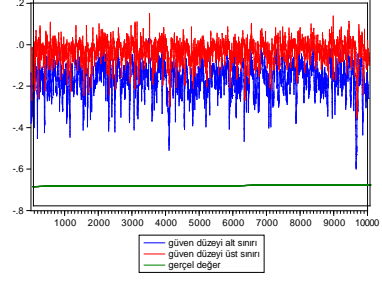
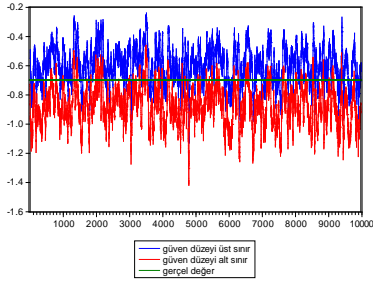
50

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım		Klasik yaklaşım	
t testi sonuçları			
%1	9951	%1	45
%5	10000	%5	241
%10	10000	%10	583
Güven sınırları değerlendirme			
6970		0	
Hipotez testi sonuçları			
%1	0	%1	9610
%5	0	%5	9809
%10	0	%10	9890

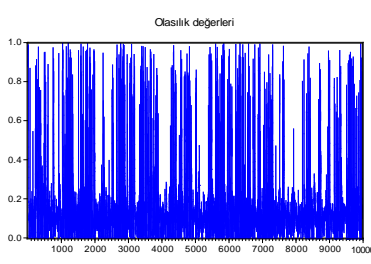
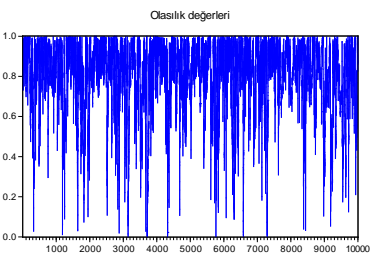
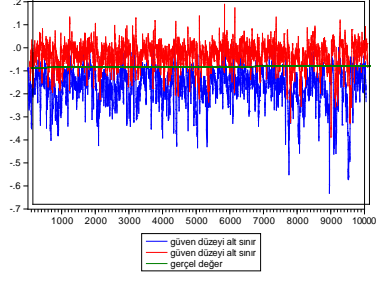
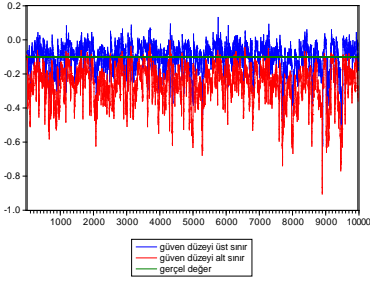
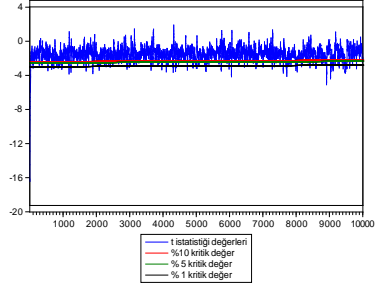
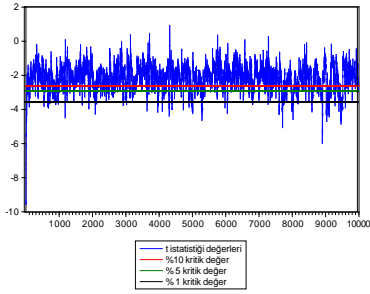

**Hata Terimlerindeki Otokorelasyonun Dickey Fuller Birim Kök Testinin
Gücü Üzerindeki Etkisi: Simülasyon Model Yaklaşımı**

Tablo Ek 3: $\alpha = 0,9$ ve $\omega = 0,3$ Kesmeli ve Trendsiz Model

Otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım		Klasik yaklaşım	
t testi sonuçları			
%1	336	%1	75
%5	1288	%5	299
%10	2325	%10	650
Güven sınırları değerlendirme			
5691		7042	
Hipotez testi sonuçları			
%1	12	%1	1181
%5	32	%5	1999
%10	49	%10	3964

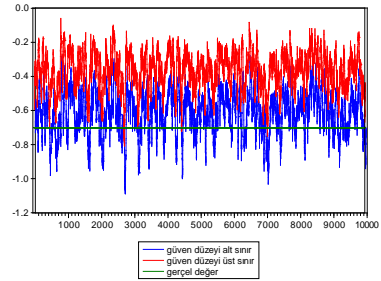
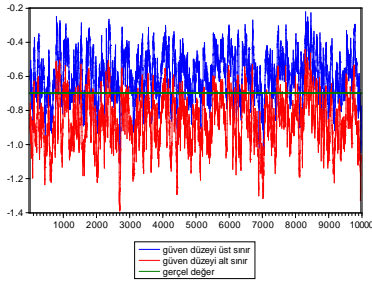
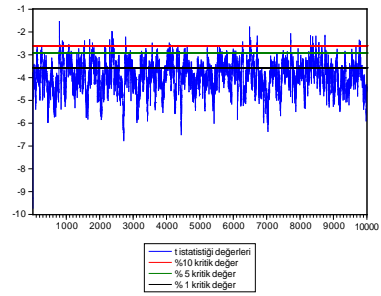
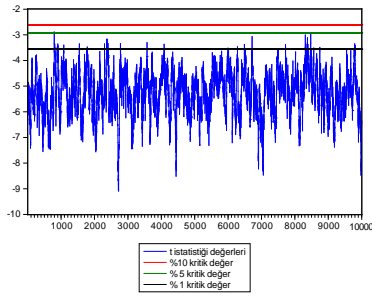
**Hata Terimlerindeki Otokorelasyonun Dickey Fuller Birim Kök Testinin
Gücü Üzerindeki Etkisi: Simülasyon Model Yaklaşımı**

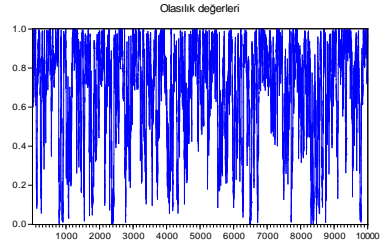
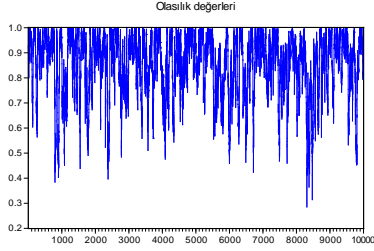
Tablo Ek 4: $\alpha = 0,3$ ve $\omega = 0,3$ Kesmeli ve Trendsiz Model

Otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım		Klasik yaklaşım	
t testi sonuçları			
%1	9922	%1	6921
%5	9998	%5	9548
%10	10000	%10	9919
Güven sınırları değerlendirme			
6528		2246	
Hipotez testi sonuçları			
%1	0	%1	15
%5	0	%5	113
%10	0	%10	247

53

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

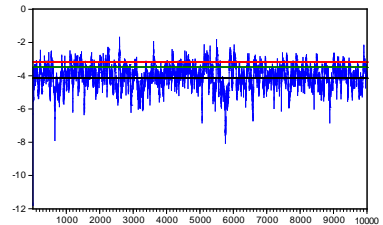
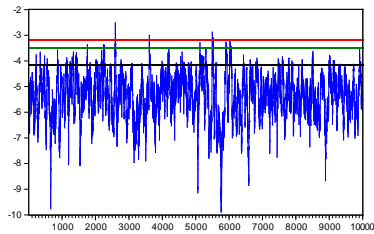

Tablo Ek 5: $\alpha = 0,3$ ve $\omega = 0,3$ Kesmeli ve Trendli Model

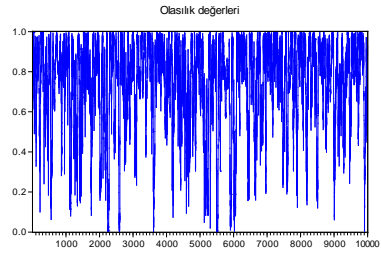
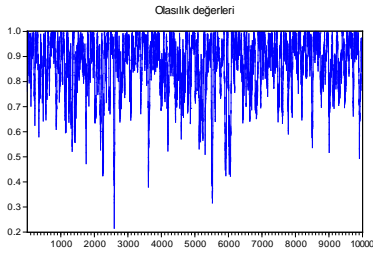
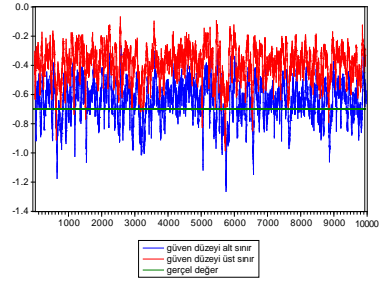
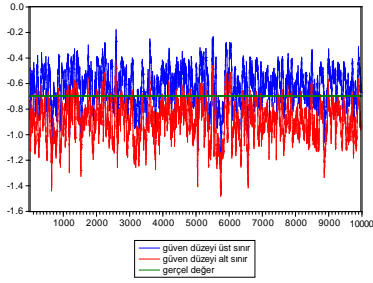
54

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım		Klasik yaklaşım	
t testi sonuçları			
%1	9416	%1	3919
%5	9927	%5	7883
%10	9991	%10	9154
Güven sınırları değerlendirme			
6512		2862	
Hipotez testi sonuçları			
%1	0	%1	33
%5	0	%5	96
%10	0	%10	152

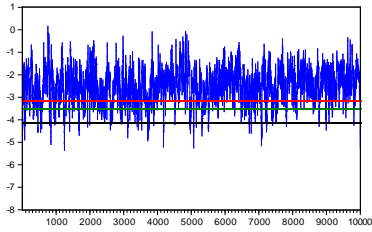

**Hata Terimlerindeki Otokorelasyonun Dickey Fuller Birim Kök Testinin
Gücü Üzerindeki Etkisi: Simülasyon Model Yaklaşımı**

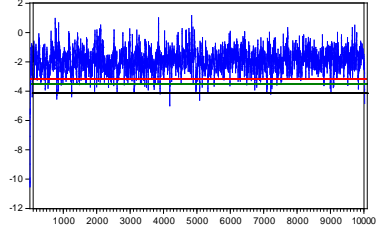

Tablo Ek 6: $\alpha = 0,9$ ve $\omega = 0,3$ Kesmeli ve Trendli Model

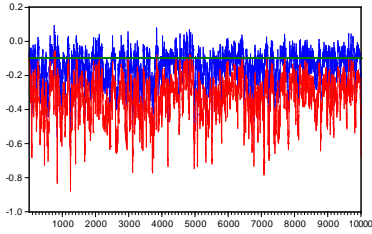
Otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım		Klasik yaklaşım	
t testi sonuçları			
%1	188	%1	26
%5	892	%5	138
%10	1728	%10	328
Güven sınırları değerlendirme			
3400		6823	
Hipotez testi sonuçları			
%1	1	%1	848
%5	7	%5	1772
%10	12	%10	4063

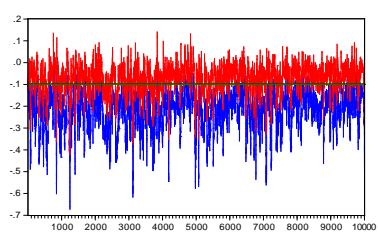
— t istatistiği değerleri
— %10 kritik değer
— % 5 kritik değer
— % 1 kritik değer

— t istatistiği değerleri
— %10 kritik değer
— % 5 kritik değer
— % 1 kritik değer

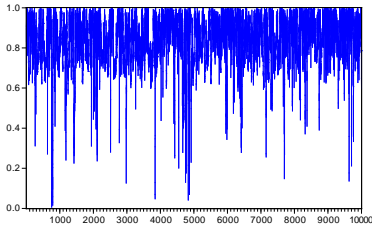

— güven düzeyi üst sınır
— güven düzeyi alt sınır
— gerçel değer

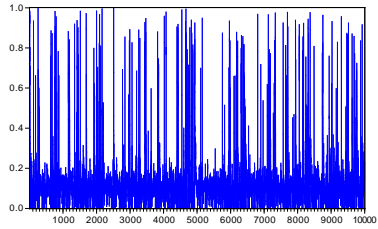

— güven düzeyi üst sınır
— güven düzeyi alt sınır
— gerçel değer

Olasılık değerleri

Olasılık değerleri

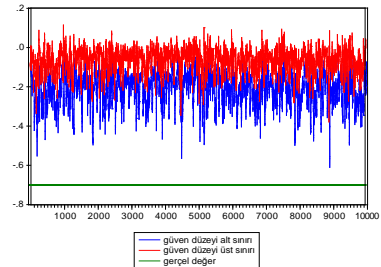
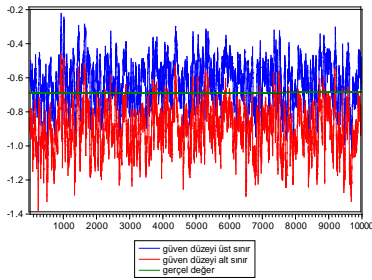
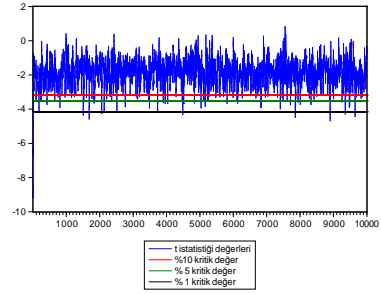
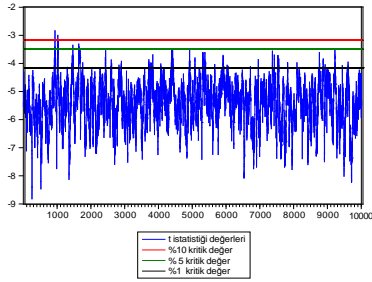
**Hata Terimlerindeki Otokorelasyonun Dickey Fuller Birim Kök Testinin
Gücü Üzerindeki Etkisi: Simülasyon Model Yaklaşımı**

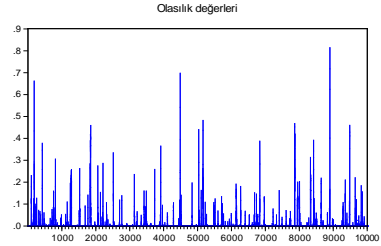
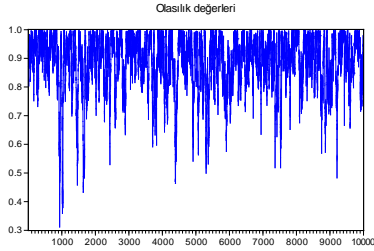
Tablo Ek 7: $\alpha = 0,3$ ve $\omega = 0,9$ Kesmeli ve Trendli Model

Otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım		Klasik yaklaşım	
t testi sonuçları			
%1	9660	%1	21
%5	9976	%5	85
%10	9998	%10	204
Güven sınırları değerlendirme			
6812		0	
Hipotez testi sonuçları			
%1	0	%1	9069
%5	0	%5	9577
%10	0	%10	9770

57

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

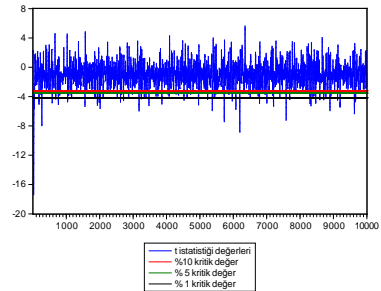
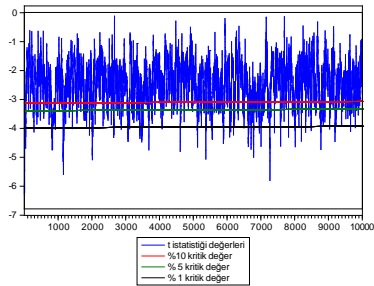

Tablo Ek 8: $\alpha = 0,9$ ve $\omega = 0,9$ Kesmeli ve Trendli Model

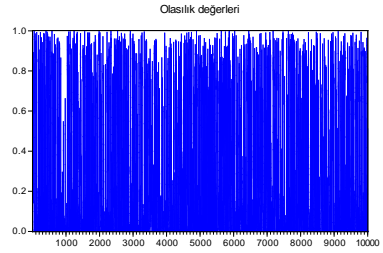
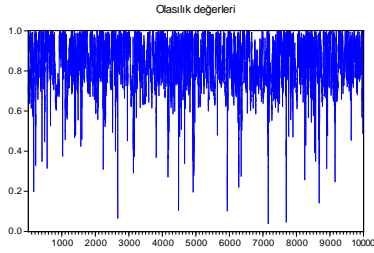
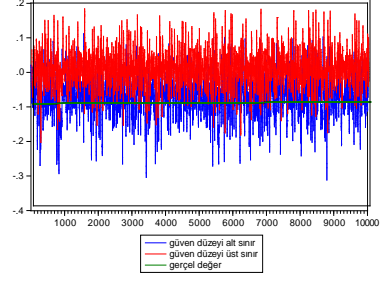
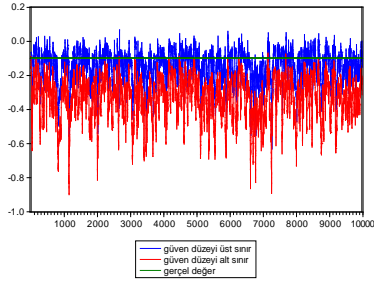
58

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Otokorelasyondan arındırılmış yaklaşım		Klasik yaklaşım	
t testi sonuçları			
%1	150	%1	213
%5	860	%5	396
%10	1665	%10	547
Güven sınırları değerlendirme			
3537		2198	
Hipotez testi sonuçları			
%1	0	%1	3090
%5	2	%5	4172
%10	4	%10	5030

Hata Terimlerindeki Otokorelasyonun Dickey Fuller Birim Kök Testinin Gücü Üzerindeki Etkisi: Simülasyon Model Yaklaşımı

SUMMARY

In this study, Dickey Fuller Unit tests have been examined in cases where the error terms are correlated. Usually being stationary of first order autoregressive time series is decided by using the Dickey Fuller Unit Root tests. The test structure is a parametric because it is determined by the value of the coefficient parameter and its standard deviation. If the dependent variable is stationary, the t-statistic can be used in the classical regression approach like in conjunction with an inferential statistics. However, if the dependent variable is not stable; the value of t statistics is not suitable for t distribution that is obtained from parameter, even in large samples. For this reason, the statistically calculated τ (tau) statistic is used instead of the t statistic and the stationary of the variable is evaluated.

60

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

As being the most important criticism of the test is that the parameter coefficient is determined as close to unit value. In this case, the test often suggests non-stationary condition rather than being stationary. This proposition causes that has a negative impact on the size and power of the test. The aim of the study is to discuss of determination the stationary under correlated error terms condition. According to the results which determined in the study, the stationary series were suggested more often as nonstationary by not considering the correlation of error terms. Even though the correlation is low, there is a negative effect on size and strength of the test. Despite of being not much emphasized, the effect on the test results is experimentally demonstrated. As a result, even if autocorrelation of error terms is weak, when effect removed from the system, stationarity become observable in a clearer by inferential statistics.

For this purpose, a new model has been developed as an alternative to the classical Dickey-Fuller approach. In the new model, the effect of error terms autocorrelation on the autoregressive parameter was tried to be removed. The aim is to be determined more clearly of autoregressive parameter coefficient. The parameter value of the autoregressive term under the error correlation values for the random walk model, which is considered as Model 1 (does not include constant and trend parameters) have been tested. For the parameter value of the autoregressive term were chosen 0,3 and 0,9 respectively and first order autocorrelation of error terms were chosen 0,3 and 0,9 to determination. In this case the structure is discussed for the stationary situation of autoregressive parameter of being near and far from the unit root of the for each trial by considering all of them are stationary condition. However, it has been argued that the error terms have a strong and weak correlation with the same direction in trials. For these variables; four basic cases are simulated as listed. These are listed being far from the unit root structure and to have strong correlation of error terms, being close to unit root and to have strong correlation of error terms, being far away from unit root and to have weak

correlation of error terms, at last being close to the unit root structure and to have weak correlation of the error terms. In addition other models that have constant term and also constant term with trend parameter been investigated and result are shown in attachments.

For determination of simulated data, 10000 trials were done for $n = 50$ sample size. Trials were compared by the t-statistic value of the autoregressive parameter coefficient with the Mac-Kinnon critical values under 10%, 5% and 1% statistical significance. However, in order to find more effective and consistent parameter value which is important for Dickey-Fuller test which is a parametric test; real value and experimental coefficient value are compared by considering standard deviation of the coefficient. The investigation of whether being exist in the confidence interval that drawn around empirical value at a distance of standard deviation or not is the examination of real value. Thirdly; the hypothesis is established as if the real value is equivalent to experimental parameter coefficient then comparing the p-values.

For all these evaluations, the model that aims to remove autocorrelation gave more successful results. During the experiments; the stationary is being more strongly determined, the results of within the confidence interval mostly contains the real coefficient values and the probability values of the established hypothesis were found to be quite bigger. The model thus established has succeeded in preventing the adverse consequences of autocorrelation in error terms more successfully than in its classical structure.

KURUMSAL İTİBAR ÖLÇÜMLENDİRME YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE YAZINSAL BİR İNCELEME

B. Aydem ÇİFTÇİOĞLU Benan GÖK***

Makale Geliş Tarihi-Received: 19.06.2017

Makale Kabul Tarihi-Accepted: 08.09.2017

ÖZ

İşletmeler açısından önemli bir soyut varlık olarak değerlendirilen kurumsal itibar, kurumlara pek çok açıdan faydalar yaratmakta, pek çok yazar tarafından örgütsel açıdan yönetilmesi gereken bir kurumsal özellik olarak değerlendirilmektedir. Ancak kurumsal itibarın nasıl oluştuğu ve tanımlandığı kadar nasıl yönetilmesi gerektiği de önemli bir yazınsal sorundur. İlgili yazında kurumsal itibarın işletmeler açısından sağladığı faydalara ilişkin birçok söylem olmasına rağmen, söz konusu kaynağın varlığını devam ettirmesi için nasıl ve ne tür bir ölçümleme yönteminin tercih edilmesi gerektiği konusunda yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu kısıttan hareket ile çalışmada Uludağ Üniversitesi kütüphanesinin aboneliği bulunan veri tabanlarına "İtibar, Kurumsal İtibar, Kurumsal İtibar Ölçümü, Reputation Models, Reputation Management" anahtar kelimeleri ile girildiğinde arama motoru tarafından önerilen 56 makale üzerinde yürütülen bir içerik analizi vasıtasıyla, kurumsal itibarın ölçümlenmesinde araştırmacılar tarafından tercih edilen ölçümleme yöntemlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma bulguları incelenen makalelerde ağırlıklı olarak Fortune Mac ölçeğini ya da bu ölçeğin

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, aydemaydemir@uludag.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, benangok@gmail.com

parametrelerine dayandırılan ölçümleme araçlarını tercih edildiğini ve yüzde 20 oranında ise araştırmacıların kurumsal itibarı oluşturan unsurlara dayanarak geliştirdikleri özgün ölçümleme araçlarını kurumsal itibarı ölçümlemek amacıyla kullandıklarını göstermektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgular kapsamında, bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara yazınsal anlamda ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İtibar, Kurumsal İtibar, İtibar Yönetimi, İtibar Modelleri, Kurumsal İtibar Ölçümü.

Jel Kodları: M1, M10, M14, M31.

APPROACHES OF MEASURING CORPORATE REPUTATION: A LITERATURE REVIEW

ABSTRACT

In related literature corporate reputation defined as important intangible assets of companies that gained several benefits to organizations where concepts thought as important features' of organizations that must be managed by organizations. Although there is a lot of debates about the utility of enterprise reputation in the related literature, there are not enough studies on how and what kind of measurement method should be preferred in order to maintain the existence of this source. The limitations of related literature this study consist on to examine the measurement methods preferred by the researchers in measuring the corporate reputation. Based on this aimed study investigate 56 articles which were suggested by the search engine of Uludag University Library was entered with the keywords "Reputation, Corporate Reputation, Measurement of Corporate Reputation, Reputation Models, Reputation Management". Findings showed that authors were mostly chosen the Fortune Mac scale or the measurement tools based on the parameters of this scale and 20 percent of the researchers used the original measurement tools that they developed based on the elements constituting the corporate reputation in order to measure corporate reputation. It is thought that the findings obtained within the scope of the research will shed light on the researcher who wants to work in the corporate reputation.

Keywords: Reputation, Corporate Reputation, Reputation Management, Reputation Models, Measurement of Corporate Reputation.

Jel Codes: M1, M10, M14, M31.

GİRİŞ

Kurumsal itibar kavramı görünür olmayan, karmaşık ve değerlendiren taraflara bağlı olarak değişkenlik gösterebilen bir kavram olmasına karşın, günümüzde gerek akademisyenler gerekse uygulamacılar arasında oldukça sık kullanılan kavram haline gelmiştir. Farklı tanımlamaları bulunan kurumsal itibar kavramı, işletmenin rakipleri ile karşılaştırıldığında kilit paydaşlarının gözündeki geçmiş davranışlarına bağlı olarak oluşan, işletmenin geleceğine ilişkin davranış olasılıklarının ifadesi (Fombrun, 1996: 37) ya da bireylerde kurum imajını çağrıştıran, gerçeklik, dürüstlük, sorumluluk ve bütünlük gibi kuruma atfedilen değerler bütünü olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda itibar uzun vadeli duyguları, değerleri, düşünceleri içine alan bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Dowling, 1994: 204). Yönetim yazınında işletmelerin görünür olmayan varlıkları kapsamında, rakiplerine göre hissedarlar, fikir liderleri, çalışanlar, müşteriler gibi kilit paydaşlarının gözünde sürdürülebilir stratejik rekabet avantajı yarattığı varsayılan kavram (Hall, 1992: 135; Fombrun, 1996: 37; Kaplan, Norton, 1992: 82; Carmeli, Tishler, 2004: 1257) pazarlama yazınında kurumsal marka yönetimi kavramıyla ilişkilendirilerek (Knox, Bickerton, 2003: 998; Argenti, Druckenmiller, 2004: 368), toplumda ve özellikle müşterilerin gözünde işletmenin sahip olduğu markalara ilişkin farkındalığı artırıcı bir unsur olarak tanımlanmaktadır (Steral, Emery, 1997; Fombrun, 1996: 233; Nguyen, Leblanc, 2001: 277; Herbig, Milewicz, 1997: 6). Kurumsal itibarın tanımlanması kadar nasıl yönetilmesi gerektiği de önemli bir işletme sorunudur. İlgili yazında kurumsal açıdan sağladığı faydalara ilişkin birçok söylemin olmasına rağmen kavramın varlığını devam ettirmesi için oluşturulacak yönetsel süreçlerde kavramın nasıl ve ne tür yöntemlerle ölçülmesi gerektiğine ilişkin yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır.

Bu kapsamda bu çalışmada kurumsal itibarın ölçümüne yönelik olarak yürütülen çalışmalarda, araştırmacıların tercih ettikleri kurumsal itibar ölçümleme yöntemlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçtan hareket ile çalışmada Uludağ Üniversitesi kütüphanesinin aboneliği bulunan veri tabanlarına “*itibar, kurumsal itibar, kurumsal itibar ölçümü, reputation management, measurement of corporate reputation, reputation model*” anahtar kelimeleri girilerek ulaşılan kurumsal itibarı konu edinen makaleler incelenerek, ilgili çalışmalarda araştırmacıların kurumsal itibarı ölçümlemek

maksadıyla tercih ettikleri ölçümlenme metotları incelenmiştir. Elde edilen verilerin kurumsal itibarın yönetimi ve ölçümlenmesi noktasında tercih edilen genel ölçümlendirme eğilimlerini ortaya çıkararak bu alanda yaşanan bir kısıta yönelik bir açılım oluşturacağı ve bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara yol göstereceği ön görülmektedir.

1. KURUMSAL İTİBAR KAVRAMI ve KAPSAMI

Günümüz iş dünyasının ilgi çeken konu başlıklarından biri olan kurumsal itibar kavramı pek çok farklı bağlamda tanımlanmaktadır. Örneğin kurumsal itibar alanında önde gelen isimlerden biri olan Fombrun itibar kavramını, bir işletmenin çalışanlarının, müşterilerinin, yatırımcılarının ve toplum tarafından ne derece değerli, güvenilir ve saygın algılandığını ifade eden ve zamanla oluşan değerlendirmeler toplamını ifade etmektedir (Fombrun, 1996: 37). Bu kapsamda kurumsal itibar işletmenin tüm paydaşlarının kuruma ilişkin sahip olduğu algılamalardan oluşan bir yapı olarak ifade edilmektedir (Carmeli, Tishler, 2005: 6). Söz konusu bütüncül bakış açısı kurumsal itibarı her bir şirket için, örgütlerin kendine has özelliklerine bağlı olarak oluştuğu ve bu özgün özelliklerin kurumdan kuruma değiştiği için taklit edilemez olduğunu söylemektedirler (Fombrun, Ponzi, Gardberg, 2011: 15). İlgili yazında kurumsal itibarı tanımlayan farklı bakış açılarının olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin Gray ve Balmer kurumsal itibarı, işletmelerin paydaşları ile aralarında oluşan duygusal öğeler taşıyan işletme nitelikleri olarak tanımlarken (Gary, Balmer, 1998: 696-697), Hall itibarın bilgiye dayalı ve duygusal öğeleri kapsayan bilişsel ve duygusal bir olgu olduğunu vurgulamaktadır (Hall, 1992: 138). Dolayısıyla itibar kavramı içinde duygusal ve bilişsel öğelerin olduğu karmaşık bir algısal bir olguya işaret etmektedir. Dowling ise kurumsal itibarı “Bir kişinin ya da kuruluşa atfedilen gerçeklik, dürüstlük, sorumluluk ve bütünlük gibi değerleridir” olarak tanımlamıştır (Dowling, 2001: 19).

İnsan kaynakları yönetimi alanında ise kurumsal itibar, “işveren markası” kavramı ile ilişkilendirilmekte bu kapsamda kurumun “işgücü piyasalarında iyi bir işveren olarak” tanımlanması olarak ifade edilen işveren, kurumsal itibarı oluşturan bir unsur olduğu belirtilmektedir. Kurumsal itibar ve işveren markası ilişkisi ilgili yazında iki bağlamda tartışılmakta aynı zamanda kurumsal itibarın

işveren markasını destekleyen ve besleyen bir yönü olduğuna vurgu yapılmaktadır (Çiftçioğlu, 2014: 417-432).

Finansal bakış açısına göre ise kavram, özellikle sermaye piyasalarında örgütün gördüğü algısal değere işaret etmektedir. Bu bağlamda kurumsal itibar şirketin defter değeri ile piyasa değeri arasındaki farkın önemli bir bölümünü ifade etmektedir (Green, 1996: 11). Pazarlama disipliniinde yer alan yakın zamanlı alışmalarda ise kavram örgütlerin sahip olduğu ürün ve hizmet markalarının toplamı ile oluşan kurumun marka algısı olarak tanımlanmakta (Dalton, Croft, 2003: 70-75), hatta kavram bazı alışmalarda kurum markalama terminolojisi ile ele alınmaktadır (Argenti, 2004: 368).

68

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

2. KURUMSAL İTİBARIN ÖLÇÜMÜ

İlgili yazın incelendiğinde kurumsal itibarın ölçümlenmesine yönelik olarak yürütülen çalışmalarda ağırlıklı olarak kurumsal itibarın ne olduğu ve kimlerin üzerinde ölçümlenmesi gerektiği üzerine yoğunlaştığı izlenmektedir. Diğer bir grup araştırma ise mevcut ölçümleme araçlarının karşılaştırması üzerinde durarak eksiklikleri üzerinde eleştirilerin yapıldığı görülmektedir (Schwaiger, 2004: 46; Wartick, 2002: 371; Lewellyn, 2002: 446; Van het Hof, 2013: 29).

Kurumsal itibar ölçümlemesinde kullanılan ölçüm araçlarının sınıflandırması üzerinde duran ve bu bağlamdaki yazına dair tanımlayıcı bir açılım sunan çalışmalardan biri Rose Chun tarafından yürütülmüştür. Araştırmacı yazında yer alan ölçümleme araçlarını değerlemeci, etkileşimci (izlenimsel) ve ilişkisel olmak üzere üç temel akımın ağırlık kazandığını belirtmektedir. Yazara göre değerlemeci sınıfında bulunan ölçüm araçları finansal performansı ön plana çıkararak kavramı değerlendirmektedir. Etkileşimci perspektifinde yer alan çalışmalara kurumsal itibar her bir paydaşın kuruma ilişkin etkileşiminin toplamının sonucudur ve her bir paydaş için ayrı ayrı değerlendirilerek ortak kanı dikkate alınmalıdır (Chun, 2005: 91-109). Bu çerçevede ilişkisel yaklaşımda örgütün dışsal ve içsel paydaşlarını ayırıştırarak, her bir grup paydaşı ayrı ayrı olarak değerlendirme ve yönetme gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Kurumsal itibar ölçümlemesine yönelik bir diğer sınıflandırılması ise Beren ve Van Riel tarafından önerilmiştir. Bu sınıflandırma kurumsal

İtibarın tanımlanması tartışmalarını bir basamak daha öteye taşımakta ve mevcut ölçümleme araçlarını dikkate alarak kurumsal itibarın ölçümünde üç akımdan ya da sınıflandırmadan bahsetmektedir. Araştırmacılar sosyal beklentiler (social expectations), kurumun kimliği ya da karakteri (corporate personality) ve kurumsal güven (corporate trust) olmak üzere üç temel kategori üzerinden kurumsal itibarın ölçümlendirildiğine dikkat çekmekte ve bu sınıflandırmaya bağlı olarak üç temel unsuru sorgulayan ölçümlendirme araçlarının varlığından bahsetmektedir (Berens, Van Riel, 2004: 160-161).

Bu kapsamda Haris ve Fombrun tarafından önerilen 6 boyuttan oluşan itibar katsayısı (Reputation Quatient) (Fombrun, Shanley, 1990: 233; Fombrun vd., 2000: 85; Ponzi, 2011: 15), İtibar Enstitüsü tarafından oluşturulan Reptrack ve Fortune dergisi tarafından geliştirilen Amerika'nın En Beğenilen Şirketleri (Fortune Most Admired Companies (MAC)) indeksi sosyal beklentiler sınıfında yer alan ölçüm araçları olarak değerlendirilirken, Davis tarafından yürütülen bir araştırmada kullanılan Aaker tarafından geliştirilen Beş Büyük Kişilik Envanteri dikkate alınarak oluşturulan ölçümleme aracı kurumsal karakter ölçeği sınıfında tanımlanmaktadır (Davis, 2004: 128; Aaker, 1997: 647). Berens ve Van Riel tarafından kurumsal güven kategorisinde yer alan bir diğer kurumsal itibar ölçümleme aracı ise Newell ve Goldsmith's tarafından ortaya konulan Kurumsal Kredibilite (Corporate Credibility Scale) ölçeğidir (Newell, Goldsmith, 2001: 277). Bu ölçüm aracı pazarlama yaklaşımı bağlamında, ağırlıklı olarak müşterilerin gözündeki örgütsel kredibilitiyi dikkate almakta (Herbig, Milawicz, 1995: 7) ve bu görüşe bağlı olarak kurumsal itibarı ölçümlemeye çalışmaktadır.

Yazında yer alan söz konusu sınıflandırmalar ve belirli bir yıl kesiti dikkate alınarak kurumsal itibarın ölçümlenmesi aşamasında, yazında hakim olan tercihlerin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Analiz bulguları ışığında, araştırmacılar tarafından tercih edilen ölçümleme araçlarının bir profilini göstererek kurumsal itibarın ölçümünde akademik tercihler ya da eğilimlerin olması durumunda bu alanda çalışma yürütecek araştırmacılara yol gösterici olacağı öngörülmektedir.

2.1. Araştırmanın Örnekleme ve Metodolojisi

Araştırmanın örneklemini Uludağ Üniversitesi kütüphanesinin aboneliği bulunan veri tabanlarından “*itibar, kurumsal itibar, kurumsal itibar ölçümü, reputation models, reputation management*” anahtar kelimeleri ile girildiğinde arama motoru tarafından araştırmacılara önerilen makaleler oluşturmaktadır. Bu çerçevede söz konusu arama motoru tarafından ilgili anahtar kelimelere karşılık gelen 56 makale ile bu çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışmanın amacına bağlı olarak makalelerin yayın yılı, yayın yapılan dergi ismi, çalışmanın yürütüldüğü ülke, çalışmanın yürütüldüğü sektör ve kullanılan ölçüm aracı dikkate alınarak incelenmiştir.

70

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

2.2. Analiz ve Bulgular

Araştırma kapsamında değerlendirilmeye alınan makalelerin yıllar itibarıyla dağılımı Tablo 1 üzerinde yer almaktadır. Tablo 1’de itibar ölçümü üzerine yürütülen çalışmaların ağırlıklı olarak 2007 yılı ve sonrasında yayınlandığı görülecektir. Özellikle 2011-2013 yılları aralığında 23 tane makalenin ilgili dergilerde yayınlanmış ve ulaşılıyor olması ve bu rakamın 2014-2015 yılında 10 makale ile devam ediyor olması itibar ölçümüne yönelik ilginin 2007 yılı ve sonrasında arttığını söylemek mümkündür.

Tablo 1: Araştırmanın Örnekleminin Yıllara Göre Dağılımı

YILLAR	MAKALE SAYISI	ÇALIŞMA MENŞEİ ÜLKE	YILLAR	MAKALE SAYISI	ÇALIŞMA MENŞEİ ÜLKE
1990	1	YABANCI	2008	2	YABANCI
1996	1	YABANCI	2009	3	YABANCI
1997	1	YABANCI	2010	3	YABANCI
2000	2	YABANCI	2011	6	YABANCI + 1 TÜRKİYE
2001	1	YABANCI	2012	6	YABANCI + 2 TÜRKİYE
2002	1	YABANCI	2013	11	YABANCI + 2 TÜRKİYE
2003	2	YABANCI	2014	4	YABANCI + 1 TÜRKİYE
2006	2	YABANCI + 1 TÜRKİYE	2015	6	YABANCI
2007	4	YABANCI	TOPLAM	56	

Tablo 2’de makalelerin yayınlandığı dergiler ve yayın yılları parametreleri açısından dağılımları yer almaktadır. Bu kapsamda kurumsal itibarın ölçümlendirilmesini konu edinen çalışmaların ağırlıklı olarak uluslararası itibar enstitüsü tarafından destek verilen Corporate Reputation Review dergisi ile alanda oldukça prestijli kabul edilen Journal of Business Ethics dergisinde yayınlandığı tespit edilmiştir. Makalelerin yayın yılları ise dağınık bir seyir izlemektedir.

Tablo 2: Araştırma Örnekleminin Yayınlanan Dergi ve Yayın Yılına Göre Dağılımı

DERGİ İSMİ	YAYINLANAN ÇALIŞMA SAYISI	YIL
Corporate Reputation Review	6	2003-2007-2011-2013-2015
Journal of Business Ethics	6	1996-2006-2007-2009-2010-2013
Journal of Business Research	3	2009-2011-2014
Journal of World Business	2	2013-2013
Social and Behavioral Science	2	2013-2013
Journal of Organizational Behaviour	2	2003-2000
Corporate Communication: An International Journal	2	2007-2006
Toplam 39 farklı dergi tespit edilmiştir.		

Araştırma kapsamında incelenmeye çalışılan bir diğer önemli konu başlığı ise örnekleme de yer alan çalışmalarda araştırmacılar tarafından tercih edilen metodolojidir. Bu kapsamda yürütülen çalışma bulguları Tablo 3 üzerinde verilmiştir. Tablo 3 üzerinden de inceleneceği üzere araştırmacıların çoğunlukla anket yöntemini tercih ettiği (%35.7) bu yöntemin yanı sıra fokus grup çalışmaları ile görüşme yapan

araştırma sayısında yüzde 30.3 düzeyinde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 3: Araştırma Örnekleminin Metodoloji Açısından Dağılımı

Yöntem	Tercih Eden Çalışma Sayısı	Yüzde
Focus grup ve görüşme yöntemi	17	30.3
Anket	20	35.7
Focus+ anket, /mülakat+ anket	4	7.1
Şirketin finansal verisi kullanan	6	10.71
Önceki yıllardaki verileri kullanan	4	7.1
İtibar sıralamalarını dikkate alan	1	1.78
Teorik çalışma	1+3	7.1

Araştırma kapsamında elde edilen en ilgi çekici bulgu ise araştırma örnekleminde yer alan makalelerde yazarların tercih ettikleri ölçümleme araçlarına ilişkin verilerdir. Bu kapsamda analiz bulguları, araştırmacıların yüzde 28,3'nün Fortune dergisi tarafından önerilen MAC sıralamasında kullanılan temel parametreleri esas alan ölçümleme araçlarını kullandıkları tespit edilmiştir. Bulgular ayrıca bu çalışmaya dahil edilen araştırmalarda yazarların yüzde 20'inin kendilerinin geliştirdikleri özgün itibar ölçekleri ile saha araştırmalarını yürüttükleri, bu oranı sonrasında yüzde 19 ile itibar katsayısı (Reputation Quatiant) ölçümleme aracının takip ettiği bulgusuna ulaşılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4: Araştırma Örnekleminin İtibar Ölçümleme Aracı Açısından Dağılımı

Ölçek İsmi	Kullanan Çalışma Sayısı	Yüzde
Reputation Question (İtibar Katsayısı)	10	19
Fortune MAC sıralaması ve ilgili ülkenin aynı parametrelerle yürüttüğü sıralamalar	15	28.3
Davis Ölçeği	3	5.6
Reprack	3	5.6
Araştırmacının kendinin geliştirdiği ölçek	11	20.75
Şirket finansal verilerine dayalı ölçüm	5	9.43
Çalışan algısı ya da müşteri algısına yönelik farklı ölçekler	6	11.32

73

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

SONUÇ ve ÖNERİLER

1990 ve 2015 yılları arasında yayınlanan ve Uludağ Üniversitesi kütüphanesinin aboneliği bulunan veri tabanlarına “*itibar, kurumsal itibar, kurumsal itibar ölçümü, reputation models, reputation management*” anahtar kelimeleri ile girildiğinde arama motoru tarafından önerilen 56 makale üzerinde yazında yer alan araştırmalardaki ölçümleme eğilimlerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Yürütülen bu çalışmada elde edilen bulgular Beren ve Van Riel (2004) tarafından yürütülen itibar ölçümlemesindeki paradigmaları sınıflandırdıkları çalışmaları ekseninde değerlendirildiğinde; incelenen çalışmaların kurumsal itibarı ölçümlemede kullandıkları araçların “sosyal beklentileri karşılama becerisi” ekseninde yer almaktadır. Bu kapsamda incelenen çalışmalara bağlı olarak yazarların kurumsal itibarı “kurumların özellikle müşterilerinin gözündeki beklentileri karşılama derecesi” olarak tanımlandığını ve bu tanımaya bağlı olarak ölçümlendirdiklerini söylemek mümkündür.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular kurumsal itibar ölçümünü konu edinen ya da itibar ölçümlemesi yapan çalışmaların ağırlıklı olarak 2010 yılından sonra yürütüldüğü (33 çalışma) ve toplam örneklem içinde Türkiye’de yürütülen çalışmaların %14 gibi bir ağırlığa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Örneklem dahil edilen çalışmalarda araştırmacıların ağırlıklı olarak paydaşların zihinlerindeki oluşan algılar kapsamında kurumsal itibarı ölçümledikleri ve yazarların itibarı ölçümlemek için ağırlıklı olarak (%28.3) Fortune Mac ölçeğini ya da bu ölçeğin parametrelerine dayandırılan ölçümleme araçlarını tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda değerlendirilebilecek bir diğer bulgu ise araştırmacıların kendilerinin geliştirdikleri ağırlıklı olarak kurumsal itibarı oluşturan unsurlara göre özgün kurumsal itibar ölçümleme araçlarını (%20) kullanma eğilimleridir. Bu anlamda çalışma bulgularına bağlı olarak, incelenen çalışmalarda araştırmacılar tarafından benimsenen belirgin bir ölçümleme aracının bulunmadığını söylemek mümkündür.

Bu çalışmanın en önemli kısıtı örneklem büyüklüğüdür. Çalışma kapsamında 1990-2015 yılları arasında yayınlanan 56 akademik çalışmayı içermektedir. Dolayısıyla daha büyük bir örneklem üzerinde yürütülecek benzer kapsamlı bir çalışmada farklı bulguların tespit edilmesi olasıdır. Araştırma sürecinde yaşanan bir diğer önemli kısıt ise incelenen çalışmaların yazım formatı açısından birbirlerinden farklılaşması nedeniyle yaşanan karşılaştırma problemleridir. Çalışmalarda aktarılan istatistikî bilgilerin ve metodların farklılığı ve azlığı nedeniyle detaylı bir ölçek güvenilirlik ve geçerlilik çalışması yapmak mümkün olmamıştır.

KAYNAKÇA

- Aaker, L. (1997). "Dimensions of brand personality". *Journal of Marketing Research*, 34 (3), 347-356.
- Argenti, Paul; Druckenmiller, Bob (2004). "Reputation and the Corporate Brand". *Corporate Reputation Review*, 6(4), 368-374.
- Berens, G.; Van Riel C. B. M. (2004). "Corporate Associations in The Academic Literature: Three Main Streams of Thought in The Reputation Measurement Literature". *Corporate Reputation Review*, 7(2), 161-178.
- Carmeli, Abraham; Tishler, Asher. (2005). "Perceived Organizational Reputation and Organizational Performance: An Emprical Investigation of Industrial Enterprises". *Corpotare Reputation Review*, 8(1): 13-20.
- Carmeli, Abraham; Tishler, Asher (2004). "The Relationships Between Intangible Organizational Elements and Organizational Performance". *Strategic Management Journal*, 25(13), 1257-1278.
- Chun, Rosa (2005). "Corporate Reputation: Meaning and Measurement". *International Journal of Management Reviews*, 7(2), 91-109.
- Çiftçiöğlü, Aydem (2014). "Dimensional Analysis of Employer Branding Perceptions of Current Employees". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Dr. H. İbrahim Bodur Girişimcilik Uygulama ve Araştırma Merkezi*, 9 (2), 417-432.
- Dalton, John; Croft, Susan (2003). *Managing Corporate Reputation: The New Currency*. London: Thorogood Publishing.
- Davies, G; Chun, R.; Rui Vanhas da, S.; Roper S. (2005). "A Corporate Character Scale To Assess Employee and Customer Views of Organizational Reputation". *Corporate Reputation Review*, 7 (2), 128-134.
- Dowling, G. (2004). "Corporate Reputations: should You Compete On Yours?", *California Management Review*, 46 (3), 19-36.
- Dowling, G. (1994). *Corporate Reputations: Strategies for Developing the Corporate Brand*. London: Kogan Page.
- Fombrun, Charles (1996). *Reputation: Realizing Value from The Corporate Image*. Massachusetts (Boston): Harvard Business School Press.
- Fombrun, Charles; Gardberg, A.; Barnett, M. (2000). "Opportunity Platforms and Safety Nets: Corporate Citizenship and Reputational Risk". *Business and Society Review*, 105 (1), 85-106.
- Fombrun, Charles; Shanley, M. (1990). "What's In A Name? Reputation Building and Corporate Strategy". *Academy of Management Journal*, 33 (2), 233-258.

Gray, Edmund; Balmer, John (1998). "Managing Corporate Image and Corporate Reputation". *Long Range Planning*, 31(5), 696-697.

Hall, R. (1992). "The Strategic Anaysis of Intangible Resources". *Strategic Management Journal*, 13 (2), 135-144.

Herbig, P.; Milewicz J. (1997). "The Relationship of Reputation and Credibility to Brand Success". *Pricing Strategy and Practice*, 5 (1), 6-11.

Kaplan, R.; Norton D. (1992). "The Balanced Scorecard - Measures that Drive Performance". *Harward Business Review*, 70 (1), 82-92.

Knox, Simon; Bickerton, David (2003). "The Six Conventions of Corporate Branding". *European Journal of Marketing*, 37 (7/8), 998-1016.

Lewellyn, P. (2003). "Corporate Reputation: Focusing The Zeitgeist". *Business & Society*, 41 (4) , 446-456.

Newell, S.J.; Goldsmith R.E. (2001). "The Development of A Scale to Measure Perceived Corporate Credibity". *Journal of Business Research*, 52 (3), 235-247.

Nguyen, N.; Leblanc, G. (2001). "Corporate Image and Corporate Reputation in Customers Retention Decisions in Services". *Journal of Retailing and Consumer Services*, 8 (4), 277-290.

Ponzi, Leonard; Fombrun, Charles; Gardberg, Naomi (2011). "RepTrak™ Pulse: Conceptualizing and Validating a Short-Form Measure of Corporate Reputation". *Corporate Reputation Review*, 14 (1), 15-35.

Schwaiger, M. (2004). "Components and Parameters of Corporate Reputation -- An Empirical Study." *Schmalenbach Business Review*, 56 (1), 46-71.

Steral, P.; Emery G. (1997). *Corporate Image and Identity Startegies Design Corporate Future*. Warrewod (Australia): Business and Profesional Pub. Ltd.

Van Het Hof, Seçil (2013). "Models in Reputation Measurement New Challenges, New Opportunities: Interdisciplinary Perspectives on Reputation Management". Banu Baybars-Hawks & Orhan Samast (Eds.). Reputation Management Institute of Turkey, 29-42.

Wartick, S. (2002). "Measuring Corporate Reputation: Definition and Data". *Business and Society*, 41 (4), 371-392.

SUMMARY

In recent times, with the concept of competition and the company scandals that have taken place, the concept of corporate reputation is another notion of prestige related to subject titles increasingly important in terms of businesses. At the beginning corporate reputation has attracted interest from public relation and communication literature. On the other hand now a days concepts become a subject of great interest in management and marketing literature. Corporate reputation emerges with the identity and identity of stakeholders over time as a result of corporate behavior, politics or decisions of businesses (Hall, 1992: 138). Corporate reputation refers to the emotional reactions of customers, investors, employees and target groups, such as good or bad, weak or strong, about the institution (Fombrun, 1996: 37). Reputation is the total value obtained by all components of the institution (Dowling, 2001: 19). In short, the reputation is to be an organization appreciated by society. The reputation of the institution is a versatile component. These components depend on the effectiveness of the communication stakeholders establish with that institution, the content of their services, the institution's quality understanding, the institutional merit and their wide-ranging effects (Fombrun, 1996: 37). In short, reputation is to be an organization appreciated by society. In related literature corporate reputation defined as important intangible assets of companies that gained several benefits to organizations where concepts thought as important features' of organizations that must be managed by organizations. Although there is a lot of debates about the utility of enterprise reputation in the related literature, there are not enough studies on how and what kind of measurement method should be preferred in order to maintain the existence of this source. The limitations of related literature this study consist on to examine the measurement methods preferred by the researchers in measuring the corporate reputation. Based on this aimed study investigate 56 articles which were suggested by the search engine of Uludag University Library was entered with the keywords "*reputation, corporate reputation, reputation management, measurement of corporate reputation, reputation models*". Findings obtained from the studies examined within the scope of the research; Studies that have taken the subject of reputation measurement or conducted reputation measurement were predominantly carried out after 2010. Within the total sample, the weight of the studies carried out in Turkey is 14%. In studies involving sampling, researchers are predominantly European-origin. Also findings showed that authors were mostly chosen the Fortune Mac scale or the measurement tools based on the parameters of this scale and 20 percent of the researchers used the original measurement tools that they developed based on the elements constituting the corporate reputation in order to measure corporate reputation. At the same time, findings obtained in the study were evaluated in terms of the studies on which they classify the paradigms of democratization carried out by Beren and Van Riel in 2004; Corporate reputation of the studies examined is in the

class of “meeting social expectations” of the tools they use in measurement. Thus, depending on the studies that are examined, corporate reputation; It is possible to say that the institutions, especially the customers, are defined as the degree of satisfaction of expectations and measured according to this recognition. It is thought that the findings obtained within the scope of the research will shed light on the researcher who wants to work in the corporate reputation. The most important constraint of the study is the size of the sample. This study includes 56 academic studies published between 1990-2015. Findings from a more comprehensive sample are predicted to be different. It is not possible to conduct a detailed scale reliability and validity study due to the difference and the lack of statistical information and methods transmitted in the studies.

OSMANLI MODERNLEŞMESİNİN HUKUK EKSENLİ BİR
OKUMASI: REŞAT KAYNAR'IN "TÜRKİYE'DE HUKUK
DEVLETİ KURMA YOLUNDAKİ HAREKETLER"İ

*Ekin ERDEM**

Makale Geliş Tarihi-Received: 10.06.2017
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 09.09.2017

ÖZ

Cumhuriyet dönemi tarihçilerinin Osmanlı modernleşmesine ilişkin incelemelerinde genellikle iki temel yaklaşımın ön plana çıktığı görülmektedir. Kültür-eksenli ilk yaklaşım, Fransız Devrimi'nden I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar uzanan gelişmeleri çağdaş ulusal kimliğinin oluşumu merkezinde ele alırken, iktisat-eksenli bakış açısı, aynı süreci tarım toplumundan kapitalist topluma geçiş sorunu bağlamında okumaktadır. Buna karşılık II. Dünya Savaşı sonundan itibaren etkisini hissettirmeye başlayan üçüncü bir yaklaşım, Osmanlı-Türk modernleşme tarihini, hukuk devletinin gelişim aşamaları çerçevesinde değerlendirmiştir. Tarihçi Reşat Kaynar'ın, İstanbul Hukuk Fakültesi profesörlerinden Siddık Sami Onar'ın sınıflandırdığı devlet modelleri doğrultusunda kaleme aldığı 'Türkiye'de Hukuk Devleti Kurma Yolundaki Hareketler' (1960) adlı eseri bu üçüncü bakış açısının dikkate değer bir örneğidir. Bu makalenin amacı, Türkiye'de hukuk eksenli tarih yazımının geçmişiine ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Modernleşmesi, Hukuk Devleti, 19. Yüzyıl, Reşat Kaynar, Siddık Sami Onar.

* Dr., Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, e.erdem85@gmail.com

**A JURIDICAL-BASED READING OF OTTOMAN
MODERNISATION: REŞAT KAYNAR'S 'THE MOVEMENTS
TOWARDS FOUNDING A 'RECHTSAAT' IN TURKEY"**

ABSTRACT

We meet two main approaches in the Ottoman history researches of Republican era historians: The cultural-based essays generally evaluate the events of modern age -from French Revolution to World War I- through the problematic of the emergence of modern national identity, while the economy-based perspective handles the same process as transition from agricultural community to capitalist society. Meanwhile after the end of World War II, we encounter a third way of interpreting the Ottoman-Turkish modernization, which is based upon the development of 'rechtstaat' (the rule of law) notion. Reşat Kaynar's work, 'The Movements Towards Founding a Rechtsaat in Turkey' (1960), which was written upon the government models classified by Sıddık Sami Onar, professor of the Istanbul University Faculty of Law, represents a considerable example of this third view. The aim of this article is to throw light on the past of the juridical-based history-writing.

Keywords: Ottoman Modernization, Rechtstaat, 19. Century, Reşat Kaynar, Sıddık Sami Onar.

GİRİŞ

Cumhuriyet dönemi tarihçiliğinin başlıca ilgi alanı 1930'larda Atatürk'ün öncülüğünde antik-tarihe, hatta tarih-öncesine yönelmişken (Toprak, 2012), II. Dünya Savaşı yıllarından itibaren bu ilginin yakın tarihe ve özellikle 19. Yüzyıl'a kaydığı görülmektedir. Bu dönüşümün temel nedeni 1939 sonrası gelişmeler ile 1805 sonrası Avrupa konjonktürü arasındaki benzerlikte aranabilir. Nitekim Napolyon'un 1805-1812 yılları arasında neredeyse bütün kıta Avrupa'sına egemen olmasına benzer şekilde, Hitler de 1939-1941 yılları arasında Avrupa'da mutlak bir üstünlük kurmuş, 1812 ve 1941'deki Rusya seferleri her iki diktatör için de felaketle sonuçlanmış, izleyen barış dönemleri ise uluslararası denge ve ittifak politikalarının inşasına sahne olmuştur (Davies, 2006: 807-812; Kennedy, 2001: 185-190).

1815 ve 1945 sonrası dönem arasındaki bir diğer benzerlik ise gerek Osmanlı Devleti, gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin, Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'ne karşı, diplomaside batılı devletlerle yakınlaşma, hukuk ve kurumsallaşma alanında ise batılılaşma yolunu tutmalarıdır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin 1838'de imzaladığı Baltalimanı Antlaşması'yla İngiltere ile kurduğu yakınlık, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1947'deki ikili antlaşmalarla ABD'yle kurduğu ittifaka, imparatorluğun 1856 tarihli Paris Antlaşması'yla Avrupa Konseri'ne kabulü de cumhuriyetin 1952'de NATO'ya kabulüne benzetilebilir. Yine Osmanlılarda 1826'da başlayan batılılaşma hareketlerinin 1860'lardan, özellikle 1871'den itibaren kesintiye uğraması da cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma projesinin 1950'lerin ortalarından itibaren durması, hatta geriye gitmeye başlayışını andırmaktadır (Armaoğlu, 2003: 218-234, 253-257; Armaoğlu, 2005: 517-521).

1950'lerin Türk tarihçiliği açısından önemi ise Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ulusal bilincin uyanışı gibi bir kimlik sorunu ya da tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş gibi bir iktisat sorunu üzerinden incelenen Türk modernleşme tarihinin, ilk defa öncelikli olarak, güce dayalı devlet anlayışından hukuk devletine geçiş üzerinden ele alınmaya başlanmasıdır.

İleride 1961 Anayasası'nı hazırlayan komisyonun başında bulunacak olan Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın ilk baskısı 1952'de yayımlanan

'İdare Hukukunun Umumi Esasları' adlı eseri bu yaklaşımının yerleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Onar, Marksist ya da ulusçu tarihçilerin, Osmanlı düzeninin feodal mi, Asyatik mi, yoksa sui-generis mi olduğu tartışmaları yerine, insan haklarının gelişim düzeyini esas alarak, klasik Osmanlı düzenini bir 'mülk devleti', II. Mahmud'un temellerini attığı merkezîyetçi rejimi 'polis devleti', Sened-i İttifak'tan başlanarak Cumhuriyet döneminde kuruluşu için hâlen mücadele edilen düzeni ise 'hukuk devleti' olarak nitelendirmektedir (Onar, 1960: 124-139).

82

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Almanca 'rechtstaat' (hak devleti) teriminin karşılığı olan hukuk devleti kavramı, temelde devleti ister olumlu, ister olumsuz yönden olsun bir güç aygıtından ibaret gören 'machtsaat' (kuvvet devleti) yaklaşımının karşıtıdır. 19. Yüzyıl Prusya'sında liberallerin sınırlandırmaya, muhafazakârların ise genişletmeye çalıştıkları machtsaat'a karşı, Kant ve özellikle Hegel gibi idealist filozofların görüşlerinden esinlenilerek geliştirilen rechtstaat kavramı, ünlü hukukçu Hugo von Mohl tarafından sistematize edilmiş, terimin uluslararası düzeyde yaygınlaşması ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra mümkün olmuştur (Chevalier, 2010: 11-15).

Rechtstaat doktrinin başlıca varsayımı, devletin çoğu kez düşünüldüğü gibi yalnızca yasama ya da yürütme erklerinden ibaret olmadığı, bağımsız yargının da en az diğerleri kadar devlet (staat) kavramına içkin olduğu, dolayısıyla Hegel'in 'çelişkisini kendi içinde taşıyan tekillik' öğretisi doğrultusunda çağdaş devlet kavramının, kendi içindeki bir anti-tezle kendini sınırlandırmak durumunda olmasıdır (Chevalier, 2010: 15-17; Emerson, 2015: 545-551; Pinkard, 2012: 465-484).

Türkiye'de hukuk devleti kavramını merkeze alan ilk tarih çalışmalarından biri hem bir hukukçu hem de tarihçi olan Reşat Kaynar'ın (Kaynar, 1981: VII-XIV) 1957-1960 yılları arasında Dünya Gazetesi'nde yayımladığı haftalık makalelerden oluşan 'Türkiye'de Hukuk Devleti Kurma Yolundaki Hareketleri'dir. Önsözü Sıddık Sami Onar tarafından yazılan bu eserde Kaynar, Onar tarafından tanıtılan polis devleti-hukuk devleti karşıtılığını, Nizam-ı Cedid'den imparatorluğun yıkılışına kadar geçen dönemin olgularına uyarlamış, birçok yerde de 1950'lerin aktüel gelişmeleriyle 19. Yüzyıl sonu arasındaki benzerliklere dikkat çekmiştir.

İzleyen satırlarda Reşat Kaynar'ın otuzu aşkın gazete yazısından oluşan çalışması Tanzimat-öncesi, Tanzimat dönemi ve Tanzimat-sonrası olmak üzere üç ana bölüm içinde ve Sıddık Sami Onar'ın aynı konulara ilişkin yorumlarıyla karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

1. SENED-İ İTTİFAK VE II. MAHMUD DÖNEMİ

Osmanlı modernleşme tarihi üzerine hazırlanan çalışmaların pek çoğu gibi Reşat Kaynar'ın eseri de III. Selim (1789-1807) döneminde yürürlüğe konulan Nizam-ı Cedid hareketi ile başlamaktadır. Ancak genellikle yeniçeri ve sipahi birlikleri yerine batı tipi bir modern ordunun kurulması ve buna bağlı olarak diğer modern kurumların gelişmesi bağlamında ele alınan bu dönemin Kaynar'ın eserindeki yeri, sultanın tahta çıkışının ilk yılında devlet adamlarından ülkenin durumuna ilişkin rapor isterken kullandığı 'siz de devlete hissemendsiniz' ifadesidir (Kaynar, 1960: 1-2). Hukuk devletine ilişkin açık bir göndermede bulunmamakla beraber, Kaynar bu ifadede iktidarın paylaşılabilir bir kavrama dönüşmesinin ilk işaretini görmektedir.

Bununla beraber Onar'da (1952) olduğu gibi Kaynar için de, Türkiye tarihinde hukuk devleti arayışının başlangıcını oluşturan asıl gelişme Sened-i İttifak'ın imzalanışıdır. Kimi araştırmacılar tarafından bir Osmanlı Magna Carta'sı (Tunaya, 1960: 25), kimileri tarafındansa eşkıyalığın meşrulaştırılması ve devlet egemenliğinin parçalanması (Avcıoğlu, 1982: 70-73) olarak değerlendirilen Sened-i İttifak, en geniş anlamda, merkezdeki hükümdar ile periferideki âyan aileleri arasındaki bir uzlaşma belgesi olarak tanımlanabilir.

17. Yüzyılın sonlarından itibaren, imparatorluğun çeşitli bölgelerindeki topraklara fiilen el koyan âyan hanedanlarından birine mensup olan Alemdar Mustafa Paşa, yalnızca sosyo-ekonomik kökeni üzerinden ele alınırsa, Doğan Avcıoğlu'nun yaptığı gibi modern merkezî hükümetin gelişimini engellemek isteyen feodal toprak ağalarının prototipi olarak görülecektir. Ancak Alemdar'ı kendisinden sonra gelecek derebeyleri ve ağalardan ayıran iki yön bulunmaktadır: Öncelikle 19. Yüzyıl'ın girişindeki Osmanlı Devleti, henüz modern bürokrasisini oluşturamamış olan bir geleneksel imparatorluktur. Dolayısıyla merkezî hükümetin mevcut durumuyla âyanlardan daha modernleştirici ya da ilerici bir gücü temsil ettiğini söylemek güçtür. İkinci olarak ise Alemdar Mustafa Paşa Sened-i İttifak'ı, siyasal alanda

mutlak egemenliğe sahip bir devlete değil, 1807'de Kabakçı Mustafa ve adamlarının dayatmasıyla imzalanan 'Hüccet-i Şeriye' ile yeniçeri ve ulema denetimini kabullenmiş bir saraya imzalatmıştır (Berkes, 1973: 117-121) Şu halde Sened-i İttifak'ı, Hüccet-i Şeriye'nin yerini alması bakımından sekülerleştirici, sultanın taşrada tamamen yitirmiş olduğu otoritesini iade etmesi bakımındansa merkezileştirici bir belge olarak okumak mümkündür (Berkes, 1973: 121-130; Tanör, 2004: 56-62).

Bununla beraber 1950'lerin sonlarında, Demokrat Parti'nin gittikçe belirginleşmekte olan otoriteryanizminin de etkisiyle Kaynar'ın gözünde Sened-i İttifak'a değer kazandıran asıl unsur, şu ya da bu biçimde iktidara bir fren getirmiş olmasıdır. 'Bizde Hukuk Devleti' başlıklı makalesinde Kaynar şunları söylemektedir:

"Alemdar ve Rumeli Âyanı, yeni hükümdarın şahsî idare kurmasını önlemek ve memlekette devlet idaresine karşı kökünden sarsılan güveni tekrar tesis etmek kararında idiler. Bunu temin için hükümdar kudretine bir fren lâzımdı. Bir kuvvet muvazenesi gerekiyordu. Bu maksatla aralarında bir ittifakname tanzim ederek bunu padişaha da imzalattılar. Bizde ilk olarak hukuk kaidesine bağlı bir devlet idaresi kurmak teşebbüsü budur." (Kaynar, 1960: 5).

Bu yorum Sıddık Sami Onar'ın Sened-i İttifak'a ilişkin görüşleriyle tam bir paralellik gösterir:

"Bu ittifaknamenin bizi alâkalandıran ciheti padişahın ve hükümetin iradesi üstünde bir hukuk kaidesi yaratmaya çalışmasıdır. Filhakika bu senede âyan ne derecelerde riayet mecburiyetinde iseler 'makam-ı sadaret-i uzma' yani hükümet de aynı suretle riayete mecburdu. Şu suretle hükümetin dışında kalan ve bir kısım halkı temsil ettiğini iddia eden bir zümre hükümetin hareket tarzını takyid edecek üstün bir hukuk kaidesi yaratmaya çalışmış oluyordu. Bu gayesi itibarıyla bu senedi Osmanlı İmparatorluğunda ilk âmmе hukuku kaidesi ve hukuk devletine doğru gidiş sayabiliriz." (Onar, 1966: 147).

İki profesörün Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünde II. Mahmud'un rolüne ilişkin yorumları da birbirinin aynıdır. Örneğin Kaynar'ın Lûtfi Tarihi'ni kullanarak yaptığı değerlendirmede şu ifadeler yer almaktadır:

"Sultan Mahmut, bu hareketin feyzinden faydalanamadı. İttifaknameyi imzalarken tereddüt etti. Mensuplarından birinin, Baş Çuhadar İğri Boyun Ömer Ağanın şu sözleri dikkate değer: '-Bu senet, sizin saltanattaki bağımsızlığınıza dokunur. Lâkin reddi de kabil değildir. Şimdilik çaresiz tasdik olunup da sonra bunun fesih ve ilgasına bakmalıdır.' Sened-i İttifakı hazmedemeyen Sultan Mahmut, saray mensuplarının tesiriyle çıkan bir isyanda, Alemdarı feda ve o günden sonra otuz yıl, mensuplarıyla, hulûskârlarıyla, yârâniyle memleketi bir çiftlik gibi idare etti." (Kaynar, 1966: 6).

Onar'ın yorumundaki tek fark ise bağımsızlık yerine istiklâl kelimesini kullanmasıdır:

"II. Sultan Mahmut bu ittifaknameyi imzalamakta tereddüt etti. Enderun ricali ile görüştü. Bunlardan İğriboyun Ömer Ağa'nın 'Bu senet sizin istiklâl-i saltanatınıza dokunur lâkin reddi dahi kabil değildir, şimdilik çaresiz tasdik olunup da sonra bunun fesh-ü ilgası çaresine bakmalıdır' demesi üzerine istemeyerek bu senedi imza etti. Fakat hayatını kurtaran ve kendisini tahta çıkararak Alemdar'la Rumeli âyanına düşman oldu. Enderun takımı vasıtası ile Yeniçerilerle ittifak etti ve nihayet Bâb-ı âliyi bastırarak Alemdar'ı imha etti." (Onar, 1960: 149)

Onar ve Kaynar, genç padişahı Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünden sorumlu tutmakta birleştikleri gibi, II. Mahmud'un 1826'dan 1839'a kadar geçen dönemde kurduğu 'aydın mutlakiyet' rejimini (Berkes, 1973: 149-187) demokrasinin zeminini hazırlayan değil, kuruluşunu geciktiren bir yönetim saymakta da hemfikirdirler. Örneğin Kaynar'a göre özellikle 1812'den itibaren âyan hanedanlarının tasfiyesiyle başlayan dönem, çağdaş bir merkezi monarşinin doğuşunu değil, klasik dönemin şark despotizmine geri dönüşü ifade eder:

"İkinci Mahmut, millî tekâmülün seyrine engel olduğu için tarihe karşı mesuldür. Bunu yapmasaydı, İngilterede olduğu gibi bizde de, bir senato teşekkül edebilir ve zamanla halk mümessillerinden mürekkep bir meclis ile Türk parlâmentosu kurulabilirdi." (Kaynar, 1960, 2)

Onar da, doğrudan doğruya II. Mahmud'u hedef almamakla beraber, yine İngiltere modelini temel örnek sayarak âyan hanedanlarının tasfiyesinin yanlışlığını savunmuştur:

“İngiltere’deki anayasa hareketlerinin de lordlarla hükümdar arasındaki mücadelelerden doğduğu ve hükümdarın salâhiyetlerinin lordlar ve daha sonra halk lehinde takyidi suretiyle geliştiği mâlumdur. Bizde de bu tekâmül seyri takip edilse idi belki hakikî bir âyan meclisi, senato teşekkül eder ve daha sonra bu meclis bir de halk meclisi ile tamamlanmak suretiyle tam bir tarihî tekâmül şeklinde parlamenter bir sisteme doğru gidilebilirdi.” (Onar, 1960: 148)

86

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Onar ve Kaynar’ın metinlerini birbirinden ayıran, bir hukukçu olan Onar’da yasal ve kurumsal çözümlerinin, bir tarihçi olan Kaynar’da ise kişilere ve olgulara ilişkin bölümlerin daha ağırlıklı yer tutmasıdır. Sözgelimi Onar, Alemdar Mustafa Paşa’nın öldürülmesinden Tanzimat Fermanı’na kadar geçen süreç hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmazken, Kaynar II. Mahmud’un kıyafet reformuna, devlet dairelerine portrelerini astırmasına ve ilk daimi nezaretleri kurdurmasına kısaca değinmektedir. Bununla beraber bütün bu değişim süreciyle ilgili yargısı, kendi dönemindeki muhafazakâr çevrelerin cumhuriyet devrimleri hakkındaki eleştirileriyle hemen hemen aynıdır:

“Yapılanlar eskiye göre, yeni şeylerdi. Fakat ıslahat gene şekilde ve satıhta kalıyordu. Öze nüfuz etmemişti. Zira batıdan alınması gereken, eşitlik, insan hakları ve hürriyetleriydi. Bunun teminatı da şahsî idareden vazgeçerek, kuvvet sahibinin kanunla bağlanmasıydı.” (Kaynar, 1960: 9)

Modernleşme sürecinin şekil ve öz, yüzey ve kök ya da kültür ve uygarlık gibi karşıtlıklar içinde ele alınması, dolayısıyla ikinciler benimsenirken birincilerin dışarıda bırakılabileceğinin ima edilmesi, Osmanlı batılılaşmasını Atatürk devrimciliğinden ayıran sınır hattını oluşturmaktadır (Tunaya, 1960: 109-119). Bu bakımdan Falih Rıfkı Atay ve Bedii Faik gibi CHP’li aydınlar tarafından çıkarılan Dünya Gazetesinde kendisi de samimi bir Atatürkçü olan Reşat Kaynar’ın getirdiği bu eleştiri ilk bakışta son derece şaşırtıcı görülebilir. Ancak bu satırların CHP ve Hürriyet Partisi’nden oluşan Güçbirliği Cephesi’nin DP iktidarına karşı Birleşmiş Milletler’in Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’ne dayanan bir özgürlük mücadelesi yürüttüğü 1958 yılında (Giritlioğlu, 1965: 446; Çavdar, 2000: 77-78) yazıldığı hatırlanırsa, Kaynar’ın eleştirdiği ‘şekli batılılaşma’nın cumhuriyet devrimlerini değil, Bayar-Menderes döneminin tüketim esaslı batılılaşma yönelimini hedef aldığı tahmin edilebilir.

2. BİR 'İNKİLÂP DÖNEMİ' OLARAK TANZİMAT

Türkiye'de egemen tarih yaklaşımı, 1970'lerden itibaren, Lâle Devri'nden II. Meşrutiyet'e kadar uzanan Osmanlı çağdaşlaşma hareketlerini 'ıslahatlar' kategorisi içinde değerlendirmiş, inkılâp tarihini ise Cumhuriyet'in kuruluş yıllarıyla özdeşleştirmiştir. Buna karşılık, yakın zamanlarda kültür ve kimlik yerine ekonomik ve politik değişkenleri merkeze alan çeşitli akademisyenlerin II. Meşrutiyet'in ilânını önemli bir kırılma noktası saydıkları ve çağdaş Türkiye tarihinin başlangıcını 1908'e çektikleri görülmektedir (Boratav, 1988; Kansu, 2002).

Tarih analizlerinin merkezine hukukî düzeni koyan Sıddık Sami Onar ve Reşat Kaynar içinse ıslahatlar döneminden inkılâp tarihine geçiş dönüm noktası, şeriata ve örfeye dayalı geleneksel hukuktan çağdaş yasaların benimsemesine geçişi belirten Tanzimat dönemidir. Nitekim Onar, Kaynar'ın eserine yazdığı önsözde şöyle diyecektir:

"Sayın meslekdaşım Prof. Reşat Kaynar bu eseriyle vesikalara dayanarak devletimizin hukuk devletine geçiş mücadelelerini, inkılâplarımızın istihalelerini, kuvvet ve zaafalarını ortaya koymakla devlet ve medeniyet tarihimize hizmet etmiş, Tanzimat inkılâbı ile Osmanlı ihtilâlleri arasındaki büyük farkı da belirtmiş oluyor." (Onar, 1960: IV).

Bu ifadede dikkat çekici olan unsurlardan ilki, resmi söylemin özenle vurguladığı Osmanlı-Cumhuriyet ayırımına yer verilmeyerek imparatorluk tarihinden 'devletimiz' şeklinde söz edilmesi, ikincisi ise bir 'inkılâp' olarak tanımlanan Tanzimat hareketinin, olumsuz anlamda kullanıldığı anlaşılan 'Osmanlı ihtilâlleri'nden ayrılmasıdır.

Kaynar'ın eserindeki atıfları yakalayabilmek için bu iki ayrımı doğru biçimde konumlandırmak gerekir. Öncelikle tarihi, ulus ve sınıf gibi kategorilerin ötesinde saf hukuk normları ekseninde değerlendiren Onar ve Kaynar için, bir devlet modelini diğerinden ayıran temel ölçüt, iktidarın benimsediği kimlik ya da dayandığı toplumsal zümreden çok, yasal düzeni ve kurumlarıdır. Dolayısıyla bu araştırmacılara göre Türkiye tarihinin kırılma momenti, feodal düzenden kapitalizme geçişi başlatan 1908 ve imparatorluktan ulus-devlete geçişi ifade eden 1923'ten önce, polis devletinden hukuk devletine geçişi tanımlayan 1839'la başlayacaktır.

İkinci olarak, her ikisi de imparatorluk döneminde doğmuş ve ilk eğitimlerini bu dönemde almış olan Onar ve Kaynar için 'ihtilâl' terimi, Osmanlı tarihinin klasik dönemlerinde olduğu gibi 'nizam'ın karşıtı olan 'fesat' kavramından tamamen ayrılmış değildir. Dolayısıyla günümüzde birer isyan olarak nitelendirilen Patrona Halil, Kabakçı Mustafa ya da 31 Mart vakaları bu dönemin yazarları tarafından sıklıkla ihtilâl olarak anılmaktadır (Berkes, 1976: 149-150). Bunun yanı sıra, II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Türk yazınında, pozitif hakların korunması adına klasik hak ve özgürlüklerden ödünler veren askerî müdahalelerin de birer inkılâp değil ihtilâl (örneğin 1958 'Irak İhtilâli') olarak anıldıklarını hatırlatmak gerekir.

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Reşat Kaynar, Tanzimat Fermanı'na ilişkin ilk makalelerinden birini 'İnsan Hakları Beyannamesini 118 yıl önce ilân etmiştik' başlığıyla yayımlamıştır. Kaynar'a göre, her sınıftan bireylerin klasik hak ve özgürlüklerini tanıyan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin Türkiye'deki karşılığı, bildirgeden elli yıl sonra ilân edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu'dur (Kaynar, 1960: 13). Kaynar, 18 Ocak 1958 tarihli köşe yazısında, Reşit Paşa'nın Prens Joinville'e söylediği şu sözleri aktarmaktadır:

"Türkiye'de siyasi rejim değişecektir. Milletın mukadderatını, hükmedenin keyfi takdirine ve kerametine terk eden bu rejim, devleti uçurumun kenarına getirmiştir. Kurtuluşu, medenî dünyanın usullerini kabul ve ona intibakla gerçekleşir. Devlet idaresinde, iktidar sahibinin şahsi takdiri yerine, temel vasıflı prensipleri koruyan yeni kanunlar hâkim olacaktır. Temel vasıflı prensipler şunlardır: İktidarın ferdin hayatına ve haysiyetine, şerefine saygı göstermesi. Fertlere huzur ve güven vermesi. Haklarda eşitliği tesis etmesi. Temel prensiplerin bekkiliğini yeni kanunlar yapacaktır. Bu sisteme dayanan kanun devleti, medeni dünya ile aramızdaki mesafeyi süratle ortadan kaldıracaktır." (Kaynar, 1960: 16-17)

Buna karşılık Fransız Kralı Louis Philippe'in oğlu Prens Joinville, Türk halkının kendine hükmedenleri keramet sahibi saydığını, yüzlerce yıllık gelenekleri değiştirmenin mümkün olmadığını, üstelik batı tipi yasaların kısa zamanda dine aykırı sayılarak reddedileceğini ileri sürecektir (Kaynar, 1960: 17). Ne var ki açık fikirli bir padişah olan Abdülmecid'i ikna ederek Gülhane Hattı'nın kabulünü sağlayan Mustafa Reşit Paşa, 3 Kasım 1839'da fermanın okunuş törenine Joinville'i de davet etmiş, bunun karşısında prens 'Ey Türkler, siz

Reşit Paşa için bir heykel dikmelisiniz. Bunu yapmazsanız medeniyet âlemi sizi nankörlükle suçlandırır' demekten kendini alamamıştır (Kaynar, 1960: 16-19).

Bu alıntılar 1950'lerin inkılâpçı aydınlarının Osmanlı modernleşme tarihine bakış açılarını anlamak bakımından son derece tipik ve tanıtıcıdır. Örneğin 1940'ların ünlü milli eğitim bakanı Hasan-Âli Yücel, 7 Kasım 1954 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkan bir köşe yazısında, Prens Joinville'in Reşit Paşa'nın heykelinin dikilmesine ilişkin önerisini gündeme getirecek (Yücel, 1998: III, 137), Atatürk'e en yakın gazeteci olarak tanınan Falih Rıfkı Atay ise daha ileri giderek, batı tipi bir hukuk devlet düzeninin temellerini atan Mustafa Reşit Paşa'yı 'İlk Atatürk' olarak anacaktır (Atay, 1963: 148).

Oysa Kemalizm'in 1930'ların Kadro ya da 1960'ların Yön Dergisi'nde geliştirilen kimi özleşmeci yorumlarına göre, Fransız Devrimi'nin ilkeleri Avrupa'nın belirli bir çağındaki gelişim çizgisine özgü burjuva vaatleri (Aydemir'den aktaran: Gülsunar, 2015: 66-67), başta Mustafa Reşit Paşa olmak üzere Tanzimat bürokratları ise batılı devletleri çıkarlarına hizmet eden birer piyondur (Avcıoğlu, 1982: 118-122). Çoğu kez bu yorum farkları yazarların demokrasi karşısındaki tutumlarına bağlanarak açıklansa da, aslında siyasal değerlendirmelerindeki farklılığı belirleyen unsur epistemolojik farklılıklarda aranmalıdır. Nitekim idealist yöntemin ışığında hukuku esas alan aydınlar evrensel ve uluslararası normlara daha büyük bir değer atfetmekte, materyalist yöntemle asıl ağırlığı iktisada ya da maddi kültüre veren araştırmacılar ise tikel ve somut unsurları öne almaktadırlar.

1950'li yıllarda, bir yandan yakın tarihte görülen diktatörlük rejimlerinin dünya genelinde yol açtığı dehşet, diğer yandan Türkiye'de DP'nin yönelmiş olduğu çoğunlukçu-otoriteren rejimin baskısı dolayısıyla hukuk-eksensiz yaklaşıma büyük ilgi gösteren muhalif aydınların Osmanlı modernleşme tarihinde keşfettikleri bir diğer isim Tanzimat döneminin hukukçusu Ahmet Cevdet Paşa'dır.

1876'da parlamenter rejime yönelik itirazları ve 1881 Yıldız Mahkemesi'nde Mithat Paşa'nın mahkûm edilmişindeki meşum rolü (Küçük, 1985: II, 264) dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk kuşak aydınları tarafından kuşkuyla yaklaşılan Cevdet Paşa, 1950'li yıllarda, Meşrutiyet'e karşı çıkmış olmakla beraber Tanzimat reformlarını ve

batılılaşmayı savunmuş 'aydın din adamı' kimliğiyle yeniden ele alınmıştır.

Reşat Kaynar'ın eserinin son bölümünü oluşturan 'İslâm Dininde İlericiler ve Gericiler' başlıklı makale serisi, Cevdet Paşa'nın taassup karşıtı din anlayışıyla Atatürk'ün lâiklik ilkesi arasında bağlantı kurmaya yöneliktir. Kaynar'a göre, tıpkı Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Atatürk devrimlerine karşı çıkanlar gibi, Tanzimat devrinde Büyük Reşit Paşa'nın reformlarına direnenler de 'mutaassıp yobazlar'dır. Bu kimseler, İslâmiyet'in esasına ilişkin olmayan şekil şartlarını yüzlerce yıl sonra aynı biçimde korumakta ısrar etmekte ve ülkeyi felakete sürüklemektedirler. İşte bu koşullar altında Reşit Paşa 'devrimcilerle gerçek din adamları arasında köprü kurma kabiliyetinde olan' Cevdet Paşa'yı devlet hizmetine almış, böylece çağdaşlaşma hareketiyle dindarlık arasında bir çelişki olmadığını göstermek istemiştir (Kaynar, 1960: 173).

Kaynar'ın Cevdet Paşa'yı 'aydın din adamı' olarak nitelendirmesindeki asıl neden ise Paşa'nın medrese çıkışı olmakla beraber, Cumhuriyet dönemi boyunca sıklıkla dile getirilecek olan 'İslâmiyet'te ruhban sınıfı olmaması' tezini en güçlü biçimde işlemiş simalardan biri olmasıdır. Örneğin Müslüman olmak için Osmanlı şeyhülislamlığına başvuruda bulunan bir Alman düşünürüne gönderdiği 4 Eylül 1876 tarihli yazılı cevapta Paşa, herhangi bir kişinin Müslüman olmasının kendilerinin kabulüne bağlı olmadığını belirtmektedir (Kaynar, 1960: 173-174). Yine Cevdet Paşa'ya göre, öğretim için öğretmene ihtiyaç olmakla birlikte ibadet için başkasının aracılığına ihtiyaç yoktur. Her ne kadar her camiye bir imam tayin edilmesi âdet olmuşsa da bu da dinî bir zorunluluk değil, yalnızca bir gelenektir. Resmi görevliler olmasa da cemaatten birinin imamlığı yeterlidir.

Aynı metinde Cevdet Paşa'nın dile getirdiği asıl devrimci görüş ise dinî nikâha ilişkindir. Medeni Kanun'un kabulünden elli yıl önce kaleme aldığı metinde Paşa, bir erkekle bir kadın evlenmek istediğinde, gerekli olanın sadece iki şahitten ibaret olduğunu söylemekte ve törende imamın bulunmasının dine değil memuriyete ilişkin bir iş olduğunu eklemektedir (Kaynar, 1960: 175). Bu anekdotlar doğrultusunda Kaynar'ın ulaştığı sonuç, Mecelle'yi hazırlayan Cevdet Paşa'nın düşünce çizgisiyle lâik cumhuriyetin kurucusu Atatürk'ün din anlayışı arasında bir karşıtlık değil,

neredeyse bir süreklilik ve tekâmül ilişkisi olduğudur (Kaynar, 1960: 193-196).

1950'li yıllarda Cevdet Paşa'yı Türk modernleşme tarihindeki ilerici çizgiye dâhil eden bir diğer aydın ise Sıddık Sâmî Onar'dır. 1961 Anayasası'nı hazırlamak için oluşturulan Kurucu Meclis'te Ankara Üniversitesi grubu tarafından işlenen katılımcı demokrasi taleplerine karşı korporasyonlara dayalı bir 'elitist demokrasi'nin (Tanör, 2004: 371-374) savunusunu yapmış olan Onar, katılımcı demokrasi ekolünün tarihsel öncüsü olarak gördüğü Mithat Paşa meşrutiyetine karşı, kendi modelinin kökenlerinin Rüşti Paşa ve Cevdet Paşa'da bulunabileceği görüşündedir:

"Sadrazam Rüşti Paşa (ve) meşhur tarihçi, hukukçu ve dil âlimi Cevdet Paşa meşrutiyet taraftarı değildiler. Fakat bu zatların koymak istedikleri hukukî düzen, büyük önemine rağmen, ilim ve hukuk sahasında tamamiyle tahlil edilmemiş, anlaşılmamış hattâ üzerinde bile durulmamıştır (...) Belki bu zatların tavsiyeleri daha dengeli ve tesirli bir rejim çıkarabilir ve bizi daha emin ve kısa yollardan gerçek demokrasiye kavuştururdu." (Onar, 1966: 152)

Farklı cephelerden olmakla birlikte, 1950'li yıllarda İstanbul Üniversitesi çevresini oluşturan Reşat Kaynar ve Sıddık Sâmî Onar'ın, Alemdar Mustafa Paşa konusunda olduğu gibi Cevdet Paşa üzerinde de tam bir uzlaşî hâlinde olmaları dikkat çekicidir. İlk bakışta birbirinden bütünüyle ayrı karakterler gibi görünen Alemdar Mustafa ve Cevdet Paşa'nın Türk çağdaşlaşma tarihindeki ortak paydaları gözden geçirildiğinde ise göze çapan husus, her iki devlet adamının, bir yandan padişahın mutlak otoritesini yasayla sınırlandırmaya çalışırken, diğer yandan bu sınırlandırmayı genel halkoyu yerine bilgili ve deneyimli seçkinlere (âyan ya da bürokratlara) bırakmak istemeleridir.

Anlaşıldığı kadarıyla İstanbul Üniversitesi grubundaki aydınların bu yöneliminde, tek parti döneminde hükümetin otoriteryanizminden, Demokrat Parti döneminde ise her sorunun çözümünü çoğunluğun kararında gören popülist demagojiden yılmış olmaları önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Kaynar'ın eserinde, Demokrat Parti iktidarının baskı ve suiistimallerine yönelik ima ve atıflar, henüz halk egemenliği kavramının ağızlara alınmadığı 1876 öncesinden başlamaktadır.

Kaynar'ın bu konudaki başlıca göndermelerinden biri devlet başkanının tarafsızlığına ilişkindir. Bu bakımdan konunun Eylül 1958'de Vatan Cephesi'nin kuruluşunun ardından gündeme gelmesi anlamlıdır (YKY, 2003: II, 334-335). Hukuk devleti anlayışının her şeyden önce politikanın kişisellikten arınmasıyla yerleşebileceğini düşünen Kaynar, Bayar hakkındaki tartışmalara Tanzimat padişahlarından Abdülaziz (1861-1876) üzerinden yaptığı bir benzetmeyle katılmış, Âli Paşa'nın vefatına kadar tarafsızlığını sürdüren bu hükümdarın, 1871'den itibaren büyük hatalarına rağmen Mahmut Nedim Paşa'yı korumakta diretmesinin yanlışlığına işaret etmiştir. Bu hataların mazideki sonucu ise Bayar'ın ve Demokrat Parti'nin tehdit listesinde ilk sırayı alan 'Sovyet müdahalesi'nin bir benzerinin, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'yla tecrübe edilmiş olmasıdır:

"...İlk günlerde bir kahraman gibi sevilen Sultan Aziz, sonraları hakkında nefretle bahsedilen bir şahıs haline geldi. Huzursuzluk, memleket bünyesini kemiriyordu. Bundan Moskof memnundu. Abdülaziz Han; kuvvetli bir donanma ve ordu yaratmıştı. Fakat kötü idare yüzünden, millet bu kuvvetlerden faydalanamadı. Rahmetli Hünkâr, Mithat Paşanın tarafsız kalması yolundaki sözlerini dinlememesi yüzünden hem kendi çekti hem de milletine çekti." (Kaynar, 1960: 30)

Kaynar'ın dolaylı Menderes eleştirileri için model olarak seçtiği devlet adamı ise Tanzimat'ın büyük sadrazamlarından Âli Paşa'dır. İktidara geldiği ilk yıllarda güçlü ve enerjik kişiliğiyle ulusal ve uluslararası alanda geniş bir çevrenin sempatisini kazanan Adnan Menderes'e benzer şekilde, Osmanlı Devleti'ni Paris Kongresi'nde temsil eden ve birçok reformun öncülüğünü yapan Âli Paşa da III. Napoléon'dan Adolphe Thiers'e kadar pek çok devlet adamı tarafından takdir edilmiş (Kaynar, 1960: 74-75), ancak her iki siyasetçi de iktidara bir kere geldikten sonra bir daha çekilmeyi bilmedikleri için izleyen yıllarda birer müstebit olarak anılmıştır.

Muhalefet yıllarında İnönü yönetiminin katılığına yönelik eleştirileriyle tanınan Menderes'in, özellikle 1956 tarihli basın yasası değişikliğinden sonra gazeteciler ve akademisyenler üzerinde kurduğu baskı, Kaynar'ın 26 Nisan 1958 tarihli makalesinde şu sözlerle yansımış gibidir:

"Tanzimatın liderlerinden Âli Paşa, Tanzimatın büyük önderi Reşit Paşayı, hukuk devletinin kurulması hususunda gereken işleri yapmamakla tenkid

ediyordu. (...) Âli Paşamız, iktidarda değil iken, hukuk devletinin tamamlanmasını Reşit Paşadan istemekte, kendisi iktidara geçince, hürriyet uğrunda uğraşan Namık Kemal ve arkadaşlarına baskı yapmakta, onları susturmakta idi." (Kaynar, 1960: 76).

3. HÜRRİYET MÜCADELELERİ VE II. MEŞRUTİYET

1950 yılına iktidarın el değiştirmesinden itibaren, özellikle Demokrat Parti'nin liberal kanadına mensup çevreler, sâbık Milli Şef İsmet İnönü ile Sultan II. Abdülhamid, Menderes ile de Mithat Paşa arasında bir benzerlik kurmaya çalışmışlar, Haziran 1951'de Mithat Paşa'nın Taif'teki kemiklerinin Hürriyet Tepesi'ne getirilmesi ve İnönü Stadı'nın adının Mithatpaşa Stadı olarak değiştirilmesiyle ülkede kısa süreli bir 1876 Meşrutiyeti nostaljisi yaşanmıştır (YKY, 2003: II, 185).

Mithat Paşa, Türk çağdaşlaşma tarihinde, bir yandan Tanzimat reformlarının en üst aşaması olan Kanun-ı Esasî'yi ilân etmesiyle modernist bürokrasinin en ilerici üyesi, diğer yandansa Meclis-i Mebusan'ın açılışındaki rolü ve popülist Yeni Osmanlılar hareketiyle ilişkisi nedeniyle Tanzimat'ın seçkin modernleşmesine karşı taşranın temsilcisi olarak görülmüştür (Küçük, 1985: II, 268).

Paşa'nın bu iki farklı algılanış biçimi, etkisini Onar ve Kaynar'ın metinlerinde de göstermektedir. Eserini Demokrat Parti'nin henüz liberalizmden bütünüyle kopmadığı 1952'de kaleme alan Onar, anlaşıldığı kadarıyla, 1876 Meşrutiyeti ile 1950 Demokrasisi arasındaki bağlantıyı kabul etme eğilimindedir. Dolayısıyla DP popülizmine karşı duyduğu rahatsızlığının etkileri Onar'ın metnine, Mithat Paşa ve Kanun-ı Esasî'ye yönelik şu eleştirilerle yansımaktadır:

"Mithat Paşanın Kanun-u Esasisi memleketimizin siyasî ve içtimâî bünyesi bakımından ilmî bir tetkike dayanmayan bir iktibastan ibaret olmuştur: Belçika ve Fransa anayasalarından ilham alan bu anayasanın dağılık, insicamsız ve demokratik esasları bilmeyen bir ortamda nasıl tatbik edileceği, hangi müesseselere istinat ettirileceği düşünülemediştir." (Onar, 1966: 152)

Bu yorumuna paralel olarak Onar, 1950'lere kadar Türk aydınları tarafından ülke tarihindeki en ağır despotizmin sorumlusu olarak görülen II. Abdülhamid'e de daha ılımlı yaklaşmakta, üstelik bu

padişahın meclisi feshetmesinin 1876 Anayasası'yla tanınmış bir hak olduğunu, dolayısıyla 1878-1908 yılları arasının hukuken meşrutiyet tarihine dâhil edilmesi gerektiğini söylemektedir:

"1877 Kanun-u Esasisi kısa bir süre sonra meclisi dağıtmak (ve) yeni seçim yapılmamak suretiyle fiilen kaldırıldı. Fakat hukuk bakımından yürürlükte kaldı: Devleti hükümdar mutlak bir şekilde idareye başladı ve bu durum 1908'e kadar devam etti. Bu süre içinde Kanun-u Esasi hukuk bakımından (d)evletin anayasası olarak (d)evlet salnamelerinin başında yer almış yani hukukî varlığını muhafaza etmiştir. Bu sürede imparatorluk hukuk bakımından bir hukuk devleti olmakla beraber fiilî bakımdan bir polis-devlet sistemi tatbik edilmiştir." (Onar, 1966: 156).

94

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Buna karşılık, eserini, Demokrat Parti'nin liberalizmden muhafazakâr ve çoğunlukçu bir otoriteryanizme yöneldiği 1957-1960 yılları arasında kaleme alan Reşat Kaynar, Mithat Paşa'yı "*Demokrasinin Âşığı, Fedakâr Devlet Adamımız*" gibi övücü sıfatlarla anmaktadır (Kaynar, 1960: 59). Ancak 29 Ocak 1958 tarihini taşıyan bu makalede Mithat Paşa'nın yürüttüğü meşrutiyet mücadelesi, 1950'lerin başlarındaki gibi bir popülizmle değil, CHP'nin 1950'lerden itibaren savunduğu kuvvetler ayrılığı politikasıyla, DP otoriteryanizmi ise II. Abdülhamid'in istibdadıyla özdeşleştirilmiştir (Kaynar, 1960: 99-102). Dolayısıyla Kaynar'ın eserinde Sultan Hamid yönetimi yeniden 'otuz yıllık karanlıklar devresi' olarak tanımlanacaktır:

"Sultan Aziz devrildi. Sultan Muradın kısa süren iktidarından sonra, tahta geçen Sultan Hamit Han; iktidara geçerken anayasa ile idareye, halkın hak ve hürriyetlerine, insanlığın inkâr edilmez temel haklarına saygı göstereceğine söz verdi. Fakat sözünden döndü. Mithat Paşa'yı Avrupa'ya sürgün ederek, Türk vatanını otuz yıllık karanlıklar devresine soktu." (Kaynar, 1960: 102).

1950'ler Türkiye'sinde henüz birçok mensubu hayatta olan İttihat ve Terakki Cemiyeti de Reşat Kaynar'ın eserinde önemli bir yer tutar. 'İkinci kuşak Jön Türkler' olarak da adlandırılan İttihatçılar, Türk siyasal tarihçiliğinde ulusal kimlik sorununu merkeze alan araştırmacılar tarafından kuruluş aşamasında Osmanlıcılığı, Balkan Savaşları ve Seferberlik yıllarında ise Türkçü ve İslâmcı politikaları benimseyişleri üzerinden ele alınmış (Safa, 1990: 76-79), iktisadî unsura öncelik tanıyan araştırmacılar tarafından ise kuruluş yıllarındaki liberal yaklaşımları ile I. Dünya Savaşı yıllarında benimsedikleri devletçi politikalar arasındaki farklılık ekseninde

değerlendirilmişlerdir (Avcıoğlu, 1976: 259-263). Buna karşılık, tezlerini hukuk disiplini üzerinde temellendiren Kaynar İttihat ve Terakki'yi, cemiyetin kuruluş yıllarında hukuk devleti talebi ile 1913'ten itibaren yöneldiği polis devleti modeli arasındaki çelişki üzerinden kritik etmektedir.

Kaynar'ın İttihatçılara yönelik ilk olumlu makalelerinden biri, cemiyetin Paris şubesinin kurucusu Ahmet Rıza Bey'in, Sultan II. Abdülhamid'in hayalindeki anayasayı alaya almak için kaleme aldığı mizahi metin üzerinedir. Meşveret Gazetesi'nin 17 Şaban 1313 (1896) tarihli sayısında yayımlanan bu kurgusal anayasanın kimi ilgi çekici maddeleri şöyledir:

"1. Memleket; bir takım büyük tarla ve arsaları, denizleri, gölleri, dağları, tepeleri, adaları, bahçeleri kapsamaktadır. Her yanı medenî devletlerle çevrilmiştir. Her zaman her vesile ile ve kolaylıkla parçalanabilmeğe elverişlidir.

2. Devletin başşehri Yıldız Sarayıdır. Bu yerin keyfi idareden başka can alacak bir imtiyazı yoktur.

3. Padişahlık, Osmanlı ailesinin en cahil ve zalim çocuğuna aittir.

...

12. Öğretim serbesttir. Bir şey öğretmemek şartıyla.

13. Eşitlik vardır. Dâva etmemek (istememek) şartıyla.

16. Devlet memuriyeti herkese açıktır. Açlığa dayanmak şartıyla." (Kaynar, 1960: 109-111)

Kaynar, Meşveret'te yayımlanan bu gibi yazıları üzerinden Ahmet Rıza Bey'i, 'hiçbir nimet ve ukubet için' fikir mücadelesinden ödün vermeyen, ülkenin kalkınmasını çağdaş hukuk düzeninin benimsenmesinde gören bir hürriyetçi olarak nitelendirmekte, ancak yazısını bu tutumunun 1908'den sonra aynı biçimde devam etmediğini ima edecek ifadelerle sonlandırmaktadır: "1908 yılına kadar geçen hayatı, idealistlere örnek olacak özlüktedir. Bu tarihe kadar, hürriyet ve

memleket uğrunda harcadığı emekleri her Türk şükranla ve minnetle anacaktır." (Kaynar, 1960: 111)

Aslında Kaynar'ın 1908 sonrasına yönelik eleştirisi, Ahmet Rıza Bey'in şahsından çok İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel politikasını hedef almaktadır. Zira II. Abdülhamid yönetimine karşı parlamentarizmi ve anayasal düzeni savunan İttihatçılar, iktidara gelişlerinden kısa bir süre sonra Meclis-i Mebusan yerine 'Merkez-i Umumi' olarak anılan parti merkezinin kararlarını esas alacaklar, üstelik 1912 seçimlerindeki yolsuzluklarıyla Türk demokrasisinin gelişimini geciktireceklerdir (Kaynar, 1960: 153-154).

96

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Kaynar'a göre İttihatçıların bu politikalarının en acı sonuçlarından biri, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na katılmasına yol açacak olan 2 Ağustos 1914 tarihli ittifak antlaşmasının meclis denetiminden geçmemesi, ikincisi ise Talât Paşa'nın da itiraf ettiği üzere, 1918 mağlubiyetinden sonra İttihatçıların kendileri yerine iktidarı teslim edebilecekleri hazırlıklı bir muhalif kadro bulamamaları olmuştur (Kaynar, 1960: 155-166).

Bütün bu değerlendirmelerin sonunda Reşat Kaynar'ın, II. Meşrutiyet dönemi siyasi mücadelelerinde başlıca rolü oynayan İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilâf partileri hakkındaki nihai yargısı şöyledir:

"İttihat ve Terakki şefleri, komitacılık yerine, basını serbest bırakarak, onun eleştirmelerinden istifade etselerdi ve Mebuslar Meclisi denetlemesi ile hatalarını düzeltse ve muhalefetin eleştirmelerini de hoş görselerdi, ebedi şeref ve şan kazanacaklardı. Muhalefet şefleri (ise) orduyu ayaklandırmak gibi millete karşı bir ihaneti irtikâp edecekleri yerde, muhalefetlerini, fikir savaşları hududu içinde bıraksalardı, tarihin ebedî şerefi ve şanı onlarla birlik olacaktı. İttihatçı ve Hürriyet İtilâfçı şefleri, vatana karşı ihanet ettiler, hükmünden kurtaracak, bir mazeretleri vardır. O mazeret şudur: Siyasi hayatımızın karşılıklı saygı gösteren partilerle idare etmesine ait usulleri, memlekette henüz yeni denemekte idiler. Tecrübeleri kâfi değildi. Bilmiyorlardı. İşte bu nokta onların suçlarını tarih huzurunda hafifletecek özlüktedir." (Kaynar, 1960: 157)

Bu satırların yazıldığı 20 Ağustos 1958 tarihi itibarıyla 811 gazetecinin hüküm giymiş olduğu, Başbakan Menderes'in muhalif partiler bloğunu bir 'şeamet cephesi' olarak nitelendirdiği, buna karşılık kimi CHP'lilerin de DP Hükümeti'ni 14 Temmuz 1958'de Irak'ta

gerçekleşen askerî darbeye yönelik atıflarla korkutmaya çalıştıkları (Çavdar, 2000: 75-79) göz önünde tutulursa, Kaynar'ın geçmişe yönelik eleştirilerinin aslında günceli hedef alan birer uyarı olduğu anlaşılabilir.

Kaynar'ın II. Meşrutiyet dönemine yönelik bu karamsar bakış açısını paylaşan bir diğer akademisyen ise Sıddık Sami Onar'dır. Onar, II. Meşrutiyet dönemindeki rejimin pozitif hukuk bakımından bir hukuk devleti sayılabileceğini belirtmekle beraber, fillî bakımdan ve tatbikat itibarıyla polis devletinden ileri gidemediği kanısındadır (Onar, 1966: 156). Ancak Onar'ın pozitif hukuk normları açısından II. Abdülhamid rejimini de bir hukuk devleti saydığı hatırlanırsa, II. Meşrutiyet'e karşı Kaynar'dan da daha olumsuz bir tavır takındığı söylenebilir. Nitekim eserinin izleyen satırlarında Onar, 1908-1914 dönemi hakkında çok daha ağır ifadeler kullanacaktır:

"(II. Meşrutiyet devrinde) hiçbir zaman gerçek ve dürüst bir seçim yapılmamış, seçimlerde en kaba tazyikler ve en çirkin hilelere baş vurulmak suretiyle seçim düzeni, seçimlere inanma ve siyasî ahlâk sarsılmış ve bozulmuş, şuursuz ve şahsi kinlere dayanan insicamsız, muayyen bir fikir ve programdan mahrum bir muhalefet teşekkül etmiş ve bu muhalefet üzerinde de en ağır baskılar yapılmış, gerçek fikir hareketlerine ve siyasî oluşlara imkân verilmemiş, sokaklarda gazetecilerin öldürülmesi gibi çirkin ve iptidâî vasıtalara baş vurulmuş, hukuktan ziyade takdire dayanan ve hemen bütün devre devam eden bir örfî idare rejimi tatbik edilmiş (...) âyandan mürekkep bir kukla parlamentonun ve hiçbir nüfuz ve kudreti, görgü, bilgi ve tecrübesi olmayan âciz bir padişahın arkasına gizlenmiş bir komite üyelerinin oligarşisi ile idare edilen bir polis-devlet haline gelmiştir." (Onar, 1966: 156-157)

Sonuç olarak, eleştirilerindeki dozaj farklarına karşın, gerek Onar'ın gerekse Kaynar'ın gözünde, başta İTC olmak üzere, II. Meşrutiyet döneminin siyasal partileri ve politikacıları Türkiye'nin bir hukuk devletine dönüşmesi yönünde olumlu roller üstlenememiş, hatta neredeyse bu süreci engelleyen ve geciktiren aktörler sayılmaktadırlar.

SONUÇ

Türk siyasi tarihinde aydın hareketleri, çeşitli dönemlerde farklı kavram ve idealler çerçevesinde örgütlenmiştir. Sözgelimi II. Abdülhamid döneminde muhalefette olan aydınların bayraklaştırdığı kavram özgürlük, Kurtuluş Savaşı yıllarının temel sloganı bağımsızlık, Cumhuriyet'in ilk kuşak aydınlarının başlıca talepleri ise çağdaşlaşma olarak sınıflandırılabilir. Birbirini izleyen bu üç ideal, sırasıyla II. Meşrutiyet'in ilânı, Lozan Antlaşması ve Atatürk devrimleriyle büyük ölçüde gerçekleşecektir.

98

IJSl 8/1
Haziran/
June
2015

II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Türk aydınlarının öncelikli talepleri ise çağın gereklerine uygun bir demokratik hukuk devletinin kuruluşu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ne var ki 1954 ve özellikle 1957 seçimlerinden itibaren iktidar partisinin demokrasi ve ulusal irade kavramlarını çoğulcu değil çoğunlukçu yorumuyla ele aldığı, hatta giderek çoğunluğun kararını hukuk devleti ilkelerinin karşısına çıkardığı gözlemlenmiştir.

Reşat Kaynar'ın 1957-1960 yılları arasında Dünya Gazetesi'nde Osmanlı modernleşme tarihi üzerine yayımlanan makaleleri büyük ölçüde bu politikaya karşı yürütülen muhalefetin argümanlarıyla yüklüdür. Dolayısıyla Kaynar birçok yazısında demokrasi kavramını, seçim ve katılım unsurlarından çok, iktidarın sınırlandırılması ve denetlenmesi ekseninde ele almış, bu itibarla Türkiye'de hukuk devletinin kuruluş sürecinde Sened-i İttifak ve Tanzimat hareketlerine, Meşrutiyet'in partileşme ve dernekleşme girişimlerinden daha esaslı roller yüklemiştir.

Hukuk eksenli bu tarih ve toplum anlayışının siyasi düzlemdeki yansımaları ise sırasıyla Hürriyet Partisi'nin 1957 tarihli seçim bildirgesinde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 14. Kurultay kararlarında ve 27 Mayıs müdahalesini izleyen 1961 Anayasası'nda görülecektir. Nitekim anayasayı hazırlayan komisyonun başkanı da Reşat Kaynar'ın birçok alanda görüşlerini paylaştığı Sıddık Sâmî Onar'dır.

Onar'ın hukuk alanındaki görüşlerini tarihi olgulara uyarlayan Kaynar'ın epistemolojik ve ideolojik yaklaşımı ise bir tür işlenmemiş idealizm ve popülist olmayan liberalizm şeklinde tanımlanabilir. Ancak Kaynar, Cumhuriyet devrimleri ve 1961 Anayasası'nın sosyal

alandaki kazanımları konusunda yaptığı gibi, hak ve özgürlükleri negatif boyutlarının yanı sıra pozitif yönleriyle de ele aldığı zaman, klasik liberalizmden ayrılarak progresivizm olarak anılan bir ilerlemeci çizgiye de yaklaşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, Fahir (2005). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Armaoğlu, Fahir (2003). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atay, Falih Rıfki (1998). *Çankaya*. İstanbul: Bateş Yayın.
- Avcıoğlu, Doğan (1982). *Türkiye'nin Düzeni*, 1. Cilt. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Berkes, Niyazi (1976). *Türkiye İktisat Tarihi*, 1. Cilt. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Berkes, Niyazi (1973). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Boratav, Korkut (1988). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Chevalier, Jacques (2010). *Hukuk Devleti*. Gürcan, Ertuğrul Cenk (Çev.). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Çavdar, Tefvik (2000). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Davies, Norman (2006). "Avrupa Tarihi". Kılıçbay, Mehmet Ali (Ed.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Emerson, Blake (2015). "The Democratic Reconstruction of the Hegelian State in American Progressive Political Thought". *The Review of Politics*, 77 (2015), University of Notre Dame 545-574.
- Giritlioğlu, Fahir (1965). *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*. Ankara: Ay Yıldız Matbaası.
- Gülsunar, Emrah (2015). *Jakobenizm ve Kemalizm, Eleştirel Bir Karşılaştırma*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Kansu, Aykut (2002). *1908 Devrimi*. Erbal, Ayda (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Kaynar, Reşat (1981). "Ord. Prof. Reşat Kaynar'ın Kendi Anlatımıyla Yaşam Öyküsü". İçinde: *Reşat Kaynar'a Armağan*. İstanbul, VII-XVII
- Kaynar, Reşat (1960). *Türkiye'de Hukuk Devleti Kurma Yolunda Hareketler*. İstanbul: Tan Matbaası.
- Kennedy, Paul (2001). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. Karanakçı, Birtane (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Küçük, Yalçın (1985). *Aydın Üzerine Tezler-2, 1830-1980*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Küçükömer, İdris (1969). *Düzenin Yabancılaşması, Batılılaşma*. İstanbul: Ant Yayınları.

**Osmanlı Modernleşmesinin Hukuk Eksenli Bir Okuması:
Reşat Kaynar'ın "Türkiye'de Hukuk Devleti Kurma Yolundaki Hareketler"i**

- Onar, Sıddık Sami (1966). *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, 1. Cilt. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Ortaylı, İlber (1995). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Hil Yayıncılık.
- Pinkard, Terry (2012), *Hegel*. Çev: Mehmet Barış Albayrak, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Safa, Peyami (1990). *Türk İnkılâbına Bakışlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tanör, Bülent (2004). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Toprak, Zafer (2012). *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Tunaya, Tarık Zafer (1960). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul: Yedigün Matbaası.
- YKY (2003). *Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1941-1960*. İstanbul.
- Yücel, Hasan Âli (1998). *Hürriyet, Gene Hürriyet I-III*. Eronat, Canan Yücel (Der.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

SUMMARY

While the main interest of the Republican-era Turkish historians were tended towards to the antiquity and prehistoric times in 1930s, by the end of World War-II, this concern suddenly changed into the late Ottoman era. Because for the young Republic, now the international situation was so much alike to what Ottoman reformers encountered during 19th Century. Like 1815, Russia was once more seeming as a threat, and preferable allies and models for Turkey were again the western democracies.

After a period of democratization, as it had occurred in Tanzimat era, the Turkish academicians and journalists faced another component of late Ottoman times: The oppression of the government. Yet the founders of the Republic were also authoritarian, they were mostly pro-intellectual, and their enforcing policies were mostly upon the traditional masses that opposed modernization. But by 1950s, the source of the oppression was a populist government, which's motto was 'national will', but in the terms of sovereignty of majority, instead of 'rights of all'.

In 1957, Reşat Kaynar, a legist and a well-known historian, began working on a history column for a opponent newspaper called 'The World'. Kaynar's topics were well-known events of Ottoman modernization, like Sened-i İttifak (Charter of Alliance), Tanzimat and the two Constitutional eras. But unlike the common approaches, Kaynar's main focus was neither the identity-policies that transformed the Ottoman subjects to the modern Turkish nation, nor the economic process that changed an agricultural community into an industrial society. Rather his prior concern was the notion of the 'rule of law', or by its original name the 'rechtstaat', the concept that was developed by the German idealist thinkers like Kant, Hegel and von Mohl, and adopted worldwide after 1945.

The key terms Kaynar used, like the 'domain-state' (to point classical Ottoman regime), 'the police-state (the enlightened-absolutism of Mahmud II) and the 'rechtstaat' (or the 'state of law', that began to develop in 19th century) was introduced to Turkish academy, by the significant essay 'The General Basics of Administrative Law' (1952) of famous jurist, Süddik Sami Onar.

Following Onar, Kaynar regarded the Sened-i İttifak (1808), the charter that signed among Ottoman court and local 'ayan' dynasties, as the first step towards to Turkish rechtstaat. And Mahmud II (1808-1839), who maintained modernization attempts, but abolished the charter, was keenly criticized by both Onar and Kaynar, for their main focus were the separation of powers. However the Tanzimat era, the fruit of Mahmud II's centralizing policy, was

highly appreciated by both of the professors, in terms of being a period of modern legislation.

Moreover Reşat Kaynar frequently used the method of allusion to criticize the oppressive policies of the DP government. For that purpose, he sometimes indicated how things have deteriorated under the reign of Abdulahmid II, for he didn't let the constitutional regime grow, and how the empire have collapsed in the time of Young Turks, for they backed down their democratic ideals the time they encountered an opposition.

In conclusion, the basic epistemological and ideological approach of Reşat Kaynar can be defined as an unlabored idealism and a non-populist liberalism. But he could also be called as a progressive, when he supported the positive rights along with the negatives, like he did for the Republican reforms and social acquisitions of the Constitution of 1961.

BURSA'NIN ANTİK DENİZ LİMANLARI*

Serkan GÜNDÜZ**

Makale Geliş Tarihi-Received: 18.06.2017
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 06.09.2017

ÖZ

Antik dönemde deniz ticaretinin öneminin artması ile birlikte, kent dokusu içerisinde en önemli noktalardan birisi de limanlar olmuştur. Bu nedenle, Atina (Pireus), Pergamon (Elaea), Megara (Nisaea) gibi güçlü karasal kentler, kendilerine birer kıyı kentini bağlamış, ticaret ve askeri amaçla kullanılan kapıları haline getirmişlerdir. Limanlar, kente gelen tüccarların ilk ve son gördükleri kent bölümüdür. Fakat bu kadar önemli bir konumda olmalarına rağmen, araştırmacılar tarafından hak ettiği önemi uzun yıllar boyunca görmemişlerdir. Marmara Denizi de, 1993 yılından sonra arkeolojik

* 2006 yılında Bursa ili kıyı şeridinde sualtı araştırmalarını ilk kez başlatan ve daha sonra bu konuyu doktora tezime olarak incelememe olanak sağlayan, her zaman desteğini eksik etmeyen hocam Prof. Dr. Mustafa Şahin'e teşekkür etmeyi kendime bir borç bilirim. Ayrıca Hamburg Üniversitesi'ndeki danışman hocam Prof. Dr. Martina Seifert'e de her türlü desteği için teşekkür ederim. Arazi çalışmaları süresince her zaman yanımda olan Yard. Doç. Dr. Oktay Dumankaya, Mustafa Uğur Ekmekçi, Faruk Yolsal ve Çağrı Aydın'a teşekkür ederim. Bu çalışma TÜBİTAK 2214/B-Yurt Dışı Müşterek Doktora Burs Programı kapsamında desteklenmiş, Hamburg Üniversitesi ve Uludağ Üniversitesi'nde başarı ile tamamlanmıştır. Makale doktora tezinden geliştirilmiştir.

** Dr., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, sgunduz@uludag.edu.tr.

sualtı araştırmaları ile tanışmıştır. Bursa il kıyıları ise 2006 yılına kadar hiç araştırılmamıştır. Bursa il sınırları içerisindeki ilk sualtı araştırmaları ise Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün kurulması ile başlatılmıştır.

Antik ve modern kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Bursa ili sınırları içerisinde farklı dönemlerde kullanılsa da 14 adet liman bulunmaktadır. Küçük Kumla, Büyük Kumla, Karaca Ali, Fıstıklı ve Armutlu limanlarından Osmanlı Dönemi kaynaklarında bahsedilmektedir. Makalemizde, Bursa'nın Marmara Denizi kıyı şeridinde yaptığımız araştırmalar neticesinde Osmanlı Dönemi öncesine tarihlenen liman kalıntıları ve liman kentleri tanıtılmıştır.

106

Anahtar Kelimeler: Liman, Sualtı Arkeolojisi, Bithynia, Bursa, Dalgakıran.

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

ANCIENT SEA HARBORS OF BURSA

ABSTRACT

Harbours became one of the important features of the cities with the increase importance of the sea trade in Antiquity. Because of this reason, important inland cities such as Athens (Pireus), Pergamon (Elaea) and Megara (Nisaea) had allied with a coastal town and use this town as a door for trade and military purposes. Harbours were the places where merchants were first welcomed, and the last place they have seen when leaving. Unfortunately despite their crucial position they have not seen the importance they deserve by the researches for many years. Researches in Marmara Sea first started in 1993. Any archaeological underwater researches had been done until 2016. Primarily underwater researches in Bursa province started with the foundation of Uludağ University Archaeology Department of Uludağ University.

Ancient written sources mentions 14 harbours were in use during different periods in Bursa province. Küçük Kumla, Büyük Kumla, Karaca Ali, Fıstıklı and Armutlu harbours were mentioned in Ottoman documents. This article aims to address harbour remains and harbour cities, which were detected during our Marmara Sea coastline researches in Bursa province before the Ottoman Era.

Keywords: Harbor, Underwater Archaeology, Bithynia, Bursa, Breakwater.

GİRİŞ

Deniz ticaretinin başladığı dönemlerden itibaren, antik limanlar kent bölümlenmesi içinde en önemli noktalardan birisi konumuna gelmişlerdir. Limanlar ticaretin kentte başladığı ilk yer olmaları nedeni ile yaşamın direkt içinde olmuşlardır. Kente gelen tüccarların ilk ve son gördükleri kent bölümüdür. Fakat bu kadar önemli bir konumda olmalarına rağmen, araştırmacılar tarafından hak ettiği önemi uzun yıllar boyunca görmemişlerdir. Günümüze kadar, Anadolu kıyılarında limanlar üzerine yapılan çalışmaların sayısı da bunu kanıtlamaktadır. Bursa ili kıyılarında da Uludağ Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü bünyesinde gerçekleştirdiğimiz çalışmalarımıza kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

108

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Bursa, denizden 20 kilometre içeride kurulmasına rağmen, yaklaşık 277 kilometrelik bir kıyı şeridinde sahiptir¹. 115 kilometrelik bir alanı Marmara Denizi kıyı şeridi oluştururken, 162 kilometrelik kıyı şeridini ise İznik ve Ulubat Gölleri'nin kıyı şeridi oluşturmaktadır (Resim 1). Bursa'nın Marmara Denizi kıyı şeridi, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Kimi zaman Mysialıların kontrolüne geçerken (Ps. Skyl. 93), kimi zaman Bithynialıların kontrolünde olmuştur. Kimi antik kaynağa göre Kios (Gemlik) Mysia kentiyken (Hdt. V, 122), kimine göre Phygia (Ps. Skyl. 94), kimine göre ise Bithynia topraklarındadır (Plin. Epist. X, 47 - X, 48). MÖ V. yüzyılın son yarısında Anadolu topraklarında görülen Pers hakimiyetine rağmen, Ege Denizi ve Marmara Denizi kıyılarında Attik Delos Deniz Birliği hakimiyeti gözükmemektedir (Lewis 1994, 288; Boyona, 2007: 12 vd.). Bu dönemde, Bursa ilinin kıyı yerleşimlerinin büyük çoğunluğunun ismi Atina Vergi Liste'lerinde görülmektedir (Meritt et al. 1950). Helenistik Dönem'de, Kios ve Myrleia kent devletleri statüsünde gözükmemektedir (Magie 1950, 103). MÖ 202 yılında Prusias tarafından yeniden inşa edilen şehirler Bithynia Krallığı hakimiyetine girmişlerdir (Plin. Nat. V.40; Strab. XII.4.3; Smith-Anton 1860: 533). MÖ 75/74 yılında Bithynia toprakları gibi kıyı şeridi de miras yolu ile Roma İmparatorluğu'na devredilmiştir (Magie 1950: 320; Braund 1983: 29; 52-53; 48; Braund 1984: 151 ff; Kallet-Marx 1995: 229; Arslan 2007: 305). Bu dönemde, Mithradates ile

¹ Bilgiler için Bursa Büyükşehir Belediyesi görevlisi Çevre Mühendisi Ebru Beşiktepe'ye teşekkür ederim.

Roma İmparatorluğu arasında, bölge için önemli mücadeleler olmuştur. Bursa kıyılarında kısa bir süre Mithradates'in egemenliği söz konusu olsa da, MÖ 63 yılından sonra ise Roma İmparatorluğu hakimiyeti görülmektedir (Strab. XII.3.1; Arslan 2007: 490). MS 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra Bursa ili kıyılarındaki yerleşimler de Doğu Roma İmparatorluğu hakimiyetine girmişlerdir (Diehl 1939: 12-13). Uzun yıllar Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu hakimiyetinde kalan kıyı şeridi yerleşimleri, MS 1320'den sonra Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetine girmişlerdir (Uzunçarşılı 1988: 111; Çiftçi 2012: 15).

Yaklaşık günümüzden 7000 yıl önce Ege Denizi ve Karadeniz ile birleşmesi ile Marmara Denizi göl olmaktan çıkarak iç deniz özelliği kazanmıştır (Algan vd. 2011: 30). Bu tarihten sonra Marmara Denizi, Karadeniz'in çevresindeki medeniyetlerin Ege Denizi medeniyetleri ile tanışması bakımından önemini daha da arttırmıştır. Neolitik Dönem'den itibaren çevresinde yaşam izleri tespit edilen Marmara Denizi, özellikle kolonizasyon hareketleri ile birlikte birçok kente ev sahipliği yapmıştır (Karul 2011: 58; Yılmaz 2011: 284). Çanakkale Boğazı üzerinden Marmara Denizi'ne giren Akdeniz medeniyetleri Marmara Denizi kıyılarında birçok koloni kenti kurmuşlardır. Bursa ili sınırlarındaki Plakia (Kurşunlu), Daskyleion (Eşkel), Myrleia/Apameia (Mudanya), Cios / Prusias ad Mare (Gemlik), Miletopolis (Mustafakemalpaşa) gibi kentler önemli koloni ve liman kentleridir (Meritt vd. 1950).

Bursa kıyılarında yaptığımız araştırmalar neticesinde, Marmara Denizi kıyısında sekiz adet liman tespit edilmiştir. Bu limanlarda yaptığımız incelemelerde modernleşme adı altında yoğun olarak tahribatın olduğu gözlemlenmiştir. Bu kapsamda çalışmamıza konu olan sekiz liman batıdan doğuya sırasıyla tanıtılarak alanda elde edilen bulgular ışığında konumu, mimarisi, işlevi ve olası tarihlendirmeleri yapılmıştır.

1- PLAKIA - KURŞUNLU MANASTIRI LİMANI

Kurşunlu Manastırı, Bursa ili, Karacabey ilçesi Kurşunlu mahallesinin deniz yolu ile yaklaşık 0.75 deniz mili, kara yolu ise yaklaşık 1.5 km batısında bulunmaktadır. Günümüzde tamamen yazlıklar tarafından işgal edilmiştir (Resim 2). Manastırdan günümüze sadece küçük mermer mimari parçalar, koruma duvarı ve etrafı demir teller ile

çevrilerek sözde koruma altına alınmış bir bölüm günümüze kalmıştır. Hasluck ve Mango-Ševčenko tarafından Megas Agros olarak tanımlanmıştır (Hasluck 1910: 53; Mango - Ševčenko 1973: 262).

Kurşunlu Manastırı'nın kuzey duvarının Marmara Denizi kıyılarında yaptığımız araştırmalarda, karadan denize doğru uzanan modern taşların hemen doğusunda düzensiz taşlardan bir yığının denize doğru uzandığı tespit edilmiştir (Resim 3). Bu taşların, manastırın kuzeybatı yönünden başlayarak denizin içine doğru yaklaşık olarak 110 metre kuzeydoğu yönünde ilerledikten sonra, iç bükey formda batı yönüne doğru uzandığı gözlemlenmiştir. Ölçülebilen toplam genişliği ise yaklaşık 15 metredir. Dalgakıranın taşlarının çok fazla tahrip olduğu ve etrafa yayıldığı anlaşılmıştır. Kıyı şeridinde yaptığımız araştırmalarda, limanın batı sınırını belirleyen dalgakıran da tespit edilmiştir. Dalgakıranın batı kanadının taşları, yaklaşık olarak 45 metre uzunluğundadır. Bu iki taş sırasının limanın dalgakıranı olduğu açık ve nettir. Kurşunlu dalgakıranı, çevre duvarlarını ve gemileri dalgaların yıpratıcı etkilerinden korumak amacı ile inşa edilmiştir (Çizim 1). Dalgakıranlar, şekilsiz, iri boyutlu doğal taşların dizilmesi ile oluşturulmuştur. Üzerinde herhangi bir yapılaşma izi yoktur. Dalgakıran, yıldız, poyraz, gündoğusu ve günbatısı rüzgârlarına karşı limanı etkili koruyacak şekilde inşa edilmiştir. Limana giriş iki dalgakıranın arasında bırakılmış olan açıklıktan sağlanmıştır (Çizim 1). Dalgakıranların bulunduğu kıyı şeridinin coğrafik yapısı, liman havzasının dalgakıranlar yardımı ile oluşturulması ve dalgakıranların formu nedeni ile Plakia Limanı'nın yapay deniz limanları grubundan olduğunu söylememiz mümkündür (Gündüz 2008: 22).

Sualtı araştırmalarında ve liman kıyısında yaptığımız araştırmalar neticesinde limanı tarihlendirmeye yarayacak herhangi bir arkeolojik veri bulunmamasına rağmen Kurşunlu Manastırı'nda bulunan ve günümüze ulaşmış arkeolojik kalıntılar hem limanı hem de bölgeyi genel olarak tarihlememize yardımcı olabilecek niteliktedir. Buradaki buluntulara göre, bölgenin tarihi en erken Roma Dönemi'ne kadar geri gitmektedir. Manastır, kilise ve çeşme yapısı Bizans dönemini işaret ederken, kilise içerisinde bulunan sütun başlıkları Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir (Mango - Ševčenko 1973: 257).

Plakia kentinin yerinin lokalizasyonu yapılmamıştır. Fakat Hasluck, Kurşunlu'daki manastırın Meter Placiane'nin tapınağı olabileceğinden bahsetmiştir (Hasluck 1910: 52). Pseudo Skylaks ve Mela'nın, Kyzikos'tan başlayarak Myrleia'ya kadar saydıkları tüm yerleşim yerleri kıyı şeridinde yer almaktadır. Kurşunlu Manastırı'ndaki buluntular Roma Dönemi'ne kadar geriye gitmesine rağmen, antik kaynaklardan MÖ 4. yüzyıldan itibaren Plakia antik kentinin varlığı bilinmektedir (Ps. Skyl. 94). Yaşlı Plinius da, Plakia Antik Kenti'ni Rhynacus Irmağı'nın batı tarafına yerleştirmektedir. Kentin arkasında Mysia Olympos'u yükselmektedir (Plin. Nat. V. 40).

Karadağ, Marmara Denizi ile Karacabey ovasını birbirinden ayıran, ormanlarla kaplı bir dağ sırasının adıdır. Oldukça büyük bir alanı kaplayan dağ sırası içerisinde en yüksek noktası Kurşunlu sırtlarıdır (Hasluck 1910: 52). Eldeki arkeolojik veriler ve coğrafi şartların antik yazarlar ile uygunluğu göz önüne alındığında Plakia Antik Kenti, Kurşunlu Manastırı'nın bulunduğu dağın yamaçlarında olmalıdır Kurşunlu Manastırı'nın bulunduğu alan önceleri Plakia'nın tapınağı, daha geç dönemde ise manastır olarak kullanılmış olmalıdır. Tespit ettiğimiz liman ise MÖ IV. yüzyıldan itibaren Plakia'nın limanı görevini üstlenirken, Bizans Dönemi ile birlikte Manastır Limanı olarak işlevine devam etmiş olmalıdır.

2- EŞKEL LİMANI - DASKYLEION AD MARE

Bursa ilinin kuzeybatısında bulunan Eşkel, Rhyndakos Irmağı'nın Marmara Denizi'ne döküldüğü yerin doğusunda, küçük bir koyda kurulmuştur (Resim 4). XX. yüzyılın başlarında Yunanlılar tarafından Daskeli olarak anılmaktadır. Kentin antik dönemdeki adı Daskyleion'dur. Bölgede birden fazla Daskyleion isimli kent olmasından dolayı Corsten, Eşkel'de bulunan deniz kenarındaki Daskyleion kentini Daskyleion ad Mare (Deniz Kıyısındaki Daskyleion) olarak adlandırmıştır (Corsten 1988: 53-77).

XX. yüzyılın başında ilk kez Dakyleion ile Eşkel eşleştirmesini ilk kez yapan F. W. Hasluck'tur. Hasluck, Daskyleion'un, koyu doğu rüzgârlarından koruyan bir tepenin üzerinde olduğunu belirtmektedir. Kentin, koyun içerisinde şekilsiz, yontulmamış taşlardan düzensiz bir dalgakıranı ve çok küçük bir limanı mevcuttur (Hasluck 1910: 55).

Eşkel Limanı'nda yapılan çalışmalar, Eşkel sahil şeridi boyunca, burnun üstüne ve çevresinde gerçekleştirilmiştir. Korsantepe olarak adlandırılan burun üzerinde yaptığımız araştırmalarda birçok seramik parçasına rastlanmıştır. Kıyıları ve sualtında yaptığımız araştırmalar neticesinde antik döneme tarihlenemeyeceğimiz herhangi bir liman yapısı ile karşılaşmamıştır. Kıyı şeridinin durumu özellikle son birkaç yıl içerisinde gerçekleşen modern yapılaşmanın izlerini göstermektedir (Resim 5). Eşkel'in eski fotoğraflarını incelenirken, özellikle Abdullah Şentürk tarafından 2008 yılında çekilen fotoğraf, değişimi gözler önüne sermektedir. Hasluck tarafından bahsedilen antik dalgakıranı Şentürk'ün fotoğrafında açıkça görmekteyiz (Resim 6). Antik dalgakıranın üzerine ne yazık ki son yıllarda yapılaşmaya gidilerek yeni bir dalgakıran inşa edilmiştir (Çizim 2). Bu sebep ile antik dalgakıranın boyutları hakkında bir yorum yapmamız mümkün değildir. Sadece yapım tekniği açısından fotoğraf üzerinden fikir üretmemiz mümkün olmuştur. Dalgakıran, Eşkel Koyu içerisinde, fotoğraftan görülebildiği kadarı ile güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda düz bir hatta uzanmaktadır. Karadan çekilen bir fotoğraf üzerinden eski dalgakıranı yorumladığımız için sualtında ne kadar devam ettiği belirsizdir. Dalgakıran, deniz taşıtları için kuzey ve batı rüzgârlarına karşı korunaklı bir alan yaratmaktadır. Hasluck'un da tanımladığı gibi, şekilsiz iri taşların düzensiz olarak yığılması ile oluşturulmuştur. Yapım tekniği olarak, Plakia Antik Kenti dalgakıranına benzemektedir (Resim 3).

Korsantepe'nin doğu tarafında kalan kıyı şeridi Ketenderesi'ne kadar yüksek kıyı şeklinde devam etmektedir. Kıyı yapısı hem herhangi bir dalgakıran yapısının bulunmaması hem de direkt olarak kuzey yönlü rüzgârlara açık olması nedeni ile liman inşa edebilmek için uygun değildir. Bu sebep ile antik çağda Dasyaleion ad Mare'nin bir adet limanı olması gerektiğini ve bu limanın modernleşmeye kurban gittiğini düşünmekteyiz.

3- KETENDERESİ

Bursa ilinin kuzeybatısında bulunan Ketenderesi, Eşkel ile Kapanca Limanı arasında yer almaktadır (Resim 7). Trilye'den Eşkel'e giden yol üzerinde yaklaşık 8.5 kilometre sonra sağa sapılarak ulaşılmaktadır. Söz konusu mevki, Ketenderesi'nin Marmara Denizi'ne ulaştığı yerde bulunmaktadır. Adını da bu küçük dreden almaktadır.

2011 yılında Prof. Dr. Mustafa Şahin başkanlığında Ketenderesi'nde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları esnasında en dikkat çeken buluntular kıyı şeridindeki, yapı duvarları, çatı kiremitleri ve denizin içerisine doğru dizilmiş kısa bir sıra taş olmuştur (Şahin 2013: 102-103). Dalgaların aşındırdığı sahil şeridindeki kesitte duvar kalıntıları gözlemlenmektedir. Duvarlar iri moloz taşların arasında bağlayıcı eleman olarak çamur kullanılarak inşa edilmişlerdir. Kıyının tüm genelinde yer yer çamur harçla inşa edilmiş duvarlar gözlenmiştir (Şahin 2013: 111, Resim 5). Kesitte görülen duvarlardan yalnızca birisinin harç ve tuğla kullanılarak inşa edilmiş olduğu dikkat çekmektedir. Duvarların yanı sıra kıyı boyunca ve arazi genelinde yoğun olarak seramik parçalarına rastlanmıştır. Söz konusu duvarlar, işliklere ait duvar kalıntıları olmalıdır (Şahin 2013: 103). Kıyıda, yaklaşık bir metreyi aşkın bir dolgu toprak olduğu kesitteki duvarlar sayesinde oldukça net anlaşılmaktadır (Resim 8).

Sualtı araştırmaları esnasında, suyun üzerinde derenin hemen batısında Plakia, Daskyleion ad Mare, Kapanca ve Sırakayalar yerleşimlerinden bildiğimiz formda düzensiz iri taşların olduğu taş sırası tespit edilmiştir (Resim 9). Söz konusu taşların karada tespit edilen işliklere ait bir dalgakıran olabileceği fikri üzerinde durulmuştur. Yapılan araştırmalarda yüzeyden az sayıda görülebilen iri düzensiz taşların karadan denize doğru, yaklaşık 15 metre uzunluğunda düz bir hat şeklinde uzandığı tespit edilmiştir (Çizim 3). Sualtında bu düz taş dizisi dışında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Antik çağda, birçok limanın içinde tatlı su kaynağı bulunmaktadır. Bunun nedeni ise liman içindeki tuzlu su seviyesini düşürmek ve ahşap için son derece zararlı olan Teredo Navalis isimli ahşap kurtçuklarının minimuma indirilmesini sağlamaktır. Antik Çağ denizcilerinin, Teredo Navalis'lerin tatlı sulara yaşayamadığını bildikleri için limanları tatlı su kaynaklarına yakın yaptıkları bilinmektedir (Kocabaş: 2012: 75). Ketenderesi'ndeki denize doğru uzanan taşlar nehrin batı kısmında kalmaktadır. Nehir ağzının doğu kısmında bulunan tepe ise nehir ağzı için doğal koruma sağlamaktadır. Ketenderesi'nin yaklaşık olarak 1.5 kilometre doğusundaki koyda bulunan Kapanca Limanı, Ketenderesi'ne oranla çok daha elverişli bir limandır. Bu sebeple, Ketenderesi'ni bir kent limanı gibi düşünmek yerine, tespit ettiğimiz işliklerle bağlantılı, küçük kayıklar için sığınma yeri olarak farz etmek ve tüm bölgeyi Kapanca'da bulunan antik kent ile ilişkilendirmek daha mantıklıdır (Auzépy 2008: 330).

Ketenderesi mevkiinde tespit edilen taş dizisinin kavis yapmadan düz bir şekilde ilerlemesi nedeni ile iskele olabileceği düşünülse de, liman ağzında bulunması ve batı rüzgârlarını kesebilecek uzunlukta olması nedeni ile bu yapıyı dalgakıran olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Elimizdeki arkeolojik veriler ile Ketenderesi limanının kullanımı üzerine yalnızca teori üretebiliriz. Ketenderesi ile Kapanca arasında yüksek ve engebeli bir arazi mevcuttur (Resim 10). İşliklere gerekli olan hammaddelerin veya buralarda üretilen malların karayolu ile taşınması büyük problem olacaktır. Bu nedenle Ketenderesi mevkiinde üretilen malların küçük tekneler ile çok daha masrafsız ve kolay bir şekilde Kapanca Limanı'na ulaştırılabilmesi için inşa edilmiş olmalıdır.

4- KAPANCA LİMANI - CAESAREA GERMENICA

Bursa ilinin kuzeybatısında bulunan Kapanca Limanı, Eşkel ile Trilye arasında bulunmaktadır. Liman, küçük bir koyun girişinin karşılıklı iki dalgakıran yardımıyla kapatılması ile oluşturulmuştur (Resim 11) . Kent, limanı merkez alarak çevresindeki tepenin eteklerinde ve üstünde kurulmuştur.

Gerek antik kaynaklarda farklı yerlerde lokalize edilmesi, gerekse bölgede yeterli araştırmaların yapılmaması sebebiyle² Caesarea Germanica'nın lokalizasyonu uzun süre yapılamamıştır. Plinius'un eserinde Germanicopolis olarak geçen Caesaria Germanica'nın diğer adları Helgas ve Booseote (Βοοσ Κοιτη) olarak geçmektedir (Plin. Nat. V:143-144). Yerleşim yerinin lokalizasyonu Rhyndakos nehri, Daskyleion ile Apameia arasında verilmektedir. Ayrıca kentin yakınından Gelbes adında bir nehir geçmektedir. Claudius Ptolemy (Batlamyus) ise kenti Bithynia kıyı kentleri arasında göstermemektedir (Ptol. V.I.). Caesarea veya Myrleana isimli bir yerin adı geçmektedir. Bu yer Nicaea ile Olympos dağı yakınındaki Prusa

² 2016 yılında, Bithynia Bölgesi'nde gerçekleştirilen araştırmalar ile Anadolu topraklarında yer alan Likya, Karia, Ionia ve Troas Bölgelerinde gerçekleştirilen araştırmalar karşılaştırılarak böyle bir sonuç çıkarılmıştır. Ayrıntılı bilgi T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün internet sitesinden ulaşılabilir. <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,171195/2016-yili-kazi-ve-yuzey-arastirma-faaliyetleri.html> (Mayıs 2017)

arasında yer almaktadır. Aziz Quadratus'un yolculuk çizelgesine göre, kent Apameia ve Apollonia arasında yer almaktadır (Hasluck 1910: 66). St Nicetas, kentin tahkimatına, verimli topraklarına ve sağlıklı konumuna dikkat çekmektedir. Ayrıca, Trigleia (Trilye)'ye en yakın sahil konumunda olduğunu belirtmektedir (Hasluck 1907: 298-299).

Trilye'ye bağlı Kapanca Limanı, korunaklı, ulaşılması oldukça zor olan küçük bir koydur. Koyu üç taraftan çevrelen tepeler nedeni ile hakim rüzgârlara karşı oldukça korunaklı bir konumdadır (Resim 12). Koyun ortasında bulunan yapay dalgakıran yapısı ile koy ikiye bölünmüş ve doğu bölümünde kalan kısım liman olarak inşa edilmiştir (Şahin 2012: 25, Resim 13). Liman inşa edilirken batıda kalan tepenin kenarına inşa edilen bir başka dalgakıran yardımı ile liman girişi iyice daraltılmıştır. Kapanca limanı, deniz limanları grubunda yapay bir liman olup, liman havzası dalgakıranlar yardımı ile yapılmıştır (Gündüz 2008: 22). Batı dalgakıranı iç bükey formda olup, denize doğru 240 metre uzanmaktadır (Resim 13). Dalgakıranda meydana gelen yoğun tahribat nedeni ile ölçülebilen genişliği 10 metredir. Batı dalgakıranının denizde son bulunduğu noktanın tam karşısında ise yaklaşık 15 metre uzunluğunda ve 10 metre genişliğinde doğu dalgakıranı yer almaktadır Her iki dalgakıran da, şekilsiz, yontulmamış taşların düzensiz yığılması ile meydana getirilmiştir (Resim 14). Bu iki dalgakıran yardımı ile limana giriş 35 metrelik bir alandan sağlanmıştır (Çizim 4). Kuşbakışı limana bakıldığında formu omega (Ω) harfine benzemektedir (Şahin vd. 2011: 221). Liman, inşa edilen iki dalgakıran yardımı ile günbatımı, karayel, yıldız ve poyraz rüzgârlarına karşı koruma sağlamaktadır.

Kapanca Limanı'nın batı dalgakıranın uç kısmında bir adet bağlama taşı tespit edilmiştir. Söz konusu taş dikdörtgen formda olup, 235x120x63 cm ölçülerindedir (Şahin vd. 2011: 207). Mermerden, düzgün bir şekilde işlenerek yapılmış olan bağlama taşı in situ durumda değildir. Limanın tam girişinde, batıdaki mendireğin uç kısmında yer almaktadır (Şahin vd. 2011: 228 Fig. 7) . Bağlama taşının burada bulunması ile ilgili iki varsayım ortaya atılabilir. Bunlardan birincisi, söz konusu taşın in situ yeri şimdiki yerinin çok yakınında olmalıydı ve Antik Çağ'da limanın girişini zincirlemek için kullanılmalıydı. Liman ağzının zincirlerle kapatılması, Antik Çağ'da birçok limandan örneği bilinen bir savunma taktiğidir (Vitr. V.XII; Shaw 1972: 87-112; Blackman 1973: 360; Gündüz 41; Aslan 2011: 11;

Dumankaya 2013: 69). Liman girişi için kullanıldığıının söylenmesi için, karşısında ya benzer bir yapı ya da zincirin tutturulduğu bir yer olması gerekmektedir. Yapılan araştırmalarda buna işaret eden herhangi bir buluntu ile karşılaşılmaştır. Yapılan sualtı araştırmaları ile liman içinin geçen zaman süresince dolduğu anlaşılmıştır. Liman içinde derinlik maksimum 1,5 - 2 metre iken, liman dışında derinlik 6 - 7 metrelere çıkmaktadır. Zinciri bağlamak için gereken diğer bağlama taşı, bu dolgu zemin altında olabilir.

İkinci varsayım ise limanın içindeki rıhtımdan sökülen taş buraya getirilmiştir. Eğer bağlama taşının, rıhtım yapısından sökülüp buraya getirildiğini düşünür isek, kıyıda benzer bloklara da rastlamamız gerekmektedir. Batı mendireğini takip ettiğimizde liman içinin nereye kadar dolgu altında olduğunu rahatça görmekteyiz (Şahin vd. 2011: 229 Fig. 10-11). Bu sebep ile limanın yalnızca zemininin değil, kıyı şeridinin de dolduğu açıktır. Eğer, rıhtımın düzgün kesilmiş mimari bloklar ile inşa edildiğini düşünür isek, ileride yapılacak olan geomagnetik yüzey araştırmaları ile rıhtımın tespit edilmesi olası gözükmektedir. Antik Dönem kıyı şeridinin günümüz kıyı şeridinden farklı olması nedeni ile kentin rıhtımına ait herhangi bir ize rastlanmaştır. Her iki varsayımın sonucu da, yalnızca arkeolojik kazılar sonucu netleşecektir.

Kapanca Limanı'nı çevresinde karadan yaptığımız yüzey araştırmaları, burada bir antik yerleşimin varlığını ortaya koymaktadır. Gerek yüzeyde, gerekse sualtında yapılan araştırmalar sonucunda birçok seramik parçası tespit edilmiştir (Şahin vd. 2011: 230 vd. Fig 13-27). Bu seramik parçalarına göre Kapanca Limanı'ndaki yerleşim M.S. III. yüzyıl ile Osmanlı Dönemi sonlarına kadar kesintisiz kullanılmıştır (Şahin vd. 2011: 204). Ayrıca bu araştırmalar kentin yayılım alanı hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Yüzeyde tespit edilen seramik parçaları göz önünde bulundurulduğunda, kentin dağılım alanı limandan yaklaşık 500 metre iç kısımlara kadar devam etmektedir (Resim 15).

Kentin çevresinde sur yapısı ile karşılaşılması nedeni ile kentin tam sınırları çizilememiştir. Seramik buluntular ışığında yaklaşık olarak

0.30 kilometrekarelik bir alana yayıldığını söylememiz mümkündür³ (Resim 16). Kapanca Limanı'nın batısında bulunan Ketenderesi mevkiinde tespit edilen Geç Antik Çağ duvarlarının da Kapanca Limanı'nda bulunan kent ile bağlantılı olabileceğinden bahsetmiştik. Bu durum kentin sınırlarının çok daha büyük olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu duvar kalıntıları kentin bünyesine dâhil edildiğinde, kentin yaklaşık 1.181 kilometrekarelik bir alanı etkisi altında tuttuğunu düşünebiliriz (Resim 17). Ketenderesi ile birlikte ortaya çıkan alan ise küçümsenemeyecek bir yerleşim yerine ait olmalı ve tarih sahnesinde en azından ismi ile karşımıza çıkmalıdır.

5- TRİLYE - ZEYTİNBAĞI

Mudanya'nın 11 kilometre batısında, Mudanya -Kapanca Limanı arasında yer alan kıyı yerleşimidir. Modern adı Zeytinbağı'dır (Resim 18). Bölgede ele geçirilen yazıtlar Trilye'nin erken dönem tarihi hakkında önemli veriler sunmaktadır. Thomas Corsten, bölgenin yazıtlarını incelemiş ve burasının bir kült birliği alanı olduğunu saptamıştır (Corsten 1987: 47).

Hristiyanlık Dönemi ile birlikte Trilye'nin varlığını yine dinsel bir alan olarak sürdürdüğüne tanık oluyoruz. Trilye içinde birçok kilise kalıntısı bulunmaktadır. Bölgede en erken araştırmalardan birini gerçekleştiren Hasluck, Trilye'den özellikle MS VIII.-IX. yüzyıllarda önemli bir manastır alanı olarak bahsetmektedir (Hasluck 1910: 58vd.). Pegolotti ise Trilye'nin şarabının ünlü olduğundan ve limanından şap ve şarap ithal edildiğini yazmıştır (Pegolotti 1936: 24, 269).

Bizans Dönemi'nde deniz ticaretinden haberdar olduğumuz Trilye'nin kıyılarında yaptığımız araştırmalarda da antik döneme tarihleyebileceğimiz herhangi bir mendirek, dalgakıran gibi liman yapısına rastlanılmamıştır. Günümüzde, kıyı şeridi modern yapılaşma ile doldurulmuş, antik kıyı hattı tamamen kaybolmuştur (Resim 19). 1934 yılında yayınlanan Trigleia-Brylleion isimli yayında karşılaştığımız bir resim, yapılaşma öncesinde de herhangi bir liman

³ Alan hesaplamaları Google Earth Pro kullanılarak uydu görüntüleri üzerinden yapılmıştır.

yapısı bulunmadığını göstermesi açısından önemlidir (Evangelides 1943: 167) (Resim 20).

6- MUDANYA - MYRLEIA/APAMEIA

Myrleia Antik Kenti, günümüzde Bursa ili, Mudanya ilçesi merkezinin yaklaşık 1 kilometre güneydoğusunda yer almaktadır (Resim 21). Birçok antik yazar tarafından bahsedilen kent bölgenin en önemli kıyı yerleşimlerinden birisidir.

Kolophon kolonisi olan kent, kuruluşunda ismini Myrlos'tan almıştır (Steph. Byz. Myrleia; Şahin 2013: 101). Mudanya günümüzde ve Osmanlı Dönemi'nde Bursa için ne kadar önemli ise Roma Dönemi'nde de Prusa ad Olymum için çok önemlidir. Dio Chrysostomos tarafından Roma Dönemi'nde Prusa ad Olymum'un Apameia'yı ticaret limanı olarak kullandığı açıkça dile getirilmiştir (Dion. Chrys. XL.30). Yazılı kaynaklarına göre, Osmanlı Dönemi'nde Bursa'nın Armutlu, Fıstıklı, Kapaklı, Karaca Ali, Büyük ve Küçük Kumla, Gemlik, Kurşunlu, Altıntaş, Mudanya, Tirilye ve Mihaliç gibi birçok limanında bahsedilmesine rağmen, Bursa'ya en yakın liman olan Mudanya ana liman görevini görmüştür (Çiftçi 2004: 156-157).

Myrleia/Apameia'nın kıyı şeridi, modern yapılaşma nedeni ile tamamen tahrip olmuş durumdadır. Bu nedenle, kıyı şeridinde yaptığımız çalışmalarda antik limana ait herhangi bir kalıntı ile karşılaşılmanmıştır. 1860'lı yıllarda Mudanya'yı gezen Perrot ve arkadaşları Myrleia'nın antik limanı ve dalgakıranları hakkında bilgi veren tek kaynaktır (Perrot vd. 1872: 12vd.). Sayı vermesine rağmen ne yazık ki tanımlama yapmamışlardır. Perrot'un dalgakıranlardan bahsettiği alan günümüzde balık lokantalarının bulunduğu doldurma alan ile örtülmektedir. Hemen bu alan ile akropol arasında, geçmiş yıllarda alışveriş merkezi inşası esnasında çıkan mimari kalıntılar da kentin muhtemel liman alanına ait olmalıdır.

7- SIRAKAYALAR

Sırakayalar olarak adlandırılan bölge, Mudanya ile Gemlik arasında yer almaktadır (Resim 22). Güney tarafından yüksek tepelerle çevrili olan bu mevki, güney yönlü rüzgârlardan doğal olarak korunaklıdır.

Adını denize doğru sıralanmış olan kayalardan almaktadır (Resim 23). Karadan çok az bir kısmı görülebilen kayalar suyun altında 85 metre kadar uzanmaktadır. Şekilsiz, yontulmamış, büyük taşlardan yapılmış dalgakıran yaklaşık 20 metre mesafeden sonra yay çizerek doğu tarafa doğru yönelmektedir. Sualtında dalgakıranı takip ettiğimizde, 130 metre doğusunda karadan da gözlenebilen taşlar ile bağlantılı olduğu anlaşılmıştır. Doğusundaki ikinci dalgakıran kıyidan itibaren 87 metre düz bir hat halinde uzanmaktadır. Her iki dalgakıran da aynı yapım tekniğinde yapılmışlardır (Çizim 5).

Keşfedilen dalgakıranın kıyı şeridinde ne yazık ki yol yapım çalışması nedeni ile yoğun tahribat söz konusudur. Dalgakıranın arkasındaki yamaç tamamen yok edilmiştir (Resim 24). Fakat dalgakıranın kıyı şeridinde birkaç parça mermer mimari buluntu dikkat çekmektedir. En yakın arkeolojik kalıntılar ile güneydoğusunda bulunan Gündoğdu Mahallesi yakınlarındaki, Çiftekayalar Kalesi ve doğusunda bulunan Kurşunlu Mahallesinde karşılaşılmıştır (Resim 25). Her iki kalıntılar da yaklaşık 3 kilometre uzaklıktadır. Kurşunlu Mahallesi'nde bulunan Elegmoi yerleşiminin ismi ilk kez MS. 9. yüzyıl ile birlikte literatürde görülmektedir (Corsten 1987: 75). Fakat buradaki sütun başları, lahitler gibi arkeolojik buluntular Helenistik Döneme kadar geriye giden bir tarihin izlerini taşımaktadır. Cyril Mango, Elegmoi'nin yakınında Peladarion olarak anılan yerleşimin bir akropol olduğundan bahsetmektedir (Mango 1968, 169 dn. 2). Peladarion antik kentinin akropolisinin Gündoğdu yakınlarındaki Çiftekayalar mevkiisi olduğu düşünülürse, tespit ettiğimiz mermer mimari parçalar ve dalgakıran yapısının Peladarion ile bir ilişkisi olduğunu savlamak yanlış olmayacaktır.

8- KİOS - GEMLİK

Gemlik Körfezi'nin en iç noktasında bulunan Kios Antik Kenti, tamamı ile modern Gemlik sınırları içerisinde kalmıştır (Resim 26). Antik kentten günümüze çok az kalıntı kalmıştır. Antik limanı da modernleşme adı altında tamamen yok edilmiştir (Resim 27). Günümüzde antik limandan arkeolojik buluntu bulunamamasına rağmen, limanın konumu antik kentin geçmişi ve yerleşimin coğrafyası göz önünde bulundurularak konumlandırılmaya çalışılmıştır. Miletos kolonisi olarak kurulan ve Frigya'nın ticaret merkezi konumunda olan Kios'un yanında kendi ile aynı adı taşıyan bir nehir mevcuttur (Plin. Nat. V.40; Mela I: 100).

Gemlik'in tarihi Argonotlar Efsanesi'ne göre, seferden daha erken bir tarihe gitse de tam olarak ne zaman kurulduğu belli değildir (Apoll.Rhod. II: 766). Pseudo Skylaks (Ps. Skyl. 93), Herodotos (Herod. V.122), Apollonius Rhodius (App.Rhod. II: 766), Xenophon (Xen. Hell. I.4) Yaşlı Plinius (Plin. Nat. Hist. V.40), Strabon (Strab.: XII.4.3; Smith 870: 629) ve Pomponius Mela (Mela I: 100) Gemlik hakkında bilgi veren antik kaynaklardır. MÖ VI. yüzyılda yazılı kaynaklarda karşımıza çıkan yerleşim, MÖ V. yüzyılda Attika-Delos Deniz Birliği'ne vergi veren önemli sahil kentlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent, 1000 talent⁴ vergi ödemektedir (Meritt et al. 1950: 24).

120

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Antik kaynaklardan Kios'un liman veya liman yapıları hakkında bilgi edinemediğimize rağmen, denizsel faaliyetlerine ait izlere rastlamaktayız. Büyük Cyrus ile görüşmeye gelen Atinalı elçiler, Ariobarzanes gözetiminde Kios'a gönderilmiş ve buradan deniz yolu ile Atina donanmasına katılmışlardır (Xen. Hell. 1.4.7). Kios, MÖ VI. yüzyıldan itibaren liman faaliyetleri göstermesine rağmen, ilk kez Gemlik'te tersane bulunduğu ifadesi Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ebul Kasım zamanına denk gelmektedir (Gencer 1991: 501-509). Bu tersane Anadolu Selçukluları döneminde faaliyete geçen ilk tersanedir (Daş 2009: 50). Anna Komnena'dan, Ebu'l Kasım'ın Kios'u ele geçirdiğini ve burada gemi inşa ettiğini öğreniyoruz (Comnena 2008: 2598). Fakat yeni bir tersane mi kurduğu veya var olan tersaneyi mi işlettiği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. MS 1334 yılında Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra da Kios'taki tersane kullanılmaya devam etmiştir. Günümüzde de Gemlik'te bir adet tersane bulunmaktadır ve yerleşimin ismi "Gemilik"ten gelmektedir (İntepe 2010: 28).

XIX. yüzyılın başlarında antik kenti ziyaret eden Texier, modern yerleşimin antik kentin çok ufak bir bölümünü işgal ettiğinden ve Kios'un limanının dolması nedeni ile tarla olarak kullanıldığından bahsetmektedir (Texier 2002:189). Günümüzde ise tüm kıyı şeridi dolgudur (Resim 80). Bu sebep ile yaptığımız araştırmalarda antik limana ait bir iz bulunamamıştır. Modern Gemlik Limanı hem hakim rüzgârlara en korunaklı yerde hem de Karsak deresinin hemen yanında bulunması nedeni ile antik dönemde de tercih edilebilecek

⁴ 1 talent : 60 mna; 1 mna: 100 drahmi. (Bispham et al. 2006: 473).

bir alandır. Antik limanların modern yerleşimlerde de liman olarak kullanıldığı bilinmektedir. Gemlik'te de antik tersane muhtemelen modern tersanenin olduğu alanda olmalı ve antik liman da Karsak deresinin ağzında aranmalıdır. Antik Çağ denizcilerinin, Teredo Navalis'lerin tatlı sulara yaşayamadığını bildikleri için limanları tatlı su kaynaklarına yakın yaptıkları düşünülmektedir (Kocabaş: 2012: 75). Fakat dolgu zemin ve yoğun modern yapılaşma nedeni ile bu görüşler varsayımdan öteye gidemez.

SONUÇ

Kıyı şeridindeki çalışmalar göstermiştir ki, Bursa il sınırlarında tespit edilen tüm deniz limanlarında dalgakıranlar iri, düzensiz taşlar yardımı inşa edilmiştir. Kesme taştan yapılmış antik mendirek veya dalgakıran yapısına rastlanılmamıştır.

115 kilometrelik kıyı şeridinde üç adet dalgakıran yapısı tespit edilmiştir. Eşkel, Trilye, Mudanya, ve Gemlik gibi halen yaşamın sürdüğü yerleşim yerlerinde limanların tahrip ve yok edildiği anlaşılmıştır. Kıyı şeridinin düz olması nedeni ile doğal liman hiç yoktur. Tespit edilen limanların hepsi yapay deniz limanıdır.

MÖ VII. yüzyıldan itibaren deniz ticaretinde aktif olan Marmara Denizi kıyılarındaki limanları tarihlemek için yeterli veri mevcut değildir. Dalgakıranların yapım şekliinden tarihleme yapılamamaktadır. Fakat buluntular ışığında; Plakia Antik Kenti MÖ. IV. yüzyıl (Wroth 1964: 174); Daskyleion am Meer MÖ IV. Yüzyıl (Bittel 1953: 1 ff); Caesarea Germanica MS I. yüzyıl (Wroth 1963: 123 Pl. XVI.11; Kraft 1972: 196 Nr. 14.a Taf. 97; Şahin vd. 2011: 219-220); Apameia/Myrleia MÖ IV. Yüzyıl (Mansel 1946: 9; Şahin 2014: 17); Bryllion ve Kios MÖ V. yüzyıl'a tarihlendirilmektedirler (Meritt vd. 1939: 476; Avram 2004: 990).

Plakia - Daskyleion am Meer arasındaki mesafe 33 kilometre; Daskyleion am Meer - Caesarea Germanica arası 5 kilometre; Caesarea Germanica - Apamia/Myrleia arası 14 kilometre; Apameia/Myrleia - Bryllion arası 9 kilometre ve Bryllion - Kios arası 17 kilometredir (Resim 28). Aralarındaki mesafeler bakımından bir ortaklık gözükmemektedir. Bu nedenle, bölgede liman kentleri kurulurken aralarındaki mesafeden çok coğrafya şartlarına dikkat edilmiştir.

KAYNAKÇA

ANTİK KAYNAKLAR

Apoll. Rhod. Apollonius Rhodius, *Argonautica*, Seaton R. C. (çev.), London.

Dion Chrys. Dion Chrysostomos,
http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Dio_Chrysostom/home.html (Erişim Tarihi 18.05.2017)

Hdt. Herodotos, *Herodot Tarihi*, Ökmen M. (çev.), İstanbul.

Mela Romer F. E. (1198), *Pomponius Mela's Description of the World*, Michigan.

Plin. Epist. Genç Plinius'un Anadolu Mektupları (Plinius, *Epistulae*, 10. Kitap), Dürüşken Ç.; Özbayoğlu E. (çev.), İstanbul, 2011.

Plin. Nat. Plinius the Elder (1893). *The Natural History*, John Bostock; Henry Thomas Riley, London & New York.
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.02.0137> (Erişim Tarihi 18.05.2017).

Pliny (1847), *Natural History Volume II*, çev. Philemon Holland, London.

Ps. Skyl. M. Arslan (2012). "Pseudo-Skylaks: *Periplous*", *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1, 239-257.

Ptol. Claudius Ptolemy (2011), *Geography of Claudius Ptolemy*, çev. Stevenson, Edward Luther, New York.

Steph. Byz. Stephani Byzantii (2006). *Ethnica Vol.1*, ed. Margarethe Billerbeck, Berlin.

Stephani Byzantii (2010). *Ethnica Vol.II*, ed. Margarethe Billerbeck, Berlin.

Stephani Byzantii (2014). *Ethnica Vol.III*, ed. Margarethe Billerbeck, Berlin.

Strab. Strabon (2000). *Geographika*, Antik Anadolu Coğrafyası, çev. Adnan Pekman, İstanbul.

Strabo (1924). *The Geography of Strabo*, ed. Horace Leonard Jones, London.

Vitr. Vitruvius (1990). *Mimarlık Üzerine On Kitap*, çev. Suna Güven, Ankara.

Xen. Hell. Xenophon, *Hellenica*, ed. Charleton L Brownson, London.
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0206> (Erişim Tarihi 18.05.2017)

MODERN KAYNAKLAR

Algan, Oya; Yalçın, M. Namık; Özdoğan, Mehmet; Yılmaz, Yücel; Sarı, Erol; Kırıcı-Elmas, Elmas; Yılmaz, İsak; Bulkan, Özlem; Ongan, Demet; Gazioğlu, Cem; Nazik, Atike; Polat, Mehmet Ali; Meriç, Engin (2011). "Holocene Coastal Change in the Ancient Harbor of Yenikapı-İstanbul and its Impact on Cultural History". *Quaternary Research* 76/1, 30-45.

Arslan, Murat (2007). *Mithridates VI Eupator, Roma'nın Büyük Düşmanı*. İstanbul: Odin Yayıncılık.

Aslan, Erdoğan (2011). "Kekova Bölgesi Limanları", (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Auzépy, Marie-France (2008). "Survey of the Byzantine Monasteries on the South Coast of the Sea of Marmara (29.08.2005-09.09.2005)". *AST* 25.1, 327-341.

Avram, Alexandru (2004). "The Propontic Coast of Asia Minor". Hansen, Mogens Herman; Nielsen, Thomas Heine (Ed.). *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford, 975-999.

Bispham, Edward; Harrison, Thomas J.; Sparkes, Brian A. (2006). *The Edinburgh Companion to Ancient Greece and Rome*. Edinburg.

Bittel, Kurt (1953). "Zur Lage von Daskyleion". *AA* 68, 1-14.

Blackman, D. J. (1973). "The Harbours of Phaselis". *IJNA* 2.2, 355-364.

Braund, David (1984). *Rome and Friendly King: the Character of Client Kingship*. London.

Braund, David (1983). "Royal Wills and Rome". *BSR* 51, 16-57.

Corsten, Thomas (1988). "Daskyleion Am Meer". *EpigrAnat* 12, 53 -77.

Corsten, Thomas (1987). *Die Inschriften von Apameia (Bithynien) und Pylai*. Bonn.

Çiftçi, Cafer (2012). *Osmanlı Dönemi'nde Mudanya İskelesi ve Gümrüğü*. Bursa.

Çiftçi, Cafer (2004). "Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'un İlaşesinde Bursa'nın Rolü". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 16, 153-171.

Daş, Mustafa (2009). "Türklerin Bizans ve Venedik'le Denizlerdeki İlişki ve Mücadeleleri". Bostan, İdris; Özbaran, Salih (Eds.). *Türk Denizcilik Tarihi 1*, İstanbul, 49-60.

Diehl, Charles (1939). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. Yularkıran, Cevdet R. (Çev.). İstanbul.

Dumankaya, Oktay (2013). "Bodrum Yarımadası Antik Limanları", (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Evangelides, Tryphon (1943). *Brylleion-Trigleia*. Atina.

Gencer, Ali İhsan (1991). "Bahriyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. IV, 501-509.

Gündüz, Serkan (2008). "Antik Limanlar Işığında Myndos Limanı ve Liman Yapıları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Hasluck, Frederick William (1910). *Cyzicus*. Cambridge.

Hasluck, Frederick William (1907). *Bithynica*. B.S.A. XIII, 285-308.

İntepe, Nazım (2009). *Dibace*. Kaynak Kültür Yayınları (e-kitap).

Kallet-Marx, Robert Morstein (1995). *Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.* Berkeley.

Karul, Necmi (2011). "The Emergence of Neolithic Life in South and East Marmara Region" Krauss, Raiko (Ed.). *Beginnings - New Research in the Appearance of the Neolithic between Northwest Anatolia and the Carpathian Basin*, 57-65.

Kocabaş, Ufuk (2012). *The Old Ships of the New Gate / Yenikapı'nın Eski Gemileri (Yenikapı Shipwrecks / Yenikapı Batıkları)*. İstanbul: Ege Yayınları.

Kraft, Konrad (1972). *Das System der kaiserzeitlichen Münzprägung in Kleinasien*. Berlin.

Lewis, David M. (1994). "The Athenian Tribute-Quota Lists, 453-450", *BSA* 89, 285-301.

Magie, David (1950). *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century AD, Vol.1*. Princeton.

Mango, Cyril; Ševčenko, Ihor (1973). "Some Churches and Monasteries on the Southern Shore of the Sea of Marmara". *DOP* 27, 235-277.

Mango, Cyril (1968). "The Monastery of St. Abercius at Kursunlu (Elegmi) in Bithynia". *DOP* 22, 169-176.

Mansel, Arif Müfit (1946). "Mudanya Mezar Binası". *Belleten* X.37, 1-12.

Meritt, Benjamin Dean; Wade-Gery, Henry Theodore; McGrego, Malcom Francis (1950). *The Athenian Tribute Lists, Volume III*. New Jersey.

Meritt, Benjamin Dean; Wade-Gery, Henry Theodore; McGrego, Malcom Francis (1939). *The Athenian Tribute Lists, Band I*. Princeton.

Pegolotti, Francesco Balducci (1936). *La Practica Della Mercatura*. Evans, Allan (Ed.). Cambridge.

Perrot, Georges; Guillaume, Edmond; Delbet, Jules (1872). *Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie, d'une partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce et du Pont I*. Paris.

Shaw, Joseph W. (1972). "Greek and Roman Harbourworks". Bass, George F. (Ed.). *A History of Seafaring Based on Underwater Archaeology*, New York, 87-112.

Smith, William; Anton, Charles (1860). *A Classical Dictionary of Greek and Roman Biography, Mythology and Geography*. New York.

Şahin, Mustafa (2014). "Mudanya Tümülsü". *Şehrengiz*, 5, Sayı 50-51, Mayıs/Haziran 2014, 14-17.

Şahin, Mustafa (2013). "Bursa İli Yüzey Araştırması 2011 (Mudanya-Harmancık)". *AST 30.1*, 101-114.

Şahin, Mustafa (2012). "2010 Yılı Bursa İli Yüzey Araştırması". *AST 29.1*, 11-26.

Şahin, Mustafa; Polat, Yasemin; Zimmermann, Thomas (2011). "Der Hafen von Kapanca: Ein neuer vorschlag zur Lokalisation der Stadt Caesarea Germanica". *OLBA XIX*, 203-232.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı Tarihi Cilt I*. Ankara.

Wroth, Warwick (1964). *Catalogue of Greek Coins of Mysia*. Poole, Reginald Stuart (Ed.). Bologna.

Wroth, Warwick (1963). *Catalogue of Greek Coins, Pontus, Paphlagonia, Bithynia and the Kingdom of Bosphorus*. Poole, Reginald Stuart (Ed.). Bologna.

Yılmaz, Yasemin (2011). "Marmara Bölgesi Neolitik Dönem Ölü Gömme Geleneklerinde İlkler: Yenikapı Kazı Bulguları". *TÜBA-AR 14*, 283-302.

SUMMARY

As a result of this research, ancient harbor remains were detected in Kurşunlu/Karacabey, Ketendere, Kapanca, and Sırakayalar. Also in places such as Eşkel (Daskyleion ad Mare), Trilye (Trigleia), Mudanya (Apameia/Myrleia) and Gemlik (Kios), destruction of modern intensive constructions on ancient harbors was examined.

Although, the location of the ancient city of Plakia is given in some ancient resources, there were some doubts as to the authenticity of these accounts. Known information about the city included that the city was located at the west of the Rhyndakos River, and was a colony of Pelasg, located on the coastline (Hdt. I.57). In Kurşunlu/Karacabey, a very deconstructed breakwater structure was discovered under the water. These are the only harbor remains discovered between Kurşunlu and the Rhyndakos River. Monastery remains and architectural structure remains found at the upper side of the harbor date the history of the area to an even earlier period. Plakians probably utilized this harbor in early periods and in the Late Ancient Period it was probably used as a monastery harbor.

Matching Daskyleion ad Mare and the harbor of Eşkel was done in the 20th century AD (Hasluck, 1910: 55). For this reason, research is carried out to find the harbor of the city. From the old photos, the location of the harbor was detected and the affect of the modern construction on the harbor and the breakwater was examined. It was understood that the city had only one harbor and it was constructed at the bay. The breakwater was constructed with irregularly piled stones.

It was understood that Kentendere should not be considered as an ancient city because of its location and the archaeological evidence discovered. A breakwater structure constructed by piling up irregular stones was discovered. When the connection between ancient harbors and freshwater resources were taken into consideration, this structure was probably used for small vessels and belonged to the Caesarea Germanica.

During the research at harbor of Kapanca (Caesarea Germanica), two breakwater structures were detected. It was understood these breakwaters were constructed with irregular stone piles.

The research carried out in the borders of Mudanya focused around the acropolis, which was detected previously (Şahin, 2013: 101). In ancient records Apamea (Mudanya) Harbour was mentioned as an important harbor city of Prusa since the Roman Period. However, during the research any harbor structure that could be dated to this period was detected in Mudanya. It was

understood that coastline of Mudanya was heavily filled and constructed. It was detected that breakwater structures, which were mentioned in 1860s, were demolished (Perrot et al., 1872: 12-14).

As the result of the research carried out at the coastline between Mudanya and Gemlik, a harbor located at Sarıkayalar was detected. Breakwaters were constructed with irregularly piled stones. During the research held to understand the function of the harbor, it was seen that the road constructions on the hillside of the harbor and stone mine had caused great destruction on the harbor. It appeared to be related to the ancient city located in Gündoğdu, 3km more inland than the harbor.

Any harbor or dockyard structure was detected in Gemlik, where there was a very important ship production center, especially after the 10th century AD (Gencer, 1991: 501-509). It was found that the coastline was filled and was constructed.

Researches on the coastline show that the entire breakwater structures at the harbors and at the Bursa coastline were constructed with irregular stones. Because the coastline is flat, no harbors were natural harbors. All the harbors detected were artificial sea harbors.

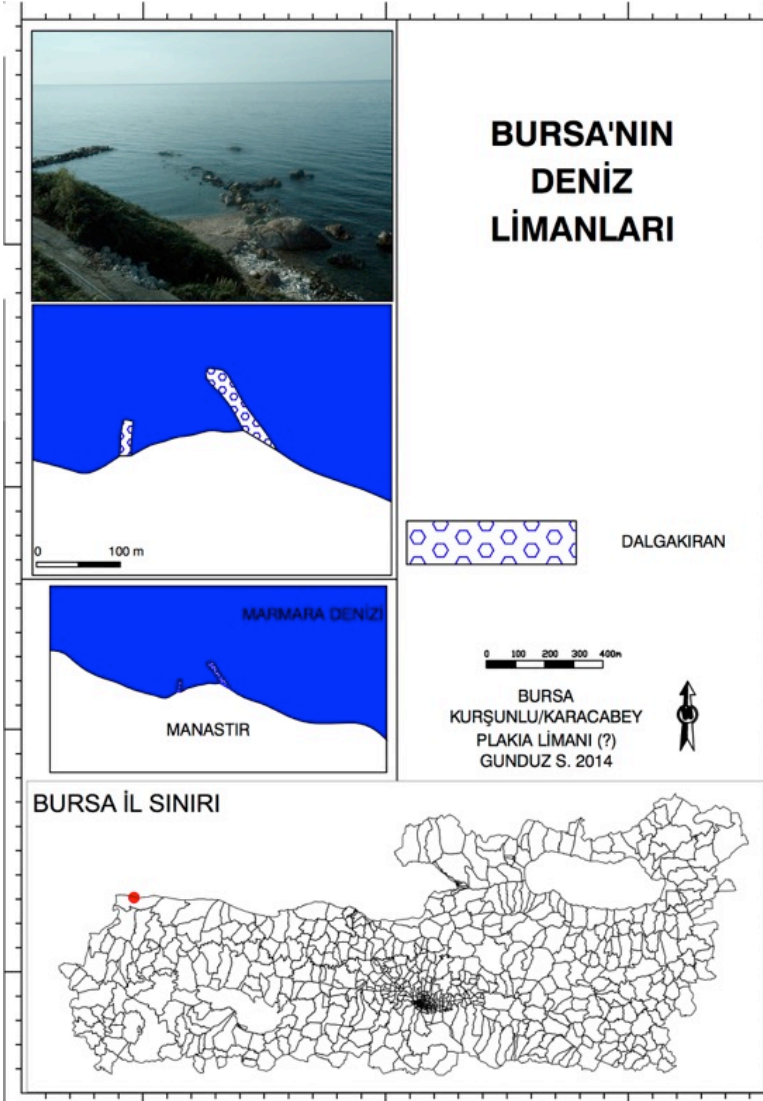
There isn't enough data to date the harbors at the coastline of the Marmara Sea, which was very active since the 7th century BC. The construction style of the breakwaters could not provide any date. However, through the archeological evidence, the ancient city of Plakia dated back to the 4th century BC (Wroth 1964: 174); Daskyleion ad Mare to the 4th century BC (Bittel, 1953: 1 ff); Caesarea Germanica to the 1st century AD (Wroth 1963: 123 PL. XVI.11; Kraft, 1972: 196 Nr. 14.A Taf.. 97; Şahin, 2011: 219-220); Apameia/Myrleia to the 4th century BC (Mansel, 1946: 9; Şahin, 2014: 17); and finally Bryllion and Kios to the 5th century BC (Meritt et al., 1939: 476; Avram, 2004: 990).

The distance between Plakia and Daskyleion ad Mare is 33km; Daskyleion ad Mare to Caesarea Germanica, 5km; Caesarea Germanica to Apameia/Myrleia, 14km; Apameia/Myrleia to Bryllion, 9km; and Bryllion to Kios, 17km. Common points in the distances between the harbors couldn't be seen. So, when the harbors were constructed, not the distance but the geographical conditions were considered.

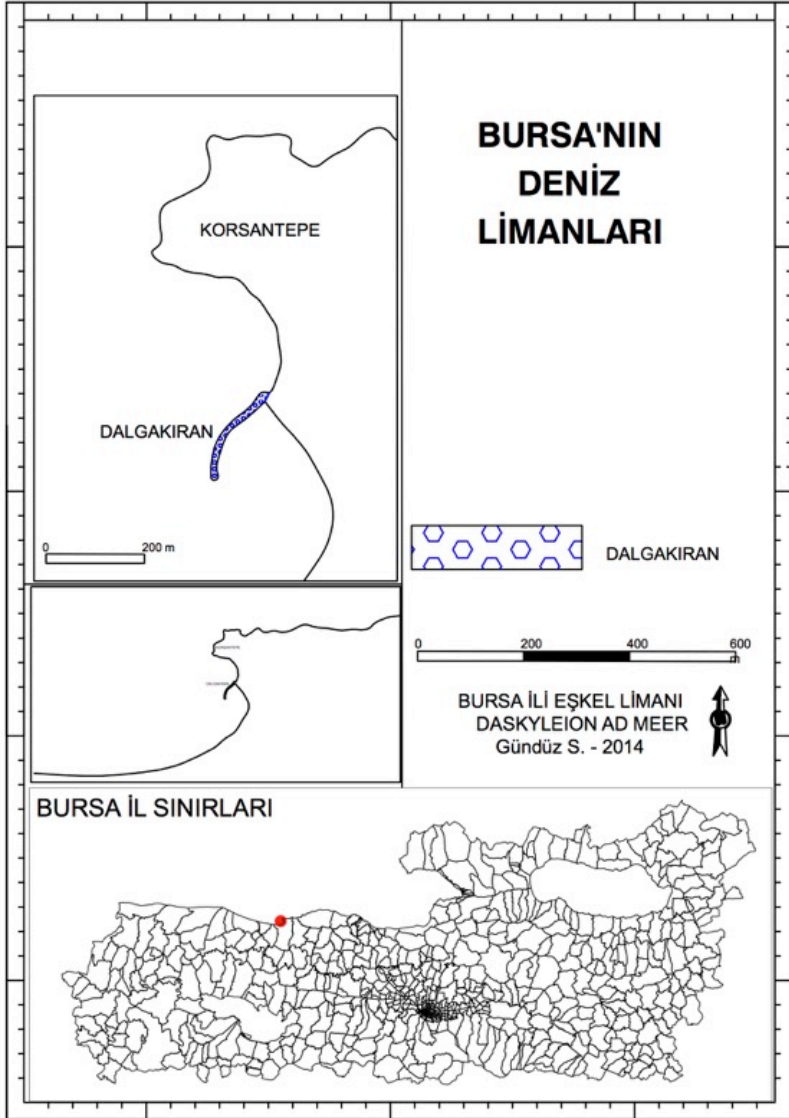
ÇİZİMLER:

128

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

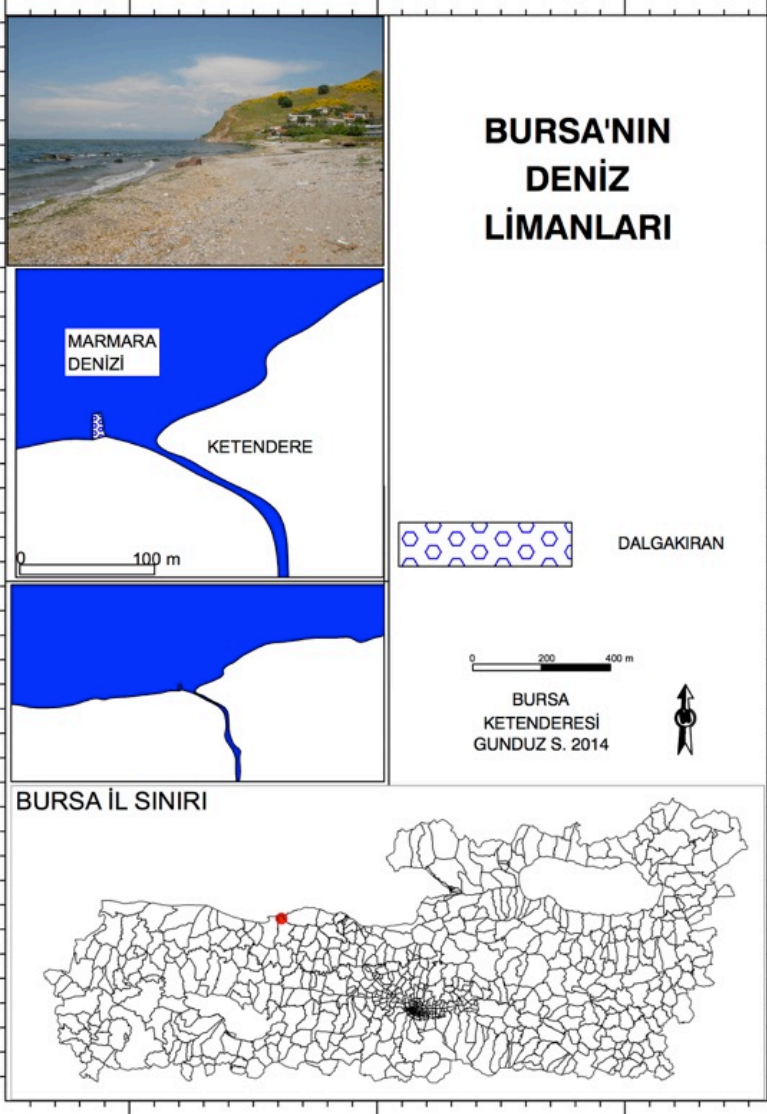

Çizim 1

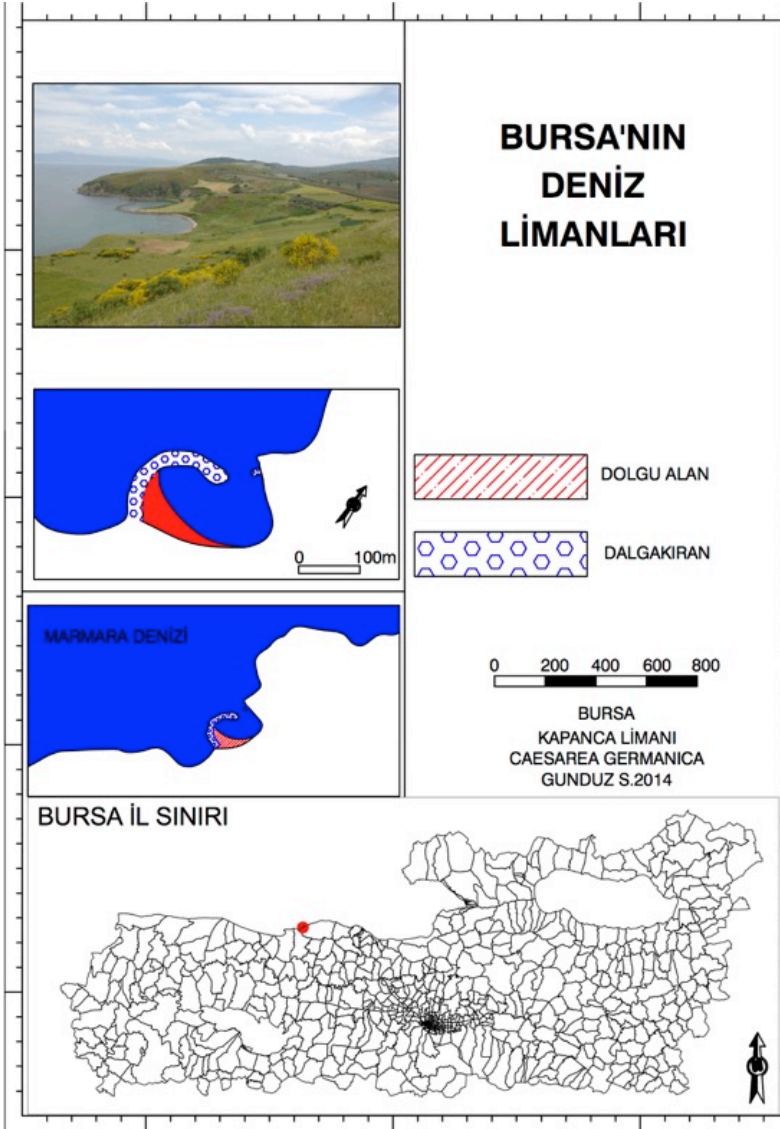

130

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

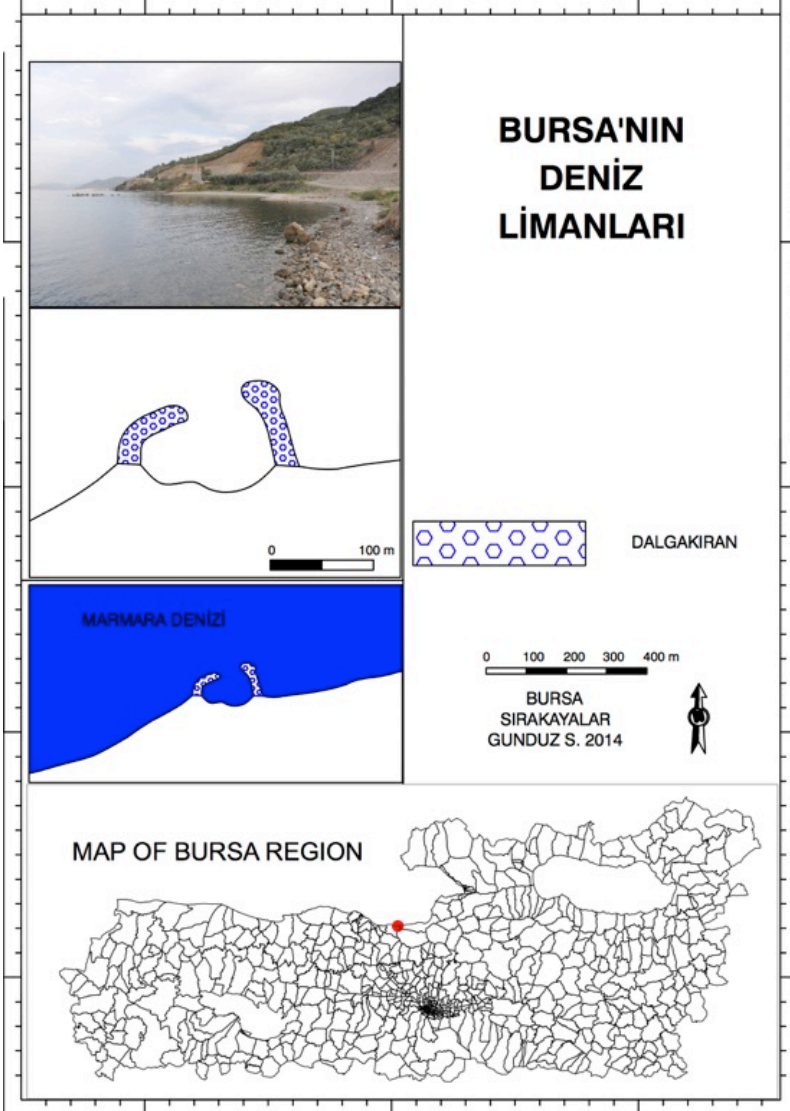
Çizim 3

Çizim 4

132

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Çizim 5

RESİMLER:

Resim 1: Bursa Kıyı Şeridi Haritası

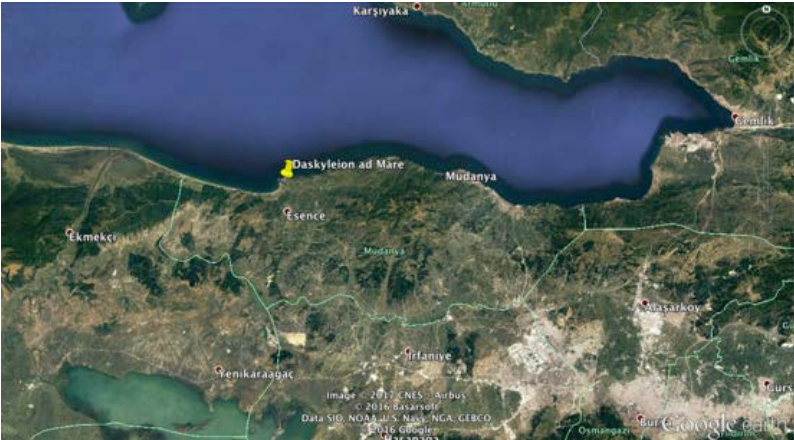
Resim 2: Karacabey/Kurşunlu

134

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Resim 3: Modern taş dizisinin doğusunda bulunan dalgakıran

Resim 4: Daskyleion Ad Mare'nin Konumu

135

IJSl 8/1
Haziran/
June
2015

Resim 5: Eşkel Sahilindeki Modern Dalgakıran ve Yapılaşma

Resim 6: Abdullah Şentürk Tarafından 2008 Yılında Çekilen Antik Dalgakıran Fotoğrafi

136

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Resim 7: Ketenderesi'nin Konumu

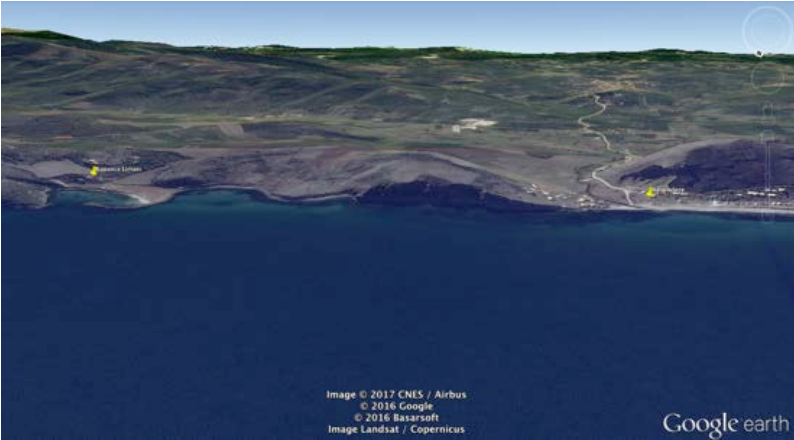
Resim 8: Kesitten Görülen Dolgu Toprak

137

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

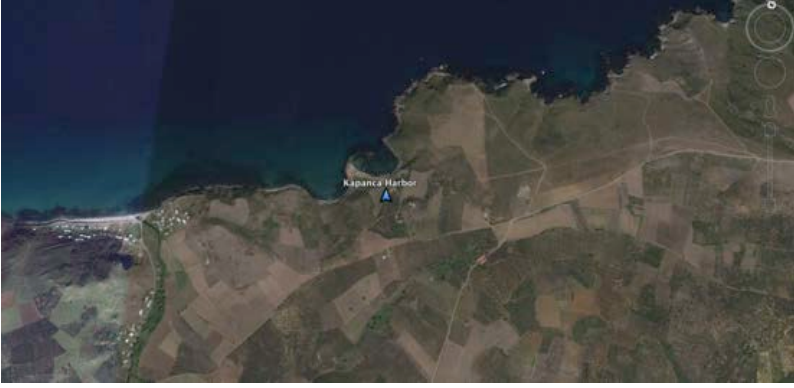
Resim 9: Ketenderesi'nin Batısında Bulunan Düzensiz Taş Sırası

Resim 10: Kapanca Limanı ve Ketenderesi'nin Konumları ve Arazi Yapısı

138

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Resim 11: Kapanca Limanı

Resim 12: Kapanca Limanı ve Onu Çevreleyen Yükselti

139

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Resim 13: Kapanca Limanı Batı Dalgakıran

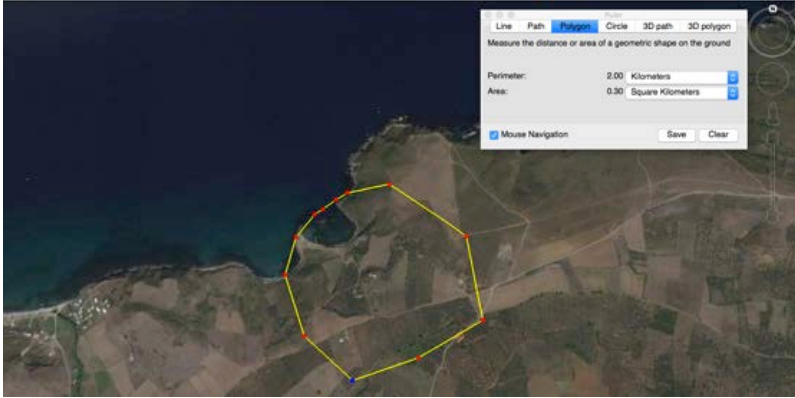
Resim 14: Kapanca Limanı Batı ve Doğu Dalgakıranı

140

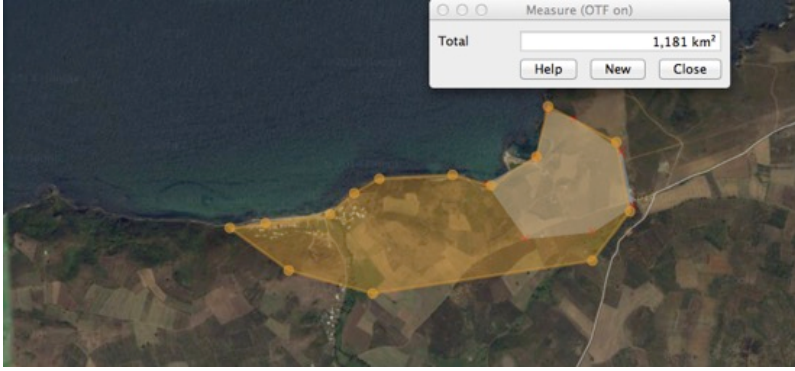
IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Resim 15: Seramik Buluntularına Göre Kentin Yaklaşık Dağılım Alanı

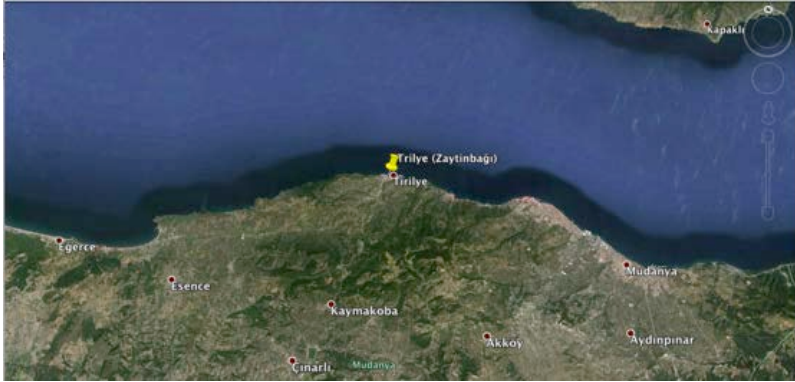
Resim 16: Seramik Buluntularına Göre Yaklaşık Olarak Kentin Kilometrekare Olarak Dağılım Alanı

Resim 17: Ketenderesi ile Birlikte Kentin Kilometrekare Olarak Dağılım Alanı

141

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Resim 18: Trilye'nin Konumu

142

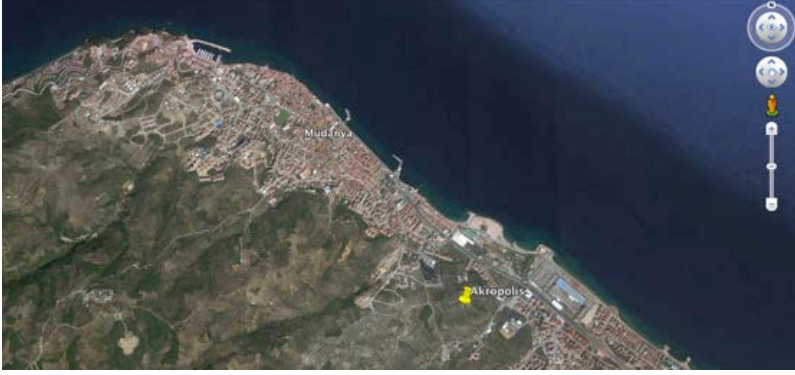
IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Resim 19: Trilye'nin Modern Sahil Şeridi

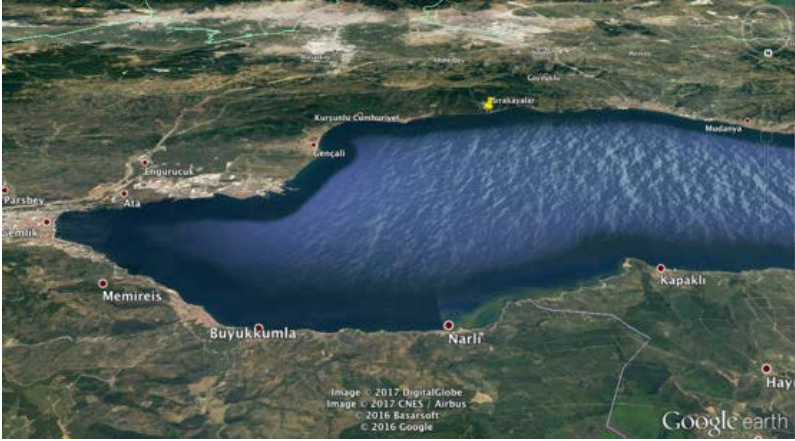
Resim 20: Trilye 1934 Yılı

Resim 21: Myrleia'nın Konumu

143

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Resim 22: Sırakayaların Konumu

144

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Resim 23: Denize Doğru Uzanan Kayalar

Resim 24: Sırakayalar Limanının Arkasındaki Yamaçta Gerçekleştirilen Yol Çalışması

Resim 25: Kurşunlu – Gündoğdu – Sırakayalar'ın Konumları

145

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Resim 26: Kios Antik Kenti (Gemlik) Konumu

146

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Resim 27: Gemlik'in Doldurulmuş Kıyı Şeridi

Resim 28: Bursa İl Sınırındaki Antik Deniz Limanları

**KIBRIS TÜRK MÜCADELE TARİHİNDE BAYRAK ve
DİĞER SANCAK RADYOLARI 1963-1974**

*Ulvi KESER**

Makale Geliş Tarihi-Received: 18.06.2017
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 08.09.2017

ÖZ

1960 yılında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğünde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti özellikle Makarios'un bunu Enosis ve Megali İdea için bir atlama tahtası olarak görmesi nedeniyle sadece 3 yıl sonra 21 Aralık 1963 tarihinde Akritas Planı çerçevesinde adadaki Türkleri ortadan kaldırmayı amaçlayan saldırılarla yıkılmıştır. Bu tarihten sonra Kıbrıs Türkleri bir kere daha acı, gözyaşı, göç ve çeşitli ambargolarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti Radyo İstasyonu da Rumların elinde olduğundan gerek ada içine ve gerekse ada dışına seslerini duyurabilmek için Kıbrıslı Türkler yeni çabalara girmişler ve uzun mücadelelerin ardından önce Bayrak Radyosu ve ardından diğer Türk radyolarını tesis etmeyi başarmışlardır. Bu çalışma kapsamında adada 1963-1974 döneminde faaliyette olan Kıbrıs Türk radyoları mercek altına alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bayrak, Radyo, Canbulat, EOKA, Anamur.

* Prof. Dr., Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ulvi.keser@gmail.com

**BAYRAK AND THE OTHER MILITARY RADIOS IN TURKISH
CYPRIOT STRUGGLE HISTORY 1963-1974**

ABSTRACT

The Republic of Cyprus established under the guarantee of Turkey, Greece and the United Kingdom unfortunately doesn't last long, and gets demolished in 21st December 1963 since the Archbishop Makarios takes the newly-established country into consideration to be a springing means on the way of Megali Idea and Enosis due to the Akritas Plan aiming to erase all the Turkish Cypriots on the island. Then the Turkish Cypriots once more comes face to face with the agony, tears, migration and a variety of the embargoes. Because the Cyprus Broadcasting Corporation is under the control of the Greek Cypriots, the Turkish Cypriots make their voices hear not only on the island but also abroad, and manage to establish firstly the Bayrak Radio, then the others on the island. This scientific study will mainly focus on the Turkish Cypriot radio stations served in 1963-1974 period.

Keywords: Bayrak, Radio, Canbulat, EOKA, Anamur.

148

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

GİRİŞ

Kıbrıs'ta bilinen ilk radyo istasyonu İkinci Dünya Savaşı sonrasında, adada konuşlanan Agrotur ve Dikelya üslerinde görevli İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri (Royal Air Force) mensupları tarafından kurulmuştur. Cyprus Forces Broadcasting Service (Kıbrıs Askeri Radyo Servisi) adıyla 1948 yılında hizmete giren radyo istasyonu ilk olarak Lefkoşa'da faaliyete başlamış ve İngiltere'nin resmi radyo kanalı olan BBC (British Broadcasting Corporation)'nin yayın ilkelerini benimseyerek yola çıkmıştır (Pirgali, 2008: 11). Bu radyo adada konuşlanmış İngiliz askeri personeline hizmet vermeye yönelik olarak tesis edilmiş, bununla birlikte yaptığı İngilizce yayınlarla Kıbrıslı Türklere ve Rumlara da hizmet etmiştir (Dedeçay, 2009: 301-302). Söz konusu radyo istasyonu ancak 1949 yılından itibaren haftada sadece iki saat Türkçe yayın yapmış ve 16 Ağustos 1960 tarihinde Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın garantörlüğü altında Kıbrıs Cumhuriyeti kuruluncaya kadar faaliyetlerine devam etmiştir.

Askeri amaçlı kurulan bu radyo istasyonu dışında adada ayrıca Türkiye'den Ankara Radyosu, Sovyetler Birliği'nden Moskova Radyosu ve İngiltere'den de BBC yayınları dinlenebilmiştir (Coşkun, 2011: 20). Bu tarihten sonra ise söz konusu radyo istasyonu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin resmi yayın organı CYBC olarak bilinen Kıbrıs Yayın Korporasyonu (Cyprus Broadcasting Corporation, 1959) olarak yayın hayatına devam etmiştir (Aval, 2009: 89-91). Bu radyoda başlayıp daha sonra Bayrak Radyosu'nda da yöneticilik yapanlar arasında "entelektüel ve kültürlü bir öğretmen ve 1976'dan itibaren ise Bayrak Radyo ve Televizyonu (BRT)'nin ilk müdürü olan"¹ Suphi Rıza da bulunmaktadır. İngilizlerin adada kurdukları bu radyo istasyonunda görev yapanlar arasında bulunan Hüseyin Kanatlı bu radyo istasyonu ile ilgili olarak "*...Türklerin ayrı, Rumların ayrı bölümleri ve bu bölümlerin başında da Türkçe ve Rumca Neşriyat Müdürlüğü bulunmaktaydı. Radyocuların yayınlarını kendi müdürleri denetlemekteydi. Dönemin Türkçe Neşriyat Müdürü ise Suphi Rıza Bey'di... Biz esas radyoculuğu orada öğrendik. Büyük bir titizlik söz konusuydu...*" (Kanatlı,

¹ Eski KKTC Başbakanlarından Hakkı Atun, Mağusa Ortaokulu'na başladığı 1947- 1950 yıllarında Suphi Rıza'nın Mağusa Ortaokulu'nda okul müdürü olarak görev yaptığını ve köyde yaşadığı dönemde ikinci sınıfta kendisini okuttuğunu söylemiştir (Atun, 2016: 56).

2015) demıştır. Kıbrıslı Türkler arasında bu radyoda göreve başlayan ilk kişiler arasında ayrıca Peyker Tevfik (Ortam, 1992), Şule Örfi (Süha) (Koç, 2015: 10) ve Sevil Emirzade de vardır (Emirzade, 2016).

Hazırlanan yönergeyle ortak bir radyo istasyonu kurulması ve bu istasyon vasıtasıyla başta radyo ve televizyon olmak üzere ilgili alanlarda sesli ve görüntülü yayın yapılması kabul edilmiştir. Böylece bu radyo istasyonuna ve Londra-Zürich Antlaşmalarına uygun bir şekilde garantör devletler olarak bu antlaşmalara imza atan İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın talepleri doğrultusunda Türk ve Rum personel istihdam edilmeye başlanmıştır. Bu oran devletin diğer bütün kurum ve kuruluşlarında olduğu üzere % 70 Rum ve % 30 Kıbrıslı Türk olarak belirlense de Rumlar bu kurala hiçbir şekilde riayet etmemişlerdir. Kıbrıslı Türklerin esaret ve mücadele döneminde açmaya çalıştıkları Bayrak Radyosu öncesinde ise Kıbrıslı Rumların radyo yayınları söz konusu olmuştur ve bu yayınlar 1960 yılından çok daha önce başlamıştır (Dedeçay, 1988: 47). 4 Ekim 1953 tarihinde yayın hayatına başlayan bu radyo istasyonunun ardından 1957 yılında da ilk televizyon yayını gerçekleştirilmiştir.²

Garantörlük Antlaşması'na uygun olarak Kıbrıs Cumhuriyeti çerçevesinde devlet memurluğu kadrolarında % 70 Rum ve % 30 Kıbrıslı Türk çalıştırılması konusu ise Rumların farklı dönemlerde yaptıkları çeşitli baskılar sonucunda hiçbir zaman hayata geçirilememiştir. Özellikle Başpiskopos ve Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios'un 1962 yılından itibaren Anayasa üzerinde Kıbrıs Türklerinin haklarını gasp eden on üç değişiklik yapma fikri adayı kaosa sürüklemiş ve 21 Aralık 1963 günü başlayan Rum saldırılarıyla Kıbrıs Cumhuriyeti fiilen ortadan kalkmıştır. Türk çalışanların silahlı saldırılar ve tehditler nedeniyle radyoya gidememelerinin ardından radyoda çalışan Ermeni ve Rum memurlar vasıtasıyla programlar devam ederken Kıbrıs Türkleri asi olarak

² Öte yandan 1960'lı yıllardan itibaren faaliyete geçen RIK (PIK) TV Kanalı, özellikle Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumların müşterek hizmet verdikleri ve yayınlar gerçekleştirdikleri bir TV kanalı haline gelmiştir. Fakat Aralık 1963 günü başlayan Rum saldırılarının ardından Türklerin buradaki hizmetleri sona ermiş ve TV kanalı sadece Rumlara hizmet eder hale gelmiştir (Coşkun, 2011: 21).

nitelendirilmişlerdir. Türk radyo personelinin can güvenliğinin olmaması ve 21 Aralık 1963 tarihinde kurulan ortak radyo istasyonuna gidememeleri nedeniyle yayınlar, Rumlar tarafından Türk aleyhtarı ve Rum yanlısı olarak yapılmaya başlamıştır (Başkaya, 2016: 101).

1. BAYRAK RADYOSU

Rumlarla ortak kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin fiilen ortadan kalkmasıyla Kıbrıs Türklerinin hayatları tam anlamıyla kararmaya başlamıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti fiilen ortadan kalktığından devlet hizmetinde görev yapan Türk memurların işe gitmemesi nedeniyle maaşları da ödenmemiştir. Ayrıca ekonomik baskı ve ambargo nedeniyle çarşılarda dükkânlar kapanırken piyasa tam anlamıyla durmuştur. İnsanların can, mal ve en önemlisi de namus güvenliklerinden endişe etmeleri sebebiyle Lefkoşa'nın civar köylerinden alışverişe gelen veya çarşı pazarda satış yapan neredeyse tek bir köylü bile kalmamıştır.

Şubat 1959'da Londra Anlaşması için Londra'da bulunan Rauf R. Denктаş "Rumlar bizi radyo servislerinden mahrum edebilirler. Radyo kültürel bir araçtır, eğitim ve kültür işleri toplumların yetki sınırlarına girdiğine göre kendi radyomuzu kurma hakkımız vardır. Bu safhada bu hakkı talep edelim." teklifinde bulunmuş; ancak bu teklif o günlerde taraftar bulamamıştır (Denктаş, 1996: 346). 1960 Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasında Rauf R. Denктаş'ın kültür ve eğitim işlerinden sorumlu Cemaat Meclisi Başkanı olarak yaptığı müracaatlar, hükümet ve Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmiş; fakat (Denктаş, 1996: 347) Kıbrıs Türkü'nün varoluş mücadelesinde tartışmasız önemli bir konuma sahip olan Bayrak Radyosu'nun kurulması engellenememiştir.³

³ 21 Aralık 1963 tarihinde Rum saldırılarının başlaması ve Rum radyosunun Türk cemaatinin moralini bozan yayınlar yapmaya başlamasıyla bir radyo istasyonu kurulması fikri gündeme gelmiştir. Esasında bu konuyla ilgili çalışmalar çok daha önceden başlatılmış ve Rum radyosunun yanlı ve moral bozucu yayınları karşısında adada olup bitenleri yansıtmak amacıyla hazırlıklar yapılmıştır. Özellikle Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) Lefkoşa Sancaktarı Ahmet Göçmez'in girişimleri ve Bayraktar

Konuyla ilgili olarak bir dönem BRT Müdürlüğü görevi de yapan Özer Kanlı, “21 Aralık 1963 öncesinde de Kıbrıslı Türklerin radyo istasyonu kurma konusunda girişimlerinin olduğunu, konu ile ilgili yaptıkları müracaatın ise radyo istasyonu kurulacağı gerekçesiyle reddedildiğini belirtmiştir. Radyo’ya ‘Bayrak’ isminin de rastgele verilmediğini, Kıbrıs adasının fethi sırasında verilen ilk şehidin Bayraktar olarak bilindiğini vurgulamıştır. Yapılan başvuruların reddinden sonra ise o zamanki ismiyle Sedat Simavi Sanat Okulu için başvuru yapıldığını ve belli cihazların bu okula getirildiğini belirtmiştir. 21 Aralık 1963’de Kanlı Noel çatışmalarının başlaması süreci tetiklemiş ve TMT yetkilileri radyonun kurulması için tüm ilgilileri haberdar etmiştir. Tüm bunların bir araya gelmesi sonucu Bayrak Radyosu ortaya çıkmıştır...” (Haberdar, 2011) demiştir.

24 Aralık 1963 tarihinde verilen “Kahraman Mücahitlerimizin sesini doğru olarak yansıtabilecek bir radyoya ihtiyaç vardır” direktifinin alınmasından hemen sonra çalışmalara başlanmıştır. O günlerde Kıbrıs Telekomünikasyon İdare Meclisi asbaşkanı konumunda olan Ali Gürsoy’un da büyük destek verdiği bu çalışma sonrasında Lefkoşa’da Şht. Salahi Şevket Sokağı (Viktorya Caddesi)’nda bulunan Orhan Şevket’in deposundaki hurda malzemelerden radyo istasyonu kurma projesi de böylece hayata geçirilmiştir (Mengüç, 2013: 264-266). Bölgeden sorumlu Kara Petek Beyi Aziz Rüstem’in verdiği bilgiler doğrultusunda malzemeleri Rum tehdidi altındaki bölgeden almak üzere Yıldırım Grup Komutanı Mehmetali Tremeşeli sorumluluğunda Alpay Mustafa, Mahmut Hüdaverdi, İbrahim Tremeşeli, Tacettin Atai, Fil Turgut (Mustafa), Esat Hüdaverdi, Hüseyin Pof, Özkan Atasoy, Mehmet Öksüzer, Mustafa Ormancı, Kemal Kalıçay, Mustafa Osman ve Ali Gürsoy’dan oluşan ekip bölgeye gitmiştir (Özkaloğlu, 2015). Pavlidis Garajı yakınlarında Rumlarla girilen çatışma sonrasında depoya girilmiş ve Ali Gürsoy’un gösterdiği malzemeler derhal alınarak kamyonete yüklenmiştir. Emniyetli bölgeye geçirilen malzemeler, Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Vekili Dr. Fazıl Küçük’ün Cumhurbaşkanı Muavinliği Sarayı’nın bir zamanlar İngiliz sömürge yönetimi tarafından İngiliz Valisinin atları için ahır olarak da kullanılan garajında birkaç cesur ve işbilir teknisyen vasıtasıyla ve

Kenan Çoygun’un onayıyla alınan ekipman TMT’ye ait bir depoya kaldırılmıştır. Fakat Aralık 1963 olaylarının başlaması ve bu malzemelerin elde bulunmaması nedeniyle sıkıntılı bir süreç başlamıştır.

derme çatma araçlarla kurulmuştur. Burada adı geçmesi gereken bir başka kişi de Arap asıllı Muhammed Enis'tir ve Kıbrıs'ta genellikle Abdullah olarak bilinmektedir. O da tıpkı Ergün Orhan Şevket gibi özellikle İngilizlerin adadaki üslerinden topladığı hurda malzemeleri satarak geçimini sağlayan kişilerden birisiydi ve onun depoları da Bayrak Radyosu için önemli bir kaynak teşkil etmiştir.⁴

Söz konusu garajda vericinin kurulabilmesi ve radyo yayını yapılabilmesi amacıyla Dr. Fazıl Küçük'ün makam aracı olarak kullandığı Austin Princess marka siyah araç da garajdan çıkartılmış ve Lefkoşa'yı çevreleyen hisarın üzerinde bir yerlere park edilmiştir. Dr. Fazıl Küçük'ün makamı ise geleceğinden kaygılı insanlarla dolup taşmıştır ve bu durum da radyonun güvenliği bağlamında sıkıntı yaratmıştır. Bu noktada Ahmet Yusuf Atamsoy garajda radyo istasyonunun nasıl kurulduğu ve ilk anonsu kimin yaptığı konusunda bazı açıklamalarda bulunmuştur (Atamsoy, 2012);

"...Özer Berkem, CMC'de çalışırken böyle bir vericiyi araba üzerinde akülerle çalıştırdığını söylemiş. 25 Aralık'ta Başkanlık Sarayı avlusundaki akü toplama telaşı birkaç gün yaşandı; ancak yeterli verim alınamamıştır. Bu arada Özer Berkem ve arkadaşları Özhan Ragıp, Erdoğan Nami, Yusuf Gazi, Önder Atai ve bazı teknisyenler Laleli Cami Sokak'ta Atai kardeşlere ait eski bir eve çalışmalar yapmak üzere yerleşmişler. Burası imalat yapmak için kamufle edilmiş, bilinmeyen bir atölye olmuştu... Stüdyoyu düzenleyen Muammer Raşit, konuşmaya hevesli olanlar Üner Ulutuğ ve Kemal Tunç. 'Ne diyelim?' diyorlar. Ben de 'Ne demek isterseniz.' dedim. 'Bayrak desek olur mu?' dediler. 'Niçin olmasın? Bayrak bizim onurumuz.' Bunu hemen herkes kabullendi. Mikrofon başına geçen 'Bayrak, Bayrak, Bayrak!' Bu anons kalıcı oldu... İlk anonsu kimin yaptığı konuşuldu. Bana göre bu kişi Muammer'dir..."

Bir yandan teknik imkânsızlıklarla uğraşılırken daha işin başında radyo konusunda Rumların istihbarat elde edebileceği endişesi de ayrı bir sorun yaratmaya başlamıştır. Bu konuda Dr. Fazıl Küçük de bazı tedbirler alma gayreti içinde olmuş ve bunun için yardım istediği

⁴ "Arap Uşağı" ya da "Fesli Arap" olarak da bilinen ve Çağlayan Bölgesi'nde açtığı Beyrut Sineması'yla tanınan Muhammed Enis de böylece Bayrak Radyosu'nun kuruluşunda önemli bir isim olmuştur (Aktaran: Kıbrıs, 2016).

kişilerden birisi de yanında mesai yapan Osman Güvenir olmuştur (Güvenir, 2016: 244);

“...O günlerdeki görevlerim sayılamayacak kadar geniş ve bitmeyecek kadar da çoktu. Her şeye el atıyorduk. Sabahlara kadar süren nöbetlerimiz ve bölgelerden gelecek acı dolu raporları beklememiz hiç bitmezdi. Benim görevlerime bir de radyo kurucularına göz kulak olmak eklenmişti... O zor günlerde Dr. Küçük bana ‘Osman bizim garajda bazı arkadaşlar Türk radyosunu kuruyorlar. Bu radyonun yeri gizlidir. Bu kritik günlerde tedbirli olmak zorundayız. Ne olur ne olmaz sen bakarak ol, herkes dilediği zaman o garaja girip çıkmasın...’ demişti. Garajın arkaya bakan kapısı kilitlenmiş, garajdan koridora açılan kapı kontrollü olarak kullanılmaya başlanmıştı... Bu çalışmalara ara ara katılan ve heyecanla bir şeyler tedarik eden iki kişi daha vardı. Bunlardan birisi Dr. Niyazi Manyera’nın damadı Ali Gürsoy, diğeri de televizyoncu olarak bilinen Muammer Raşit’ti...”

154

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Bu tehlikeli operasyonun bütün sorumluluğu ise TMT’de Yıldırım-1 (Y-1) özel birliği komutanı olan Mehmet Ali Tremeşeli’de olmuştur ve o da anılarında “Bayrak Operasyonu” olarak adlandırdığı bu olayı şu sözlerle aktarmıştır (Mengüç, 2013: 264-266);

“...1963 olaylarının başladığı günlerdi. Köşklüçiftlik’teki karargâhumda bazı arkadaşlarımla Rum Radyosu’nu dinliyorduk. Gerçekten de Rum Radyosu’nun küstahlığı, yalan ve kasıtlı haberleri bizi deliye çevirmişti. Halkın morali bozuluyordu ve kaybedecek zamanımız yoktu. O sırada bizimle oturmakta olan Ali Gürsoy’un ‘Orhan Şevket’in ambarında’ dediği verici cihazı şimdiki Tanzim Sokak’ta ve Rum mevzilerinin bitişiğindeydi. Gidip bölgede keşif yaptık; ancak kararımızı çoktan vermiştik. Rum mevzisinin değil yanında, içinde bile olsa gidip alıp gelecektik... Durumu hemen TMT Komutanına arz ettim. Eğer izni olursa verici cihazı alıp geleceğimizi söyledim ve planımızı aktardım. Böylece bizim ateşimize bağlı olarak bütün mevzilerden Rumlara ateş açılacaktı. O bölgenin komutanı Kara Aziz’le bağlantı kurup Rum mevzilerine baskı yapacak ve cihazı aldıktan sonra geri çekilecektik. Üç ekip oluşturdum. O gece çok soğuk ve berbat bir geceydi. Gökyüzü görünmüyordu. Öbür cephelerden de gelen ateş sesleri Rumlara ‘Türkler genel saldırıya kalktı.’ düşüncesine itmiş ve o panikle mevzilerinden 500 metre geriye çekilmelerine yol açmıştı. O sırada ben de Orhan Şevket’in ambarından içeri girmiştim ve onca malzeme arasında neye benzediğini bile bilmediğimiz vericiyi aramaya çalışıyorduk. Bin bir güçlükte de olsa kamyonu yükledik ve Dr. Küçük’ün dairesine getirdik...”

İhtiyaç duyulan aküler Alpay Mustafa idaresindeki bir grup tarafından toplanmış ve getirilen 80 kadar araba aküsüyle istasyon hazır hale getirilerek, Lefkoşa ve çevresine seslenilmiştir (Halkın Sesi, 1963).

"Bayrak, Bayrak, Bayrak. Orta dalga 200 metre üzerinden dün yayına başlayan Bayrak Radyosu Kıbrıs'ın kahraman mücahitlerinin sesini bütün dünyaya yaymaya başlamıştır..."

Burada hemen belirtilmelidir ki bu anonsu telefon ahizesi vasıtasıyla bütün dünyaya duyuran ilk ses Aysel Bağdadi veya bilinen ismiyle Küçük Aysel olmuştur. Öte yandan Bayrak Radyosu'nun bu ilk yayınında söz konusu "Bayrak, Bayrak, Bayrak" anonsunu Kemal Tunç ve Üner Ulutuğ'un yaptıkları konusunda da bir takım bilgiler bulunmaktadır (Balıkçioğlu, 2013: 23). Bu konuda bir başka iddia da "...İlk 'Bayrak Bayrak' diyen adamın ismi Muharrem'di. Şimdi uzun zaman geçti, soy ismini hatırlamam..." (Aktaran: Barış, 2015) sözleriyle Bayrak Radyosu'nu tam anlamıyla bir milat olarak gören, elinde hiçbir imkân olmamasına rağmen Bayrak Radyosu gibi bir teknik yapılanmayı ortaya çıkaran Kıbrıs Türkleriyle de her zaman gurur duyan Tuğrul Hilmi Berkay'dan gelmiştir. Kıbrıs Türklerinin adadaki ilk radyo istasyonu olan Bayrak'ın kuruluş aşamasını Erdoğan Naim şu sözlerle aktarmıştır (Aktaran: Atun ve Fevzioglu, 2008: 76);

"... 21 Aralık 1963 olaylarının patlak vermesiyle, Lefkoşa'daki Türk Mukavemet Teşkilâtı (TMT) üyelerinin çoğu Lefkoşa Sarayönü Polis Merkezi'nde bulunuyordu. 23 Aralık 1963 akşamı teşkilât ileri gelenlerinden Dr. Burhan Nalbantoğlu beni polis merkezine çağırarak 'Sesimizi Lefkoşa dışına çıkarmamız lâzım, az buçuk da olsa bu ses Lefkoşa dışına çıkmalıdır.' diye direktif verdi. Bu amaçla teknik elemanlar ilk defa Lefkoşa'da Nurettin Atai'nin dükkânında toplandı. Teşkilatın elinde o günlerde Orhan Şevket'in ambarlarından alınan bir verici cihaz vardı. Çalışmalar o kadar seri olmuştur ki bir gecede halktan cihazın çalışması için 100'den fazla akü toplanmıştır. Radyoya akülerini verenlerin yanında müzik bantlarını, ellerindeki plâkları ve radyo için gerekli olan eşyaları herkes gönüllü olarak veriyordu. O günlerde yapılanlar halkımızın direniş sırasında radyo kurmak için gösterdiği özveri ve işbirliği örneğidir."

21 Aralık 1963 tarihinde başlayan Rum saldırılarının ardından artık CBC'de çalışan Kıbrıs Türkleri can güvenlikleri sağlanamayacağından buradaki işlerine gitmemeye başlamışlar ve bunun ardından söz

konusu radyo neredeyse tamamen Rumların eline geçmiştir (Ertürk, 2015). Böylece CBC’de görev yapan toplam 17 Kıbrıslı Türk, radyodaki çeşitli işlerinden vazgeçerek artık Atalasa’da bulunan radyo istasyonuna gitmemişler ve Kıbrıs tarihinde yeni bir sayfanın açılmasına da öncülük etmişlerdir. 21 Aralık 1963 tarihinde radyo istasyonunda bulunanlardan biri de Sevilay Direkoğlu olmuştur ve can korkusuyla ayrılmak zorunda kaldıkları radyoya bir daha dönmeleri mümkün olmamıştır (Hoca, 2014: 53);

“...O gün anonsör bendim. Silah sesleri altındaydık. Eşim askerdi ve ben cesaret edemedim, gidemedim. CBC böylelikle sona erdi. Bayrak Radyosu açılacaktı... Kendi yağımızla kendi ciğerimizi kavurduğumuz bir dönemdi...”

156

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Başta Bayrak Radyosu olmak üzere Kıbrıs Türkleri tarafından kurulmaya başlanılan radyo istasyonları konusunda Dr. Fazıl Küçük de anılarında şunları aktarmıştır (Küçük, 2002: 179-180);

“...Her ne kadar ateşkes sağlanmışsa da Rumlar adanın her tarafında ve bu kez Lefkoşa dışındaki köylere saldırılarını sürdürüyor ve ellerinde bulundurdıkları Kıbrıs Radyosu aracılığıyla da dünya kamuoyunu yanıltıcı haberler yayımlıyorlardı. Radyoda çalışan Türkler Kıbrıs Radyosu’ndan tecrit edilmişlerdi. Kıbrıs Radyo Yayın Korporasyonu İngilizce ve Türkçe haber bültenleri hazırlayarak yabancıları olduğu kadar Türkleri de etkilemeye çalışıyordu. Bu duruma seyirci kalmanın gerçekleri yabancılara duyuramamak ve Türk toplumunu hadiselerin gerçek yönlerinden haberdar edememek olacağını bilen yetkililer 25 Aralık 1963 günü şimdiki Bayrak Radyosu’nun temelini atıyorlardı...”

“Mücadele yıllarında çok önemli ve kutsal bir görev üstlenen” (Aktaran: Meydan Kıbrıs, 2016) Bayrak Radyosu’nun günlük yayın programı sabah 07.30’da İstiklal Marşı ve Mücahitler marşı ile başlamakta, ardından 08.30’da Türkçe, 09.00’da İngilizce ve 30 dakika sonra da Rumca haberlerle devam etmekteydi. Saat 11.50–12.45 arasında öğle yayınları, saat 17.50–21.30 devresinde ise akşam programları verilmekteydi. Öğle ve akşam programlarında da yayın akışı içinde Rumca ve İngilizce haberler bulunmakta, ayrıca çeşitli müzik programları da sunulmaktaydı. Bayrak Radyosu’nda daha sonraki süreçte görev alanlardan birisi de Lefke Sancak Radyosu’nun da idareciliğini yapan Harid Fedai olmuştur (Milliyet, 1964). Bu kısıtlı imkânlar içerisinde verilen mücadele daha sonraki yıllarda Kıbrıs Türklerinin mücadelesine rehber olmuş ve İngiliz idaresinin “son

derece sıkı kenetlenmiş, çok sadık ve çok disiplinli” olarak nitelendirdiği (FO.371/168967-XC.14311.) TMT’nin hemen her konuda topluma ön ayak olmasıyla zorlukların üstesinden gelinmesi konusunda Kıbrıs Türkleri çok büyük bir şansa sahip olmuşlardır (Yavuzalp, 1993: 115-116).

21 Aralık 1963 günü başlayan ve Kıbrıs Türk tarihine “Kanlı Noel” olarak geçen süreçte ortak cumhuriyetin radyo istasyonunda çalışmakta olan Hüseyin Kanatlı da olup bitenlerden etkilenenler arasında olmuştur (Kanatlı, 2011: 14-15);

“...1963 olayları patlak verdikten sonra da Rum kesimindeki görevimize gidip geliyorduk. Rum müdür ‘Korporasyon’da kimsenin burnu kanamayacak.’ diyordu ama çatışmaların başladığı ilk günden kurumun kafeteryasında bir masa etrafında topladığı EOKA’cılarla yeyip içiyordu. Belki de gelecekteki zaferin hayalini kuruyorlardı. Lefkoşa’nın Türk ve Rum kesimlerindeki ateş daha da yoğunluk kazanıyor, gidiş ve gelişlerdeki güvenlik ortadan tamamen kalkıyordu. Kuruma bağlı şoförler Türk kesimine giden güzergahta seyretmekten korkar hale gelmişlerdi. Çıkarılan bültenlerde Rumca haberler yanında Türkçe ve İngilizce haberlerde de Rumlar hükümetçilik oynamaya devam ediyorlar, Türkleri asi olarak göstermeye çalışıyorlardı. Artık Babil Kulesi yıkılıyordu. Dr. Fazıl Küçük’ten gelen talimat üzerine Rum kesiminde bulunan diğer hükümet dairelerinden olduğu gibi Korporasyon’dan da kopmuştuk...”

Araba aküleri ve telefon ahizeleriyle yapılan ve 25 Aralık 1963’ten itibaren başta Ali Gürsoy, Tuğrul Hilmi, Kemal Tunç, polis teşkilatında telsiz operatörü olan Özker Küfi, CMC’de enerji üretimi konusunda uzman Özer Berkem, Üner Ulutuğ, Erdoğan Naim, Muammer Raşit, Özkan Ragıp, Orhan Atai, Hasan Gazi, Fuat Beyar, Özkan Ragıp, Yusuf Gazi, Ali Ziya Dinçer, Ersoy Talat, Nurettin Atai, Halil Tunççevik, Tuğrul Hilmi, Kubilay Halluma, Hilmi Özen ve birkaç teknisyenin özverili çalışmalarıyla yayın hayatına başlayan Bayrak Radyosu, Kıbrıs Türk toplumunun en büyük moral kaynağı olmuş, çarpışmalar ve katliamlar sonucunda birbirlerinden ayrı düşen ve haberleşemeyen ailelerin iyilik ve sağlık haberlerinin yanında millî marşlar, kahramanlık türküleri ve şiirler yayınlarak toplumun moral seviyesini hep yüksek tutmuş ve millî duyguları kamçılamaştır. 25 Aralık 1963 tarihinden itibaren Kemal Tunç’un sesiyle (Tunç, 2015) “Kıbrıs Türk Mücahid’inin Sesi; Bayrak Radyosu”nun Dr. Fazıl Küçük’ün garajından yayın yapan verici hücre ve stüdyosunda 1509

tipi askeri verici cihazı 100 adet 12 voltluk akü bataryası ile işletilmekte, stüdyo cihazı olarak da 8 telefon ahizesinden yapılmış mikrofon kullanılmaktaydı ve anteni de sadece bir bayrak direği yüksekliğindeydi.⁵ 100 tane 12 voltluk akü ile çalışan radyo sadece 5 dakika süreyle yayın yapabildiğinden bu sürenin uzatılması için çalışmalar yapılmaya başlamıştır (Aktaran: Pirgali, 2008: 27).

İmkânsızlıklar içinde seslerini duyurmaya çalışan bu insanların yardımına 23 Aralık 1963 Pazartesi günü Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük ile röportaj yapmaya gelen Rum radyocuların getirdiği mikrofon, stüdyo mikseri, feroğraf ses kayıt cihazı ve kabloları yetiştirir. Bu cihazların da monte edilmesiyle biraz daha rahat çalışma imkânı bulan sistem Dr. Fazıl Küçük'ün malikânesinin arkasında bir keçi ağılına nakledilmiş ve buradan yayın yapmaya devam edilmiştir. Öyle ki burada oluşturulan stüdyodan okunan haberler sırasında arka planda da keçi sesleri duyulmuştur (Aktaran: Topal ve Menteş, 2010).

Bu stüdyo aracılığıyla TMT'nin Lefkoşa Serdarı Kemal Şemiler ilk defa Lefkoşalılara seslenme imkânı bulmuştur (Denktaş, 1996: I, 346). Hayli uzun bir konuşma yapan ve Lefkoşalılara sabır ve metanet temenni eden Lefkoşa Serdarı Şemiler bu konuşmasında dünya milletlerine ve Rumlara da seslenmiştir (Denktaş, 1996: I, 346);

"Barbarlığın, vandalizmin, kahpeliğin ne demek olduğunu öğrenmek isterseniz Kıbrıs'a geliniz. Banyoların içerisindeki kadın ve küçük yaştaki yavrularımızın cesetlerini görünüz. İngilizleri arkasından vurmakla kendini kahraman addeden korkaklar! Alçaklar, saklanın, Türkler geliyor..."

Öte yandan radyonun yayına başlamasının hemen ardından bütün bu yayınların ancak Lefkoşa'da Atatürk Meydanı ve civarında duyulabildiği ortaya çıkmıştır. Bu da cihazların yenilenmesi, güçlendirilmesi ve radyonun yayın kapasitesinin artırılmasını gerektirmiştir. Esasında radyo istasyonunun ilk kuruluş amacı tamamen psikolojik harp ve psikolojik harekate yönelik olarak Rum yayınlarına karşı misilleme yapmak, Kıbrıs Türkleri arasında moral-

⁵ Bir başka iddia ise bu ilk anonsu Kıbrıslı Türk ses ve sahne sanatçısı Küçük Aysel (Bağdadi)'in yaptığı şeklindedir. (Bayrak Radyo ve Televizyon Kurumu, 1988: 3; Erdim, 2010:II, 13).

motivasyon değerlerini en üst düzeye çıkartmak ve Rumların propaganda faaliyetlerine bir ölçüde karşılık vermek olmuştur (Eliçin, 2013: 59-60). Bu maksatla radyoda her üç dakikada bir “Bayrak, Bayrak, Bayrak, burası Kıbrıs Türk Mücahidinin Sesi” anonsunu tekrarlanmıştır (Aktaran: Yenidüzen, 2011). Bu dönemde özellikle dönemin gazeteleri ve bilhassa Dr. Fazıl Küçük’ün sahibi olduğu Halkın Sesi gazetesi, Bayrak Radyosu’nun ada sathında bütün Kıbrıs Türklerine sesini duyurabilmesi için azami özen ve gayret sarf etmiştir (Halkın Sesi, 1963; Akın, 1963);

“Kahraman çocuklarımız günlerden beri Makarios devletinin Yunan Alayı’nı peşine takmış olan EOKA’cı alçak Rumların tarihe görülmemiş bir vahşetle yaptıkları imha hücumları kahraman mücahitlerimiz tarafından geri püskürtülmüştür. Kahramanlarımız Türk tarihinin altın sayfalarına kanlarıyla yeni bir Plevne, Yeni bir Çanakkale müdafaası daha yazmıştır. Bu müdafa LeFKoşa’nın şanlı müdafaasıdır. Bu anda bütün savaş bölgelerinde duruma hakimiz. Kadın ve kundaktaki çocuklarımıza kadar silahsız halkımızı vahşice, hunharca, barbarca öldürmüş olan alçak Rumlar cezalarını görmüş, pek yakın bir zamanda daha da göreceklerdir. Şanlı tarihimizin altın sayfalarına 26 Ağustos bir kere daha yazılacaktır. Kahraman Kıbrıs Türk’ü müsterih ol, intikamın alınmış, daha da alınacaktır?”

1964 yılında daha önce Kıbrıs Cumhuriyeti’ne ait radyo istasyonunda çalışan Kıbrıslı Türkler de bu görevlerinden istifa ettikleri veya ayrılarak Bayrak Radyosu’na gelerek çalışmaya başladıkları için Radyo’da personel sayısı 15’e kadar çıkmıştır. Bu radyoda görev alanlardan birisi de eşi Kemal Tunç’la birlikte görev yapan “radyolu günlerimizde nice sözel programı, radyofonik skeci, reklâmu renklendiren ve unutulmaz semboller arasına giren bir ses” (Aktaran: Kıbrıs, 2007) olan Güzide Tunç, Sevilay Direkoğlu (Direkoğlu, 2015), Hatice Söğüt ve Ayşe Başar yanında Fezziye Hulusi olmuştur (Gürkan, 2010: 177-184). 21 Aralık 1963 günü kızının düğününe hazırlanan Fezziye Hulusi olayların patlak vermesi üzerine sıkıntılı bir döneme girmiş; ancak Bayrak Radyosu’nun ilk çalışanları arasında okuduğu ulusalci şiirlerle onun da ismi anılmaktadır. Bayrak Radyosu’ndaki görevine 1968 yılında başlayan Hulusi bu görevini Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında şehit olan oğlu Ongun’un ardından 1977 yılına kadar yapmıştır (Gürkan, 2010: 183);

"...1974 savaşında radyoda görev başındaydım. Moral olsun diye müzik çalıyorum. Gelip uyardılar 'Şehitler gömülüyor, müzikleri biraz ağırlaştır.' dediler ve şehitler arasında oğlumun da olduğunu öğrendim."

Akülerin uzun süre yayın için dayanmaması üzerine başka çare aranmış ve TMT Bayraktarı Kenan Çoygun'un talimatıyla arabalardan aküler toplanmaya başlanmıştır. Özellikle Lefkoşa Sarayönü'nde bulunan arabaların aküleri gazeteci Ömer Sami Coşar ve arkadaşlarınınca kamyonetlere yüklenip stüdyoya getirilmeye başlanmıştır. Arabalarını gönüllü olarak teslim eden Kıbrıslı Türkler bununla da yetinmeyerek bu radyo istasyonunda kullanılabilecek türden her çeşit müzik bandı, kaset ve plaklarla faydalı olabileceğini düşündükleri malzemeyi de teslim etmekten geri durmamışlardır. Daha uzak bölgelere yayın yapabilmek için tesis edilen yatay anten de Saray Otel'i ile Merkez Polis Karakolu arasına polis memuru Özker Küfi tarafından kurulmuş ve verici cihazın da yeri değiştirilerek 18 Ocak 1963 tarihinde mahkemelerin bulunduğu binada küçük bir odaya nakledilmiştir.

Yatay antenin sağlıklı olarak çalışmaması üzerine kurulması düşünülen dikey anten bir kaç başarısız denemeden sonra başta Mehmet Süvari olmak üzere Telefon İdaresi memurlarının gayretleriyle 24 Şubat 1964 tarihinde Lefkoşa Hisar üstünde 126 feet boyunda kurulmuştur. Yeni verici cihazının da aynı yere yerleştirilmesi düşüncesiyle aynı yerde yapılan tahta kulübe gizlilik esasına pek uygun olmadığından verici daha sonra şimdiki Türk Müzesi'nin bulunduğu Mevlevi Tekkesi'nin arka odalarından birine yerleştirilmiştir (Bayrak Radyo ve Televizyon Kurumu, 1988: 6). 21 Aralık 1963 döneminde yayın hayatına başlayan Bayrak Radyosu böylece Kıbrıs Türk halkına moral-motivasyon takviyesi yapmıştır (Güvenir, 2005). Bu arada radyonun yeri, gerek Kıbrıs Türklerine daha rahat sesini duyurabilmek ve gerekse Rumların parazit ve engellemelerine karşı koyabilmek amacıyla devamlı olarak değiştirilmiştir. Böylece Dr. Fazıl Küçük'ün garajında başlayan radyoculuk macerası hemen ardından Lefkoşa'da şimdiki Mücahitler Sitesi/Gazinosu'nun altında bulunan son derece iptidai bir odacıkta

devam etmiştir.⁶ Kurulan bu yeni radyo istasyonunda görev alanlardan birisi de Mehmet Ali İzmen olmuştur (İzmen, 2010; 45; İzmen, 2009: 22-23);

“...Köyler ve kasabalar arası irtibat, telefon bağlantısı kesilmiş, insanlarımız yollardan kaçırılıp yok edilmiştir. Bayrak Radyosu’nun kuruluş amacı günlük olayları anında duyurmak ve gerekli önlemlerin alınmasını sağlamaktı. Bir nevi kopan irtibatı ve direnişin dağılmadan sürdürülmesini ölümüne sağlamaktı. Bu koşullar altında Lefkoşa’da karşılaştığım kadim dostum rahmetli Cafer Mehmet Elgin koluma girdi ve bana heyecanla ‘Radyo kuruldu, beraber çalışacağız. Radyoda sana görev verilecek.’ deyip geçici görev yeri olan mahkeme binalarına götürdü. İlk görev yerinde küçücük havasız bir odaya yerleştirilmiş Reuter makinesinin otomatik basılan tuşlarının çıkardığı yüksek sestən çıldırmamak işten değildi. Radyoya sabah saat 05.30’da geliyordum. Rumca haber bültenini Cafer Bey’le birlikte yapar ve 07.30’da Tekke Bahçesi’nde kurulan baraka içindeki stüdyoda haberleri okurdum...”

161

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

1958-1960 dönemlerinde Türkiye’nin Lefkoşa Büyükelçiliği’nde Basın Ataşesi olarak görev yapan Selahattin Sonat’ın Türkiye’den temin ettiği 807 isimli ses amplifikatör lambasını Lefkoşa’ya getirmesinin ardından daha önce ancak Lefkoşa Ortaköy bölgesine kadar ulaştırılabilen yayınlar artık Boğaz bölgesine ulaşmaya başlamıştır. İhtiyaç duyulan aküler ise başta Fikri Macila’nın da içinde bulunduğu Alpay Mustafa idaresindeki bir grup tarafından toplanmış ve getirilen 80 kadar araba aküsüyle istasyon hazır hale getirilerek Lefkoşa ve çevresine “Bayrak” ifadesiyle seslenilmiştir (Halkın Sesi, 1963).

Bayrak Radyosu’nda Fuat Beyar ve Yakup Bey temin edilen Telefunken marka bir karıştırıcı vasıtasıyla İngilizce programlar yaparken Kemal Tunç ve Üner Ulutuğ ise Türkçe yayınlardan sorumlu olmuşlardır (Tuzcu, 2013: 75-78). Kemal Tunç ayrıca yazdığı ve radyo yayınlarda seslendirdiği kahramanlık piyesleriyle de Kıbrıs Türklerinin dirençlerini mücadele yıllarında hep ayakta tutmayı başaran kişi olmuştur (Aktaran: Yenidüzen, 2008). Adanın farklı yerlerinde yaşayan ve Lefkoşa’da bir radyo istasyonu kurulması

⁶ Bayrak Radyosu’nun bu binada zor şartlar altında çalışırken kullandığı verici cihazı halen Mücahitler Sitesi 1. Piyade Alay Komutanlığı Şeref Salonu’nda bulunmaktadır. (Ertürk, 2015).

yönünde çalışmalar yapıldığından haberi olmayan Kıbrıs Türkleri çaresizlik içinde kendi durumlarını yansıtacak, Kıbrıs Türkleri hakkında bilgi verecek bir radyo kanalını araştırırken Bayrak Radyosu ile karşılaşınca çok şaşırmuşlardır (Aktaran: Koç, 2016: 191);

"...Sürekli olarak radyoyu yokluyorduk. Rumlar yine 'Kıbrıs artık bizimdir. Siz bizim emrimize gireceksiniz. Kabul edeceksiniz idaremizi.' derlerdi radyoda. 25 Aralık 1963 gecesini yine radyoyu yoklarken 'Bayrak' diye bir ses geldi. Sonrasında da Dr. Küçük'ün sesini duyduk. 'Hiç korkmayın kardeşlerim. Türklük yaşıyor ve var olacak. Yerinizde durunuz, yollara çıkmayınız. Yollara çıkan Rumlar öldürüyor. Deoamlı bizi dinleyiniz. Bu radyo devam edecek artık. Bizden haber alınız. Biz ne dersek ona göre hareket ediniz.' diye açıklama yapmıştı..."

162

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Söz konusu bu yayınların Kıbrıs Türk toplumuna ulaştırılması ise doğrudan TMT'nin emirleri ile olmuştur. Alekko ile Caher gibi skeçler, ayrıca görevli personelin bizzat mevzilere giderek mücahitlerle yaptığı sohbetler ve konuşmaların yayınlandığı Mücahidin Saati programı, 1964 sonrasında yayına başlayan İstekler, Çocuk Saati, Yorum Saati ve Arkası Yarın gibi programlar moral gücünü yüksek tutmayı amaçlayan, haberleşmeyi sağlayan ve bu arada insanları eğlendiren programlar olarak öne çıkmışlardır. İstekler programı daha sonraki süreçte de Bayrak Radyosu'nun en revaçta ve aranılan programı olmaya devam etmiştir. Herhangi bir yakını, arkadaşı, ailesi veya tanıdığı için radyodan şarkı isteyen Kıbrıs veya Türkiye'den insanlar bunu bir mektupla bildirerek şarkılarının çalınmasını istemişlerdir. Alekko ile Caher konusunda Kıbrıslı gazeteci Akay Cemal'in de söyleyecekleri vardır ve o özellikle Büyükkonuk'da heykelleri dikilerek ahde vefa duygusuna yönelik güzel bir girişimi ön plana çıkarmıştır (Aktaran: Kıbrıs, 2012).

21 Aralık 1963 tarihinde başlayan ve Kıbrıs tarihine Kanlı Noel olarak geçen sürecin ardından ada sathında 103 köyün boşaltılması, nüfusun neredeyse yarıya yakınının daha güvenli bölgelere göç etmeye başlaması ve iletişim bağlamında Kıbrıs Türklerinin sesini duyuracak bir radyoya ihtiyaç duyulmasının ardından başlayan faaliyetler Kıbrıslı Türkler için muazzam bir moral ve motivasyon kaynağı olmuştur (Şemsettin, 2015).

25 Aralık 1963-12 Nisan 1964 arasında Bayrak Radyosu kurucu müdürlüğünü Ahmet Atamsoy yaparken bu göreve 13 Nisan 1964-20

Ocak 1984 döneminde Hakkı Süha getirilmiştir. Radyonun müdürlüğünü bugüne kadar yerine getirenler ise Özer Berkem, Süleyman Türem, Erdal Onurhan, Hüseyin Çobanoğlu, Muammer Yağcıoğlu, İsmet Kotak, Hüseyin Gürşan ve Ahmet Okan olmuştur. Bayrak Radyosu'nun yayın hayatına başlamasıyla birlikte adanın farklı noktalarında birbirinden haber alamayan, sağlık haberlerini iletemeyen, ada dışında ve özellikle Türkiye'de bulunan yakınlarına haber gönderemeyen Kıbrıs Türkleri radyo yayınlarını bu amaçla da kullanmaya başlamışlardır. "Kanın, gözyaşının, korkunun, kaygının, tedirginliğin esir aldığı bir dönemde" (Aktaran: Haberdar, 2011) Bayrak Radyosu'nun iletişim bağlamında en önemli görevlerinden birisi özellikle 21 Aralık 1963 sonrasındaki kargaşa ortamında birbirinden irtibatı kesmiş ailelerle özellikle başta Türkiye olmak üzere yurtdışında yaşayan veya adaya dönemeyen insanların haberleşmesini sağlamak olmuştur. Ayrıca çeşitli şekillerde Rumlarca kaçırılan, tutsak alınan veya esir düşen Kıbrıs Türklerinin sağlık haberleri Bayraktarlık tarafından imkânlar dâhilinde tespit edilen bilgiler çerçevesinde radyodan duyurulmaya başlanmıştır. Radyonun bu yayınları, şüphesiz Rumlarda ve özellikle adanın Yunanlaşması için silahlı faaliyetlerde bulunan eski EOKA (CIA Archive, 1956) mensupları üzerinde soğuk düş etkisi yaratmış ve yayınların durdurulması maksadıyla radyonun yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda gerekli görüldüğü hallerde radyo yayınları Lefkoşa'da halen kullanılmakta olan mahkeme binalarının içi de dâhil olmak üzere farklı yerlerden yapılmak suretiyle gizliliği korunmaya çalışılmış ve Rumların Radyo'yu tespit etmesi engellenmiştir (CIA Archive, 1955).

Radyonun taşındığı ve yayın yaptığı yerlerden bir diğeri de Lefkoşa'da Tekke Bahçesi içindeki çocuk yurdu olmuştur. Bayrak Radyosu Müdürü Ahmet Atamsoy alınan bütün tedbirlerin yanında gizliliği en üst seviyeye çıkartmak amacıyla stüdyonun hemen yakınına kümes hayvanları getirmek suretiyle yeni strateji geliştirmiştir. Tavuk ve horoz sesleri arasında yapılan yayınlarda istenmeyen bu seslerin duyulması ise radyo istasyonunun bir köy evinden veya bir çiftlikten yayın yaptığı şeklinde algılamalara neden olmuştur. Bu dönemde söz konusu bölgede kazılan tüneller vasıtasıyla radyo istasyonu tamamen mobil hale getirilirken yerinin tespit edilmesi de iyice imkânsız hale gelmiştir.

Bu arada bilgi kirliliği yaratmak ve Rumların radyo istasyonunu tespit etmesinin önüne geçebilmek için Özer Berkem başkanlığındaki teknisyenler grubu tarafından 7.5 kw gücünde orta dalğadan yayın yapan ikinci bir verici daha hazırlanmıştır. Böylece Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk radyoları arasında teknolojik mücadele yanında tam bir propaganda ve psikolojik savaş da başlamıştır. Radyonun yerini bütün aramalara rağmen bir türlü tespit edemeyen Rumlar ise son çare olarak yayınları parazitlemek suretiyle sesini kesmeye yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır. Yayınları parazit eklenmesinin ardından Kıbrıslı Türkler de bu duruma anında karşılık vermişler ve Özer Berkem, Yusuf Ahmet Gazi, Özker Kufi ve Kubilay Hallumi tarafından Lefkoşa İdadi Sokak adresindeki Mısırlı Apartmanı'nun çatısına kurulan parazit sistemiyle Rum radyo yayınları engellenmeye çalışılmıştır. Bu yayınları engellemeye ve yayınları parazitlemeye çalışan teknisyen ekibi daha sonra çalışmalarına Lefkoşa'daki Posta Dairesi'nin zemin katında devam etmiş ve özellikle TMT Bayraktarlığı tarafından verilen emirler doğrultusunda radyonun her türlü teknik altyapı ve donanımıyla ilgili çalışmaları yürütmüşlerdir. 1930 Limasol doğumlu Yücel Köseoğlu da 1962 yılında Polemidya köyünde ilkökul öğretmenliğiyle başlayan hayatının 1969 sonrasındaki döneminde yıllarca Bayrak Radyosu için ter döken ve emek harcayanlar arasına girmiştir (Aktaran: Menteş, 2009);

"...1963 yılı Şubat'ında Kıbrıs Radyo Korperasyonu'na program memuru olarak atandım. Toplumlar arası çatışmaların başlamasından birkaç gün önce hasta oldum ve bekar olmam nedeniyle Leymosun'a ailemin yanına gittim ve 21 Aralık 1963 olayları beni orada buldu... 1969 yılında Bayrak Radyosu'na gelmem emredildi. Yazıyı alır almaz doğru sancaktara gidip yeni eolendiğimi, maddi sıkıntı içerisinde olduğumu ve toparlanmam için zaman istediğimi söyledim. Maddi gücümü yeteri kadar sağladıktan sonra 1969 yılında Lefkoşa'ya gelerek Bayrak Radyosu'na katıldım ve radyoculuk dönemim de böylece başladı..."

1963 döneminin kısıtlı imkânlarının ardından Türkiye'nin de devreye girmesiyle 1964 Mart ayında 300 watt gücünde bir verici devreye sokulmuştur. Hemen ardından Aralık 1964 tarihinde 5-10 kilowatt gücünde bir başka verici kullanılmıştır. Böylece Bayrak Radyosu 24 Şubat 1964 tarihinden itibaren adanın her tarafından Türklere

seslenebilecek fiziki güce ve kapasiteye erişmiştir.⁷ 1966'ya kadar geçen dönemde Bayrak Radyosu aynı kanal üzerinden Türkçe, Rumca ve İngilizce yayınlarına devam etmiştir. 1966 yılından itibaren sadece Türkçe yayınlar için yeni bir kanal devreye girmiştir. Bu dönemde TMT Bayraktarlığına bağlı Sancak Radyosu, kimliğini devam ettirmekte olan radyonun faaliyetlerine yeni bir ivme kazandıracak adımlar atmıştır. Bu faaliyetleri gerçekleştirmek için yoğun çaba sarf eden kişi ise TMT Lefkoşa Sancaktarı Kale Bey (Hoşgör, 2016: 154-155; Tolgay, 1990: 39) olarak bilinen Sertaç Savim olmuştur (Aktolga, 2017).

Öte yandan Kıbrıs Türklerinin radyo yayınlarını kesmeye yönelik girişimleri başarısız olunca BM Barış Gücü devreye girmiş ve Rumların talebi doğrultusunda bir anlaşma zemini aranmaya başlanmıştır. Buna göre Rumlar, Bayrak Radyosu yayınlarına yönelik engelleme faaliyetlerinden vazgeçme sözü verirken, Kıbrıs Türkleri'nin de Rum yayınlarına yönelik bu tür girişimlere son vermeleri istenmiştir. Söz konusu bu teknisyenler grubunun daha sonraki süreçte devreye soktukları bir başka parazitleme ve engelleme faaliyeti ise Rum uçaklarının telsiz sistemlerinin sabote edilmesi konusunda olmuştur. Yayınlarının Kıbrıs Türk toplumuna rahatça ulaşabilmesi için çalışan teknik ekibe Türk toplumu da her türlü desteği vermiştir. Bu bağlamda Bozkurt gazetesi sahibi Cemal Doğan, evini bu iş için tahsis etmiş ve Kemal Aşık, Hakkı Suha, Ali Şakir ve Cafer Elgin'in görev aldığı evin tavan arasında bugünün haber merkezi gibi faaliyet göstermekte olan bir bölge kullanıma açılmıştır. Cafer Elgin burada Rumca haberleri hazırlayıp sunarken Ali Şakir de İngilizce haberleri hazırlamıştır. Öte yandan Mehmet Remzi ve Ali Nafi ise radyoda dinleyici olarak görev yapmışlar ve farklı radyo kanallarından Kıbrıs ile ilgili haberleri dinleyerek bu haberleri yayına hazır hale getirmişlerdir.⁸

21 Aralık 1963 günü Kıbrıslı Rumların Akritas Planı çerçevesinde adada yaşayan bütün Türkleri topyekûn öldürmeye yönelik olarak başlattıkları saldırıların ardından Kıbrıs Cumhuriyeti fiilen ortadan

⁷ <http://www.brt.gov.nc.tr/brt/tarihce.htm>

⁸ Kamil Özkaloğlu'dan aktaran
<http://www.anamurunsesi.com/YANSAYFA/egitimkosesi/bayrak-kamil-ozkaloglu.htm>

kalkmış ve Mart 1964 tarihinden itibaren ise adaya BM tarafından Barış Gücü gönderilmiştir. Bu dönem neredeyse 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'na kadar Kıbrıs Türklerinin çadır köylerde ve nispeten daha güvenli yerleşim merkezlerinde hayatta kalma mücadelesi verdikleri dönem olmuştur ve dünyayla ilişkileri yanında ada içinde de irtibatları Rumların merhametine terk edilmiştir. Bütün bunlar yaşanırken adadaki silahlı Rum milisler, BM Barış Gücü'nü sınamak maksatlı saldırılar da düzenlemişlerdir.⁹ Bu ortamda radyonun teknik ihtiyaçları da çok zor şartlar altında karşılanmaya çalışılmıştır. Bu noktada en büyük destek Türkiye'nin Lefkoşa Büyükelçiliği'nde görev yapan diplomatlar ve elçilik çalışanlarından gelmiştir. Ankara'ya gidip gelen veya göreve yeni başlayan personel her seferinde son derece dikkatli hazırlanmış planlarla yanlarında ihtiyaç duyulan malzemeyi Rumlara hissettirmeden adaya getirmeyi ve Rumların kontrolünde olan havalimanından çıkarmayı başarmışlardır. Kıbrıs Türklerine yardım eden bir başka grup ise BM Barış Gücü askerleri olmuştur. Çekilen acıları ve esaret hayatını yakından görme imkânı bulan bazı BM askerleri de Kıbrıs Türklerine yardım etmekten çekinmemişlerdir. Örneğin Lefkoşa'nın Küçük Kaymaklı bölgesinde Finlandiya Kontenjanı'na ait askeri kampta kalmakta olan İsveç askerleri, ihtiyaç duyulan malzemenin temini için yardımcı olmuşlardır.

21 Aralık 1963 sonrasında Kıbrıs Türklerinin varlığını dünyaya duyurmak ve adada yaşayan Kıbrıslı Türklerin direniş gücünü yüksek tutmak amacıyla kurulan Bayrak Radyosu konusunda Osman Güvenir (Güvenir, 2014: 325);

"...Kıbrıs Türk Mücahidinin Sesi araba aküleri ve telefon ahizeleriyle Cumhurbaşkanlığı Muavinliği garajında kurulan bizim milli radyomuzdur. Radyonun ihtiyaçtan kaynaklanan büyümesi, yokluklar içinde kendini var etmesi, kendi yayın alanını genişleterek parçalanmış aileler arasındaki köprü'nün kurulmasında çok büyük rol oynamıştır. Radyoya gerekli olan diğer teknik malzeme kaçak yollardan veya üslerde çalışan Kıbrıslı Türkler tarafından elde edilmiştir. BRT büyüdükçe ve yayın alanını genişlettikçe

⁹ 28 Nisan 1964 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilen şifreli telgraf Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus. Secret.

kendine başka çalışma ve yayın mekânları yaratmıştır. Bugün gördüğümüz o görkemli BRT binası işte o zor ve meşakkatli çalışmanın ürünüdür...”

Bayrak Radyosu'nun faaliyetleri konusunda sonraki dönemde bazı ilginç bilgiler de ortaya çıkmış ve Kıbrıs adasının Türkiye bağlantısı veya Türkiye'nin Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleriyle doğrudan ilgisi konusunda çarpıcı bazı hususlar gün ışığına çıkmıştır. Radyo daha sonraki yıllarda teknik altyapı ve imkânları nispeten daha rahat bir hale gelince farklı çalışmaların da içine girmiştir. Bunlardan birisi de TMT karargâhının sosyal hayatı normalleştirme çabaları doğrultusunda yaptığı müzik-eğlence programları olmuştur (Aktaran: Yenidüzen, 2011).

1095 (10 Kw)'ten Türkçe olarak ve 1500 Khz. (5 Kw)'ten de orta dalga ve kısa dalga üzerinden Rumca ve İngilizce olarak yayın yapmaya başlayan radyo istasyonu ile daha sonra Bayraktarlığa bağlı Sancak radyoları kurulabilmesi mümkün olmuştur (Aktaran: Tümerkan, 2012). TMT Bayraktarı Kenan Çoygun adına Lefkoşa Serdarı Kemal Şemi'nin emrini yerine getiren ve kendisini hiçbir zaman Bayrak Radyosu müdürü olarak görmeyen, kontrol etmekten ziyade personelini cesaretlendirerek örnek bir yönetici kimliği sergileyen Ahmet Yusuf Atamsoy kurulan radyonun artık TMT'ye ait olduğunu belirterek radyoyu TMT adına devralmış ve radyonun ilk programı o gün resmen tebliğ edilmiştir. Bayrak Radyosu'nun yayına başladığı da bu tarihten itibaren kamuoyuyla paylaşılmıştır (Bozkurt, 1963).

1958-1960 döneminde TMT Bayraktarlığı görevinde bulunan Ali Conan kod isimli Albay Ali Rıza Vuruşkan sonrasında neredeyse yaklaşık 2 yıl vekâleten idare edilen TMT'nin ikinci komutanı ve Bayraktarı olan Kemal Coşkun kod isimli Albay Kenan Çoygun döneminde devreye giren Bayrak Radyosu şüphesiz devletin resmi ve askeri bir kurumu haline gelmiştir. Dönemin şartları gereği TMT karargâhu tarafından verilen emirler ve talimatlar çerçevesinde yürütülen programlarla Kıbrıs Türklerinin ulusal bilinçleri dik tutulmaya çalışılmıştır (Aktaran: Barış, 2015). BRTK'de yıllar sonra radyo istasyonunun nasıl kurulduğu, hangi aşamalardan ve zorluklardan geçilerek bugünlere gelindiği konusunda bilgi verilmiştir (Bayrak Radyo Televizyon Kurumu, 1988: 4-7);

“Radyonun ismi Bayrak oluyordu çünkü bayrağımızdan ve onun ifade ettiği kavramlardan daha kutsal bir şey göremiyor, bilemiyorduk. Üstelik ilk

yayınımızı bu mukaddes kelimenin müteaddit tekrarı ile açmıştık. Radyonun diğer adının Kıbrıs Türk Mücahidinin Sesi oluşunun sebebi ise Kıbrıs Türk cemaatinin tümünden vahşet ve barbarlığa karşı şahlanıp mücahit olmasıdır. Biz de onun sesini duyuruyor ve haklı davasını savunuyoruz... O günlerde Kemal Tunç ile Üner Ulutuğ radyonun programlarını düzenlemek üzere görevlendirilmişlerdi; ancak 100 adet 12 voltluk akü ile çalışan radyonun daha uzun süre yayın yapabilmesi için bazı çalışmaların yapılması gerekiyordu. Sürenin 5 dakikayı aşamamasının nedeni 8 adet telefon ahizesinden oluşan mikrofon teşkilatı idi. Spiker 5 dakikalık konuşma sırasında 8 adet anahtarı kontrol eden teknisyenin direktifi ile başını ahizeden ahizeye çevirip konuşmasını tamamlıyordu. Buna da çare aranırken çeşitli mikrofonlar getirildi. Orada bir stüdyo düzenlendi. Buradan haberlerin okunması devam ederken çoğu kez bir keçinin bağırması mikrofondan dışarıya istemeyerek yayılıyordu..."

Özcan Özcanhan da görev yaptığı Bayrak Radyosu ile ilgili olarak radyonun 45. kuruluş yıldönümünde yaşadıklarını şu sözlerle aktarmıştır (Star Kıbrıs, 2008);

"Tam 45 yıl önce, kan, ölüm ve acımasız Rum saldırıları karşısında, 25 Aralık'ta, cılız, ama azimli bir ses yükseldi Kıbrıs semalarına. Ele geçirdikleri Kıbrıs Yayın Korporasyonu, Kıbrıs radyosundan yayın yapan, dünyaya 'Kıbrıs Türkleri isyan etti, devletin resmi organları isyanı bastırmaktadır.' diyen yalancı Rumların yalanlarını yüzlerine vuran mücahitlerin sesi bir anda Kıbrıs Türkü'nün moralini yükseltivermişti. Önceleri dar bir mesafede işitilen ses yükseldikçe yükseldi ve gürlendi. Ahmet Yusuf, Özer Debbağ, Tuğrul Hilmi, Özer Berkem, Erdoğan Naim, Muammer Raşit, Fuat Beyar, Yakup, Özker Küfi, Kemal Tunç, Üner, Dinçer ve diğer arkadaşlar, yoktan var ettikleri radyo ile Kıbrıs'taki Türklere moral veriyor ve varlığını dünyaya duyuruyordu..."

Kıbrıs Türklerinin dünyaya açılan penceresi olacak bu mütevazı radyonun yayına başlaması daha sonraki süreçte de Kıbrıs Türk toplumuna duyurulmaya çalışılmıştır (Halkın Sesi, 1963). Bu süreçte İngiliz döneminden başlayarak Kıbrıs Cumhuriyeti radyo istasyonunda görev yapan ve 21 Aralık 1963 sonrasında bu görevlerine devam edemeyen ve Bayrak Radyosu'nun ortaya çıkışında isimleri geçen spiker, programcı, yönetmen ve idareciler:

CBC Türkçe Yayınlar Sorumlusu Suphi Rıza, Hüseyin Kanatlı, Harid Fedai, Meral Ertürk, Güzide Tunç, Muazzez Yalın, Sevilay Direkoğlu,

radyo teknik operatörü Ayten Kılıç, TV görevlisi Olcay Okur, radyo teknik operatörü Aysel Suphi Tilki ve Ayten Kamuran, Türkçe TV Yayın Sorumlusu Mehmet Fehmi, program yapımcısı Mustafa Akalın, program yapımcısı ve spikeri Dinçer İsmail Aktuğ, Haber Merkezi Türkçe Haberler Bölümü çalışanı Hakkı Süha, Türkçe yayınlar elemanı Selçuk Veli, CBC'den gelip Bayrak Radyosu'nda Sözlü Yayınlar Şube Sorumlusu olan Özkan Uygur, Hatice Söğüt, sözlü yayınlarda program yapımcısı ve sunucusu olan Ayşe Başar, Hilmi Özen, Yücel Köseoğlu, Teki Münür, Reşat Kazım, İzzet Rıza Yalın, Üner Ulutuğ, Hilmi Özen ve Selçuk Veli Beyidoğlu olmuştur.

Araba aküleri ve telefon ahizeleriyle yapılan ve 25 Aralık 1963'ten itibaren başta Ali Gürsoy, "Bayrak toplumun tümünün eseri" (Haber Kıbrıs, 2012) diyen Tuğrul Hilmi, Kemal Tunç, polis teşkilatında telsiz operatörü olan Özker Küfi, CMC'de enerji üretimi konusunda uzman olan (Derviş) Özer Berkem, Üner Ulutuğ, Bayrak Radyosu'nun ilk vericisini faal hale getiren üç mühendisten birisi olan ve Bayrak Radyosu'nun misyonu ve stratejik önemini en iyi kavrayanlardan Erdoğan Naim, bu dönemde görev yapan ve Bayrak Radyosu'nun kurucu mühendisleri arasındaki bir başka mühendis olan Muammer Raşit, ilk vericiye güç kaynağı temin eden Kemal Sezer, Özkan Rağıp, Orhan Atai, Hasan Gazi, aynı şekilde CBC'den deneyimli bir teknisyen olan ve "ben olmaktan ziyade biz olmakla övünen" Fuat Beyar, Özkan Rağıp, CYTA'da mühendis olarak görev yaparken Bayrak Radyosu'nun ortaya çıkmasında emek harcayan Yusuf Gazi, teknisyen Gürel Safa, CBC'de teknisyen olarak görev yapan Yakup Aziz, CBC'de tekniker olarak görev yaparken Bayrak Radyosu için mücadeleye girişen ve 1963 yılında başlatılan fedakârca çalışmalarla sıfırdan bir radyo istasyonu kurmayı başaran Ali Ziya Dinçer, yoklukların içinde inançlı çabalarla bir şeyler yapabileceklerini gösteren Yusuf Gazi, Ersoy Talat, Nurettin Atai, Halil Tunççevik, Kubilay Halluma, stüdyo ve anten yapımında görev yapan Murat Demirci, Ömer Akay Usta ve Yorgozlu Hasan Usta, Kıbrıs Türk toplumunun var olma mücadelesi verdiği ve şartların gerçek anlamda çok zor olduğu ve elde neredeyse hiçbir şeyin olmadığı dönemde gönülden çabalarla radyoyu ayağa kaldıran Hilmi Özen ve birkaç teknisyenin özverili çalışmalarıyla yayın hayatına başlayan ve TMT Lefkoşa Serdarı Kemal Şemiler'in direktifleriyle ilk yayını gerçekleştiren Bayrak Radyosu, Kıbrıs Türk toplumunun en büyük moral kaynağı olmuştur (Ömerağa, 2011: 145).

Bayrak Radyosu'nun yayına başlamasının ardından Kıbrıs Türk gazeteleri de radyoda yayımlanan yorum ve haberleri kendi sütunlarına aynı şekilde almak suretiyle Kıbrıs Türk toplumunu bilgilendirmeye ve haberlerin mümkün olduğunca geniş kitlelere ulaşmasına gayret göstermişlerdir (Akın, 1963);

"...Şimdi medeni dünyaya sesleniyoruz. Kıbrıs'a müşahit gönderiniz. Yapılan akla hayale sığmaz mezalimi gözlerinizle görünüz. Vahşet ve barbarlık kelimeleri EOKA çetelerinin yaptıkları mezalimin yanında çok hafif kaldığına kanaat getireceksiniz. Eski Yunan medeniyetinin varisi olduklarını söyleyen EOKA çetelerinin medeniyetle, insanlıkla, mertlikle, kahramanlıkla zerre kadar ilgileri yoktur. Bunlar gözleri dönmüş fanatik ve barbar sürülerdir. Mertlik karşısında kahpelik ve kalleslikle hareket ederler. Kıbrıs Türkü'nü imha edebilmek için her türlü şeytani çareye başvururlar. Kıbrıs Türkü bugün nefisini müdafaa etmek gibi dünyaca meşru sayılan bir hakla silaha sarılmış ve hamaset destanları yaratmıştır. Bir avuç fedai Türk mücahidi en son sistem silahlara karşı günlerce dayanmış, 30 Ağustos zaferini yaratanların torunları olduklarını ispat etmişlerdir. Türk mücahitleri gerekirse aynı kahramanlık ve cesaretle milli varlığını ve şerefini koruyacak, Atatürk'ten aldığımız bayrağı yere düşürmeyecektir. Ne mutlu Türk'üm diyene."

2. DİĞER RADYO İSTASYONLARI

Bayrak Radyosu'nun ardından adada yeni radyo istasyonları da açılmıştır. Bunlardan birisi de Kıbrıs dışından yayın yapmak üzere planlanan ve 674 KHz frekansında 9 Eylül 1964¹⁰ tarihinde yayın hayatına başlayan ve Anamur'dan yayın yaptığı için Anamur Radyosu olarak da bilinen Kıbrıs'ın Sesi Radyosu olmuştur (Aktaran: Halkın Sesi, 1964). Resmi adı Kısa Dalga A Radyosu olan radyo istasyonunun, 1964-1974 dönemindeki faaliyetleri, Genelkurmay Başkanlığı ile TRT ve PTT yetkililerinin yer aldığı Kıbrıs İşleri Planlama ve İcra Grubu (KİPİG) isimli bir kurul tarafından yönetilmiştir (Olgun, 2001: 27). Anamur'daki nizamiyesinde "Askeri Meteoroloji İstasyonu" ifadesi bulunan, Kıbrıs'la Türkiye arasında bir gönül köprüsü oluşturan ve 28 Haziran 1978 tarihine kadar yayın hayatına devam eden radyonun adadaki iletişim adresi ise "Posta Kutusu 584, Lefkoşa" şeklindedir (Veziroğlu, 2003).

¹⁰ <http://www.trt.net.tr/Kurumsal/KilometreTaslari.aspx?yil=1964>

Adada faaliyete geçen bir başka radyo istasyonu ise 7 Ocak 1964 tarihinden itibaren kısa dalga 41.82 metre üzerinden 1.750 kilosaykıl güçle yayın yapan Lefke Sancak Radyosu olmuştur. Bu radyonun teknik altyapısı ise Cengiz Topel Sanat Okulu'nda görev yapan Şakir Yücel (Aval, 2009: 96) ile Nazif isimli iki öğretmen tarafından hazırlanmıştır. Okulun odalarından birisi stüdyo olarak kullanırken hemen 100 metre mesafedeki bir başka bina da bu iş için tahsis edilmiştir. Bölgede yaşayan Kıbrıslı Türklerin moralini yüksek tutmak amacıyla hazırlanan programlarda şiirlerin ve marşların yanında Türk Cemaat Meclisi ve TMT tarafından yayımlanması istenen haberler ve Kıbrıs sorunu konusunda yaşanan gelişmeler ile ilgili yayınlar da yapılmıştır. Bu radyoda piyanist ve müzik öğretmeni Arman Ratip'in annesi Jale Deniz özellikle 1963 şehitlerinin anısına her şehit için birer ağıt okumuştur (Halkın Sesi, 1964).

Kuruluş sürecinde Feriha Çürükoğlu'nun destek vererek yayınların sorumluluğunu üstlendiği, 14 Ocak 1964 tarihinden itibaren hizmete giren ve Baf'ta yayın yapmakta olan Gazi Baf'ın Sesi Radyosu da (Çakmak, 2014: 19-22) yayınına 20 Temmuz 1974 tarihine kadar devam etmiştir (Özad, 2002: 117). Gazi Baf Radyosu Bayrak Radyosu'nun Lefkoşa'da ilk deneme yayınına başlamasının ardından devreye girmiştir (Süleyman, 2016) ve Feriha Çürükoğlu hem kuruluş hem de yayın sürecinde Hüseyin İrkad'la birlikte radyoya büyük hizmetlerde bulunmuştur (İrkad, 2013: 43-47). Gazi Baf Radyosu'nda görev yapanlar arasında Hülya Salih, Pervin Cemal, Nurten Ulubatlı, Seniha Arif, Gülay Çelik ve Şansel Faik de bulunmuştur (Sayıl, 2000: 108).

Bayrak Radyosu sonrasında en uzun süreli yayın yapan radyo ise 10 Şubat 1964 günü Mağusa'da yayına başlayan Canbulat Radyosu olmuştur (Yeni Volkan, 2010). Canbulat Radyosu yayın hayatına, TMT Mağusa Sancağı'nın destek ve onayı sonrasında Kemal Pehlivan ile elektrik teknisyeni Halil Asilkan'ın eski Türkgücü binasının avlusuna radyo vericisini kurmaları ile başlamıştır (Aktaran: Mücahit Komutanları Derneği, 2001: 186). 12 ayrı radyo frekansını dinlemek üzere hazırlanan antenler bölgedeki bir caminin çatısına yerleştirilirken verici 6 ay gibi kısa bir sürede hem kısa hem de orta dalgadan yayın yapmaya başlamıştır (Kotak, 2012: xviii). Radyo için gerekli malzemeler Mağusalı Türkler tarafından temin edilmeye çalışılırken bu konuda en büyük destek Mağusa limanını inşa etmekte olan Polonya şirketinden gelmiştir (Pirgali, 2008: 44). Radyonun etki

alanı daha sonra 5 mile kadar çıkarken daha sonra da ada dışına kadar genişlemiştir (Yeni Volkan, 2010). Burada 24 saat boyunca yabancı radyo kanallarının dinlemesi sonrasında haber ve yorumlar banda alınmış ve Selçuk Veli, Ünal Sümer, Hüseyin Hes (Ertay, 2016) gibi yabancı dil bilen personel vasıtasıyla hemen tercümeleri yapılmıştır. Radyoda çalışan diğer personeller arasında zaman içerisinde Yıldray Fenercioğlu, Hüseyin Akil, Hasan Tuncel, Türkan Aytaç, Nazım Turanlı, Hanife Sermet, Hanife Koruk, Feriha Arel, Mustafa Aytaç, Mehmet Kaymak, Mustafa Eroğlu, Elvan Mehmet de yer almıştır (Aktaran: Mücahit Komutanları Derneği, 2001: 189).

172

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

7 Mart 1964 günü açılan bir başka radyo istasyonu ise 20 Temmuz 1974 gününe kadar yayın yapan Larnaka Doğan'ın Sesi Radyosu olmuştur (Sarıkamış, 2017). Larnaka'da yayın hayatına başlayan bu radyonun yayınları 1967 öncesinde Bahire isimli bir Kıbrıslı kadının okuduğu haberlerle devam ederken 1967-1974 yıllarındaki yayınları ise Ülkü Sarıkamış ve Süheyla Başaran tarafından yürütülmüştür (Başaran, 2017). Sadi Osman tarafından kurulan ve Sacit Nereli'nin ilk müdürlüğünü yaptığı bu radyo istasyonu için Larnaka'daki bir evin arkasında ahır olarak kullanılan bir yer tadil edilmiş ve burası 1974 yılına kadar radyo istasyonu olarak kullanılmıştır. Radyonun yönetim kurulu ise Mehmet Salih ve Süleyman Ahmet Camgöz'ün yanında Hasan O. Genç ve Sadi Osman'dan oluşmuştur. Bu arada Hasan O. Genç ve Süleyman Ahmet Camgöz radyo yayını yaptıklarından kuşkulanan Rumlar tarafından kaçırılmışlar, ardından tutuklanmışlardır; ancak Rumlar bütün çabalarına rağmen yeterli delile ulaşamayınca her ikisini de serbest bırakmak zorunda kalmışlardır (Sarıkamış, 2017). Larnaka ve civar köylerinde dinlenebilen bu radyonun yayınları da Bayrak Radyosu gibi Türkçe, İngilizce ve Rumca haberlerle desteklenmiştir (Sarıkamış, 2017). Girişte basit iki sandalye yanında duvarlarda Atatürk resmi ve Türk bayrağı bulunurken iç oda ise stüdyo olarak kullanılmıştır.

Banttan yapılan şarkı yayınları dışında Larnaka'daki radyo istasyonu devamlı canlı yayın yapmakta, burada gönüllü olarak görev alan Kıbrıs Türkleri ise gerekli malzemelerin neredeyse tamamını kendileri temin etmiştir. İlk etapta bir mikrofon ve iki teyp cihazıyla başlayan yayınlarda gündelik faaliyetlere Hüseyin Dayı isimli yaşlı bir Kıbrıslı Türk de destek vermiştir. Başta Bayrak Radyosu olmak üzere TMT'ye bağlı olarak yayın yapan bu radyo istasyonları esaret hayatı yaşayan Kıbrıs Türklerinin sağlık haberlerini, esir, tutsak veya gözaltında

tutulanlarla ilgili bilgileri ve yola çıkacaklar için hangi yolların güvenli olduğu gibi haberlerin yanı sıra; TMT karargâhı tarafından halka duyurulması istenen haberleri de aktarmışlardır. Radyonun ilk haber hazırlayıcısı, spikeri ve sunucusu ise Alper Faik Genç olmuştur. Larnaka Sancaktarlığı çerçevesinde, DAL-5 sorumluluğunda ve Sancaktar Turgut Giray'ın emriyle görev yapan radyo, bölge halkını bilinçlendirmenin yanında çeşitli parola ve şifreler kullanarak yol durumu ve baskınlar konusunda da (Aktaran: Pirgalı, 2008: 38) bilgilendirici yayınlar yapmıştır.

Zamanla Radyoda, Radyo Saati programında Halide Edip Adıvar gibi Türk edebiyatçıların romanlarının yanında Şiir Saati ve İstek Saati gibi programlar, sinyal ve fon müzikleri eşliğinde yapılmaya başlanmıştır. Özellikle İstek Saati programı hemen bütün radyo istasyonları tarafından yayımlanan bir program olmuş ve özellikle mücahitler, Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alay Komutanlığı'nda görev yapan Türkiye'den gelmiş askerler, bu askerlerin aileleri ve yakınları tarafından çeşitli şarkılar ve türkülerin çalındığı bir program olmuştur.

Bayrak Radyosu'nun hemen ardından açılan ikinci radyo istasyonu ise Sancaktar Eftal Akça ve Serdar Ziya Rızkî'nun girişimleriyle 30 Aralık 1963 tarihinde hizmete giren Limasol Sancak Radyosu olmuştur (Irkad, 2013: 43-47). Bu radyonun en büyük avantajı ise İngiliz askeri özerk üsler bölgesine yakın bir noktada bulunması olmuştur. Çünkü bu sayede gerek üslerde görev yapan Türkler vasıtasıyla ve gerekse bu üslerde atıl vaziyette bulunan çeşitli hurda malzemelerin temin edilmesiyle ihtiyaçların bir kısmı karşılanmıştır. İngiliz üs yetkililerinin kullanılmaz hale gelmiş çeşitli elektronik takımlarının yanında radyo malzemelerini de hurdaya ayırması radyo istasyonunun beslendiği ana kaynak durumunda olmuştur. Radyonun yayınları kısıtlı bir ortamda ve ancak Limasol ve çevresine ulaştırılabilmektedir. Radyoda görev yapanların tamamı ise hemen bütün radyolarda olduğu üzere amatör gönüllülerden oluşmuştur (Mehmet, 2017).

Adanın farklı noktalarında ve Anamur'da yeni radyo istasyonlarının açılmasının ardından teknik imkânları zorlanmak suretiyle ortak yayınlar yapılmasına da gayret edilmiştir. Bu ortak yayınlar o kadar zor ve kısıtlı imkânlarla yapılmıştır ki zaman zaman Bayrak Radyosu'nun yayını radyodan verilirken hemen önüne konulan bir

alıcı veya mikrofon vasıtasıyla diğer radyo yayınına aktarılmış ve dinleyiciler bütün radyoların aynı yayını yaptığı düşüncesine kapılmışlardır. 1968 yılından itibaren Bayrak Radyosu ve TRT'den sağlanan imkânlar ve çeşitli programlar sayesinde radyoda artık özellikle Ramazan ve Kurban Bayramı gibi dini günlerde farklı programlar yapılmaya başlamıştır (Naşit, t.y.,230-232).

SONUÇ

21 Aralık 1963 tarihinde başlayan Rum saldırılarının ardından nispeten daha güvenli bölgelere kaçmak zorunda kalan ve özellikle Lefkoşa çevresinde Kaymaklı ve Göçmenköy civarında çadır kentlerde yaşamaya çalışan Kıbrıslı Türklerin gerek kendi içlerinde gerekse Ada dışıyla haberleşebilmeleri ve seslerini duyurabilmeleri TMT denetim ve kontrolünde faaliyet gösteren Bayrak Radyosu aracılığıyla gerçekleşmiştir.

TMT Bayraktarlığına bağlı olarak göreve başlayan ve askeri radyo statüsündeki bütün radyolar özellikle 1964-1974 döneminde Kıbrıslı Türklerin eli ayağı, gözü ve kulağı olmuştur. Radyo, altyapı eksikliğinden teknik personel yokluğuna kadar pek çok sıkıntısı yaşasa da üstlendiği misyonu fazlasıyla yerine getirmiştir. Daha sonra merkeze bağlı olarak çok zor şartlar altında faaliyete geçen Anamur'un Sesi, Gazi Baf'ın Sesi, Lefke Sancak, Canbulat, Limasol Sancak Radyosu ve Larnaka Doğan'ın Sesi Radyosu'yla birlikte sadece haberleşme alanında değil, fedakarlık, özveri, işbirliği ve takım ruhu içerisinde hareket eden insanların dayanışma ruhunu da ortaya koyan, çaresizlikler içinde mazeretlere sığınmadan bir şeyler yapma çabası ve varlığını ispatlama kaygısıyla toplumsal yapının sağlamlaştırılması, moral ve motivasyonun güçlenmesi açısından da son derece önemli bir etki ortaya çıkarmıştır.

Bayrak Radyosu'na bağılmış gibi görünseler de bütün radyolar bağımsız ve bölgelerine has mahalli radyolar olarak görev yapmışlardır. Özellikle Anamur'un Sesi Radyosu bilgi kirliliği ve anti propaganda faaliyetlerine karşı düşünülmüş son derece stratejik bir hamle olarak kabul edilmelidir. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'na kadar doğaldır ki faaliyetlerin aksamadan, düzenli ve belli bir koordinasyon çerçevesinde yürütülebilmesi maksadıyla Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve TRT Genel Müdürlüğü işbirliğinde ve askeri radyo statüsünde olan bütün radyolar bu tarihten sonra misyonlarını

tamamlayarak tarihteki yerlerini alırken sadece Bayrak Radyosu daha sonraki süreçte de Bayrak Radyo-Televizyon Kurumu olarak Kıbrıs Türklerinin ulusal radyo istasyonu olarak görevine devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- 1- Amerika Birleşik Devletleri CIA Archive/Arşivi
- 2- İngiltere Foreign Office Archive/Arşivi
- 3- Amerika Birleşik Devletleri Department of State, Central Files, POL 23-8 Cyprus Archive/Arşivi

Basılı Kaynaklar

Atun, Hakkı, (2016). *Bir Öz Yaşam Öyküsü; Hakkı Atun'un Anıları*. Lefkoşa: Ateş Matbaacılık.

Aval, Amber Eker, (2009). *Harid Fedai'nin Anıları; Silik Sayfalar*. Lefkoşa: Sivil Savunma Teşkilat Başkanlığı Yayıncılık.

Balıkçoğlu, Osman, (2013). *Özgür İkili; Alikko ile Caher'in Öyküsü*. Londra: Hey Print&Design.

Başkaya, Yılmaz, (2016). *Kıbrıs Türk'ü ve TMT*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayıncılık.

BRTK, (1988). *Bayrak Radyo ve Televizyon Kurumu*, Lefkoşa.

Coşkun, Şeniz, (2011). *Televizyon Haberciliğinde Etik; KKTC'de Televizyon Haberciliğinin Etik Anlayışı Üzerine Bir İnceleme, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa*.

Dedeçay, Servet Sami, (2009). *Kıbrıslı Türk Kadınının Eğitim Aracılığı Sayesinde Dinsel Taassuptan Sıyrılıp Çağdaş Hak ve Özgürlük Kurallarını Kabulüne, Cilt II*. Lefkoşa: Lefkoşa Özel Türk Üniversitesi Yayıncılık.

Dedeçay, Servet Sami, (1988). *Kıbrıs'ta Enformasyon veya Yazılı ve Sözlü Basın, Cilt I*. Lefkoşa: Lefkoşa Özel Türk Üniversitesi Yayıncılık.

Denktaş, Rauf R., (1996). *Rauf Denktaş'ın Anıları, Cilt I*. İstanbul: Boğaziçi Yayıncılık.

Eliçin, Zehra, (2013). *Kıbrıs'ta Denizi Göremeden 60'lı Yıllar*. İstanbul: Cinius Yayıncılık.

Erdim, Halil, (2010). *Lapta Türklerinin Geçmişinden Kesitler-II; Göçmenlik Yılları*. Lefkoşa: Basım yeri belli değildir.

Gürkan, Nezire, (2010). *Hayata İzler; Söyleşiler*. Lefkoşa: Işık Kitabevi.

Güvenir, Osman, (2016). *Dr. Fazıl Küçük'le Geçen Günlerim*. Lefkoşa: Selen Offset Yayıncılık

Hoşgör, M. Zeka, (2016). *Gizli Kalmamın*. Lefkoşa: Okman Printing.

Koç, Sanem, (2016). *Annem Ne Cesurmuş*. Lefkoşa: Okman Printing.

Kotak, İsmet, (2012). *Şu Bizim Kıbrıs - I: Unutulan Tarihi Gerçekler*. Lefkoşa: Ajans Yayıncılık.

176 Küçük, Fazıl, (2002). *Mücadelemizin Görkemli Günleri*. Lefkoşa: KKTC Tanıtma Dairesi.

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Mengüç, Arslan, (2013). *Ben Tremeşeli Mehmet Ali*. Lefkoşa: Yayınevi belli değildir

Naşit, Engin, (Basım tarihi belli değildir.). *Nişan Yüzüğü; Limasol Direnişi*. Lefkoşa: Okman Printing.

Ömerağa, Ahmet, (2001). *Kıbrıs'ta 1974 Öncesi Eğlence Hayatımız; Törenler ve Kutlamalar*. Lefkoşa: Basım yeri belli değildir.

Özad, Murad Hüsnü, (2002). *Baf ve Mücadele Yılları*. İstanbul: AHA Yayıncılık.

Pirgali, Tüge, (2008). *Kıbrıs Adasında Yayın Yapan Türk Radyolarının 1960-1974 Yılları Arasında Kamuoyu Oluşturmadaki Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), GAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Girne*.

Sayı, Altay (Der.) (2000). *Bayrak Bayrak Bayrak; Bayrak Radyosu'nun İlk Üç Ayında Yaptığı Tarihi Yorumlar*. Lefkoşa: Kıbrıs Türk Mücahitler Derneği Yayıncılık.

Yavuzalp, Ercüment, (1993). *Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Makaleler

Atun, Suna ve Fevzioglu, Bülent, (2008). "Kıbrıs Türk Milli Mücadele Tarihinde İki Moral Değer". *Birinci Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu, Cilt I*, Ankara, 21-23.

Çakmak, Hakan, (2014). "Feriha Coşkun Çürükoğlu". *Passatempo*, (34), 19-22.

Güvenir, Osman, (2014). "Kıbrıs Türk'ünün Var Oluş Mücadelesinde Tiyatro ve Sanatın Sosyolojik ve Psikolojik Anlamdaki Yeri; TMT ile Sanatın İlişkisi Düşüncesi". *Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi ve Bu Mücadelede TMT'nin Yeri II. Uluslararası Sempozyumu*, Lefkoşa: Kıbrıs TMT Mücahitler Derneği Yay.

Hoca, Emine, "Bir Dönem, Üç Kadın", Medya, Kıbrıs Türk Gazeteciler Birliği, Temmuz 2014, (9).

İrkad, Ulus, (2013). "Müzik Öğretmenim Fikret Özgün". VII. *İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler Sempozyumu*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazi Mağusa, KKTC, 43-47.

İzmen, Mehmet Ali, (2010). "Bayrak Radyosu'nun Kuruluşu ve Görev Almam". *Emekliler Dergisi*, Kıbrıs Türk Emekliler Cemiyeti Yayıncılık, (17), 45

İzmen, Mehmet Ali, (2009). "Bayrak Radyosu'nun Kuruluşu ve Görev Almam". *Emekliler Dergisi*, Kıbrıs Türk Emekliler Cemiyeti Yayıncılık, (3), 22-23

Kanatlı, Hüseyin, (2011). "Antendeki Bayrak, Medya", Kıbrıs Türk Gazeteciler Birliği, (3), 14-15

Koç, Sanem, (2015). "Her Şeyi Anneme Borçluyum.", Lefkoşa, Lefkoşa Türk Belediyesi, Yıl 2, (8), 10.

Olgun, Aydın, (2001). "Kıbrıs'ın Sesi Radyosu". *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, 46, 27.

Tolgay, Ahmet, (1990). "Sancaktar Kale Bey", *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, 10, 39.

Tuzcu, Aysun Ulutuğ, (2013). "Babam Üner Ulutuğ". VII. *İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler Sempozyumu*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazi Mağusa, KKTC, 75-78

Sürelî Yayınlar

Akın

Emekliler Dergisi

Güvenlik Kuvvetleri Dergisi

Haberdar

Haber Postası

Haber Kıbrıs

Halkın Sesi

Kıbrıs

Kıbrıs Postası

Lefkoşa

Medya

Meydan Kıbrıs

Milliyet

Passatempo

Ortam

Star Kıbrıs

Yenidüzen

Yeni Volkan

Sözlü Tarih Çalışması

178

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

- 1- Bayrak Radyosu'nun ilk programcılarında Hüseyin Kanatlı ile 17 Mayıs 2015 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.
- 2- Bayrak Radyosu'nun ilk programcılarında Sevil Emirzade ile 14 Nisan 2016 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.
- 3- Eski TMT mensubu Kamil Özkaloğlu ile 12 Nisan 2015 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.
- 4 - Kıbrıs Türk Basın Konseyi ve Kıbrıs Türk Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu üyeliği yapan Meral Ertürk ile 15 Temmuz 2015 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.
- 5- Bayrak Radyosu'nun ilk programcılarında Sevilay Direkoğlu ile 28 Mayıs 2015 tarihinde Boğaz/Girne'de yapılan görüşme.
- 6- Bayrak Radyosu'nun ilk programcılarında Güzide Tunç ile 12 Nisan 2015 tarihinde Lefkoşa'daki evinde yapılan görüşme.
- 7- Hüseyin Hes'in oğlu Adnan Ertay'la 11 Ekim 2016 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.
- 8- Larnaka Doğan'ın Sesi Radyosu spiker ve programcılarında Ülkü Sarıkamış ile 8 Mart 2017 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.
- 9- Larnaka Doğan'ın Sesi Radyosu Süheyla Başaran ile 15 Mart 2017 tarihinde Boğaz/Girne'de yapılan görüşme.
- 10- Limasol göçmeni Konçe Mehmet ile 14 Şubat 2017 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.
- 11- Birsen Şemsettin ile 4 Kasım 2015 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.
- 12- Bayrak Radyosu'nun ilk teknisyenlerinden Önel Aktolga ile 2 Mart 2017 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.
- 13- Eski TMT mensubu Fuat Veziroğlu ile 16 Kasım 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.

- 14- Gazi Baf'ın Sesi Radyosu'nun ilk programcılarında Aysel Süleyman ile 1 Mart 2016 tarihinde Melbourne/Avustralya'da yapılan görüşme

Elektronik Kaynaklar

http://haberkibris.com/mob_n.php?n=zeka-bey-aday-olacagim-bayraktar-da-olursaniz-kan-akar-dedi---2012-04-10, (Erişim Tarihi 12.05.2017)

<http://www.brt.gov.nc.tr/brt/tarihce.htm>, (Erişim Tarihi 12.05.2017)

<http://www.anamurunesesi.com/YANSAYFA/egitimkosesi/bayrak-kamil-ozkaloglu.htm>, (Erişim Tarihi 20.05.2017)

<http://www.trt.net.tr/Kurumsal/KilometreTaslari.aspx?yil=1964>, (Erişim Tarihi 25.05.2017)

Diğer Kaynaklar

- 1- Cyprus Broadcasting Corporation, *Chapter 300 A of the Laws;1959 Edition*, Government of Cyprus, Londra, 1959.
- 2- Ahmet Yusuf Atamsoy'dan alınan 15 Ocak 2012 tarihli bilgi notu
- 3- O dönemde özellikle Dr. Fazıl Küçük'le beraber hareket eden Osman Güvenir'den alınan 3 Haziran 2005 ve 20 Temmuz 2005 tarihli bilgi notu.

SUMMARY

The Republic of Cyprus established in 1960, 16TH August under the guarantee of Turkey, Greece and the United Kingdom unfortunately doesn't last long, and gets demolished in 21st December 1963 since the Archbishop Makarios takes the newly-established country to be a springing means on the way of Megali Idea and Enosis due to the Akritas Plan designed by PolicaRpos Yorgacis aiming to erase all the Turkish Cypriots living on the island. Despite the fact that Enosis and Megali Idea obsession of both Greek, and Greek Cypriot society comes to the surface especially after 1955, 1st April with the assault and bombing attacks of EOKA terrorist organization led by former Greek officer Georges Grivas, some people have thought that the newly-established country would solve all the dispute and the conflicts on the island. Unfortunately the efforts and the activities towards Enosis guided by the Archbishop and the President Makarios, and the Minister of Domestic Affairs; Policarpos Yorgacis who used to be a bloody-handed EOKA member continue with no hesitation. The Republic of Cyprus has, then, collapsed, the island has gotten divided into two parts, and the Turkish Cypriots have started immigrated to the safer spots of the island so as to protect their lives, honor and the properties. Then the Turkish Cypriots once more comes face to face with the agony, tears, migration and a variety of the embargoes. Lefkoşa (Nicosia) for instance turns to be a tent village all of a sudden, and by the help of Turkey, and especially of the Red Crescent Society of Turkey, the new prefabrique villages, the tent villages such as Göçmenköy, and Hamitköy come to the surface. The Turkish Cypriot society leaves everything they have behind such as all their immovable properties, homes, financial powers, memoirs, and all. While this unfortunate people are trying to survive, almost no one in the world is aware of what's happening on the island. Turkish society has no connection, and the communication with the outer world so as to announce and to declare their positions, agony, merciless attacks, and the tyranny they face. The only radio station of the Republic of Cyprus has got grasped by the Greek Cypriot ones, and they start making programs against the Turkish Cypriots, and making disinformation towards the outré world and the West. As soon as the Turkish Cypriot leadership comes to the decision that they need a radio station in order to make programs and the propaganda hearings in order to stop the Greek Cypriot one, they push the button and the first attempts turn to be heard and listened to in the vicinity of Kyrenia Gate in Lefkoşa, and the first successful broadcasting comes to the air two days later after the first attempts in 1963, 21st December. Because the Cyprus Broadcasting Corporation is under the control of the Greek Cypriots, the Turkish Cypriots make their voices hear not only on the island but also abroad, and manage to establish firstly the Bayrak Radio, then the others on the island. Bayrak Radio Station is certainly a military station ruled by Turkish Resistance Organization (TMT), and this one established in Lefkoşa is followed by the other radio stations established in Larnaca, Limassol, Lefka,

Famagusta, and Paphos having the names such as Mağusa Canbulat Radyosu, Larnaka Doğanın Sesi Radyosu, Lefke Sancak Radyosu, Gazi Baf Sancak Radyosu, Limasol'un Sesi Radyosu. Out of all these radio stations, only one named Kıbrıs'ın Sesi, Anamur Radyosu, Kıbrıs Radyosu or Mücahidin Sesi Radyosu has got established not in Cyprus but in the southernmost point of Turkey, Anamur not to be monitored, observed, and not to be noticed by the Greek Cypriots and BY the third parties. This scientific study will mainly focus on the Bayrak Radio Station, and the other military Turkish Cypriot radio stations served starting from 1963 up to mainly 1974 period in Cyprus.

**TÜKETİCİLERİN RENK ALGISI VE CİNSİYET:
PAZARLAMA BAKIŞ AÇISINDAN BİR ARAŞTIRMA***

*Ayşe BİCAN ŞEN** Erkan ÖZDEMİR****

Makale Geliş Tarihi-Received: 25.06.2017
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 03.09.2017

ÖZ

Fiziksel objelerin sahip olduğu renkler, insanların duygularını, düşüncelerini hatta fizyolojilerini dahi farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Pazarlama açısından renk unsuru, yeni ürün geliştirme ve ürün yönetimi, fiyatlama, dağıtım ve tutundurma gibi pazarlamanın hemen her aşamasında dikkatle kullanılması gereken önemli bir faktördür. Bu çalışmanın amacı, pazarlama açısından kişilerin renk algısını cinsiyet değişkenini de dikkate alarak ortaya koymaktır. Araştırma verileri yüz yüze anket yöntemiyle toplanmıştır. Araştırma Bursa/Türkiye gerçekleştirilmiş olup, elde edilen veriler frekans analiziyle değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda tüketicilerin renk algısı ve renk algısındaki cinsiyet farklılıkları ortaya konmuştur. Eğer cinsiyet değişkeni de dikkate alınrsa, pazarlama yöneticileri üründe ve ambalajında, ülke orijinini ifade etmede, marka ve şirket imajı oluşturmada, reklam

* Bu çalışma, Doç. Dr. Erkan Özdemir'in danışmanlığında Ayşe Bican Şen tarafından tamamlanan "Pazarlamada Renk Unsuru Ve Bir Araştırma" isimli Yüksek Lisans tezinden geliştirilmiştir.

** Misafir Öğretim Görevlisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, aysesen@uludag.edu.tr

*** Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, eozdemir@uludag.edu.tr

kampanyalarında ve mağaza (çevrimiçi ve çevrimdışı) atmosferini oluşturmada renkleri etkin bir şekilde kullanabilirler.

Anahtar Kelimeler: Renk, Renk Algısı, Renk Tercihi, Pazarlama, Cinsiyet.

Jel Kodları: M31, M37, M39.

**CONSUMERS' COLOR PERCEPTION AND GENDER:
A RESEARCH FROM MARKETING PERSPECTIVE**

ABSTRACT

The colors possessed by physical objects can affect people's feelings, thoughts, and even physiology in different ways. In terms of marketing, color is an important factor that must be used with care at almost every stage of marketing such as product development, product management, pricing, distribution and promotion. The purpose of this study is to reveal the color perception of the people in terms of marketing by considering the gender variable. Survey data were collected by face-to-face survey method. The study was carried out in Bursa city/Turkey and the obtained data were evaluated by frequency analysis. As a result of the analysis, color perception of consumers and gender differences in color perception are revealed. If gender is taken into consideration, marketing executives can effectively use colors in their products and packaging, expressing the country's origin, creating brand and company image, creating advertising campaigns, and creating a store (online and offline) atmosphere.

Keywords: Color, Color Perception, Color Preference, Marketing, Gender.

Jel Codes: M31, M37, M39.

GİRİŞ

Işığın varlığıyla oluşan renkler, insan gözünde ve beyinde gerçekleşen birçok aktivite sonucunda algılanmaktadır. İnsanların renk algısı farklı olmakla birlikte, genel olarak renklerin insanların duygu ve düşüncelerini ve hatta fizyolojik durumlarını dahi etkilediği ifade edilebilir. Bazen kişiliğin ve duyguların yansıması olan renkler, insanlar için belirli çağrışımların göstergesi de olabilmektedir. Gündelik yaşam içerisinde fark edilmese bile bu unsur, bireylerin seçimlerini, kararlarını ve davranışlarını etkileme de önemli rol oynayabilmektedir.

186

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Seçilen renkler, insanların içinde bulunduğu durumu açığa çıkarabilmektedir. Bireyler yaşamları içerisinde, renklerle bir bütünlük ve denge içerisinde bulunmaktadır. Duygular ile renkler birbirini tamamlamaktadır. Renklerle iletişimin temelini ise renklerin simgesel anlamları oluşturmaktadır (Coşkun, 1995: 47). Her bir rengin kendi içinde taşıdığı bir anlamı ve enerjisi bulunmaktadır. İnsan yaşamında büyük bir yer ve önem arz eden renk unsuru, iletişim boyutunda bir görsel öge olarak, farkında olunmasa da etkili bir faktör olabilmektedir.

İnsanlara gördüklerinden çok verdiği anlamla ilgili gerçek olanı ve ortak bilgi paylaşımlarını gösteren renk olgusu, bir bakıma toplumsal iletişim sürecini devam ettirme biçimi olarak kullanılmakta ve toplumsal yaşamın her alanında etkin rol oynamaktadır (Özer, 2012: 269). İnsan yaşamı içerisinde var olan pazarlama alanı da renklerin etkisinin önemli derecede yaşandığı bir alandır. Pazarlama açısından renklerin insanlar üzerinde oluşturduğu psikolojik ve fizyolojik anlamların bilinmesi, işletmelerin daha etkin pazarlama stratejileri geliştirebilmelerine yardımcı olacaktır. Ancak bu noktada renklere atfedilen değerler ve renk tercihleri, kültürel ve ülkelerarası farklılıklar gösterebildiğinden, renklerin çağrıştırdığı anlamların değerlendirilmesi dikkatli yapılmalıdır.

Bu çalışmanın amacı, pazarlama açısından renklerin insanlar üzerinde oluşturduğu duygu ve düşünceleri cinsiyet değişkenini dikkate alarak ortaya koymaktır. Elde edilen sonuçlar, öncelikle literatürdeki önceki araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırılmakta, daha sonra Türkiye pazarını hedefleyen işletmelerin pazarlama yöneticilerine pazarlamada renklerin kullanımına ilişkin öneriler sunulmaktadır.

Araştırmanın devamında ilk olarak renk unsuru, evrensel olarak renklerin oluşturduğu anlamlar ve farklı toplumlarda renklerin algılanışına ilişkin literatür ele alınmaktadır. Daha sonra araştırmanın metodolojisi ve araştırma sonucunda elde edilen bulgular sunulmaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak, renklerin pazarlamada kullanılabileceği alanlar belirtilmektedir.

1. EVRENSEL OLARAK RENKLERİN ÇAĞRIŞTIRDIĞI ANLAMLAR

İnsanın dış dünyayla ilişkisini sağlayan beş duyu arasında yer alan görme duyusu, insanların elde ettiği deneyimlerin %80'inden fazlasında etkili olmaktadır (Holtzschue, 2009: 31). Yaşamın önemli bir parçası olan renkler, duyu ve düşünceleri sessizce harekete geçiren bir unsur olarak birbirinden farklı ve anlamlı çağrışımlar yaratabilmektedir.

Evrensel olarak renklerin algılanışında, her bir rengin simgesel bir ifadesi ve taşıdığı anlamı bulunmaktadır. Örneğin siyah renk ölümü sembolize eden bir renk olarak, Batı kültürlerinde cenaze törenlerinde kullanılmaktadır. Bu renk genellikle zarafeti, gücü, gizemi, ciddiyeti, üzüntüyü, kaliteyi ve modernliği simgelemektedir. Beyaz renk; saflık, tarafsızlık ve gençliği temsil etmektedir. Örneğin beyaz renk, barış ile ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle teslim olma ya da kurtarma eylemlerinde beyaz bayrak kullanılmaktadır. Ayrıca beyaz; yaratıcılığın, yaşamın, evliliğin, masumiyetin ve umudun rengi olarak da görülmektedir. Beyaz (iyi) ile siyah (kötü) arasında yer alan gri renk ise genellikle saygı, kararlılık, incelik, bilgelik, karamsarlık, can sıkıntısı, donukluk ve tarafsızlık ifadelerini tanımlamaktadır (Keskar, 2010: 61).

Mavi renk, sinir sistemini etkileyip sakinleştiren, rahatlatan ve dinlendiren bir etkiye sahiptir. Suyun, gökyüzünün, denizlerin rengi olan mavi, insanda sonsuzluk etkisi oluşturur. Anadolu kültüründe bu renk önemli bir yere sahiptir. İnsanı kötülüklerden uzaklaştırdığına inanılan nazar boncuğunun rengi mavidir. Mavi rengin, düzeni çağrıştıran bir özelliği de vardır. İnsanlarda düşünme, karar verme ve soğukkanlı olma duygusu uyandırarak yaratıcı düşüncelerin doğmasına olanak sağlayan bir yönü bulunmaktadır (Batur, 2016: 281).

Kırmızı renk; tutku, cesaret, tehlike, enerji, aşk, romantizm, heyecan, ateş, kibir, hırs, liderlik, güç ve öfke gibi duyguları ifade etmektedir. Bu renk; kan basıncını yükseltme, kalp atış ve solunum hızını artırma gibi bazı fiziksel etkilere sahip olabilmektedir. İnsanları acıktrdığı da belirtilmektedir. Kırmızı, trafik ışıkları, işaretleri ve sinyalleri gibi önemli noktaları vurgulamakta kullanılmaktadır (Keskar, 2010: 62). Bu rengin uyarıcı bağlantısından dolayı öğretmenlerin öğrencilerinin yanlışlarını işaretlemek için kırmızı renkli kalemle not verdiği tahmin edilmektedir (Elliot, Maier, 2007: 251). Ayrıca kumarhanelerde kırmızı renge ağırlık verilerek müşterilerin daha çok kumar oynaması ve risk alması (Grossman, Wisenblit, 1999: 80) sağlanmaya çalışılmaktadır.

Bir diğer renk olan sarı, güneş ışığını ifade etmekte, neşeyi, mutluluğu, iyimserliği ve zekâyı simgelemektedir. Altına rengini vermesi sebebiyle sarı renk serveti çağrıştırmakta, savaş zamanlarında kadınların savaşa giden erkeklerin geri dönmesini beklerken sarı kurdeleler takması da sarının umudun rengi olduğuna işaret etmektedir. Pembe, kız çocuklarının tercihidir ve sakinleştirici bir renktir. Bu nedenle birçok cezaevinde bazı hücreler pembe renkte boyanmaktadır. Baharı, masumiyeti, kadınlığı, sağlığı, aşkı ve romantizmi tanımlamaktadır. Mor renk ise asaleti, maneviyatı, yaratıcılığı, zenginliği, ayrıcalıklı olmayı ve gizemi simgelemektedir (Keskar, 2010: 62-64). Mor kraliyetin rengi olarak da tanımlanmaktadır. Ayrıca mor renk, ender olanı ve pahalılığı ifade etmektedir. (Funk, Ndubisi, 2006: 42). Bu renk, kalbin ve zihnin, fiziksel ile ruhsal durumun kaynaşmasını da gösterir. Nevrotik duyguları açığa çıkarttığı belirtilmekle birlikte, insanlar genelde ürperme, korku, stres ya da güvensiz olduğu durumlarda mor renge yönelmektedir. Turuncu renk, duyguların ve heyecanın rengidir. İnsanlardaki sosyalleşme duygularını harekete geçirmektedir. Bu renk enerji, canlılık, coşku, neşe, cana yakınlık, girişken ve hevesli gibi ifadelerde kendini bulmaktadır (Çağan, 2007: 56-59).

Yeşil renk bolluk, gelişim, hayat ve umut gibi kavramları sembolize etmek için kullanılmaktadır (Lichtenfeld vd., 2012: 785) Yeşil, cennetin ve muradın rengidir. İslam dünyasında selameti, aile kavramını, maddi ve manevi zenginlikleri temsil etmektedir. Yeşil renk, baharın, canlılığın, olumlu dinginliğin ve huzurun rengidir (Uçar, 2004: 56) Gençlik, doğurganlık, şans, denge, uyum, samimiyet, parayla ilişkili olarak da zenginlik, kıskançlık ve girişimcilik gibi ifadeler yeşil renkte karşılık bulmaktadır. Kahverengi ise toprağın rengidir ve sabırlı

olmayı ifade etmektedir. Ayrıca kahverengi, cesur olma, derinlik, istikrar, doğallık ve gelenek ifadelerini de betimlemektedir (Keskar, 2010: 62-64).

2. RENK ALGILAMALARINDAKİ KÜLTÜREL FARKLILIKLAR

İnsanlar zaman içinde doğduğu ve yetiştiği toplumun gelenek ve göreneklerini benimseyerek alışkanlıklarını kazanmaktadır. Dolayısıyla her toplumun kendine özgü bir kültür anlayışı ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda renkler de insanlar tarafından algılanma ve bir anlam ifade etme açısından ülkeden ülkeye ve kültürden kültüre farklı şekillerde anlamlandırılmaktadır.

Renklerin kültürel açıdan değişkenlik göstermesi çeşitli örneklerle daha iyi ifade edilebilir. Örneğin beyaz renk, doğu Asya'da yas veya ölümü betimlerken, Avustralya, Yeni Zelanda ve ABD'de mutluluk ve saflığı betimlemektedir. Sarı renk, ABD'de sıcaklığı, Fransa'da ihaneti temsil etmektedir. Rusya'da ise kıskançlık ile ilişkili olan sarı renk, Çin'de hoş ve mutlu olma, lezzeti ve hükümdarlığı simgelemektedir. Brezilya'da sarı renk, mor ile birlikte umutsuzluk ve üzüntü hislerini ifade etmektedir. Kırmızı renk, Nijerya'da ve Almanya'da şanssızlık anlamına gelirken, Çin, Danimarka ve Arjantin'de şanslı ifade etmektedir. Kırmızı renk, ayrıca Hindistan'da hırs ve arzuyu, Çin, Kore ve Japonya'da ise sevgiyi ifade etmektedir (Sable, Akcay, 2010: 953). Çin'de kırmızı renkli elbise giyilmesi başarı ve yüksek sosyal statüyü sembolize etmektedir. Ayrıca bu ülkede damat ve gelin evlenme merasimlerinde aşk ve mutluluğun göstergesi olarak kırmızı renk kutlama kıyafetleri giymektedir. Geleneksel Çin festivallerinde kırmızı renk süslemede ana renk olarak kullanılmakta ve bu rengin iyi şans getireceğine inanılmaktadır. Ayrıca güzellik ve başarı gibi kavramlar da kırmızının Çin kültüründeki olumlu ifadelerinde yer almaktadır (Wang vd., 2014: 156). Bazı toplumlarda vatanseverlik duygularını teşvik eden bir renk olarak görülen kırmızı, Türk bayrağının rengi olmakla birlikte, pek çok dünya bayrağında kullanılan bir renk olma özelliğini de taşımaktadır (Mazlum, 2011: 131-132).

ABD'de ise en popüler ve en yaygın kurumsal renk mavidir. Bu renk, İran'da ölüm ve Hindistan'da saflığın rengidir. Mavi renk, Belçika ve Hollanda'da kadınsılık anlamına gelirken; İsveç ve ABD'de erkeksiliğin rengidir (Sable, Akcay, 2010: 953). Dünyanın her tarafında

güveni temsil eden bir renk olan mavi, Yahudiler için de kutsal bir renk olarak kabul edilmektedir (Mazlum, 2011: 132). Yeşil renk, Malezya'da tehlikeyi ya da hastalığı temsil etmekte, Belçika'da kıskançlığı, Japonya'da sevgi ve mutluluğu, Çin'de ise samimiyet ve güvenilirliği ifade etmektedir (Sable, Akcay, 2010: 953). Yeşil, ABD'de parayla ilişkilendirilmekte, Fransa'da ise eczaneleri tanımlayan renk olarak bilinmektedir (Clarke, Honeycutt, 2000: 259). Din, iman ve ebediyetin simgesi olan yeşil aynı zamanda cenneti tasvir eden bir renk olarak, İslâm dininde önemli bir konumdadır. İslamiyet'le birlikte yeşil renk Hz. Muhammed'in üç sancağından birinin rengi olarak manevi bir anlama sahiptir (Mazlum, 2011: 134). Turuncu renk, Hollanda'da kraliyet ailesiyle bütünleştirilmektedir. Bu renk ayrıca, İrlanda'da Protestanlığı temsil etmektedir (Keskar, 2010: 62). Mor renk, Japonya, Çin ve Güney Kore'de pahalılığı ifade etmektedir. Buna karşılık ABD'de yapılan araştırmalarda mor rengin ucuzluğu ifade ettiği bulunmuştur (Madden vd., 2000: 92-93). Gri renk, Türkiye'de devlet dairelerinde kabul edilen bir renktir. Gri, Çin ve Japonya'da ucuzluk çağrışımlarına sahip bir renktir. Ancak ABD'de gri renk, yüksek kalite ve güvenilirliğin yanı sıra pahalılığı anımsatan bir renk olarak görülmektedir. Kahverengi, yine ABD'de güçlü ve pozitif gıda kurumlarıyla ilişkili olan bir renktir. Türkiye'de ise kahverengi genel olarak resmi yazışmalarda kullanılan bir renktir (Akcay vd., 2011: 45). Siyah renk, Batı kültürlerinde ölümü ve matemi sembolize etmektedir. Bununla birlikte siyah renk, aristokrasinin ve resmiyetin rengidir. Siyah renk, Çin'de kışın ve kuzeyin sembolüdür. Siyah tüm renkleri soğuran bir fiziksel yapıya sahiptir. Gizli, gizemli, dışa kapalı, bilinmeyen bir yapıyı simgelemektedir. Buna karşın, eski Mısır ve Kuzey Afrika ülkelerinde siyah, bereketin simgesel rengidir. Ayrıca, Hint, Japon ve Çin'de zamanın başlangıcındaki kaosun ve şekilsizliğin rengidir (Uçar, 2004: 49).

Renkler ve kültürle ilgili olarak Akcay ve arkadaşları (2011) araştırmalarını Hindistan, Çin, ABD ve Türkiye olmak üzere dört ülkede gerçekleştirmişlerdir. Araştırma genel olarak büyük şehirlerdeki üniversite öğrencileri üzerinde yürütülmüş olup, araştırmanın bir bölümünde katılımcılara çeşitli renklerle bağlantılı duygu içerikli kelimeler sorulmuştur. Araştırma sonucunda örneğin siyah renk, Çin'de ölüm, korku ve gizem ile bağlantılı olarak algılanırken, Hindistan'da kötülük, güç ve ölümlle ilişkilendirilmiştir. Türkiye'de ise siyah renk yine kötülük, cinsellik ve mutsuzlukla tanımlanırken, ABD'de ölüm, güç, gizem ve korkuyla

ilişkilendirilmiştir. Bu araştırmanın sonuçları, farklı kültürlerin farklı renk algılarına sahip olduğunu göstermektedir.

3. PAZARLAMA AÇISINDAN RENKLER ve KULLANIMLARI

İşletmelerin pazarlama iletişimlerinde ve pazarlama uygulamalarında doğru rengi ve renk birleşimini seçmek, işletmelerin pazarlama uygulamalarının başarısında oldukça önemli olabilmektedir. Ancak Shi'nin (2013) çalışmasında da belirtildiği gibi ürünün satışını arttırmak ya da reklamın etkinliğini maksimize etmek için doğru renk seçimini yapmak kolay bir süreç değildir. Seçilen renk veya renkler, ürüne bir imaj kazandırdığından pazarlama yöneticileri tarafından başvuru olan önemli bir unsur olmaktadır.

Bir kimlik faktörü olan renkler, tüketiciler tarafından yorumlanabilmekte ve bir ürün ve/veya markanın tanımlanabilmesine yardımcı olabilmektedir. Bu anlamda renkler bazen standartlaşmış ve sıradan hale gelmiş ürünler için bir farklılaşma unsuru olarak da kullanılabilir (Pantin-Sohier vd., 2005: 71). Renk, kültürel ve kurumsal iletişimin vazgeçilmez bir unsurdur. Bu nedenle de rakiplerden farklı bir değer oluşturmak için kullanılmaktadır (Aslam, 2006: 15-23).

Kullanılan renkler, bir ürünün logosu, ambalajı veya görseli gibi pek çok iletişim materyaline üst seviyede katkı sağlayabilmektedir. Tüketicilerin renklere gösterdiği tutum, tüketicilerin öğrenmesini geliştirir ve onların ikna olmasını kolaylaştırır. Çünkü tüketicilerin ürünlerle temasında ilk dikkati çeken faktörlerden biri kullanılan renklerdir. Bu noktada kullanılan renklerin hedef kitle üzerinde yaratacağı etkiyi düşünmek çok önemli olmaktadır (Hosseini-Nezhad, Kavehnezhad, 2013, 1448).

Renklerin pazarlama uygulamalarında bilinçli bir şekilde kullanıldığına ilişkin birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin kırmızı rengin iştahı açması nedeniyle, fast food restoranlarında kullanılan en popüler renklerden biri kırmızı renk olmaktadır. Buna karşılık, daha resmi nitelikteki restoranlar da ise müşterileri sakinleştirmek ve rahatlamak için mavi renk kullanılmaktadır. Mavinin rahatlatıcı etkisiyle insanların burada daha uzun süre kalması söz konusu olmaktadır. Bu durum satışları arttırmak için önemli bir pazarlama

stratejisi olarak kullanılmaktadır (Singh, 2006: 785). İşletmeler, rekabet avantajı elde etmek için giriştikleri zorlu mücadelede renk tercihleriyle kendilerini rakiplerinden ayırt etmeye, bir diğer ifadeyle konumlandırmaya çalışmaktadırlar. Örneğin Kodak sarısı, Fuji yeşili, Coca-Cola'nın kırmızısı, Hershey's koyu kahverengisi, Bayer aspirinin yeşili marka konumunu renkle güçlendirmenin dünyada genelindeki dikkate değer örnekleridir (Meyers, Lubliner, 2003: 207). Benzer şekilde Shell markasının sarı rengi, Heineken'in sıra dışı yeşil etiketi ve Cadbury'nin mor renginde olduğu gibi, farklı renkler, farklı tüketiciler üzerinde farklı değerler oluşturmaktadır (Singh, 2006: 786).

192

IJSS 8/1
Haziran/
June
2015

Renkleri psikolojik etkilerine göre sıcak ve soğuk renkler olmak üzere sınıflandırmak mümkündür. Sıcak renkler, sarı, kırmızı ve turuncudan oluşurken, soğuk renkler ise mavi, mor ve yeşildir. Sıcak renkler daha çabuk algılanabildikleri ve daha çabuk görünebilir olduğu için yakın olma hissi uyandırır. Soğuk renkler ise insanda uzaklık hissi oluşturur (Uçar, 2004: 47). Mağazalarda renk kullanımında, örneğin sıcak renkler gençlik ve canlılığı ima ettiğinden, orta yaş ve üzerine hitap eden mağazalarda bu tür bir renk grubunun kullanımı hedef kitleye uygun olmayabilir. Hedef kitlesinde gençlerin olduğu mağazalarda ise soğuk renklerin kullanımı ağır bir hava yaratabilir (Arslan, 2011: 84). Bununla birlikte sarı, çocukların rengi olarak kabul edilmekte ve özellikle mağazaların bebek ve çocuk oyuncak bölümlerinin dekorasyonu için uygun bir renk olarak görülmektedir. Turuncu renk de çevresini neşelendiren ve sıcaklığı artırarak bir renk olduğundan yine çocuklara ayrılmış olan bölümlerde hareketliliği yansıtan özelliğiyle tercih edilmektedir (Lewison, 1991: 276-277).

Renkler, tüketici zihninde yer etme ve hatırlanmadaki etkisi nedeniyle reklamcılık sektöründe oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda renklerin aktif olarak kullanıldığı reklamlar dikkati daha hızlı bir şekilde çeker ve tüketiciler tarafından daha kolay hatırlanırlar (Funk, Ndubisi, 2006: 44). Renk unsuru kişisel satış üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Ürünün rengi, tüketicilerin ilgili ürünün fiyat ve kalitesi hakkındaki düşüncelerini etkilemektedir. Örneğin, pahalı ve ileri teknoloji ürünlerde kullanılan koyu gri renkte olduğu gibi, Amerika'da daha koyu renkler sıklıkla zenginlik ve değer ile ilişkilendirilmiştir (Aslam, 2006: 23).

Ürünlerde kullanılan renkler tüketicilerin tercihlerini etkileyebilmektedir. Örneğin bu konuda Malezya'da bir araştırma gerçekleştirmiş olan Funk ve Ndubisi (2006), Malezyalı tüketicilerin otomobil seçiminde sırasıyla en çok mavi (% 28,6), siyah (%21,9), daha sonra pembe, beyaz, kırmızı ve yeşil renkli otomobilleri tercih ettiğini bulmuştur.

Hynes (2009) sekiz farklı rengi kullandığı çalışmasında, bağlantılı sözcüklerle logo tasarımı konusunu incelemiştir. Araştırma sonucunda renk unsurunun kurumsal ve pazarlama iletişiminin ayrılmaz bir unsuru olduğu, bu anlamda renklerin özellikle duyguları uyandırdığı, tüketicilerin algı ve davranışlarını etkilediği ifade edilmiştir. Madden ve arkadaşları (2000) ise renk ve renk kombinasyonlarının marka imajı stratejilerine olan etkisini konu aldıkları çalışmalarında, farklı ülkelerdeki tüketicilerin renk ve renklerle ilişkilendirdiği anlamların bir logo üzerinde nasıl eşleştirildiğini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda mavi, yeşil ve beyaz renklerin çok sevildiği ve benzer anlamlar taşıdığı bulunmuştur. Buna karşılık, siyah ve kırmızının beğenildiği, ancak birçok durumda anlamlarının farklı olduğu bulunmuştur.

4. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Pazarlama açısından renklerin insanlar üzerinde oluşturduğu duygu ve düşünceleri cinsiyet değişkenini dikkate alarak ortaya koymak bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Bursa il merkezinde yaşayan kişiler üzerinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2014 yılı verilerine göre, 1.394.715 erkek ve 1.392.824 kadından oluşan Bursa ilinin toplam nüfusu 2.787.539 olarak belirlenmiştir (T.C. Bursa Valiliği, <http://www.bursa.gov.tr/icerik/240/nufus.html>, Erişim Tarihi: 02.07.2015). Araştırmada, %95 güvenilirlik oranı ve %5 hata payı göz önünde bulundurulmuştur. Dolayısıyla ulaşılabilecek düşünülen örneklem hacmi 384 kişi olarak hesaplanmıştır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış ve araştırma verileri yüz yüze anket yöntemiyle toplanmıştır. Araştırma, Bursa'da ikamet eden farklı demografik özelliklere sahip kişiler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Gönüllülük esasına dayalı olarak araştırmaya katılan katılımcılardan toplam 397 adet analize uygun anket toplanmıştır. Elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 21 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Araştırma soruları için Aslam'ın (2006) araştırmasında renklerin algılanmasındaki semantik farklılıkları gösteren tablodaki değişkenler kullanılmıştır. Renklerin yansıttığı ifadelerin kültürlerarası farklılıklarını ortaya koyan bu tabloda yer alan iki karşıt boyutu gösteren toplam 30 ifadenin renklerle ilişkisi incelenmiştir. Aslam'ın çalışmasından farklı olarak bu araştırmada toplanan veriler cinsiyet değişkeni açısından da değerlendirilmiştir. Anket formunda ayrıca katılımcıların demografik özelliklerini ortaya koymaya yönelik sorular da yer almıştır.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

194

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Araştırma sonucunda elde edilen veriler istatistik paket programına girilerek frekans analizleriyle incelenmiştir. İlk önce araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri, sonrasında ise araştırmada yer alan renk ve duygu ifadelerine ilişkin sorulara alınan yanıtlar tablolar halinde gösterilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmaya katılanlara ait demografik veriler aşağıdaki Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Demografik Özellikler

Demografik Özellikler		n	%
Cinsiyet	Kadın	231	58,18
	Erkek	166	41,82
Yaş	20 ve altı	120	30,22
	21-30	132	33,24
	31-40	78	19,64
	41-50	35	8,81
	51-60	18	4,53
	61 ve üzeri	14	3,52
Eğitim	İlköğretim	18	4,53
	Lise	153	38,53
	Ön lisans	34	8,56
	Lisans	136	34,25
	Yüksek Lisans	50	12,59
	Doktora	6	1,51
Medeni Durum	Bekâr	252	63,47
	Evli	145	36,53
Toplam		397	%100

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmada yer alan kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre biraz daha fazla olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş aralığı incelendiğinde 30 yaş ve altı ile 30 yaş ve üstü katılımcıların yaklaşık aynı oranda çalışmaya dâhil olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun bekâr olduğu, eğitim durumu açısından ise lise ve lisans mezunlarının diğer mezunların oranına göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmanın ikinci bölümünde renklerin algılanmasındaki semantik farklılıklar incelenmiştir. Semantik farklılıkları ortaya koymak için kullanılan ifadelerin belirlenmesinde Aslam'ın (2006) çalışmasından yararlanılmıştır. İki karşıt boyutu gösteren bu ifadeler şunlardır:

1. Sıcak - Soğuk
2. Pahalı - Ucuz
3. Aşk - Nefret
4. Hayat - Ölüm
5. Neşe - Üzüntü
6. Umut - Korku
7. Erkeksi- Kadınsı
8. Uyuşukluk - Aktif Olma
9. Evlilik - Ayrılık
10. Saflık - Saf Olmama
11. Üst Seviye - Alt Seviye
12. Şanslı - Şanssız
13. Otorite - Zayıflık
14. Zevkli - Zevksiz
15. Hayranlık - Kıskançlık

Yukarıda belirtilen iki zıt boyutu gösteren her bir ifadenin 11 renk açısından çağrıştırdığı anlam, katılımcılara anket formunda soru olarak yöneltilmiştir. Katılımcılar, bu 30 ifadeyi kendilerinde yarattığı çağrışımlara göre 11 değişik renkle tek tek eşleştirmiştir. Elde edilen cevaplar genel olarak değerlendirildiği gibi cinsiyet açısından da ele

alınarak, kadın ve erkek katılımcılar arasında fark olup olmadığı yorumlanmıştır.

Sıcak ve soğuk ifadelerinin renkler ile eşleştirilmesine katılımcıların verdikleri cevaplar aşağıdaki Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2: Cevaplayıcıların Sıcak ve Soğuk İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

	Genel		Kadın		Erkek			Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%		n	%	n	%	n	%
1- Sıcak							2- Soğuk						
KIRMIZI	272	69	148	64	124	75	MAVİ	130	33	60	26	70	42
TURUNCU	46	12	26	11	20	12	GİRİ	127	32	93	40	34	20
PEMBE	29	7	25	11	4	2	BEYAZ	42	11	18	8	24	14
SARI	26	7	22	10	4	2	SİYAH	40	10	26	11	14	8
YEŞİL	12	3	6	3	6	4	KAHVERENGİ	26	7	18	8	8	5
MAVİ	6	2	0	0	6	4	SARI	12	3	2	1	10	6
BEYAZ	2	1	2	1	0	0	YEŞİL	10	3	6	3	4	2
MOR	2	1	2	1	0	0	MOR	10	3	8	3	2	1
(boş)	2	1	0	0	2	1	(boş)	0	0	0	0	0	0
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100	Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

Yukarıdaki Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların sıcak renk olarak ilk sırada kırmızı rengi (%69) açık ara önde eşleştirdikleri görülmektedir. Daha sonrasında ise sırasıyla turuncu, pembe ve sarı renkler sıcak renkler olarak görülmektedir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde ise pembe ve sarı renkleri kadınların erkeklere göre daha sıcak renkler olarak eşleştirdikleri görülmektedir.

Katılımcıların soğuk ifadesiyle renk eşleştirmesinde ilk iki sırayı mavi (%33) ve gri (%32) rengin aldığı görülmektedir. Bu iki sırayı beyaz ve siyah renk takip etmektedir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde ise erkeklerin mavi rengi kadınlara göre daha fazla bir oranda soğuk renk olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Ancak cinsiyet açısından esas farklılık gri renk-soğukluk ifadesi karşılaştırmasında olmuştur. Özellikle kadınlar (%40) gri rengi erkeklere (% 20) göre daha fazla oranda soğukluk ifadesinin karşılığı olarak görmüşlerdir. Buna benzer oransal farklılıklar az da olsa siyah ve kahverengi renklerinin algılanmasından da görülmektedir.

*Tüketicilerin Renk Algısı ve Cinsiyet:
Pazarlama Bakış Açısından Bir Araştırma*

Aşağıdaki Tablo 3’de pahalı ve ucuz ifadelerinin renklerle eşleştirilmesine katılımcıların verdikleri cevaplar görülmektedir.

Tablo 3: Cevaplayıcıların Pahalı ve Ucuz İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

	Genel		Kadın		Erkek			Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%		n	%	n	%	n	%
3- Pahalı							4- Ucuz						
SİYAH	116	29	68	29	48	29	KAHVERENGİ	66	17	46	20	20	12
KIRMIZI	91	23	55	24	36	22	TURUNCU	62	16	34	15	28	17
MOR	72	18	48	21	24	14	BEYAZ	58	15	28	12	30	18
BEYAZ	28	7	20	9	8	5	SARI	56	14	42	18	14	8
SARI	22	6	10	4	12	7	GRİ	43	11	19	8	24	14
MAVİ	22	6	10	4	12	7	YEŞİL	34	9	20	9	14	8
GRİ	18	5	8	3	10	6	PEMBE	32	8	20	9	12	7
PEMBE	14	4	4	2	10	6	SİYAH	14	4	8	3	6	4
YEŞİL	8	2	6	3	2	1	MAVİ	14	4	4	2	10	6
KAHVERENGİ (boş)	2	1	2	1	0	0	KIRMIZI	12	3	10	4	2	1
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100	MOR	6	2	0	0	6	4
							(boş)	0	0	0	0	0	0
							Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların pahalı ifadesinin karşılığı olarak sırasıyla siyah (% 29), kırmızı (%23) ve mor (%18) renklerini eşleştirdikleri görülmektedir. Cinsiyet açısından farklılık mor rengin eşleştirmesinde olmuştur. Mor rengin pahalı olduğunu düşünen kadınların oranı erkek katılımcıların oranla daha fazladır.

Katılımcılara göre ucuzluğu çağrıştıran renkler ise sırasıyla kahverengi (%17), turuncu (%16), beyaz (%15) ve sarı (%14) renk olarak görülmektedir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde ise kadın katılımcıların ucuzluğu çağrıştıran renkler olarak kahverengi (%20) ve sarı (%18) renkleri erkeklere göre daha yüksek oranlarda eşleştirdikleri görülmüştür.

Aşk ve nefret ifadelerinin renklerle eşleştirilmesine katılımcıların verdikleri cevaplar aşağıdaki Tablo 4’de görülmektedir.

Tablo 4: Cevaplayıcıların Aşk ve Nefret İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

5- Aşk	Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%
KIRMIZI	301	76	177	77	124	75
PEMBE	48	12	22	10	26	16
BEYAZ	12	3	8	3	4	2
MOR	10	3	10	4	0	0
MAVİ	8	2	6	3	2	1
YEŞİL	8	2	4	2	4	2
SİYAH	6	2	4	2	2	1
SARI	4	1	0	0	4	2
(boş)	0	0	0	0	0	0
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

6- Nefret	Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%
SİYAH	232	58	134	58	98	59
KAHVERENGİ	52	13	34	15	18	11
GRİ	37	9	23	10	14	8
KIRMIZI	34	9	18	8	16	10
MOR	20	5	8	3	12	7
TURUNCU	8	2	6	3	2	1
SARI	6	2	4	2	2	1
YEŞİL	2	1	2	1	0	0
PEMBE	2	1	2	1	0	0
BEYAZ	2	1	0	0	2	1
MAVİ	2	1	0	0	2	1
(boş)	0	0	0	0	0	0
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların aşk ifadesinin karşılığı olarak kırmızı rengi gördükleri net bir şekilde ortadadır. Aşkın rengi olarak, ikinci sırada yer alan pembe rengi erkek katılımcılar (%16) kadın katılımcılara göre daha fazla eşleştirmişlerdir. Nefret rengi olarak ise siyah renk ilk sırada yer almıştır. Bu rengi sırasıyla kahverengi, gri ve kırmızı takip etmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından oransal olarak küçük bir farklılık kahverengi renk konusunda olmuştur.

Aşağıdaki Tablo 5’de katılımcıların hayat ve ölüm ifadelerinin renklerle eşleştirilmesine verdikleri cevaplar görülmektedir.

Tablo 5: Cevaplayıcıların Hayat ve Ölüm İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

	Genel		Kadın		Erkek			Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%		n	%	n	%	n	%
7- Hayat							8- Ölüm						
BEYAZ	117	29	63	27	54	33	SİYAH	342	86	194	84	148	89
YEŞİL	116	29	68	29	48	29	BEYAZ	18	5	8	3	10	6
MAVİ	82	21	52	23	30	18	KAHVERENGİ	14	4	12	5	2	1
PEMBE	24	6	18	8	6	4	GRİ	8	2	4	2	4	2
SARI	20	5	10	4	10	6	SARI	4	1	2	1	2	1
KIRMIZI	16	4	6	3	10	6	YEŞİL	4	1	4	2	0	0
TURUNCU	6	2	2	1	4	2	KIRMIZI	2	1	2	1	0	0
GRİ	4	1	4	2	0	0	MAVİ	2	1	2	1	0	0
MOR	4	1	4	2	0	0	(boş)	3	1	3	1	0	0
KAHVERENGİ	2	1	0	0	2	1	Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100
SİYAH	2	1	0	0	2	1							
(boş)	4	1	4	2	0	0							
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100							

Tablo 5 incelendiğinde, katılımcıların hayat ifadesinin karşılığı olarak beyaz, yeşil ve mavi rengi seçtikleri görülmektedir. Yeşil rengin seçiminde her iki cinsiyetin oranları eşit olmakla birlikte, diğer renklerin eşleştirmesinde oransal açıdan küçük farklılıklar bulunmaktadır. Ölüm ifadesinin renk karşılığı ise çok yüksek bir oranla siyah renk (%89) olmuştur. Cinsiyet açısından farklılıklara bakıldığında siyah renkten sonra kadınların ilave olarak çok düşük oranlarda da olsa kahverengini, erkeklerin ise beyaz rengi ölümü ifade eden ikinci sıradaki renk olarak eşleştirdikleri bulunmuştur.

Aşağıdaki Tablo 6'da katılımcıların neşe ve üzüntü ifadelerinin renklerle eşleştirmesine verdikleri cevaplar görülmektedir.

Tablo 6: Cevaplayıcıların Neşe ve Üzüntü İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

	Genel		Kadın		Erkek			Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%		n	%	n	%	n	%
9- Neşe							10- Üzüntü						
PEMBE	89	22	67	29	22	13	SIYAH	188	47	63	27	54	33
TURUNCU	88	22	52	23	36	22	GRI	93	23	68	29	48	29
SARI	62	16	36	16	26	16	KAHVERENGİ	64	16	52	23	30	18
MAVİ	54	14	30	13	24	14	YEŞİL	14	4	18	8	6	4
YEŞİL	40	10	10	4	30	18	SARI	10	3	10	4	10	6
KIRMIZI	38	10	20	9	18	11	MOR	10	3	6	3	10	6
BEYAZ	12	3	10	4	2	1	BEYAZ	6	2	2	1	4	2
MOR	8	2	4	2	4	2	MAVİ	4	1	4	2	0	0
KAHVERENGİ	6	2	2	1	4	2	TURUNCU	4	1	4	2	0	0
(boş)	0	0	0	0	0	0	(boş)	4	1	0	0	4	2
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100	Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

Tablo 6 incelendiğinde, katılımcıların neşe ifadesinin karşılığı olarak pembe, turuncu, sarı, mavi, yeşil ve kırmızı gibi renkleri seçtiği görülmektedir. Siyah ve gri gibi renkler neşe rengi olarak hiçbir cevaplayıcı tarafından seçilmemiştir. Benzer şekilde kahverengi ve mor renkler de çok az kişi tarafından neşe ifadesi ile eşleştirilmiştir. Neşe renginin eşleştirildiği pembe ve yeşil renkleri cinsiyet açısından farklı oranlarda eşleştirilmiştir. Kadınlar pembe rengi erkeklere göre daha yüksek oranda, erkekler de yeşil rengi kadınlara göre daha yüksek oranda neşe rengi olarak ifade etmişlerdir. Üzüntüyü ifade eden ilk üç renk ise siyah başta olmak üzere gri ve kahverengidir. Cinsiyet açısından üzüntüyü ifade eden renk eşleştirmesindeki oranlar oldukça yakındır.

Aşağıdaki Tablo 7'de katılımcıların umut ve korku ifadelerinin renklerle eşleştirmesine verdikleri cevaplar görülmektedir.

Tablo 7: Cevaplayıcıların Umut ve Korku İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

11- Umud	Genel		Kadın		Erkek		12- Korku	Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%		n	%	n	%	n	%
MAVİ	130	33	80	35	50	30	SİYAH	178	45	94	41	84	51
YEŞİL	79	20	47	20	32	19	GRİ	83	21	57	25	26	16
BEYAZ	78	20	44	19	34	20	KAHVERENGİ	36	9	24	10	12	7
PEMBE	36	9	22	10	14	8	MOR	28	7	8	3	20	12
SARI	34	9	16	7	18	11	SARI	24	6	16	7	8	5
KIRMIZI	12	3	6	3	6	4	KIRMIZI	20	5	16	7	4	2
TURUNCU	10	3	4	2	6	4	BEYAZ	10	3	4	2	6	4
SİYAH	6	2	4	2	2	1	TURUNCU	8	2	6	3	2	1
MOR	6	2	4	2	2	1	YEŞİL	4	1	2	1	2	1
KAHVERENGİ	4	1	4	2	0	0	MAVİ	2	1	0	0	2	1
GRİ	2	1	0	0	2	1	(boş)	4	1	4	2	0	0
(boş)	0	0	0	0	0	0	Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100							

201

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Tablo 7 incelendiğinde, katılımcıların umut ifadesinin karşılığı olarak sırasıyla mavi, yeşil ve beyaz renkleri eşleştirdikleri görülmektedir. Bu ifadenin renk eşleştirmesinde cinsiyet açısından çok yüksek farklılıklar bulunmamaktadır. Korku ifadesinin renk eşleştirmesi incelendiğinde, katılımcıların yaklaşık yarısı siyah rengi korku ifadesinin karşılığı olarak görmektedir. Erkeklerin siyah-korku eşleştirmesi kadınlara göre %10 daha fazla olmuştur. Korku ifadesinin renk eşleştirmesinde ikinci sırayı gri renk almıştır. İlginç olan ise üçüncü sıradaki rengin eşleştirmesinde olmuştur. Kadınlar korku ifadesinin renk eşleştirmesinde üçüncü sırada kahverengi rengini, erkekler ise mor rengi eşleştirmişlerdir.

Aşağıdaki Tablo 8’de katılımcıların kadınsı ve erkeksi ifadelerinin renklerle eşleştirmesine verdikleri cevaplar görülmektedir.

Tablo 8: Cevaplayıcıların Kadınsı ve Erkeksi İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

	Genel		Kadın		Erkek			Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%		n	%	n	%	n	%
13- Kadınsı							14- Erkeksi						
PEMBE	185	47	89	39	96	58	MAVİ	157	40	79	34	78	47
KIRMIZI	110	28	78	34	32	19	SİYAH	102	26	60	26	42	25
MOR	24	6	12	5	12	7	KAHVERENGİ	54	14	34	15	20	12
TURUNCU	18	5	10	4	8	5	GİRİ	40	10	34	15	6	4
BEYAZ	18	5	10	4	8	5	YEŞİL	14	4	10	4	4	2
SARI	14	4	12	5	2	1	KIRMIZI	10	3	6	3	4	2
SİYAH	10	3	6	3	4	2	SARI	8	2	4	2	4	2
YEŞİL	6	2	2	1	4	2	BEYAZ	6	2	4	2	2	1
MAVİ	6	2	6	3	0	0	TURUNCU	2	1	0	0	2	1
KAHVERENGİ	4	1	4	2	0	0	PEMBE	2	1	0	0	2	1
(boş)	2	1	2	1	0	0	MOR	2	1	0	0	2	1
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100	(boş)	0	0	0	0	0	0
							Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

Tablo 8 incelendiğinde, katılımcıların kadınsı ifadesinin karşılığı olarak ilk sırada pembeyi, ikinci sırada ise kırmızıyı, erkeksi ifadesinin karşılığı olarak da ilk sırada mavi, ikinci sırada siyah rengi eşleştirdikleri görülmektedir. Tabloda ayrıca kadınsı ve erkeksi ifadelerinin eşleştirilmesinde cinsiyet açısından farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Örneğin pembe rengi kadınsı bulan erkeklerin oranı %58 iken, kadınların sadece %39'u pembe rengi kadınsı bulduklarını ifade etmiştir. Kadınsı ifadesinin ikinci sırasındaki renk karşılığı olan kırmızı rengin eşleştirilmesinde de cinsiyet açısından farklılığın olduğu görülmektedir. Örneğin kırmızı rengi kadınsı bulan erkeklerin oranı sadece %19 iken, kadınların %34'u kırmızı rengi kadınsı bulduklarını ifade etmiştir. Erkeksi ifadesinin renk karşılığı olarak seçilen mavi rengin eşleştirilmesinde de cinsiyet açısından oransal açıdan farklılığın olduğu görülmektedir. Örneğin mavi rengi erkeksi bulan erkeklerin oranı %47 iken, kadınların sadece %34'ü mavi rengi erkeksi bulduklarını ifade etmiştir. Tablodaki sonuçlar kadınların kahverengi ve gri rengi de erkeksi ifadesinin karşılığı olarak gördüklerini ortaya koymaktadır.

Aşağıdaki Tablo 9'da katılımcıların uyumsuzluk ve aktif olma ifadelerinin renkler ile eşleştirmesine verdikleri cevaplar görülmektedir.

Tablo 9: Cevaplayıcıların Uyuşukluk ve Aktif Olma İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

	Genel		Kadın		Erkek		16- Aktif Olma	Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%		n	%	n	%	n	%
15- Uyuşukluk													
GRİ	138	35	80	35	58	35	KIRMIZI	118	30	89	39	96	58
KAHVERENGİ	105	26	61	26	44	27	TURUNCU	64	16	78	34	32	19
SARI	32	8	18	8	14	8	YEŞİL	52	13	12	5	12	7
MOR	26	7	14	6	12	7	SARI	51	13	10	4	8	5
MAVİ	18	5	8	3	10	6	MAVİ	40	10	10	4	8	5
TURUNCU	18	5	8	3	10	6	PEMBE	22	6	12	5	2	1
SİYAH	16	4	10	4	6	4	BEYAZ	16	4	6	3	4	2
YEŞİL	16	4	10	4	6	4	SİYAH	14	4	2	1	4	2
BEYAZ	12	3	8	3	4	2	MOR	12	3	6	3	0	0
PEMBE	8	2	6	3	2	1	GRİ	4	1	4	2	0	0
KIRMIZI	6	2	6	3	0	0	(boş)	4	1	4	2	0	0
(boş)	2	1	2	1	0	0	Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100							

Tablo 9 incelendiğinde, katılımcıların uyşukluk ifadesinin karşılığı olarak ilk iki sırada sırasıyla gri ve kahverengini seçtikleri görülmektedir. Cinsiyet açısından uyşukluk ifadesinin karşılığı olarak verilen cevaplar arasında önemli sayılabilecek farklılıklar bulunmamaktadır. Aktif olma ifadesinin renk karşılığı olarak ise diğer renklere oranla en yüksek kırmızı renk eşleştirilmiştir. Kırmızı rengi sırasıyla turuncu, yeşil, sarı ve mavi renkler takip etmektedir. Cinsiyet açısından incelendiğinde, aktif olmanın karşılığı olarak kırmızı rengi erkekler kadınlara göre daha yüksek bir oranda eşleştirmişlerdir. Ters durum, turuncu rengin eşleştirilmesinde olmuştur. Kadınlar erkeklere göre daha fazla oranda aktif olma ifadesini turuncu renkle eşleştirmişlerdir.

Aşağıdaki Tablo 10'da katılımcıların evlilik ve boşanma ifadelerinin renkler ile eşleştirmesine verdikleri cevaplar görülmektedir.

Tablo 10: Cevaplayıcıların Evlilik ve Boşanma İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

	Genel		Kadın		Erkek			Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%		n	%	n	%	n	%
17- Evlilik							18- Boşanma						
BEYAZ	190	48	116	50	74	45	SİYAH	200	50	112	48	88	53
KIRMIZI	61	15	41	18	20	12	GRİ	77	19	47	20	30	18
PEMBE	58	15	34	15	24	14	KAHVERENGİ	42	11	24	10	18	11
YEŞİL	30	8	12	5	18	11	SARI	32	8	22	10	10	6
MOR	16	4	8	3	8	5	BEYAZ	12	3	4	2	8	5
MAVİ	14	4	8	3	6	4	MOR	12	3	8	3	4	2
TURUNCU	10	3	4	2	6	4	TURUNCU	8	2	4	2	4	2
SARI	6	2	6	3	0	0	MAVİ	4	1	4	2	0	0
SİYAH	6	2	2	1	4	2	KIRMIZI	4	1	4	2	0	0
KAHVERENGİ	4	1	0	0	4	2	PEMBE	2	1	0	0	2	1
GRİ	2	1	0	0	2	1	YEŞİL	2	1	0	0	2	1
(boş)	0	0	0	0	0	0	(boş)	2	1	2	1	0	0
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100	Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

Tablo 10 incelendiğinde, katılımcıların yaklaşık yarısı evlilik ifadesinin karşılığı olarak beyaz rengi seçmiştir. Benzer şekilde katılımcıların yarısı da boşanma ifadesinin karşılığı olarak siyah rengi seçmiştir. Evlilik ifadesinin diğer renk karşılıkları ise sırasıyla kırmızı ve pembe renkler olurken, boşanma ifadesini gri ve kahverengi takip etmiştir. Tablo 10 cinsiyet açısından incelendiğinde önemli düzeyde farklılıkların olmadığı görülmektedir.

Aşağıdaki Tablo 11’de katılımcıların saflık ve saf olmama ifadelerinin renkler ile eşleştirmesine verdikleri cevaplar görülmektedir.

Tablo 11: Cevaplayıcıların Saflık ve Saf Olmama İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

19- Saflık	Genel		Kadın		Erkek		20- Saf Olmama	Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%		n	%	n	%	n	%
BEYAZ	347	87	205	89	142	86	SIYAH	182	46	94	41	88	53
MAVİ	16	4	6	3	10	6	GRİ	101	25	67	29	34	20
YEŞİL	14	4	8	3	6	4	KAHVERENG İ	82	21	56	24	26	16
SARI	6	2	4	2	2	1	SARI	12	3	2	1	10	6
PEMBE	6	2	4	2	2	1	MAVİ	6	2	4	2	2	1
TURUNCU	4	1	0	0	4	2	TURUNCU	6	2	2	1	4	2
GRİ	2	1	2	1	0	0	BEYAZ	4	1	2	1	2	1
(boş)	2	1	2	1	0	0	MOR	2	1	2	1	0	0
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100	(boş)	2	1	2	1	0	0
							Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

Tablo 11 incelendiğinde, katılımcıların %89'u saflığın karşılığı olarak beyaz rengi seçmiştir. Beyaz renk hem erkek hem de kadınlar tarafından saf ve temiz olmayı ifade eden bir renk olarak görülmüştür. Katılımcıların yaklaşık yarısı ise saf olmamanın karşılığı olarak siyah rengi seçmiştir. Saf olmamanın karşılığı olarak katılımcıların geri kalan diğer yarısı da gri ve kahverengini seçmiştir. Tabloda ortaya çıkan ilginç bir sonuç ise nötr bir renk olan gri renginin saf olmamayı ifade etmesidir. Erkekler kadınlara göre saf olmamanın karşılığı olarak siyah rengi %12 daha fazla eşleştirmişlerdir.

Aşağıdaki Tablo 12'de katılımcıların üst ve alt seviye ifadelerinin renkler ile eşleştirmesine verdikleri cevaplar görülmektedir.

Tablo 12: Cevaplayıcıların Üst Seviye ve Alt Seviye İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

21- Üst Seviye	Genel		Kadın		Erkek		22- Alt Seviye	Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%		n	%	n	%	n	%
MOR	78	20	56	24	22	13	KAHVERENGİ	102	26	62	27	40	24
SİYAH	74	19	40	17	34	20	GRİ	77	19	43	19	34	20
KIRMIZI	62	16	42	18	20	12	TURUNCU	48	12	32	14	16	10
BEYAZ	55	14	33	14	22	13	SİYAH	44	11	26	11	18	11
MAVİ	40	10	16	7	24	14	SARI	30	8	14	6	16	10
YEŞİL	24	6	8	3	16	10	BEYAZ	28	7	16	7	12	7
KAHVERENGİ	16	4	4	2	12	7	PEMBE	22	6	16	7	6	4
TURUNCU	16	4	12	5	4	2	YEŞİL	18	5	8	3	10	6
SARI	14	4	10	4	4	2	MAVİ	10	3	6	3	4	2
GRİ	8	2	2	1	6	4	KIRMIZI	8	2	4	2	4	2
PEMBE	4	1	2	1	2	1	MOR	6	2	0	0	6	4
(boş)	6	2	6	3	0	0	(boş)	4	1	4	2	0	0
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100	Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

Tablo 12 incelendiğinde, katılımcılar ihtişamın rengi olan mor rengi üst seviye bir renk olarak ilk sırada tercih etmiş, ikinci olarak ise asaletin rengi olarak nitelendirilen siyahı bu ifade ile ilişkilendirmiştir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, üst seviyeyi ifade eden renk seçiminde farklılıklar olduğu görülmektedir. Kadınların %24'ü üst seviyeyi ifade eden renk olarak mor rengi seçerken, mor rengi erkeklerin sadece %13'ü seçmiştir. Erkekler göre (%20) üst seviyeyi ifade eden renk siyah olmuştur. Alt seviye ifadesinin karşılığı olarak ise kahverengi listenin en başında görülürken, bu rengi gri ve ucuzluğun rengi olarak bilinen turuncu izlemiştir. Cinsiyet açısından sonuçlar incelendiğinde, önemli bir farklılık görülmemektedir. Kırmızı ve mor renk, alt seviyeyi tanımlamada sıralamanın en sonunda bulunurken, feminenliğin rengi olan pembe ise üst seviyeyi tanımlayan renkler arasında listenin en gerisinde kalan bir renk olarak belirlenmiştir.

Aşağıdaki Tablo 13'de katılımcıların şanslı ve şanssız ifadelerinin renkler ile eşleştirmesine verdikleri cevaplar görülmektedir.

Tablo 13: Cevaplayıcıların Şanslı ve Şanssız İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

23- Şanslı	Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%
YEŞİL	113	28	71	31	42	25
MAVİ	92	23	52	23	40	24
SARI	58	15	34	15	24	14
TURUNCU	34	9	16	7	18	11
BEYAZ	30	8	18	8	12	7
PEMBE	22	6	10	4	12	7
KIRMIZI	18	5	14	6	4	2
SİYAH	14	4	4	2	10	6
MOR	12	3	10	4	2	1
GİRİ	2	1	0	0	2	1
KAHVERENGİ	2	1	2	1	0	0
(boş)	0	0	0	0	0	0
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

24- Şanssız	Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%
SİYAH	126	32	58	25	68	41
KAHVERENGİ	100	25	72	31	28	17
GİRİ	59	15	43	19	16	10
SARI	26	7	10	4	16	10
TURUNCU	20	5	12	5	8	5
KIRMIZI	18	5	14	6	4	2
MOR	16	4	6	3	10	6
MAVİ	12	3	2	1	10	6
YEŞİL	10	3	8	3	2	1
PEMBE	8	2	4	2	4	2
(boş)	2	1	2	1	0	0
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

207

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Gerçekleştirilen yüz yüze anket çalışması sırasında, katılımcıların bir kısmının anket sorularını cevaplarırken şans ve şanslı ifadelerini yeşil yapraklı yoncadan yola çıkararak yeşil renk ile bağdaştırdığı dikkat çekmiştir. Tablo 13’de de görüldüğü gibi, ankete katılanların % 28’i yeşil rengi şanslı ifadesinin karşılığı olarak seçmişlerdir. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, kadınların % 31’inin, erkeklerin ise % 25’inin tercihiinde yeşil renk şanslı ifade eden renk olarak seçilmiştir. Mavi rengi ise şanslı olarak değerlendirenlerin oranı % 23 olmuştur. Şanssızlığın rengi ise % 32 oranıyla siyah renkle eşleştirilmiştir. Kahverengi (% 25) ve gri renk (% 15) de şanssız ifadesinin karşılığı olarak ikinci ve üçüncü sırada yer almıştır. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde şanssızlığın ifadesi olarak ilk sırada, kadınlar (% 31) kahverengiyi, erkekler (% 41) ise siyah rengi seçmiştir. Kahverengiyi seçen erkeklerin oranı düşük (% 17) çıkmıştır.

Aşağıdaki Tablo 14’de katılımcıların otorite ve zayıflık ifadelerinin renkler ile eşleştirmesine verdikleri cevaplar görülmektedir.

Tablo 14: Cevaplayıcıların Otorite ve Zayıflık İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

25- Otorite	Genel		Kadın		Erkek		26- Zayıflık	Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%		n	%	n	%	n	%
SİYAH	159	40	103	45	56	34	GİRİ	89	22	53	23	36	22
KIRMIZI	66	17	48	21	18	11	SARI	58	15	30	13	28	17
MAVİ	44	11	18	8	26	16	KAHVERENGİ	56	14	38	16	18	11
YEŞİL	28	7	16	7	12	7	TURUNCU	42	11	22	10	20	12
SARI	24	6	8	3	16	10	PEMBE	40	10	18	8	22	13
BEYAZ	22	6	10	4	12	7	BEYAZ	40	10	26	11	14	8
GİRİ	20	5	10	4	10	6	SİYAH	22	6	20	9	2	1
MOR	20	5	10	4	10	6	MOR	22	6	14	6	8	5
KAHVERENGİ	8	2	4	2	4	2	MAVİ	8	2	2	1	6	4
PEMBE	2	1	0	0	2	1	YEŞİL	8	2	4	2	4	2
TURUNCU	2	1	2	1	0	0	KIRMIZI	8	2	2	1	6	4
(boş)	2	1	2	1	0	0	(boş)	4	1	2	1	2	1
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100	Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

Tablo 13 incelendiğinde, gücün ve yetkinin rengi olarak tanımlanan siyah rengin otoriteyi ifade eden bir renk olarak % 40'a varan bir oran ile ilk sırada tercih edildiği görülmektedir. Özellikle kadınların %45'i siyah rengin otoritenin rengi olduğunu düşündüğü görülmektedir. Otoriteyi ifade eden renk olarak, kadınların değerlendirmesinde ikinci sırada gelen renk kırmızıdır. Erkeklerin değerlendirmesinde ise renk eşleştirmesinde ilk sırada siyah renk (%34) gelmektedir. Ancak erkeklerde bu rengin seçimi kadınların seçimine göre daha düşüktür. Erkekler, otoritenin rengi olarak ikinci sırada mavi rengi (%16) eşleştirmişlerdir. Kadınlarda bu rengin seçilme oranı oldukça düşük (%8) olmuştur. Hareketsiz ve uyusuk bir renk izlenimi bırakan gri renk %22'lik bir oranla zayıflığı temsil eden renk olarak eşleştirilmiştir. Gri rengin ardından yaklaşık yüzdelerle sıralanan renkler sarı, kahverengi ve turuncudur.

Aşağıdaki Tablo 15'de katılımcıların zevkli ve zevksiz ifadelerinin renkler ile eşleştirmesine verdikleri cevaplar görülmektedir.

Tablo 15: Cevaplayıcıların Zevkli ve Zevksiz İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

	Genel		Kadın		Erkek			Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%		n	%	n	%	n	%
27- Zevkli							28- Zevksiz						
MAVİ	88	22	36	16	52	31	KAHVERENGİ	134	34	103	45	56	34
BEYAZ	66	17	46	20	20	12	GİRİ	62	16	48	21	18	11
PEMBE	55	14	39	17	16	10	SİYAH	40	10	18	8	26	16
MOR	38	10	30	13	8	5	TURUNCU	32	8	16	7	12	7
YEŞİL	36	9	10	4	26	16	PEMBE	31	8	8	3	16	10
SIYAH	34	9	28	12	6	4	SARI	26	7	10	4	12	7
KIRMIZI	34	9	18	8	16	10	MOR	26	7	10	4	10	6
SARI	24	6	14	6	10	6	MAVİ	16	4	10	4	10	6
TURUNCU	14	4	6	3	8	5	YEŞİL	14	4	4	2	4	2
KAHVERENGİ	2	1	2	1	0	0	KIRMIZI	10	3	0	0	2	1
GİRİ	2	1	2	1	0	0	BEYAZ	2	1	2	1	0	0
(boş)	4	1	0	0	4	2	(boş)	4	1	2	1	2	1
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100	Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

209

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

Yukarıdaki Tablo 15 incelendiğinde, araştırmaya katılanlar mavi rengi (%22) ve beyaz rengi (%17) zevkli ifadesinin karşılığı olarak ilk iki sırada seçmiştir. Ancak bu renklerin seçiminde kadın ve erkeklerin tercihleri arasında oldukça yüksek bir farklılık söz konusudur. Çünkü zevkli ifadesinin karşılığı olarak maviyi erkekler (%31) seçmektedirler. Kadınlarda bu oran sadece (16) olmuştur. Kadınlar açısından zevkli ifadesinin karşılığı olarak beyaz renk (%20) ilk sırada seçilmiştir. Kadınlar beyaz renkten sonra sırasıyla pembe, mavi, mor ve siyah renkleri de zevkli ifadesinin karşılığı olarak birbirlerine yakın yüzdeler dilimlerde seçmişlerdir. Erkeklerde ise sıralama farklıdır. Erkekler mavi renkten sonra sırasıyla yeşil, beyaz, kırmızı ve pembe renkleri zevkli ifadesinin karşılığı olarak seçmişlerdir. Tablo 15 incelendiğinde, zevksiz ifadesinin karşılığı olarak ise ilk iki sırada kahverengi (%34) ve gri (%16) renklerin seçildiği görülmektedir. Kahverengi ve gri renkleri zevksiz ifadesinin karşılığı olarak seçen kadınların oranı erkeklere göre çok daha yüksek oranlardadır. Erkekler ise siyah rengi kadınlara göre çok daha yüksek oranda zevksiz bir renk olarak seçmişlerdir.

Aşağıdaki Tablo 16'da katılımcıların hayranlık ve kıskançlık ifadelerinin renklerle eşleştirmesine verdikleri cevaplar görülmektedir.

Tablo 16: Cevaplayıcıların Hayranlık ve Kıskançlık İfadeleri ile Renk Eşleştirmeleri

29- Hayranlık	Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%
MAVİ	102	26	44	19	58	35
KIRMIZI	78	20	54	23	24	14
MOR	50	13	34	15	16	10
BEYAZ	44	11	26	11	18	11
YEŞİL	44	11	18	8	26	16
SARI	24	6	18	8	6	4
TURUNCU	18	5	16	7	2	1
SİYAH	16	4	10	4	6	4
PEMBE	15	4	9	4	6	4
GRİ	2	1	0	0	2	1
(boş)	4	1	2	1	2	1
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

30- Kıskançlık	Genel		Kadın		Erkek	
	n	%	n	%	n	%
KIRMIZI	88	22	52	23	36	22
SİYAH	52	13	26	11	26	16
SARI	52	13	26	11	26	16
TURUNCU	38	10	24	10	14	8
MOR	36	9	20	9	16	10
PEMBE	34	9	20	9	14	8
GRİ	29	7	19	8	10	6
YEŞİL	22	6	20	9	2	1
KAHVERENGİ	20	5	8	3	12	7
MAVİ	12	3	6	3	6	4
BEYAZ	10	3	8	3	2	1
(boş)	4	1	2	1	2	1
Genel Toplam	397	%100	231	%100	166	%100

Tablo 16 incelendiğinde, katılımcılar genel olarak sırasıyla mavi ve kırmızı renkleri hayranlığın rengi olarak seçmişlerdir. Seçilen bu renkleri mor, beyaz ve yeşil renkler izlemektedir. Cinsiyet değişkeni açısından katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde hayranlık ifadesinin renk karşılığı olarak kadınların kırmızıyı, erkeklerin ise mor rengi ilk sırada seçtikleri görülmektedir. Kıskançlık ifadesinin renk karşılığı ise kırmızı renk olmuştur. Bu rengin seçiminde cinsiyet açısından farklılık bulunmamıştır.

SONUÇ

Görsel iletişimin vazgeçilmez unsurlarından biri olan renkler, simgesel bir unsur olarak insanların duygu, düşünce ve ruh halleri üzerinde güçlü etkilere sahiptir. Özellikle tüketici olarak insanların satın alma kararlarında veya pazarlama uygulamalarına maruz kalmada renkler çağrıştırdıkları farklı anlamlarıyla tüketiciler için önemli bir değerlendirme kriteri olabilmektedir. İnsanların farklı renk tercihleri olmakla birlikte, kültürel nedenlerle renkler farklı toplumlarda farklı anlamlara sahip olabilmektedir. Dolayısıyla insanların renk algıları da farklılaşabilmektedir. Örneğin ölüm ve matem rengi olan renk bazı toplumlarda siyah iken, bazı toplumlarda tam tersi bir yönde beyaz olmaktadır.

Bu çalışmada, katılımcıların belirlenen ifadeler karşılığında, kendilerinde çağrıştırdığı renkleri nasıl algıladıkları ortaya konmuş ve katılımcıların cinsiyetine göre de değerlendirmelerde bulunulmuştur. Katılımcıların değerlendirmesi için sunulan ifadelerin renk eşleştirmesi (en önemli olanları) ve bu eşleştirmelerin yüzdelik dilimleri tek tablo halinde aşağıdaki Tablo 17'de özet olarak sunulmuştur. Genel olarak birbirinin karşıtı olan bu ifadeler on bir farklı renk üzerinden değerlendirilmiştir.

- **Kırmızı:** Aşk, sıcak, kıskançlık, aktif olma, pahalı olma, hayranlık
- **Mavi:** Soğuk, hayat (yaşam), erkeksi, şanslı, zevkli, hayranlık, otorite
- **Beyaz:** Sıfırlık, evlilik, hayat, umut, zevkli
- **Siyah:** Ölüm, nefret, üzüntü, korku, kirlilik, boşanma, şanssız, pahalı, üst seviye, otorite, erkeksi, zevksiz, kıskançlık
- **Yeşil:** Şanslı, umut, hayat
- **Sarı:** Şanslı, Neşe, zayıflık, kıskançlık
- **Kahverengi:** Zevksiz, alt seviye, ucuz, şanssız, uyuşukluk, kirlilik, üzüntü, boşanma, zayıflık
- **Turuncu:** Neşe, sıcak, aktif olma, ucuz, alt seviye
- **Pembe:** Kadınsı, neşe, evlilik, zevkli
- **Mor:** Üst seviye, pahalı, hayranlık
- **Gri:** Uyuşukluk, soğuk, zayıflık, üzüntü, korku, boşanma, şanssız, kirlilik, alt seviye, zevksiz

Araştırma sonucunda cinsiyet değişkeni açısından kadın ve erkeklerin renk-ifade eşleştirmesinde farklılıkların olduğu bulunmuştur. Aşağıdaki Tablo 18’de kadın ve erkekler arasında %10’dan daha fazla farkın olduğu renk-ifade eşleştirmeleri görülmektedir.

Tablo 18: Katılımcıların Renk-İfade Eşleştirmesindeki Cinsiyet Farklılıkları

İFADELER	RENKLER	Kadın		Erkek	
		n	%	n	%
Sıcak	Kırmızı	148	64	124	75
Soğuk	Mavi	60	26	70	42
	Gri	93	40	34	20
Neşe	Pembe	67	29	22	13
	Yeşil	10	4	30	18
Kadınsı	Pembe	89	39	96	58
	Kırmızı	78	34	32	19
Erkeksi	Mavi	79	34	78	47
	Gri	34	15	6	4
Aktif Olma	Kırmızı	89	39	96	58
	Turuncu	78	34	32	19
Saf Olmama	Siyah	94	41	88	53
Üst Seviye	Mor	56	24	22	13
Şanssız Olma	Siyah	58	25	68	41
	Kahverengi	72	31	28	17
Otorite	Siyah	103	45	56	34
	Kırmızı	48	21	18	11
Zevkli	Mavi	36	16	52	31
Zevksiz	Kahverengi	103	45	56	34
	Gri	48	21	18	11
Hayranlık	Mavi	44	19	58	35
GENEL TOPLAM		231	%100	166	%100

Yukarıda belirtilen renklerin tüketicilere sunulan duygu ve düşünce ifadelerine verdikleri yanıtlar pazarlama ve reklam yöneticileri açısından oldukça önemli ve geniş bir kullanım alanına sahip olmaktadır. Pazarlama iletişimde ve ürün/hizmet farklılaştırmasında etkin olarak kullanılan renkler, çağrıştırdığı anlamlar bilindiği takdirde işletmelerin iletişim ve farklılaştırma çabalarında fark yaratmasına yardımcı olacak önemli bir faktör olacaktır. Özellikle hedef pazarın kadın ve erkek diye ayrılabilirdiği durumlarda bu renk tercihlerinin bilinmesi işletmelerin pazarlama stratejilerinin ve uygulamalarının başarısında etkili olabilecektir.

Pazarlama açısından renklerin kullanılabilceği birçok alan bulunmaktadır. Renkler, ürünün kendisi ve ambalajında, ülke orijini belirtmede, marka ve şirket imajı oluşturmada, reklam çabalarında ve mağaza (çevrimiçi ve çevrimdışı) atmosferini oluşturmada önemli rollere sahiptir (Aslam, 2006: 22). Bazı işletmeler renkleri etkili bir şekilde kullanmaktadır. Örneğin Apple firmasının Türkiye’de pazara sunduğu Iphone 5S telefonlarının altın rengi olanları diğer renk seçeneklerine göre daha yüksek fiyattan satılmıştır.

Araştırma sonuçları literatürde ifade edilen renklerin anlamlarıyla benzerlik göstermiştir. Uçar’ın (2004: 47) çalışmasında belirttiği sıcak renk (sarı, kırmızı ve turuncu) ve soğuk renk (mavi, mor ve yeşil) ayrımı araştırma sonucunda bulunmuştur. Örneğin kırmızı ve turuncu sıcak renkler, mavi de soğuk renk olarak ilk sıralarda algılanan renkler olmuştur. Araştırma sonucunda bulunan kırmızı rengin aşkı ifade etmesi, Aktekin ve arkadaşlarının (2011) çalışmasının sonucuyla benzerlik göstermektedir. Örneğin renklerin duygular üzerindeki etkisinin incelendiği bu araştırma sonucunda kırmızı rengin heyecan ve öfkeyle olan eşleştirmesinin oldukça yüksek oranda çıktığı bulunmuştur. Bir diğer çalışmada Babolhavaei ve arkadaşları (2015) çalışmalarında erkeklere yönelik ürün tasarımında, ambalajlamada ve reklamlarda mavi rengin, kadınlar için ise mor rengin kullanılmasını önermişlerdir.

Birçok araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da çaba ve maliyet gibi sınırlamalar olduğundan araştırma verileri sadece Bursa ili merkezindeki kişilerden toplanmıştır. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmaların Türkiye genelini kapsayacak şekilde yapılması elde edilecek sonuçların farklılaşmasına neden olabilir. Ayrıca konunun sadece cinsiyet değişkeni açısından değil, farklı yaş grupları açısından da incelenmesi, renklerin parlaklık ve matlık gibi özelliklerinin de dikkate alınması hem teorik hem de pratik açıdan katma değeri olan sonuçların elde edilmesine yol açabilecektir. Bu araştırmaların farklı sektörler ve ürünler dikkate alınarak gerçekleştirilmesi pratiğe yönelik de önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akçay, Okan; Dalgin, Muhammed H. ve Bhatnagar, Swati (2011). "Perception of Color in Product Choice Among College Students: A Cross-National Analysis of USA, India, China and Turkey". *International Journal of Business and Social Science*, 2(21), 42-48.

Aktekin, Deniz Başbınar; Şimşek, Yusuf ve Kaplan, Birsen (2011). "Renklerin Duygular Üzerine Etkisi". *Maltepe Tıp Dergisi*, 3(1), 31-33.

Arslan, F. Müge (2011). *Mağazacılıkta Atmosfer*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Aslam, Mubeen M., (2006). "Are You Selling The Right Colour: A-Cross-Cultural Review of Colour as a Marketing Cue". *Journal of Marketing Communications*, 12(1), 14-30.

Babolhavaeji, Milad; Vakilian, Mahnaz Asefpour ve Slambolchi, Alireza (2015). "Color Preferences Based on Gender As a New Approach in Marketing". *Advanced Social Humanities and Management*, 2(1), 35-44.

Batur, Meral (2016). "Huzurun Rengi Mavi". *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 6(13), 279-292.

Clarke, Irvine; Honeycutt, Earl D. (2000). "Color Usage in International Business-to-Business Print Advertising". *Industrial Marketing Management*, 29(3), 255-261.

Coşkuner, Süreyya (1995). *Renkler ve Kişiliğiniz*. İzmir: Site Ofset.

Çağan, Mehmet (2007). *Rengi Rengine*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Elliot Andrew J.; Maier, Markus A., (2007). "Colour and Psychological Functioning". *Association for Psychological Science*, 16(5), 250-254.

Funk, Debby; Ndubisi, Nelson Oly (2006). "Color and Pruduct Choice: A Study of Gender Roles". *Management Research News*, 29(1/2), 41-52.

Grossman, Randi Priluck; Wisenblit, Joseph Z. (1999). "What We Know About Consumer's Color Choices". *Journal of Marketing Practice: Applied Marketing Science*, 5(3), 78-88.

Holtzschue, Linda (2009). *Rengi Anlamak*. Akdenizli, Fuat (Çev.). İzmir: Duvar Yayınları.

Hosseini-Nezhad, Zahra; Kavehnezhad, Katayoun (2013). "Choosing the Right Color: A Way to Increase Sales". *International Journal of Asian Social Science*, 3(6), 1442-1457.

Hynes, Niki (2009). "Colour and Meaning in Corporate Logos: An Empirical Study". *Journal of Brand Management*, 16(8), 545-555.

Keskar, Gulab (2010). "Color Psychology and its Effect on Human Behavior". *Paintindia*, 60(5), 61-64.

Lewis, Dale M. (1991). *Retailing*. New York: Macmillan Publishing.

Lichtenfeld, Stephanie; Elliot, Andrew J.; Maier, Markus A. ve Pekrun, Reinhard (2012). "Fertile Green: Green Facilitates Creative Performance". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(6), 784-797.

Madden, Thomas J.; Hewett, Kelly ve Roth, Martin S. (2000). "Managing Images in Different Cultures: A Cross-National Study of Color, Meanings and Preferences". *Journal of International Marketing*, 8(4), 90-107.

Mazlum, Özge (2011). "Rengin Kültürel Çağrışımları". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 125-137.

Meyers, Herbert M.; Lubnier, Murray J. (2003). *Başarılı Ambalaj Başarılı Pazarlama*. Üsdiken, Zehra (Çev.). İstanbul: Rota Yayınları.

Özer, Deniz (2012). "Toplumsal Düzenin Oluşmasında Renk ve İletişim". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 268-281.

Pantin-Sohier, Gaelle; Decrop, Alain ve Bree, Joel (2005). "An Empirical Investigation of the Product's Package as an Antecedent of Brand Personality". *Innovative Marketing*, 1(1), 69-80.

Sable, Paul; Akcay, Okan (2010). "Color: Cross Cultural Marketing Perspectives as to What Governs Our Response to it". *Proceedings of ASBBS*, 17(1), 950-954.

Shi, Tommy (2013). "The Use of Color in Marketing: Colors and Their Physiological and Psychological Implications". *Berkeley Scientific Journal*, 17(10), 1-6.

Singh, Satyendra (2006). "Impact of Color on Marketing". *Management Decision*, 44(6), 783-789.

T.C. Bursa Valiliği, <http://www.bursa.gov.tr/icerik/240/nufus.html>, (Erişim Tarihi: 02.07.2015)

Uçar, Tevfik Fikret (2004). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Wang, Tingting; Shu, Siyun ve Mo, Lei (2014). "Blue or Red? The Effects of Colour on the Emotions of Chinese People". *Asian Journal of Social Psychology*, 17(2), 152-158.

SUMMARY

Colors can affect people's feelings and thoughts, and even their physiological status. People embrace traditions and customs of the society that they are born and raised over time. Therefore, each society has its own cultural values. In this direction, the perception of colors can be different from country to country and culture to culture.

Knowing the psychological and physiological meanings of colors on people in terms of marketing will help businesses to develop more effective marketing strategies. Choosing the right colors and the combination of colors and in businesses' marketing communications and marketing applications can be very important to the success of businesses' marketing applications.

The aim of this research is to reveal the emotions and thoughts of the colors on the people in terms of marketing taking into consideration the gender factor. For this purpose, research has been carried out on people living in Bursa / Turkey. The convenience sampling method was used in the research and research data were collected by face to face survey method. As a result of the research, 397 questionnaires were collected. The obtained data were analyzed using the IBM SPSS Statistics 21 packet program.

For the research questions, in the research of Aslam (2006, p. 21), statements in the table showing the semantic differences in the perception of colors were used. A total of 30 expressions and color relations, which show two opposite dimensions in this table, which reveal the intercultural differences of the expressions of colors, are examined. Unlike the work of Aslam, the data collected in this study were also evaluated in terms of gender.

Expressions and color matching (the most important ones) presented for the evaluation of participants and the percentiles of these matches are summarized in Table 1 below.

- **Orange:** Joy, warmth, active, inexpensive, low grade
- **Pink:** Femininity, joy, marriage, tasteful
- **Purple:** Premium, expensive, admiration
- **Gray:** Lethargic, cold, weakness, grief, fear, divorce, unlucky, impurity, low grade, tasteless

As a result of the research, it was found that there are differences in color-expression matching between men and women. In Table 2 below, color-expression matching is presented which is more than 10% different between men and women.

220

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015**Table 2.** Gender differences in color-expression matching of participants

Expressions	Colors	Women		Men	
		n	%	n	%
Warmth	Red	148	64	124	75
Cold	Blue	60	26	70	42
	Grey	93	40	34	20
Joy	Pink	67	29	22	13
	Green	10	4	30	18
Femininity	Pink	89	39	96	58
	Red	78	34	32	19
Masculinity	Blue	79	34	78	47
	Grey	34	15	6	4
Active	Red	89	39	96	58
	Orange	78	34	32	19
Purity	Black	94	41	88	53
Premium	Purple	56	24	22	13
	Black	58	25	68	41
Unlucky	Brown	72	31	28	17
	Black	103	45	56	34
Authority	Red	48	21	18	11
	Blue	36	16	52	31
Tasteless	Brown	103	45	56	34
	Grey	48	21	18	11
Admiration	Blue	44	19	58	35
Totally		231	%100	166	%100

*Tüketicilerin Renk Algısı ve Cinsiyet:
Pazarlama Bakış Açısından Bir Araştırma*

The results obtained from the research are very valuable for marketing and advertising executives. These results can be used in many areas of marketing and advertising. For example, colors can be used effectively in the product and in its packaging, country of origin, brand and company image, in advertising efforts, and in creating the store (online and offline) atmosphere. Colors that can be effectively used in marketing communication and product/service differentiation will be an important factor in helping businesses make a difference in their communication and differentiation efforts, if their implications are known. In particular, where the target market can be divided into women and men, the knowledge of consumers' color preferences may be influential in the success of businesses' marketing strategies and practices.

221

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

YAYIN İLKELERİ ve YAZIM KURALLARI

YAZAR REHBERİ

Uluslararası hakemli bir dergi olan **Uludağ University The Journal of Social Inquiry / Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** yılda 2 kez (Aralık ve Haziran aylarında) yayımlanır.

Dergiye gönderilecek yazılar, makale, kitap tanıtımı, eleştiri ve örnek olay çalışmalarını içermektedir. Bu yazılar daha önce başka bir dergi vb. çalışmada yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

Yazılar Türkçe ve İngilizce dillerinde olabilir. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Uludağ University The Journal of Social Inquiry / Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır.

Dergiye gönderilen yazıların ilk değerlendirmesi yayın kurulu tarafından dergi yazım kurullarına uygunluğu bakımından yapılır. Uygun bulunan çalışmalar uluslararası kabul gören benzerlik tarama programlarınca (akademik kurallara uygun bir biçimde atıf yapılan bire bir alıntılar, kaynakça ve dipnot dışarıda tutularak) taranır. %15'den fazla benzerlik tespit edilen çalışmalar hiçbir işlem yapılmadan, tarama sonuç raporu ile birlikte yazar / yazarlarına geri gönderilecektir.

Bu aşamadan sonra çalışma 2 hakeme gönderilecek; hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine veya üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara/yazarlara en kısa sürede bildirilecektir.

Yazar/yazarlardan istenecek düzeltmelerin en geç 1 ay içinde yapılarak yayım kuruluna ulaştırılması gerekir.

YAZIM KURALLARI

Anlatım ve Üslup

Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılabilir. Cümleler dil bilgisi ve imla kurallarına uyularak yazılmalıdır.

Türkçe makalelerde imla ve noktalama kuralları için Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük ve/veya Büyük Türkçe Sözlük'ü ile Türkçe Yazım ve İmla Kılavuzundan yararlanılmalıdır. Türkçe

Güncel Sözlük ve Türkçe Büyük Sözlük ile Türkçe Yazım ve İmla Kılavuzuna aşağıdaki web adresinden de ulaşılabilir.

<http://www.tdk.gov.tr/>

İngilizce makalelerde ise Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford Advanced Learner's Dictionary, Cambridge Advanced Learner's Dictionary kaynaklarından yararlanılabilir. Longman, Oxford ve Cambridge'in sözlüklerine aşağıdaki web adreslerinden de ulaşılabilir.

<http://www.ldoceonline.com/>

224 <https://www.oxforddictionaries.com/>

<http://dictionary.cambridge.org/>

IJSl 8/1
Haziran/
June
2015

Başlıklar

Çalışma konusuna uygun bir makale başlığı seçilmelidir.

Makale içindeki bölüm başlıkları normal rakamlarla numaralandırılmalıdır. (1, 2, 3 gibi)

Bir bölümde alt başlıkların sayısı en fazla dört olmalıdır.

Başlıkların numaralandırılması aşağıdaki gibi olmalıdır:

1. BİRİNCİ BÖLÜM BAŞLIĞI

1.1 Birinci Derece Alt Bölüm Başlığı

1.2. Birinci Derece Alt Bölüm Başlığı

Başlıklar koyu ve sola hizalı olmalıdır.

Öz, özet ve anahtar kelimeler dâhil olmak üzere metindeki tüm başlıklar koyu gösterilmelidir.

Yazar ve İletişim Bilgileri

Makale başlığından hemen sonra yazar/yazarların adı soyadı belirtilmelidir. Yazar/yazarların adı ve soyadından sonra yıldız işaretli dipnot oluşturulmalı ve yazar/yazarların bağlı bulunduğu kurum/üniversite bilgileri ile e-posta adresi belirtilmelidir.

Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarlardan bir tanesi sorumlu yazar olarak belirtilmelidir.

Gerektiğinde editörün yazarla iletişimde kullanılmak üzere yazar/yazarların cep telefonu numaralarını bildirmeleri önemle rica

olunur. Bu bilgiler makale yayınlanırken kesinlikle kullanılmayacaktır.

Öz

Makalenin başında biri Türkçe biri İngilizce olmak üzere 200 kelimeyi aşmayan öz (abstract) yer almalıdır.

Anahtar Kelimeler

Türkçe ve İngilizce öz (abstract) kısmından sonra yapılan çalışmanın ilgi alanını tespiti yönelik 5 kelimedenden oluşan *anahtar kelimeler* verilmelidir.

Özet

Makalenin sonunda Türkçe yazılmış çalışmalar için İngilizce, İngilizce yazılmış çalışmalar için Türkçe, 750 kelimeyi aşmayan özet (summary) yer almalıdır.

Metin

Metin formatı aşağıdaki şekillerde sunulmalıdır.

Makale 8000 kelimeyi geçmemelidir.

Özel semboller haricinde, metin, dipnot, öz, özet, denklemler ve kaynaklar “**Times New Roman**” karakterinde yazılmalıdır.

Metin word formatında 1.5 satır aralığında ve 12 punto; dipnot, öz, özet, denklem ve kaynakça ise tek satır aralığında 10 punto harf büyüklüğünde yazılmalıdır.

Transkripsiyonlu metinler için “Times Turkish Transkripsiyon” fontu tercih edilmelidir.

Giriş bölümüne numara **verilmemelidir**.

Metin içinde kısaltma kullanılacaksa bu kısaltmalar ilk kullanıldığında açıklımından sonra parantez içerisinde gösterilmelidir. Örneğin: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

Metin içinde dipnotlar ek bilgi vermek için kullanılmalı ve normal rakamlar ile numaralandırılmalıdır.

Tablolar, Şekil ve Grafikler

Tüm tablo, şekil ve grafikler normal rakamlarla numaralandırılmalıdır. (Şekil 1 / Tablo 1 / Grafik 1, Şekil 2 / Tablo 2 / Grafik 2 gibi.)

Tablo ve şekillerin başlıkları, tablo ve grafiklerin üstünde yer almalıdır.

Tablo ve şekillerin başlıkları tek satır aralığında ve 10 puntoda yazılmalıdır.

Makalede kullanılan tablo şekil ve grafikler yazarın kendisine ait değilse **mutlaka kaynağın** tablo, şekil ve grafiklerin alt kısmında gösterilmelidir.

Tablo ve şekiller için dipnotlar, * (yıldız) simgesi ile gösterilerek 10 punto harf büyüklüğü ile yazılmalıdır.

226 Formül ve Denklemler

Formüller sola hizalı olarak ve numaralandırılarak yazılmalıdır.

Denklemler (1), (2), (3)... şeklinde numaralandırılmalı ve 10 punto harf büyüklüğünde yazılmalıdır.

Bilim Alanı Kodu (JEL KODU)

Çalışma yapılan alanla ilgili bilim kodu/jel kodu bilgisi girilebiliyor ise yazar/yazarlar 3 tane bilim alanı kodunu yazmalıdırlar. Bilim/Jel kodlarına aşağıdaki web adresinden ulaşılabilir.

<http://www.aeaweb.org/jel/guide/>

Teşekkür

Çalışmaya destek olan kurum ve kişiler varsa bunlara ilişkin teşekkür yazısı yazılabilir. Teşekkür yazısı, makalenin ilk sayfasında dipnot olarak verilebileceği gibi kaynaklar kısmından önce ayrı bir başlık altında da verilebilir.

Atıflar

Yazar, yararlandığı kaynakların atıf yazımında **APA** (Amerikan Psikoloji Birliği) yayın kılavuzu taslağına uymalıdır. APA Kurallarına aşağıdaki web adresinden ulaşılabilir

www.apastyle.org

Örnek:

- Tek yazarlı eserlerde: (Tezcan, 2014: 118), (Giray, 2010a: 35)
- İki yazarlı eserlerde: (Özdal, Karaca, 2015: 35)
- İki'den fazla yazarlı eserlerde: (Gönlübol vd., 1996: 45)

Kaynakça

Kaynakça, metin içinde atıf yapılan kaynakların tamamını içermelidir.

Dergi ve kitap isimleri italik olmalıdır.

Kaynakça, yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Bir yazara ait birden fazla esere atıfta bulunulmuşsa yazarın eserleri, en yakın tarihli olandan en eski tarihli olana doğru kronolojik olarak sıralanmalıdır.

Sürelî yayınlar ve derleme kitaplardaki makaleler için sayfa numaraları belirtilmelidir.

Sürelî Yayınlar:

Reçber, Kamuran; Aydın, Çiğdem (2004). "Avrupa Birliğinde İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Halinde Öngörülen Yapıtrımlar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53 (1), 89-115.

Kitaplar:

Özdağ, Barış; Karaca, Kutay (2015). *Diplomasi Tarihi I*. Bursa: Dora Yayınevi.

Ansiklopedi Maddeleri

Bohannon, Paul, (1968). "Law and Legal Institutions," International Encyclopedia of Social Sciences, Vol. IX, (ed.), David L. Shils, W. Place, McMillan and Free Press, 73-77.

Çalışma Raporları:

Frankel, Jeffrey A., (2000). Globalization of the Economy, Working Paper 7858, Cambridge

Kitap Bölümü/Derleme Yayınlar:

Tezcan,ERCÜMENT (2014). "Avrupa Parlamentosu", Akçay, Belgin; Göçmen, İlke (Der.). *Avrupa Birliği*, Ankara: Seçkin Yayınları, 117-142.

Kurumsal Kaynaklar:

DPT (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994*, Ankara:

İnternet Kaynakları:

Reçber, Kamuran (2002). "Les Relations Entre l'UEO et l'UE Dans le Cadre des Dispositions du Traité sur l'UE",

<http://www.ridi.org/adi/articles/2002/200208rec.htm> (Erişim Tarihi 04.04.2016).

Tezler

Özdoğan, Mehmet (1979). "Fikirtepe", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gazete Makalesi

Yıldırım, A. Ekber (2017). "Genç Çiftçi Hibe Desteğinde Şartlar ve İstenen Belgeler", *Dünya Gazetesi* (12 Nisan 2017).

Yazarı Olmayan Gazete Haberi

Otomotivde Rekor Üretim Gerçekleşti, (12 Nisan 2017), Dünya Gazetesi

Makale Gönderimi:

Yazılar doc. ve pdf. formatında iki dosya hâlinde sbdergi@uludag.edu.tr adresine gönderilmelidir.

Gerektiğinde editörün yazarla iletişiminde kullanılmak üzere yazar/yazarların cep telefonu numaralarını bildirmeleri önemle rica olunur. Bu bilgiler makale yayınlanırken kesinlikle kullanılmayacaktır.

Telif Hakkı Düzenlemesi

Yayına kabul edilen tüm makale ve materyallerin telif hakkı Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir.

Gizlilik Beyanı

Bu dergide yer alan isim ve adresler sadece derginin belirtilen amacı için kullanılacaktır. Başka bir amaç ve başka bölümde kullanılmayacaktır.

AUTHOR GUIDE

International Journal of Social Inquiry is published twice a year (December and June). The journal includes research articles, book presentations, critics and case studies. These articles should not have been published elsewhere or sent for publication previously.

Articles can be written in Turkish and English. When the articles are accepted Uludağ University Journal of Social Inquiry will have all publishing rights.

The initial evaluation of the manuscripts submitted to the journal is made by the editorial board in terms of its suitability for the journal writing standarts. Eligible studies will be scanned with internationally accepted academic plagiarism detector (excluding individual citations, bibliographies and footnotes cited in accordance with academic rules). Studies with more than 15% similarity will be sent back to the author/authors together with the scan result report.

After this phase, the study will be sent to 2 referees. In the direction of the report from the referees, it will be decided whether the article will be published, corrected in the report frame, rejected or sent to third referee, and the author / authors will be notified about the situation as soon as possible.

Corrections requested from the author/authors should be made within 1 month at the latest and sent to the editorial board.

WRITING STANDARTS

Expression & Literary Style

Articles can be written in Turkish and English. Sentences should be written in accordance with the grammer and orthographic rules.

For grammer and ortographic rules in Turkish articles, Turkish Language Association's Güncel Türkçe Sözlük and/or Büyük Türkçe Sözlük and Türkçe Yazım ve İmla Kılavuzu should be used. These Dictionaries are also available from the following web address:

<http://www.tdk.gov.tr/>

For grammer and ortographic rules in English articles, Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford Advanced Learner's Dictionary, Cambridge Advanced Learner's Dictionary can be used. These Dictionaries are also available from the following web addresses:

<http://www.ldoceonline.com/>
<https://www.oxforddictionaries.com/>
<http://dictionary.cambridge.org/>

Titles

An appropriate article title should be chosen for the study topic.

Section titles in the article should be numbered with normal numbers.
(1, 2, 3 ... etc.)

The number of subtitles in a section should be four at most.

The numbering of titles should be as follows:

1. SECTION TITLE
 - 1.1. First Degree Subheadline
 - 1.2. First Degree Subheadline

Headings should be bold and left-aligned.

All titles in the text, including abstract, summary and keywords, should be shown in bold.

Author and Contact Information

Name and surname of the author/authors should be indicated after the article title. Asterisked footnotes should be created after the author/authors' name and surname and the institution/university information and e-mail address to which the author/authors are affiliated should be shown.

In more than one authoritative article, one of the authors must be specified as the corresponding author.

In case of necessity, please be sure to notify the author/authors' mobile phone numbers so that the editor can communicate with the author. This information will never be used when the article is published.

Abstract

An abstract which does not exceed 200 words should be written both in Turkish and English.

Keywords

After the Turkish and English abstracts, the keywords consisting of 5 words should be given to correct the interest of the study.

Summary

Turkish summary for articles in English and English summary for articles in Turkish which does not exceed 750 words should be written.

Text

Text format should be presented in the following form.

The article should not exceed 8000 words.

Except for special symbols, text, footnote, abstract, summary, equations and sources should be written in "Times New Roman".

Text in word format with 1.5 lines and 12 pt; footnotes, abstracts, summaries, equations and bibliographies should be written in 10 point font size in single line spacing.

For transcribed texts, "Times Turkish Transcription" font should be preferred.

The "introduction" should not be numbered.

If an abbreviation is used in the text, these abbreviations should be shown in parentheses when used for the first time. For example: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

Footnotes in the text should be used to provide additional information and should be numbered with normal numbers.

Tables, Figures and Graphics

All tables, figures and graphics should be numbered with normal numbers. (Figure 1 / Table 1 / Figure 1, Figure 2 / Table 2 / Figure 2).

The headings of tables, figures and graphics should be placed on top of them. The headings of tables, figures and graphics must be written in single line and 10 pt. If the tables, figures and graphics used in the article do not belong to the author himself, the source should be given at the bottom of the tables, figures and graphics. Footnotes for tables and figures should be written in 10 point letter size with * (star) symbol.

Formulas and Equations

Formulas should be written left aligned and numbered. The equations should be numbered as (1), (2), (3) ... and should be written in 10 pt font size.

Science Field Code (JEL CODE)

If the scientific code/jel code information related to the study field can be entered, the author / writers should write 3 scientific field codes. Science / jel codes can be found at the following website:

<http://www.aeaweb.org/jel/guide/>

Acknowledgements

If there are institutions and persons supporting the work, a thank-you note can be written. Acknowledgements can be given as a footnote on the first page of the article or under a separate title before the "references".

Citations

The author must comply with the APA (American Psychological Association) publication guidelines in citation of the sources he uses. APA Rules are available at the following web address:

www.apastyle.org

Bibliography

The bibliography should include all of the references cited in the text. Journal and book names should be italic.

The bibliography must be sorted alphabetically by author surname. If more than one studies belonging to one author are found, the studies of the author should be ordered chronologically from the most recent to the earliest one.

Page numbers for periodicals and articles in compilation books should be specified.

Periodicals:

Reçber, Kamuran; Aydın, Çiğdem (2004). "Avrupa Birliğinde İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Halinde Öngörülen Yaptırımlar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53 (1), 89-115.

Books:

Özdal, Barış; Karaca, Kutay (2015). *Diplomasi Tarihi I*. Bursa: Dora Yayınevi.

Encyclopedia Articles:

Bohannon, Paul, (1968). "Law and Legal Institutions," *International Encyclopedia of Social Sciences*, Vol. IX, (ed.), David L. Shils, W. Place, McMillan and Free Press, ss. 73-77.

Study-Work Reports:

Frankel, Jeffrey A., (2000). Globalization of the Economy, Working Paper 7858, Cambridge

Book Chapters:

Tezcan, Ercüment (2014). "Avrupa Parlamentosu", Akçay, Belgin; Göçmen, İlke (Der.). *Avrupa Birliği*, Ankara: Seçkin Yayınları, 117-142.

Corporate Resources:

DPT (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994*, Ankara.

Online Resources:

Reçber, Kamuran (2002). "Les Relations Entre l'UEO et l'UE Dans le Cadre des Dispositions du Traité sur l'UE", <http://www.ridi.org/adi/articles/2002/200208rec.htm> (Erişim Tarihi 04.04.2016).

Theses:

Özdoğan, Mehmet (1979). "Fikirtepe", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Newspaper Articles:

Yıldırım, A. Ekber (2017). "Genç Çiftçi Hibe Desteğinde Şartlar ve İstenen Belgeler", *Dünya Gazetesi* (12 Nisan 2017).

News:

Otomotivde Rekor Üretim Gerçekleşti, (12 Nisan 2017), Dünya Gazetesi

Article Submission

Articles in doc. and pdf. format file should be sent to sbedergi@uludag.edu.tr. Please be sure to notify the author/authors' mobile phone numbers so that the editor can communicate with the author in case of necessity. This information will never be used when the article is published.

Copyright

The copyright of all articles and materials accepted for publication belong to Uludağ University Social Sciences Institute.

Privacy

Names and addresses in this magazine will only be used for the purpose of the journal, which is stated above. It will not be used for another purpose or another part.

ESKİ SAYILAR

ÇİLT - VOLUME: 7 • SAYI - ISSUE: 2 • ARALIK-DECEMBER 2014

ISSN: 1307-8364

e-ISSN: 1307-9999

Editörden	vii
Editor's Note	viii
İçindekiler	ix

235

Rusya Federasyonu Kaynaklı Olduğu İddia Edilen Siber
*Saldırıların Analizi Analysis of Alleged Cyber Attacks from Russian
Federation*

IJSI 8/1
Haziran/
June
2015

A. Burak DARICILI1

3B Yazıcı: Atlantik ve Avrasya Rekabetinde Yeni Bir Faktör 3D
Printing: A New Factor in the Struggle between Atlantic and Eurasia

Burak KORKMAZ17

Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinde Vergi Teşvikleri ve
*Etkinliği: Türkiye Uygulaması Tax Incentives in Research and
Development Activities: Turkish Practice*

Filiz GİRAY / Özgür Mustafa ÖMÜR31

Serbest Bölgeler ve Ekonomik İşlevleri Yönüyle
Değerlendirilmesi Evaluation of Free Zones and Economic Functions

Özhan ÇETİNKAYA / Nur Belkıs BEKTAŞ53

